

JEVREJSKI ALMANAH
ZA GODINU 5688

III. GODIŠTE.

JEVREJSKI ALMANAH

ZA GODINE

5683

1923/1924

ODREDAK OŠTARJEVA IZDAVAČA

U GODINI

JEVREJSKI ALMANAH

ZA GODINU

5688

1927-1928

IZDAJE:

SAVEZ RABINA KRALJEVINE S. H. S.

UREDIO JE:

DR. LEOPOLD FISCHER, NADRABIN U VRŠCU.

III. GODIŠTE.

VRŠAC 1927.

NAKLADA SAVEZA RABINA KRALJEVINE S. H. S.

COPYRIGHT 1927. BY
SAVEZ RABINA KRALJEVINE S. H. S.

III. GODIŠT. B.

ARTISTICKI ZAVOD UD. J. E. KIRCHNER-A — VRSAC.

CB. 1798/17

SADRŽAJ.

Gospoda sarađnici »Jevrejskog Almanaha« sami odgovaraju za oblik i sadržaj svojih rasprava.

	Strana
Jevrejski Kalendar za godinu 5688, sredio Dr. Isak Alkalay, Beograd	5
Nastavni Plan iz jevrejske veronauke za učenike srednjih škola u Kraljevini S. H. S.	18
Morris Joseph: Šta čini nekoga Jevrejem?	20
Grace Aguilar: Vera Jevrejina	20
Архивска грађа о Јеврејима у Србији, написао Др И. Алкалај, Београд	21
Obitelj Sik. Genealoške i kulturnohistoričke crtice, napisao Dr. Lavo- slav Šik, Zagreb	45
O prvom židovskom kulturnom društvu, napisao Dr. Simon Guttman, Sombor	58
Položaj jevrejske žene, napisao Dr. Hinko Urbach, Zemun	64
Historija starih prevoda Biblije. I. Targum i Septuaginta, napisao Dr. Mavro Niedermann, Veliki Bečkerek	75
Jehuda Halevi: Izrael, narod objavljenja	80
Israel Zangwill: Svetsko-istorijski značaj Biblije	80
Jevrejska diaspora, napisao Dr. Leopold Fischer, Vršac	86
Sujeverje u Jevrejstvu, napisao Dr. Hinko Schulsinger, Đakovo	89
Ahad Haam: Sabat	104
Zbilja i Šala u biblijskim predavanjima, napisao I. L. Deutsch, Ludbreg	105
A. Leroy-Beaulieu: Buktinja jevrejskog znanja	108
Wellhausen: Jevrejska molitva	108
Žrtvovanje Izaka, po pričama Sefer Hajašara preveo L. F.	109
Priče Eldad Hadani-a, preveo po izdanju A. Epsteina L. F.	114
Ako ne još više, od J. L. Perc-a	116
Rodenje Egsilarha Bostanai-a. Iz Seder Hadorota R. Jehiela Heilperna preveo L. F.	118
Jedna noć pod krevetom. Novela, napisao Aron Kišicky, Osijek	122
Viktor Baum, napisao Dr. Julije Diamant, Vukovar	128
Leo Tolstoj: Šta je Jevrejini?	132
Olive Schreiner: Moral	132
Književni pregled, ocenio Dr. Leopold Fischer, Vršac	133
Goethe: Izrael	178
Ministarske naredbe	180
Karl Heinrich Cornill: Šta svet duguje Izraelu?	192
K Statistici Jevrejstva Kraljevine S. H. S.	193
I. Nešto iz povijesti Židovske Bogoštovne Općine u Osijeku g. gradu	193
II. Savez Židovskih Omladinskih Udruženja Kraljevine S. H. S.	197
Nitzsche: Jevreji u prošlosti, sadašnjosti i budućnosti	197
Statistika Jevrejstva Kraljevine S. H. S.	199

JEVREJSKI KALENDAR

za godinu

5688

OD STVORENJA SVETA,

koja odgovara gradjanskoj godini po novom
od 27. septembra 1927. do 14. septembra 1928. godine.

Sredio:

Dr. I. ALCALAY

vrhovni rabin.

Jevrejska 5688. godina zove se još 688 (הרפ"ח) po skraćenom sistemu (לפ"ק). Ona je redovna Prosta Godina sa 12 meseca, 50 subota, 355 dana. Počinje u utorak, a prvi dan Pashe pada u četvrtak. Zato je njen znak גכ"ה t. j. ג za treći dan sedmice koga dana počinje godina, כ za redovnu godinu כסדרה, t. j. da meseci Hešvan i Kislev imaju 29 i 30 dana, ו za peti dan sedmice na koji dan pada Pasha. Ona je, po redu, sedma godina 300. mesečevog (lunarnog) kruga od 19, a četvrta godina od 204. sunčevog kruga od 28 godina, računajući od stvorenja sveta.

Napomena:

Vreme početka svake subote (קבלת שבת) u ovom kalendaru važi samo za Beograd; ostala mesta naše Kraljevine moraju se upravljati prema zalasku sunca u svakom mestu posebice.

Tekufot (Solstitia) izračunate su po Mar Samuelu.

TIŠRI

1927, 27. Sept.—26. Okt.

30 dana

תשרי 5688

Grad. kal,	Dani sedmice	Jevr. kal.	Subote, Praznici Postvi	Odejci iz sv. Tore פרשיות	Odejci iz Proroka חזקוניות
Sept. 27	Utorak	Tišri 1	Nova God. א' דר' השנה	Gen. 21, Num. 29, 1-6 והי פקר	1. Sam. 1, 1-2, 10-17 ויהי אמר ה'
28	Sreda	2	Nova God. ב' דר' השנה	(Gen. 22, 1-6) ויהי אחר	Jer. 31, 2-0 דרשו ה'
29	Četvrtak	3	Post Gedalje צום גדליה	Ex. 32, 11-14; 34, 1-10 ויהל משה	Is. 55, 6-56, 8 Sef. nemaju
30 Okt. 1	Subota	4. 5.	Subota počinje 17, 18 חבלת שבת וילך שבת שובה	Deut. 31	Hos. 14, 2-10; Joel 2, 15-17 ili 27. Sef. Hos. 14, 2-10; Mih. 7, 18-20 שובה
2	Nedelja	6			
3	Ponedeljak	7			
4	Utorak	8			
5	Sreda	9			
6	Četvrtak	10	Dan Izmirjenja יום כפור	Lev. 16. Num. 29, 7-11 po podne: Lev. 18 אחריות כמעשה ארץ מ'	Is. 57, 14-58, 14 ואמר סלח-סלח po podne Jona Sef. dodaju Mih. 7 18-20
7	Petak	11	קב"ש 17,05		
8	Subota	12	הקופה u 2100 čas. האוינו	Deut. 32	2 Sam. 22, 1-51
9	Nedelja	13			
10	Ponedeljak	14		(Lev. 22, 26-23, 44 שור או כשב Num. 29, 12-16 Lev. 22, 26-23, 44 שור או כשב Num. 29, 12, 16 Num. 29, 17-25 Sef. 29, 17-22 Num. 29, 20-28 Sef. 29, 20-22 Ex. 33, 12-34, 26 דאה אתה Num. 29, 23-28	Zech. 14 I. Kralj 8, 2-21 ויקהלו אל המזב
11	Utorak	15	Praznik Koliba א' דסכות		
12	Sreda	16	Praznik Koliba ב' דסכות		
13	Četvrtak	17	polupraznici חול המועד		
14	Petak	18	קב"ש 16,53		
15	Subota	19			Ezek. 38, 18-39, 16 ביום בא הונ
16	Nedelja	20		(Num. 29, 26-34 Sef. 29, 26-31 Num. 29, 26-34 Sef. 29, 29-34 Deut. 14, 22-16, 17 עשר העשר Num. 29, 35-30, 1 Deut. 33, 1-34, 12 יאת הברכה Gen. 1, 1-2, 3 בראשית Num. 29, 35-30, 1	I. Kralj 8, 54-66 ili 9, 1 ויהי כבלות שלמון Jos. 1 ויהי אחרו מות משה Sef. 1, 1-9
17	Ponedeljak	21	הושענא רבה		
18	Utorak	22	Osmi dan Sukota*)		
19	Sreda	23	שמחת תורה Radost Tore		
20	Četvrtak	24	אסרו חג		
21	Petak	25	קב"ש 16,41		
22	Subota	26	בראשית	Gen. 1, 1-6, 8	Is. 42, 5-43, 10 כה אמר ה'
23	Nedelja	27			
24	Ponedeljak	28			
25	Utorak	29			
26	Sreda	30	Nov Mesec א' דראש חדש	Num. 28, 1-15	

*) Čita se kod Aškenaza Koelet.

HEŠVAN

1927, 27.—24. Nov.

29 dana

5688. השון

Grad. kal.	Dani sedmicg	Jevr. kal.	Subote. Praznici. Postovi	Odeljci iz sv. Tore פרשיות	Odeljci iz Proroke הפטרות
Okt. 27	Četvrtak	Hešvan 1	Nov Mesec	Num. 28, 1—15	
28	Petak	2	ב' דראש חדש קב"ש 16,29		
29	Subota	3	נח	Gen. 6, 9—11, 32	Is. 54, 1—55, 5 Sef. 54, 1—10 רני עקרה
30	Nedelja	4			
31 Nov. 1	Ponedeljak	5			
2	Utorak	6			
3	Sreda	7			
4	Četvrtak	8			
5	Petak	9	קב"ש 16,19		
6	Subota	10	לך לך	Gen. 12, 1—17, 27	Is. 40, 27—41, 16 למה האמר
7	Nedelja	11			
8	Ponedeljak	12			
9	Utorak	13			
10	Sreda	14			
11	Četvrtak	15			
12	Petak	16	קב"ש 16,11		
13	Subota	17	ורא	Gen. 18, 1—22, 24	II. Kralj. 4, 1—37 Sef. 4, 1—23 ואשה אחת
14	Nedelja	18			
15	Ponedeljak	19			
16	Utorak	20			
17	Sreda	21			
18	Četvrtak	22			
19	Petak	23	קב"ש 16,04		
20	Subota	24	הוי ישרה	Gen. 23, 1—15, 28	I. Kralj. 1, 1—31 והמלך דוד
21	Nedelja	25			
22	Ponedeljak	26			
23	Utorak	27			
24	Sreda	28			
25	Četvrtak	29	יום כפור קטן		

KISLEV

1927, 25. Nov.—17. Dec.

30 dana

כסלו 5688

Grad. kal.	Dani sedmice	Jevr. kal.	Subote, Praznici, Postovi	Odeljci iz sv. Tore פְּרָשִׁיּוֹת	Odeljci iz Proroka הַפְּטוּרִים
Nov. 25	Petak	Kislev 1		קב"ש 15,59 ב' דראש חדש	Num, 28, 1—15
26	Subota	2		הולדת	Gen. 25, 19—28, 9 משא 7, 1—2
27	Nedelja	3			
28	Ponedeljak	4			
29	Utorak	5			
30 Dec. 1	Sreda	6			
1	Četvrtak	7			Hos. 12, 13—14, 10; ili 11, 7—12, 12; ili 11, 7—14, 10
2	Petak	8		קב"ש 15,54 ויצא	ויברח יעקב Sef. 11, 7—12, 12 ועמו תלואים
3	Subota	9			Gen. 28, 10—32, 3
4	Nedelja	10		אומ' והן טל ומטר בבר' השנים (ברך עלינו)	
5	Ponedeljak	11			
6	Utorak	12			
7	Sreda	13			
8	Četvrtak	14			Hos. 12, 13—14, 10
9	Petak	15		קב"ש 15,53 וישלח	ויברח יעקב ועמו תלואים ili Obad 1, 1—21 Sef. " 1, 1—21 חזון עבדיה
10	Subota	16			Gen. 32, 4—36, 43
11	Nedelja	17			
12	Ponedeljak	18			
13	Utorak	19			
14	Sreda	20			
15	Četvrtak	21			
16	Petak	22		קב"ש 15,54 וישב	
17	Subota	23			Gen. 37, 1—40, 23 על שלשה פשעי ישראל Amos 21—19
18	Nedelja	24			
19	Ponedeljak	25	Hanuka, Praznik osvećenja hrama חנוכה	(Num. 7, 1—17 Sef. 6, 22—7, 17)	
20	Utorak	26		(Num. 7, 18—29 Sef. 7, 18—23)	
21	Sreda	27		(Num. 7, 24—35 Sef. 7, 24—29)	
22	Četvrtak	28		(Num. 7, 30—41 Sef. 7, 30—35)	
23	Petak	29		(Num. 7, 36—47 Sef. 7, 36—41)	
24	Subota	30	Nov Mesec חנוכה מקץ חנוכה א' דראש חדש	(Gen. 41, 1—44, 17 Num. 28, 1—15 Sef. 7, 42—47)	Zeh. 2, 14—4, 7 רני ושמחי

T E V E T

1927, 25. Dec.—1928, 22. Jan.

29 dana

טבת 5688

Grad. kal.	Dani sedmice	Jevr. kal.	Subote, Praznici, Postovi	Odeljci iz sv. Tore פרשיות	Odeljci iz Proroke הפטרות
Dec. 25	Nedelja	Tevet 1	Nov Mesec ב' דראש חדש	(Num. 28, 1—15 (Num. 7, 48—53	
26	Ponedeljak	2	Osmi dan Hanuke	(Gen. 41, 1—44, 17 (Num. 7, 54—8, 4	
27	Utorak	3			
28	Sreda	4			
29	Četvrtak	5			
30	Petak	6	קב"ש 16,00		
31	Subota	7	ויגיש	Gen. 44, 18—47, 27	Ezek. 37, 15—28
Jan. 1	Nedelja	8			
2	Ponedeljak	9			
3	Utorak	10	Post Teveta צום עשרה בטבת	Ex 32-11-14; 34, 1-10 ויחל משה	Is. 55, 6—56, 8 Sef. nemaju ה' דרשי ה'
4	Sreda	11			
5	Četvrtak	12			
6	Petak	13	קב"ש 16,07		
7	Subota	14	ויחי תקיפה 4,30	Gen. 47, 28—50, 26	I. Kralj. 2, 1—12. ויקרבו ימי דוד
8	Nedelja	15			
9	Ponedeljak	16			
10	Utorak	17			
11	Sreda	18			
12	Četvrtak	19			
13	Petak	20	קב"ש 16,15		(Is. 27, 6—28, 13, 29, 22-23 הבאים ושרש (Sef. Jer. 1, 1—2, 3 (דברי ירמיהו
14	Subota	21	שבת	Ex. 1, 1—6, 1	
15	Nedelja	22			
16	Ponedeljak	23			
17	Utorak	24			
18	Sreda	25			
19	Četvrtak	26			
20	Petak	27	קב"ש 6,25		
21	Subota	28	יארא	Ex. 6, 2—9, 35	Ezek. 28, 25—29, 21 בה אמר אנני ה'
22	Nedelja	29	יום כפור קמן		

S E V A T

1928, 23. Jan.—21. Febr.

30 dana

שבט 5688

Grad. kal.	Dani sedmice	Jevr. kal.	Subote, Praznici, Postovi	Odeljci iz sv. Tore פרשיות	Odeljci iz Proroka חפמרות
Januar 23	Ponedeljak	Ševat 1	Nov Mesec ראש חדש	Num. 28, 1—15	
24	Utorak	2			
25	Sreda	3			
26	Četvrtak	4			
27	Petak	5	קב"ש 16,35		
28	Subota	6	בא	Ex 10, 1—13, 16	Jer. 46, 13, 28 הדבר אשר
29	Nedelja	7			
30	Ponedeljak	8			
31	Utorak	9			
Febr. 1	Sreda	10			
2	Četvrtak	11			
3	Petak	12	קב"ש 16,44		
4	Subota	13	בשלה, שבת שורה	Ex 13, 17—17, 16	{(Stud. 4, 4—5, 31 ודבורה Sef. 5, 1—31 ותשר דבורה
5	Nedelja	14			
6	Ponedeljak	15	{(Nova Godina drveća ר"ה לאילנות		
7	Utorak	16			
8	Sreda	17			
9	Cetvrtak	18			
10	Petak	19	קב"ש 16,53		
11	Subota	20	יתרו	Ex 18, 1—20, 26	{(Is. 6, 1—7, 6; 9, 5—6 בשנת מיה Sef. 6, 1—13 המלך עזיהו
12	Nedelja	21			
13	Ponedeljak	22			
14	Utorak	23			
15	Sreda	24			
16	Cetvrtak	25			
17	Petak	26	קב"ש 17,03		
18	Subota	27	משפטים. פ' שקלים	Ex 21, 1-24, Ex 30, 11-16	{(II. Kralj. 12, 1—17 בן שבע שנים Sef. 11, 17 12, 17 ויכרתת יהוידע
19	Nedelja	28			
20	Ponedeljak	29	יום כפור קטן		
21	Utorak	30	Nov Mesec ראש חדש	Num. 28, 1—15	

A D A R

1928, 22. Febr.—1928, 21. Mart

29 dana

אדר 5688

Grad. kal.	Dani sedmice	Jevr. kal.	Subote, Praznici, Postovi	Odeljci iz sv. Tore פרשיות	Odeljci iz Broroke הפטרות
Febr. 22	Sreda	Adar 1	Nov Mesec	Num. 28, 1—15	
23	Četvrtak	2	ב' דראש חדש		
24	Petak	3	קב"ש 17,14		
25	Subota	4	תרויבה	Ex. 2, 1—27, 19	Kralj. 5, 26—6, 13 וה' נתן
26	Nedelja	5			
27	Ponedeljak	6			
28	Utorak	7			
29 Mart 1	Sreda	8			
1	Četvrtak	9			
2	Petak	10	קב"ש 17,23	(Ex. 27, 20—30, 10 Deut. 25, 17—19)	I. Sam. 15, 2—34 Sef. 15, 1—34 וואמר שמואל
3	Subota	11	תצוה פ' זכור		
4	Nedelja	12			
5	Ponedeljak	13	צום אסתר Post Ester	Ex. 32, 11—14; 34 1, 10	דרשו ה' Is. 55, 6—56,9 Sef. nema ju
6	Utorak	14	פורים (1) Purim	Ex. 17, 8—16	ויהחל משה ויבא עגל
7	Sreda	15	Sušam Purim שושן פורים		
8	Četvrtak	16			
9	Petak	17	קב"ש 17,33		
10	Subota	18	כי תשא פ' פרה	Ex. 30, 11—31, 35; Num. 19	ויהי דבר ה' Ezek. 36, 16—38 Sef. 36, 16—36.
11	Nedelja	19			
12	Ponedeljak	20			
13	Utorak	21			
14	Sreda	22			
15	Četvrtak	23			
16	Petak	24	קב"ש 17,42		
17	Subota	25	ווקהלפקודי פ' החדש	(Ex. 35, 1—40, 38 Ex. 12, 1—20)	Ezek. 45, 16—46, 18 כל העם הארץ Sef. 45, 18—46, 15 כה אמר אדני ה'
18	Nedelja	26			
19	Ponedeljak	27			
20	Utorak	28			
21	Sreda	29	יום כפור קטן		

1) Čita se knjiga o Esteri.

N I S A N

1928, 22. Mart—21 Apr.

30 dana

5688 ניסן

Grad. kal.	Dani sedmice	Jevr. kal.	Subote, Praznici, Postovi	Odeljci iz sv. Tore פרשיות	Odeljci iz Proroka הפטרות
Mart 22	Četvrtak	Nisan 1	Nov Mesec ראש חדש	Num. 28, 1—15	
23	Petak	2	קב"ש 17,51		
24	Subota	3	ויקרא	Lev. 1, 1—5, 26	Is. 43, 21—44, 23 עם זו יצרתו
25	Nedelja	4			
26	Ponedeljak	5			
27	Utorak	6			
28	Sreda	7			
29	Četvrtak	8			
30	Petak	9	קב"ש 18,00		
31	Subota	10	צג שבת הגדול	Lev. 6, 1—8, 36	Jer. 7, 21—8, 3 כה אמר ה' iii Mal. 3, 4—24 וערבה לה'
April 1	Nedelja	11			
2	Ponedeljak	12			
3	Utorak	13			
4	Sreda	14	Post prvoredjenih תענית בכורים		Jos. 3, 5—7; 5, 2—6, 1, 27 ויאמר יהושע
5	Četvrtak	15	Pasha א' דפסח	(Ex. 12, 21—51 Num. 28, 16—25 משבו Lev. 22, 26—23, 44	בעת ההיא ii. Kralj. 23, 1 (iii 4)—9, 21—25 וישלח המלך
6	Petak	16	Pasha, prvi dan Omera ב' דפסח קב"ש 18,07	(Num. 28, 16—25 Ex. 33, 12—34, 26 שור או כשב	Ezek. 36, 37—37, 14
7	Subota	17	תקופה* 12,00	(Num. 28, 19—25 ראה אתה	כה אמר אד' Sef. 37, 1—14 היתה ערו
8	Nedelja	18	polupraznici	(Ex. 13, 1—16 Num. 28, 19—25	
9	Ponedeljak	19	Pashe חול המועד	(Ex. 22, 24—23, 19 Num. 28, 19—25	
10	Utorak	20		(Num. 9, 1—14 Num. 28, 19—25	
11	Sreda	21	Pasha ח' של פסח	(Ex. 13, 17 15, 26 Num. 28, 19—25 בשלח	ii. Sam. 22 וידבר דוד
12	Četvrtak	22	Pasha ח' של פסח	(Deut. 15, 19 16, 17 Num. 28, 19—25 כל הבכור	Is. 10, 32—12, 6 עור היום
13	Petak	23	אסרו חג קב"ש 18,16	(Num. 28, 19—25	
14	Subota	24	שמיני	Lev. 9, 1—11, 47	ii. Sam. 6, 1—7, 3 (iii 17) Sef. 6, 1—19 ויסת עור
15	Nedelja	25			
16	Ponedeljak	26			
17	Utorak	27			
18	Sreda	28			
19	Cetvrtak	29			
20	Petak	30	Nov Mesec א' דראש חדש קב"ש 18,25	Num. 28, 1—15	

* Čita se kod Aškenaza Pisma nad Pesmama.

I J A R

1928, 21. Apr.—19. Maj

29 dana

5688 אייר

Grad. kal.	Dani sedmice	Jevr. kal.	Subote, Praznici, Postovi	Odeljci iz sv. Tore פרשיות	Odeljci iz Proroke הפטרות
April 21	Subota	Ijar 1	Nov Mesec ראש חודש החדש מצרע	Lev. 12,1—15, 33 Num. 28, 1—15	Is. 66 השמים כסאי
22	Nedelja	2			
23	Ponedeljak	3			
24	Utorak	4			
25	Sreda	5			
26	Četvrtak	6			
27	Petak	7	קב"ש 18,32		Amos 9, 7--15 הלוא כבני כשיום ili Ez. 22, 1—19 (ili 16) יהי דבר ה' Sef. Ez. 20, 2 (ili 1) —20 יהי בשנה
28	Subota	8	אחרי מות קדשים	Lev. 16, 1—20, 27	
29	Nedelja	9			
30 Maj 1	Ponedeljak	10			
	Utorak	11			
2	Sreda	12			
3	Četvrtak	13			
4	Petak	14	קב"ש 18,41		
5	Subota	15	פסח שני אמר	Lev. 21, 1—24, 23	Ez. 44, 15—31 והכהנים
6	Nedelja	16			
7	Ponedeljak	17			
8	Utorak	18	ל"ג בעומר 33. Dan Omera		
9	Sreda	19			
10	Četvrtak	20			
11	Petak	21	קב"ש 18,50		
12	Subota	22	בחר בחקתי	Lev. 25, 1—27, 34	Jer. 16, 19—17, 14 ה' עזי ומעזי
13	Nedelja	23			
14	Ponedeljak	24			
15	Utorak	25			
16	Sreda	26			
17	Četvrtak	27	יום כפור קמן		
18	Petak	28	קב"ש 18,58		
19	Subota	29	במדבר	Num. 1, 1—4, 20	1. Sam. 20, 18—42 מחר הרש

SIVAN

1928, 20. Maj.—18. Jun.

30 dana

5688 סיון

Grad. kal.	Dani sedmice	Jevr. kal.	Subote, Praznici, Postovi	Odeljci iz sv. Tore פרשיות	Odeljci iz Proroka הפטרות
Maj 20	Nedelja	Sivan 1	Nov Mesec ראש חדש	Num. 28, 1—15	
21	Ponedeljak	2			
22	Utorak	3			
23	Sreda	4			
24	Četvrtak	5		(Ex. 19, 1—20, 23 בחדש השלישי	(Ez. 1, 1—28; 3, 12 ויהי בשלושים
25	Petak	6	Praznik Sedmica א' דשבעות קב"ש 19,05	(Num. 28; 26—31 Deut. 14, 22—16, 17	(Hab. 3, 1—19 תפלה לחבקים
26	Subota	7	Praznik Sedmica ב' דשבעות	(Num. 28, 26—31 עשר העשר	(Sef. 2, 20 ³ , 19 וה' בהיכל קדשו
27	Nedelja	8	אסרו חג		
28	Ponedeljak	9			
29	Utorak	10			
30	Sreda	11			
31 Juni 1	Četvrtak Petak	12 13	קב"ש 19,11		
2	Subota	14	נשא	Num. 4, 21—7, 89	Sud. 13, 2—25 ויהי איש אחד
3	Nedelja	15			
4	Ponedeljak	16			
5	Utorak	17			
6	Sreda	18			
7	Četvrtak	19			
8	Petak	20	קב"ש 19,16		
9	Subota	21	בהעלתך	Num. 8, 1—12, 16	Zech. 2, 14—4, 7 רני ושמחי
10	Nedelja	22			
11	Ponedeljak	23			
12	Utorak	24			
13	Sreda	25			
14	Četvrtak	26			
15	Petak	27	קב"ש 19,20		
16	Subota	28	שלת לך	Num. 13, 1—15, 41	Još. 2 וישלח יהושע
17	Nedelja	29	יום כפור קטן Nov Mesec		
18	Ponedeljak	30	א' דראש חדש	Num. 28. 9—15	

1) Cita se knjiga o Rutí, kod Sefarda u oba dana.

T A M U Z

1928, 19. Jun.—17. Jul.

29 dana

תמוז 5688

Grad. kal.	Dani sedmice	Jevr. kal.	Subote, Praznici, Postovi	Odeljci iz sv. Tore פרשיות	Odeljci iz Proroke הפטרות	
Jun. 19	Utorak	Tamuz 1	Nov Mesec ב' דראש חדש קב"ש 19,21 קרה	Num. 28, 1—15		
20	Sreda	2				
21	Četvrtak	3				
22	Petak	4				
23	Subota	5				Num. 16, 1—18, 32
24	Nedelja	6				
25	Ponedeljak	7				
26	Utorak	8				
27	Sreda	9				
28	Cetvrtak	10				
29	Petak	11				קב"ש 19,23
30	Subota	12				קתהבלוק
Jul. 1	Nedelja	13	Post Tamusa צום שבועה עשר בתמוז קב"ש 19,22 פינחס תקיפה 19,30	Ex. 32, 11-14; 34, 1-10	{ Is. 55, 6—56 8 דרשו ה' { Sef. ncmaju	
2	Ponedeljak	14				
3	Utorak	15				
4	Sreda	16				
5	Četvrtak	17				
6	Petak	18				
7	Subota	19				Num. 15, 10—30, 1
8	Nedelja	20				
9	Ponedeljak	21				
10	Utorak	22				
11	Sreda	23				
12	Cetvrtak	24				
13	Petak	25				קב"ש 19,18
14	Subota	26				מטות-מסעי
15	Nedelja	27				
16	Ponedeljak	28				
17	Utorak	29				יום כפור קטן

A B

1928, 18. Jul.—16. Avg.

30 dana

5688 אב

Grad. kal.	Dani sedmice	Jevr. kal.	Subote, Praznici, Postovi	Odeljci iz sv. Tore פרשיות	Odeljci iz Proroka הפטרות
Jul. 18	Sreda	Ab 1	Nov Mesec ראש חדש	Num. 28, 1-15	
19	Četvrtak	2			
20	Petak	3	קב"ש 19,13		
21	Subota	4	דברים שבת חזון	Deut. 1, 1-3, 22	חזון ישעיהו Is. 1, 1-27
22	Nedelja	5			
23	Ponedeljak	6			
24	Utorak	7			
25	Sreda	8		Deut. 4, 25-40	u jutru: Jer. 8, 13-9, 23
26	Četvrtak	9	Post Aba* צ' השעה באב	כי תוליד בנים po podne; Ex. 32, 11-14; 31, 10	אמת אסיפם po podne: Is. 55, 6-56, 8 דרשו ה' 8 Sef. Hos. 24, 2-10
27	Petak	10	קב"ש 19,06	ויחל משה	שובה ישראל Miha 7, 18-20
28	Subota	11	ואתחנן שבת נחמו	Deut. 2, 23-7, 11	Is. 40, 1-26 נחמו נחמו עמי
29	Nedelja	12			
30	Ponedeljak	13			
31 Avg. 1	Utorak	14			
1	Sreda	15	חמשה עשר באב		
2	Četvrtak	16			
3	Petak	17	קב"ש 18,58		
4	Subota	18	עקב	Deut. 7, 12-11, 25	Is. 49, 14-51, 3 והאמר ציון
5	Nedelja	19			
6	Ponedeljak	20			
7	Utorak	21			
8	Sreda	22			
9	Četvrtak	23			
10	Petak	24	קב"ש 18,48		
11	Subota	25	ראה	Deut. 11, 26-16, 17	Is. 54, 11-55, 5 עניה סערה
12	Nedelja	26			
13	Ponedeljak	27			
14	Utorak	28			
15	Sreda	29	יום כפיר קטן		
16	Četvrtak	30	Nov Mesec א' דראש חדש	Num. 28, 1-15	

* Čita se plač Jeremijin.

E L U L

1928, 17. Avg.—14. Sept.

29 dana

אלול 5688

Grad. kal.	Dani sedmice	Jevr. kal.	Subote, Praznici, Postovi	Odeljci iz sv. Tore פרשיות	Odeljci iz Proroka הפטרות
Avg. 17	Petak	Elul 1			
18	Subota	2	18,37 רב"ש Nov Mesec הר"אש חדש שמיים	Num. 28, 1—15 Deut. 16, 18—21, 9	Is. 51, 12—52, 12 אנכי אנכי
19	Nedelja	3			
20	Ponedeljak	4			
21	Utorak	5			
22	Sreda	6			
23	Četvrtak	7			
24	Petak	8	18,26 קב"ש		
25	Subota	9	כי הצא	Deut. 21, 10—25, 19	Is. 54, 1—10 רני עקרה
26	Nedelja	10			
27	Ponedeljak	11			
28	Utorak	12			
29	Sreda	13			
30	Četvrtak	14			
31 Sept. 1	Petak	15	18,13 קב"ש		
	Subota	16	כי תבא	Deut. 26, 1—29, 8	Is. 60 קומו אורי
2	Nedelja	17			
3	Ponedeljak	18			
4	Utorak	19			
5	Sreda	20			
6	Četvrtak	21			
7	Petak	22	18,01 קב"ש		
8	Subota	23	נצטוב וילך	Deut. 29, 9—31, 30	Is. 61, 10—63, 9 שש איש
9	Nedelja	24	Selihat*		
10	Ponedeljak	25	משכימים לסליחות		
11	Utorak	26			
12	Sreda	27			
13	Četvrtak	28			
14	Petak	29	17,48 קב"ש ערב ר"ה		

* Sefardi kažu Selihot za vreme celog meseca Elula.

NASTAVNI PLAN

IZ JEVREJSKE VERONAUKA ZA UČENIKE SREDNJIH ŠKOLA U KRALJEVINI S. H. S.

A) **Opšti deo.**

1) Jevrejskoj srednjoškolskoj verskoj nastavi je cilj vaspitavanje jevr. školske mladeži u religiji otaca, i probuđivanje ljubavi i odanosti prema uzvišenim načelima jevrejske etike i morala, da od nje postanu svesni Jevreji i Jevrejke, pobožni i čestiti karakteri, rodoljubivi građani i uopšte korisni članovi našega društva.

2) Nastava jevr. veronauke u srednjim školama deli se u dve grupe: Prva grupa obuhvata istoriju jevrejsku, obrede, ceremonije i sva etička i moralna načela Mojsijeve veroispovesti; a druga grupa sadrži jevrejsku liturgiju, molitve, odlomke iz Biblije u originalu i izučavanje jevrejskog jezika kao sredstvo za razumevanje ovih predmeta.

3) Od predmeta prve grupe istorija je najvažniji i na nju valja obratiti najveću pažnju; ostale predmete te grupe potrebno je koncizno i zgodno uneti u predavanja iz istorije ili, u zgodnim prilikama, upoznavati učenike sa istima.

4) Što se predmeta druge grupe tiče, jevrejski jezik valja predavati po modernoj t. zv. očiglednoj nastavi. Na taj način otpale bi sve teškoće oko prevoda jevrejskih tekstova. Jer bi učenici izučavanjem izvesnog broja jevrejskih reči i izraza po ovoj metodi, vrlo lako savladali i problem razumevanja jevrejskih tekstova. U koliko pojedini nastavnici ne bi bili u stanju da poučavaju po toj modernoj metodi jevrejski jezik, predviđeno je u ovom planu, u alternativni, da pređu izvesne delove biblijskih odnosno molitvenih tekstova po staroj metodi čitanja i prevodena.

5) Dok se za uspešno sprovođenje ovoga plana ne izrade naročito za to potrebni udžbenici, ubotrebiti kao udžbenike: a) za predmete iz prve grupe: Jakobi, Biblijska Povesnica; Schwarz, Povjest Židova I i II; Brann, Istorija Jevrejskog Naroda u prevodu Dr. Alkalaja; b) za predmete iz druge grupe: knjigu M. Ratha i Sefatenu.

B) Specialni deo.

I. RAZRED.

- Istorija: Rekapitulacija sadržine Pet Knjiga Mojsijevih. Od smrti Mojsijeve do smrti Saulove. Kratki geografski opis Sv. Zemlje.
 Jevrejski: Biblijski tekstovi, čitanje i prevod: 1. Knj. Moj. 1; 2, 1—3; 28, 10—22; 32, 4—13; 32, 25—30; 48, 15—16;
 ili Molitveni tekstovi: המפיל ברכת המזון ואהבת שמע אלהי נשמה
 ili M. Rath: prvih deset lekcija;
 ili Sefatenu: I. prva polovina knjige.

II. RAZRED.

- Istorija: Od Davida do propasti carstva.
 Jevrejski: Biblijski tekstovi, čitanje i prevod: 2. Knj. Moj. 3, 1—15; 19, 1—8; 20, 1—17; 22, 20—27; 23, 1—17; 34, 1—10;
 ili Molitveni tekstovi: אלהי נצורי ש"ע, prvi blagoslovi ויהי רצון
 i ברכות הנהנים a) za dečake: מלית תפילין
 b) za devojčice: בר' חלה הדלקת הנר
 ili M. Rath: 11—20 lekcija
 ili Sefatenu: I. druga polovina knjige.

III. RAZRED.

- Istorija: Jevreji u Babiloniji do razorenja drugog hrama.
 Jevrejski: Biblijski tekstovi: 3. Knj. Moj. 19, 1—4; 19, 9—18; 19, 30—37; 22, 31—33; 23, 1—11; 23, 15—16; 23, 21—44; 4. Knj. Moj. 6, 22—27; 10, 35—36; 15, 37—41; 17, 15—23;
 ili Molitveni tekstovi: רצה במנוחתני ושמרו אתה אחר, ישמח משה אתה קדשת.
 Upoznavanje sa molitvenikom.
 ili M. Rath: 21—30 lekcija;
 ili Sefatenu: II. prva polovina knjige.

IV. RAZRED.

- Istorija: Od razorenja drugog hrama do kraja epohe Gaonata i masoreta.
 Jevrejski: Biblijski tekstovi: 5. Knj. Moj. 4, 1—8; 5, 6—18; 9, 4—5; 10, 12—22; 14, 22—23; 15, 1—18; 16, 1—20; 17, 20—24; 24, 10—22; 30, 1—14;
 ili Rath: 31—50 lekcija;
 ili Sefatenu: II. druga polovina knjige.

V. RAZRED.

- Istorija: Jevreji u Srednjem Veku do proterivanja njihovog iz Španije.
 Jevrejski: Biblijski tekstovi: Psalmi 1; 3; 6; 19; 23; 33; 90.

VI. RAZRED.

Istorija: Jevreji u Novom Veku s naročitim pogledom na duhovne pravce koji javljaju u to doba (misticizam, askala, jevrejska nauka i prosveteno i noviji socialno-duhovni pokreti).

Jevrejski: Biblijski tekstovi: Psalmi 91; 92; 93; 113—118.

VII. RAZRED.

Istorija: Rekapitulacija važnijih delova jevrejske istorije i ukazivanje na njihov etički i moralni karakter: Mojsije, Samuilo i važniji proroci, Ezra, važniji Tanaiti i Amorejci, Majmonid, Juda Alevi, Spinoza, Hess, Pinsker i Herzl.

Jevrejski: Biblijski tekstovi: Jeremija 8, 13—23; 9, 1—23; 16, 19—21; 17, 1—14; 23, 25—29; 29, 4—7; 31, 11—19.

VIII. RAZRED.

Etika po knjizi M. Lazarusa.

Jevrejski: Isaja 1, 1—21; 2, 1—5; 5, 1—7; 11, 1—12; 54; 55; 58.

Šta čini nekoga Jevrejem?

Jevrejstvo je nešto više od oznake, nešto više od rodnog lista; to je jedan život. Biti rođen kao Jevrej ne znači, spadati među izabrane, nego nas to upućuje, da se ubrojimo među izabrane. Bog potpisuje ugovor, a mi ga moramo zapečatiti životom, koji služi Bogu. »Šta čini nekoga Jevrejem?« često je postavljano pitanje. Odgovor je dvojak: pripadništvo jevrejskom bratstvu i verno ispunjavanje dužnosti, koje nalaže ovo pripadništvo. Pripadati jevrejskoj rasi, a pritom nogama gaziti jevrejske dužnosti, znači biti neveran Izraelu. (MORRIS JOSEPH, *The Message of Judaism*. »Hebrew and the Synagoge«, 1903).

Vera Jevrejina.

Svaki Jevrejin treba da gleda na svoju veru kao na hram, koji se prostire iznad svih zemalja, te dokazuje nepromenljivost Boga i jedinstvo njegovih planova. Neka smatra sebe stubom, koji čuva ovaj hram od rušenja, i neznan po sebi, on ipak doprinosi jačini, trajnosti i lepoti celine.

(GRACE AGUILAR, *The Spirit of Judaism*, VIII., 1842).

Архивска грађа о Јеврејима у Србији.

Написао врховни рабин Др. И. Алкалај, Београд.

Кад је реч о Државној Архиви, потребно је учинити ове напомене: Из ове, једине Архиве у старим границама Србије, многи су важни документи, за време Светског Рата, уништени или однетги од непријатеља и шиме за навек пропали. Међу њима је био велики број који, непосредно или посредно, говораху о Јеврејима.

Али је добар део баш ових докумената, ретком срећом, спасен од заборавана на тај начин, што су поједини наши научници, радећи пре рата на истраживању наше прошлости и прикуњајући грађу за своје студије, делом је сачували, у својим забелешкама а делом је штампали. У шом погледу нарочиту захвалност дугујемо нашем научнику, уваженом Г. Др. Тих. Р. Ђорђевићу, професору Универзитета, који је обрадио највећи део те предрашне Архиве и већ га објавио у својим културним и историјским списима и расиравама. Од моје стране врло сам му благодаран што сам на овај посао покренуо како инспирисан његовим делима тако и његовим личним упитајем, саветима и подстицањем.

Грађу, овде изнесену, нашао сам у поратној Архиви. Њу није било тешко уочити, јер није била растурена, по разним одељцима, већ беше, скоро сва, уједно скупљена и обележена, у Државној Архиви, под насловом: Јевреји. Има је у 80 писама (докумената). Изабрао сам она међу њима, која су ми се учинила најкарактеристичнија и најважнија за историју и живот српских Јевреја у прошлом столећу Г. Др. Тих. Р. Ђорђевић има, сем ових, још скупљених двајестак поднапака из предрашне Архиве, објављених махом у издањима Академије Наука (Насеља) и другим списима. Он ми је љубазно уступио ову ту грађу да је искористим и да је објасним. Ја сам почео тај већи посао, али сам се одмах уверио да би рад био сувише велики за један чланак у Алманаху, те сам, тешка срца, морао, за сада, одустати од тога, и ограничити се само на штампање ове моје до сада, како мислим, још необјављене грађе. Доцније ћу, користећи се љубазношћу Г. Др. Ђорђевића, разрадити и ову грађу.

По његовом упуству, грађу сам ову распоредио не по предметима, већ по хронолошком реду. У погледу цртања, иницијалнице и правописа, руководио сам се истим начелима којима и Г. Професор Ђорђевић, у својим „Насељима“. Неке сам документе изнео у целини, неке пак само у изводу. Давичова писма, којих има око четрдесет, и која су скоро сва писана на немачком језику,

скупио сам заједно, издвојивши, разуме се, само она што су карактеристична и значајнија. У овом кратком прегледу, позивајући се на објављену грађу, цитирани су бројеви по којима је грађа распоробљена.

* * *

После непуне четири године од другог српског устанка, дакле одмах у првим данима стварања младе српске државе, 1819. године, видимо Јевреје како узимају живог учешћа у привредном животу вазалне Милошеве државе Јеврејски живаљ, као мирољубиви елеменат, који је живео у најбољим односима и са Србима и са Турцима, био је најпогоднији и најповерљивији посредник за размену економских вредности у сваком погледу. Двадесетих и тридесетих година прошлога столећа кнежевина Србија нагло се економски подиже и напредује у свима гранама привреде. У тој утакмици и прегаоштву, можемо с поносом констатовати, да су београдски Јевреји играли увек симпатичну и племениту улогу. Тих година Јевреји су чинили једну засебну заједницу која је, несумњиво због тога да би се њиховим радом ојачала земаљска привреда, уживала од књаза нарочите привилегије. Не само, дакле, сва грађанска права, у колико је таквих права уопште било, као и остали, већ и нарочита повлашћења. Књаз их је заштитаво, јер је видео да су локалне власти биле према њима, често пута, пристрасне и строге, да су оне биле према њима нетолерантне, не желећи их имати у својој средини¹⁾. У тежњи да им учини правду, књаз је наредио да се Јевреји за све своје потребе обраћају њему, а не судовима и властима²⁾. Разуме се да су Јевреји искориставали врло исцрпно ову љубазност кнежеву: они се нису обраћали државноме поглавару само као последњој инстанцији, већ и за најобичније ствари, као н. пр. за наплату дугова, за поштеду у исплати, за концесије, аренде и т. д. Књаз је не само сваку њихову представку узимао пажљиво у поступак, већ се трудио да њиховим молбама увек изађе у сусрет. Јевреји су се радије обраћали непосредно књазу можда и зато, што је такав начин био упрошћен и скопчан са минималним или никаквим трошковима администрације³⁾, а одговоре и одлуке добијали су одмах после 3—4 дана или још истога дана када су и представку подносили. Али има још једна околност због које су се Јевреји смели директно обраћати књазу. Он им је био ближи и приступачнији, јер је он трговао с њима било за рачун државе или за свој лични рачун. О меркантилним односима у којима је стајала Давичова породица са Милошем биће доцније речи. Сад хоћемо да напоменемо да је Милош стајао у пословним везама са неколиким јеврејским фирмама и вршио са њима

¹⁾ Види грађу број 14

²⁾ Грађа број 1.

³⁾ Грађа број 21.

разне трансакције, давао им замашније суме новаца на зајам, правно погодбе за уступања дућана, робе, и т. д.¹⁾ Све је то приближило Јевреје са кнезом. Из овога се, наравно, не може извести да је Милош, под истим или сличним околностима, био другачи према Нејеврејима, али се ми ограничавамо само на његов однос према Јеврејима, пошто нас једино та страна занима, и о њој имамо података.

Према једном списку траженом од Јевреја од стране београдског општинског суда, ради разреза општинског приреза, 1831. год. можемо израчунати колики је био приближан број београдских Јевреја тога доба. По томе списку било их је 176 пореских глава, али општинске власти нису биле задовољне тим списком, налазећи да их има више. Јевреји подносе, накнадно, други, повећани списак, у који су били унесени и служитељи и свештеници и учитељи, али се не зна колики је био. С друге стране проф. Тих. Ђорђевић је нашао у предратној Архиви један арачки тефтер вароши Београда за 1827. год. из којег се види да је те године било у Београду на 239 јевр. харачких глава, 22 особе јеврејских учитеља, попова и ђака²⁾. Узимајући да је број пореских глава био 260, значи да је у Београду било тада око хиљаду триста јеврејских душа.

Јевреји су, као што рекосмо, чинили једну засебну заједницу, засебну целину, не улазећи у друге заједнице као чланови или делови њихови, ма били они из истог staleжа или исте професије. Поред хришћанског трговачког еснафа, они су били засебан трговачки еснаф. Ако је требало учинити какву колективну представку свију трговаца или тражити нешто од кнеза или власти, то је на таквој представи био потписан представник хришћанског еснафа и представник Јевреја. Потпис је његов гласио: >rog los mercaderes judios< т. ј. >У име јеврејских трговаца<³⁾. Начин трговања био је двојак: Јевреји су или вршили слободну професију куповине и продаје робе или су узимали под аренду од државе извесну грану привреде. Тако су аренду за тамиз (право туцања кафе) и кантар лицитирали Јевреји до велике висине, добили закуп и тиме користили и свету и државној каси⁴⁾. Јевреји су, обично са стране, били заинтересовани и за право експлоатације пијавица, по разним барама у земљи⁵⁾, и извозили су их у Аустрију, а оданде у Француску и Италију⁶⁾. У почетку су аренде давале на једну годину, а када се лицитанти, бојећи се штете због краткоће времена, нису појављивали, наредбом од 11. марта 1837. год. одређено је да се те аренде лицитирају на

¹⁾ Грађа број 6, 8, 27, 28.

²⁾ Тих Р. Ђорђевић, Из Србије Кнеза Милоша, стр. 110.

³⁾ Грађа број 6.

⁴⁾ Грађа број 19.

⁵⁾ Грађа број 13.

⁶⁾ Тих Р. Ђорђевић, Из Србије Кнеза Милоша, стр. 14.

три године¹⁾. Извозна трговина одмах је, изгледа, у првим данима државног живота, узела шире размере. Сем стоке извозили су се из Србије: коже у Бугарску и Аустрију, масло у Бугарску и Турску, вуна, лој и рогови у Аустрију, мед, восак, дрва и свила у Бугарску, Турску и Аустрију²⁾. У колико су поједини од поменутих артикала били посао искључиво у јевр. рукама, писмо могли докучити из наших извора. Али смо могли утврдити да се, поред пијавица, извозио лој у већим количинама и да су за тај посао заинтересовани Јевреји³⁾.

Највиђенији грађани занимали су се сарафским и банкарским пословима, али су и они, поред тих послова, радили и друге или имали радње са мануфактурном робом, којом се трговином бавио највећи број Јевреја. Поред новчаних трансакција које су вршили ови банкарски, видимо их да одлазе и на светска тржишта, одакле доносе разноврсну модерну робу⁴⁾. Изгледа да је сразмерно много јевр. радњи било са колонијалном робом, у које су се тада рачунали и многи артикли које продају апотеке односно дрогерије (као што је, уосталом још и данас⁵⁾). Најсиромашнија врста трговине, изгледа да су биле дуванџинице у којима су се, поред дувана, продавале луле и други пушачки прибор⁶⁾.

Јеврејски трговци служили су се кредитом а и сами давали на кредит. Обртне суме за њихово трговање нису биле мале према тадашњим приликама. Обичне су појаве потраживања од дужника сума од 3, 5—10.000 гроша, што би данас износило отприлике око 100—350.000 динара. Али је било, често и послова са много већим сумама. Тако једна фирма тражи од кнеза зајам од 2000 дуката ћесарских⁶⁾, а, другом приликом, један Јеврејин, на путу за Беч, губи ковчег у коме је било 17.200 форињата у сребру^{6а)}, што би данас вредело 4—5 милиона динара.

Јевреји су водили своју трговину на солидној основи, и при враћању зајма и дуга, били врло савесни⁷⁾.

Они су довлачили трговачку робу из тадашњих трговачких центара, махом из Беча и Лајпцига, у којим су местима често преређивани велики сајмови и на које су београдски Јевреји лично ишли ради куповине робе. Роба је превожена из Беча Дунавом у Београд. Још су београдски Јевреји трговали са Пештом, Букурештом и Цариградом, и у свима тим местима имали су трговачких веза и пословних пријатеља, давали из Београда налоге за исплату и вршили тако врло брзо све финансиске трансакције за своје потребе, а врло често и за кнежев рачун⁸⁾. Пошту су

¹⁾ Српске Новине 1836 од 11. јула.

²⁾ Тих. Р. Ђорђевић, на истом месту.

³⁾ Грађа број 7.

⁴⁾ Грађа број 12.

⁵⁾ Грађа број 8.

⁶⁾ Грађа број 27. 6а) Грађа број 16.

⁷⁾ Грађа број 7, 20

⁸⁾ Види грађу број 4 Давичова писма Кнезу.

из Беча примали у Земуну¹⁾). Осим тога београдски Јевреји водили су трговину и са разним центрима на Балкану. Они су стајали у тесним трговачким везама са Сарајевом, одакле је пут за довлачење или отправање робе за Београд или обрнуто ишао преко Ваљева²⁾). Исто су они стајали у сталном трг. контакту са Видином, Осеком³⁾), док су са самим Вилајетом не само редовно радили, већ у многим местима Вилајета држали своје радње као филијале. Тако из извора дознајемо да су једном Јеврејину изгорела два дућана у Параћину⁴⁾).

До сада је била реч о Јеврејима из тога доба само као трговцима, јер већи део грађе из тога доба и говори само о трговачким стварима. Али, ипак, нису сви Јевреји били трговци, и ако је претежни део припадао трговачком стадежу. На првом месту познато је да је било Јевреја чиновника (>служитеља<), учитеља и свештеника, којих је одвајкада увек било у свакој јеврејској општини и без којих се правилан рад у једној заједници не може ни замислити. Али ће бити интересантно поминути, да је већ тада, у малој вазалној Србији, било Јевреја српских државних чиновника! Један такав случај сачуван је и тиче се Соломона Израела кога кнез Милош поставља указом за проценитеља робе при београдској царинарници⁵⁾). Било је несумњиво и Јевреја занатлија у Београду, пошто су тада поједини занати били доста напредни и сваки од њих имао је свој еснаф, само о томе нисмо нашли никаквих података⁶⁾).

Врло је интересантан и тај детаљ, да је у конаку Милошевом (у Београду?), пуне две године живео један Јеврејин и уживао кнежеву благонаклоност. Тај је Јеврејин, после две године, због интрига некога Ђорђа Ђелеша >без сваког узрока< удаљен из конака⁷⁾).

Прелазећи на унутрашњи живот наших предака, у колико га можемо докучити из архивске грађе, дужност нам је, на првом месту, истаћи њихову солидарност, нарочито кад је у питању морални или материјални напредак јеврејске заједнице или појединаца. Јевреји су, некада, сложено и солидарно, увек излазили, сви до једнога, кад је било у питању нешто што се тиче њихове заједнице. Тако се они колективно обраћају књазу за заштиту, противу, како се вели, превеликог разрезивања општинског данка, скупљаног у циљу подмиривања општинских издатака, за чистеће града, за >кулук и патроле<⁸⁾). Ако би неко од Јевреја био притворен или невино осуђен, највиђенији међу њима залагали би се за њега,

¹⁾ Грађа број 4. 1а) Грађа број 24.

²⁾ Грађа број 2.

³⁾ Српске Новине 1834. од 13 јануара.

⁴⁾ У предатној Архиви, на против, таквих података има неколико. Види Тих. Р. Ђорђевић, Нисеља стр. 25, 77.

⁵⁾ Грађа број 3.

⁶⁾ Грађа број 9, 10, 14

морално или материјално, достављајући књазу да сви Јевреји јамче за њега »и телом и душом«¹⁾.

У стварима култа и вере имали су наши стари потпуно аутономију, коју нису дирали ни књаз ни земаљске власти. Ако би сами Јевреји тражили законску заштиту, увек им је пружана. О томе постоји један забележен случај, како је један рабин отпуштен из службе, али је он није хтео напустити, но је скупио потписе грађана да би, на њихову молбу, и даље остао на своме положају. На представци је потписано 27 највиђенијих грађана, потписи су јеврејским писменима сефардског курзива²⁾. Интересантно је да су поједине представке поднете књазу од стране »Евреја београдских«, међу којима је, сигурно, био и потпис рабинов; а одговор књажев упућен је не јеврејској општини, већ само »Равину београдском«³⁾. О школама се зна само у толико, што се, као што горе наведосмо, помињу свештеници и учитељи. Никаких других ближих обавештења о томе немамо.

Познато је да је брак код Јевреја, уопште, важио као узор породичноме животу, то је било и код наших дедова. О међусобној љубави и пожртвовању супружника и о брижноме старању за одржавање породице имамо, у нашим изворима доста доказа. У својим представкама Јевреји се обраћају кнезу и наводе да морају хранити и издржавати своју нејаку децу. Исто тако видимо и чиновске напоре жена које хоће да пруже помоћ својим мужевима запалим у беду и невољу⁴⁾.

Вредно је изнети и неколике личности, неколика имена из наше заједнице у Милошевој Србији, уколико смо напли података у нашој Државној Архиви. Та се имена, иначе, јављају и у другим додним изворима, онде где је реч о књизи и вери јеврејској. — На првом месту треба истаћи једно име које је чинило највећу част целокупној својој заједници у доба кад је живело, а чини и данас част свима нама. То је Давид Хајим, или јеврејски Давид Бехар-Хајим. Тачно се не зна је ли он био председник општине, у сваком случају он је био њен најугледнији представник. Када су се његови преци доселили у Београд, ко су они били и одакле су они дошли, све је то непознато. Од 1822. године видимо га у сталној преписци са књазом све до 1830. године, а његов однос према књазу није однос једног понизног поданика и »раба« према свемоћноме господару, већ више пријатељски, витимнији. Он потврђује пријем кнежевих »врло љубазних писама«, он му је конфидент, врши све могуће послове и повчане трансакције за кнежев рачун, купује и продаје за њега валуте, купује и набавља тавиле и трате, облигације и менице, прави по њима закључке на бечкој берзи да се у Цариграду из-

¹⁾ Давичова писма.

²⁾ Грађа број 25.

³⁾ Грађа број 10.

⁴⁾ Грађа број 16, 16а, 17, 20, 28.

врши наплата. Њему књаз поверава да буде посредник у поравнањима кад му дужници падну под стечај, а он је саветник кнежев у питањима кредита колико се коме може дати. Сем често банкарских послова, он лично, обично са својим сином Асланом, путује у Беч и Лајпциг ради куповине платна и других финих и модерних тканива за кнеза и његову породицу, купује и друге ствари, као н. пр. бисерну огрлицу, пиптоље и др. Он, уз то, чини кнезу и разне поклоне које овај прима. У Земуну сусреће се са кнегињом и одавде пише кнезу у Крагујевац, да се кнегињи ставио на расположење, ако јој што затреба, али је она изјавила да је, за сада свачим снабдевена, но кад Давид иде у Беч, онда ће она да чини своје поручбине. Године 1828. његов син Хајим Давичо, као већ одрастао младић, при крају очевог писма књазу, додаје неколико редака у којима изјављује књазу поздраве и своје дубоко поштовање и верност. То исто чини често и Аслан. Кад је отац на путу, син Хајим га замењује у преписци са кнезом; његов је рукопис врло леп. Оба брата, и Аслан који је, изгледа, био стални кореспонденат очев, и Хајим, пишу писма кнезу на немачком језику. И Давид и син му Хајим потписују се и латиницом и јеврејским писменима.

Стар и угледни Давид је, по своме карактеру, до крајности поштен и солидан. Он је врло побожан, често иде кнезу у Крагујевац послом. Милош га исто тако често нарочито, због послова, позива, он одлаже путовање »због празника«. Давид се користи својим великим утицајем код књаза да помогне својој браћи, солидарисше се са својом једноверном браћом и узима на себе сву одговорност и даје јемство за оне којима хоће да помогне у некој невољи. Чудно је да о Хајиму, сину Давидовом, нема у Архиви ниједног помена самосталног рада, и ако је познато да је он заменио оца у пословима и да је, као и отац му, одлично стајао код кнеза. Али је Хајим, срећом, овековечен у нашим јеврејским изворима¹⁾. Он носи надимак »Гевир«, и име његово помиње се само по добру, јер је био највећи мецен и пропагатор јеврејске науке и јеврејске књиге, које је, често о своме трошку, штампао у београдској Државној Штампарији. Да ли је Јасраел Бехар Хајим, познати издавач Јеврејских књига у Бечу, под именом Бохор ел Парнас, брат нашег угледног и заслужног Давида или му је био ближи или даљи рођак, можемо само веровати али не позитивно тврдити, јер су нам, за сада, извори сиромашни за ово обавештење.

У највиђеније породице из тога доба, поред Давичове, долази породица Сузин. Сузини су водили трговину, односно банкарску и мењачку радњу под егзотичном фирмом: Кума Аврамови Синови — Кумпанџа — Аврам Сузин Братја²⁾. То су била три

¹⁾ Види Алкалај, Јеврејске књиге штампане у Београду; у Јеврејском Алманаху I година.

²⁾ Грађа број 27.

брата: Моша Јуда Сузин, Аврам Јуда Сузин и Израел Јуда Сузин. Они су имали с кнезом разне трговачке послове и стајали непрекидно у пословним везама, али се не види, из извора које имамо за сада на расположењу, да су и они били кнежеви кон-фиденти, као Давид Хајим. Породицу Сузин сретамо и у јеврејским изворима. И они као и Давичови, носе титулу >Гевир< бар њихов најстарији члан Моша, који је држао у Београду, о своме трошку, читаоницу и курс за студирање верских дисциплина — Јешиву — звану >Вајоел Моше<¹⁾. Два му брата фигуришу као татори читаонице. У позније доба старости — после 25 година од времена о коме говоримо, њега видимо у Јерусалиму, где се стално настанио.

У сталним пословним везама стајала је са кнезом фирма Марко Алшех и Соломон Халфон. Халфоне сретамо и у јеврејским изворима¹⁾, као медене јеврејске књиге, после тридесет година, и то Самуила Халфона и Давида Мордехаја Халфона.

Даља угледна имена из тога времена, јесу јеврејски грађани Русо и Озер. Њихове породице дале су низ напредних и активних грађана. У нашим изворима се помињу од чланова тих породица ова имена: Самуел Аврам Русо, Јаков Бехар Давид Русо, Озер Аврам Русо, Моша Аврам Русо, Нахман Озер, Аврам Б Озер, Озер Б. Нахман, Озер Б. Аврам. Исте породице сретамо и у јеврејским изворима, чак после три деценије. У исти ред долази и породица Фархи, из које се, у изворима, помињу три члана: Моша Фархи, Рубен Моша Фархи и Исак Фархи.

Над свима тим именима видимо личност рабинову како бди над свима члановима и општинарима и ради за њихово духовно и материјално добро. Ондашњи рабин беше чувени и цењени Аврам Исак Пардо. О њему лично не говори се ништа у документима, али је, ипак, једним луким случајем, овековечена његова велика фигура. У једној представи, упућеној Књазу, од кога се тражила заштита противу, како се износи, претерано великог разреза општинског приреза над Јеврејима (узгред да напоменемо, да је та представка једина написана талијанским језиком) — налази се рабинеров печат од црвеног воска. Печат носи јеврејски напис: Аврам Јицхак Пардо, а у средини је представљен јелен који трчи. То је била нека врста грба београдског рабина. Из тога се јасно види, да су представке, упућиване кнезу, излазиле из рабинатске канцеларије, и да је рабин био, не само у духовно-верском већ и у политичко-социјалном погледу, званични представник београдских Јевреја.

Ово се види из извора Државне Архиве, док о личности рабина Парда, има података и у јеврејским изворима. Познато је да се његово име помиње још данас у Београду, уочи Јом Кипура, у Синагози, пред Св. Дверима, заједно са осталим бео-

¹⁾ Алкалај, у Јеврејском Алманаху I.

градским рабинима. Сем тога заслужни Пардо писац је двају јеврејских дела, званих Цицим Уфрахим и Тахшите Кала.

Сва та и друга многобројна и симпатична имена наших дедова, која сретамо у изворима а исто тако и она имена која се помињу везана за моралне и материјалне педаће, сва су нам та имена на срцу и души и будила су нам топла осећања кад смо прелиставали оне пожутеле анале у Државној Архиви која их је сачувала од заборава! Чини нам се као да поново сретосмо своје миле и драге, као да, у машти, гледамо стару београдску чаршију и Јеврејску Малу, две типичне стране старог Београда. Наши дедови крчили су пут на материјалном и духовном пољу и њихова борба да очувају име и веру и да очувају заједницу није била мала и лака. Они су, можда, имали још тежи положај онда, но што га сви ми имасмо и још имамо после великог светског рата. Наши дедови живљаху у доба великог и судбоносног социјалног и политичког преокрета, када је свемоћни Ислам почео да се љуба на Балкану, а младе хришћанске државе почеле поново да ступају ва историску позорницу. Вероватно је тај прелом у до тада њиховом мирном животу, значао за њих најкритичније доба по егзистенцију њихове заједнице. Па ипак како су се наши мудри дедови умели лепо сваћи у новој ситуацији и све су учинили да се прилагоде новим приликама! Ови су увек тежили да допринесу свој део јачању младе српске државе, а да, при томе, ништа не изгубе од свога духовног и традиционалног живота. Своју улогу одиграше они часно и поштено и својом озбиљношћу и љубављу за веру и закон успели су да своју заједницу поставе на чврсту и солидну основу.

Мојим истраживањем ове врсте нека буде запаљено, целој тој честитој старој генерацији, >једно кандило поште и признања<¹⁾. Не кандило од уља или воска, које се брзо гаси, већ вечни пламичак који не догоревати и не гаси се, који ће озаравати наша срца и наше душе. Нека би се ово кандило, у душама нашим, разбуктало у велики пламен, да и ми, по примеру наших дедова, будемо вазда одушевљени за наше духовне, моралне и културне вредности, да их чувамо као свето наслеђе, ојачамо и подигнемо још више и предамо их нараштајима у аманет чисте и велике, вечне и свете!

Г р а ђ а.

1.

Без датума — >Објављеније, с којим се свима у Србији живућим Еврејима до даљег мог расположења право даје, да њима никаква друга власт у Србији ни у чему судити, следователно ни данак на њи полагати ни тужбе њине примати, нити њине тужитеље прислушавати може, већ да свакога Евреја или њего-

¹⁾ Да употребим речи мог уваженог професора и садашњег Управника Државне Архиве, Г. Ристе Одавића, коме нека је и на овом месту усрдна хвала на љубавности и предуретљивости.

вог тужитеља у преднаведеним догађајима к мени определи с писмом садржавајуће предмете одношенија, по ком ћу са средством моје дворне канцеларије сам таква дела исто тако решавати као и на иштанције које би ми непосредно у руке дошле Сви Евреји као и њини тужитељи нека у будуће своје иштанције управо у моју канцеларију шиљу, без разлике био он ту а не био«. (Државна Архива, Јевреји).

2.

31. децембра 1819. — Хахам Мачи моли кнеза, да га има у благонаклоном виду, ако би стигла каква тужба противу њега за исплату дуга од 4000 гроша. Он би тај дуг исплатио, али му се догодила несрећа: изгорела су му два дућана у Параћину и »у пепел претворила«. (Држ. Арх., Јевреји).

3.

11. новембра 1821. пише Ахмаџи Јеврејин књазу Милошу: »Благодејаније оно које сам ја код вас чрез два лета уживао, никада заборавити не могу. И рад сам био и душом и телом ваше благодејаније и штедрољубије и далше уживати и за ваше здравије Богу се молити. Обаче милостивиј Господару тому је узрок био Кир Ђорђије Ђедеш који је мене без сваког узрока из вашегу конака извудио и милости ваше лишио. Обаче ја остајем онај исти који сам и био и навеки желим вам привржен бити и благодејаније ваше не заборавити. Ја се сад као сиромах находим у Београду. Дуго време тумарао сам тамо и овамо, и смиљују се двојица од наших људи, даду ми до 100 гроша пара, а трећи ми даде дућан без кирије, и тако сад по мало дувана држим, те се тешко лебом раним. При том ево вам шиљем две луле адимениш и мало дувана. Далше покорњејше вас молим примите овај мали дарак место великаго, као што је Христос од жене удовице две лепте. Прочем остајем и т. д. »нижајши раб«. (Држ. Арх., Јевреји).

4.

ДАВИД ХАЈИМ.

11. јуна 1822. — Извештава Књаза да је, по његовом налогу, узео од Р. Ђердо (Dscherdo) облигацију и сад очекује да Књаз учини даље по своје обећању.

19. августа 1822. — Јавља да је здрав стигао дома. Даље пише да је приспео у Београд Р. Наум и узео, по налогу и за рачун кнежев, Д. Давид му је рекао, да кнез жели за себе бисер. Давичо му је показао огрлицу, купљену само за кнеза, која вреди 1000 дуката, али стаје само 11.166 гроша, а књаз зна да му он пише чисту истину. Ако му се допадне, нека му јави да му бисер пошаље. Шаље му, у прилогу, мустре од сомота које су стигле и које ће му се свидети.

Октобра 1822. — Јавља кнезу за изравнање Г. Димитрија Кујунцића, о коме му је кнез још давно поручио, да је био код Г. Ђорђа Катана и говорио с њим о тој афери. Овај је тражио 1300 - 1100 гроша. Очекује кнежев налог по тој ствари и ставља му се на службу. Моли га да му пошаље новац за бисер, пошто се приближује пенштански сајам, а он је оскудан новцем. Није му хтео досађивати, али га време наговни да то учини. Ако му буде слао новац, моли га да то учини непосредно њему у руке, у 20 St. по курсу који код њега леже.

9. августа 1823. — Одговара на кнежево писмо од 8. августа и јавља да поверени му посао сматра као свршен. Баш данас прелазио је у Земун ради пријема меница за Цариград. Али бечка пошта је у задоцњењу, па је мора чекати до идућег понедеоника, са меницама трасираним за Цариград. Он ће их лично у Крагујевац донети кнезу.

12. августа 1823. — Обавештава кнеза да је данас прелазио у Земун, у нади да ће примити поштом очекиване менице. У место тога, примио је извештај из Беча, да су менице доведене у ред, са сумом од 155 000 Piastera, на 48 дана а dato, које се време рачуна од дана када је издато, дакле по немачком стилу од 19. августа, па за 48 дана да се исплате у Цариграду. Ради боље сигурности пошао је његов син Аслан, лично, из Беча, са њима (меницама), и свакога часа очекује га. Чим он приспе, долази лично у Крагујевац, са меницама. Дотле, нека кнез нареди све припреме за путовање у Цариград.

3. новембра 1823. — Јавља кнезу да му је син Аслан допутовао. Још га извештава да га је овластио да на кнежевом имању које он држи A. B. hat mir auf ihre von ihm besitzende Güter bevollmächtigt mit ein Tavit на 5000 гр. Доставља кнезу све то да би се могао одредити и када пође у Крагујевац по неће собом и тај Тавил.

10. октобра 1823. — Пише кнезу да је здрав стигао кући. Одмах, по повратку, извештен је из Беча, да су примили извешће из Цариграда да су послате трате акцептиране и нада се да је новац до сада већ примљен. Како је, пре свога поласка у Крагујевац, писао у Беч, за једну трату од 100 000 Piaster-a, сад га из Беча извештавају, да су га за још оволику суму задужили у Цариграду. Моли кназа да му не допусти да се осрамоти пред пословним пријатељима у Бечу и да му пошаље 50.000 Piaster-a.

12. октобра 1823. — Потврђује пријем врло пријатног писма кнежевог од 9. т. м. Моли кнеза да не говори о стварима које су већ свршене и у реду, већ о ономе о чему је његов слуга умољен да учини. Он ће му све јасно саопштити. Стигле су трате из Беча у суми од 100.000 Piaster-a, у 4 дела. Пошао би у Крагујевац, да нису празници, због којих није могао одговорити својој дужности и поћи кнезу. Доцније ће му усмено испричати

шта је све било са оним догађајем. (Was der vergangene Vorfall . . .)

12. јануара 1824. — Јавља да је кући здраво стигао. Одговара на писмо од 8. ов. мес. којим кнез поручује 10 аршина (Ellen) платна, достављајући да ће кнез поруку примити на време. Што се Дукићеве афере тиче, пише, да је говорио с трговцем који тражи да му књаз пошаље 3000 гроша

18./30. јануара 1824. — Потврђује пријем кнежевог љубазног писма од 16. т. м. а за оно што је уредно свршено, нема шта да јавља. Види из књ. »Abuzo«, да му је књаз послао новац ради измирења целог дуга Дукићевог. А што се тиче реверса, о коме кнез говори, то нека буде његова (Давичова) брига: послаће му га са првим писмом. Што се тиче Дукића, јавља да је обавештен, из Беча, од једног пријатеља, да је овоме исти Дукић дужан 750 W. W. па би се задовољио и да изгуби 1000 гроша, ако би остало могао наплатити. Нека се, дакле, књаз добро размисли и нека му одговори. Како је чуо да књаз хоће тог истог Дукића да пошаље у Раб, ради наплате некога новца, то му обраћа пажњу како да се држи према таквоме човеку. Што се тиче поклона од 10 аршина платна, које му је послао и књаз потврдио пријем, жели му да га у здрављу носи, јер му је велика радост служити таквога господара.

26. фебруара 1824. — Шаље одговор на писмо од 12. ов. месеца, разумео је дану му наредбу, одмах отишао у Земун и поручно суму за коју је имао налог, а са овим писмом задржава се од пута, докле не стигну менице, иначе би отпуговао књазу. Прилаже две менице у износу од 50.000 гроша, за Цариград. Моли да му књаз ремитира ту суму.

27./10. фебруара 1824. — Одговара на писмо кнежево од 22. фебруара и потврђује пријем од 50.000 гроша, за два месеца, о којима је, у претходном писму, било говора. Што се тиче Abuzo-писма, јавља, да је оно отишло из Беча право за Цариград, и да он тај кнежев налог није заборавио.

24. марта 1824. — Извештен је да је кнез примио две познате трате и т. д.

3. априла 1824. — Шаље му две трате, у износу од 50 000 гроша, па Г. Г. Фуа и Камондо у Цариграду и тражи да му новац пошаље. По празнику биће слободан да га походи.

26. априла 1824. — Одговара на писмо кнежево од 7. т. м. преко Г. Алексе. Разумео је све кнежеве наредбе и јавља да је све у потпуном реду. Данас је био у Земуну, где га је Г. Борђе Кикоро замолио да Г. Топаловићу да 25.000 гроша. Пошто није при вовцу, моли пајуљудније кнеза, да он ту суму преда Г. Топаловићу, да њега задужи, па кад буде стигао новац из Цариграда, онда нека кнез задржи себи издат новац, а њега том сумом одужи. Моли кнеза да му о томе јави, да би се могао одредити.

3. јуна 1824. — Потврђује пријем писма од 29. т. м. Разумео све што му се пише. Кнез је Г. Д. Петровићу исплатио 20.000 за рачун Давича. Јавља кнезу, да Г. Топаловићу исплати, за сада, само 8000 гроша, а за остало ће му доцније јавити. Примео је 10 000 гроша, послати му на његов рачун, а што је препоручен код Г. Ђорђа, врло је захвалан. Не може платити никада кнезу за све благодети које му чини, већ се Богу моли за његов дуг живот, и т. д.

23. јула 1824. јавља се Давичо из Земуна. — Кнез Милош шаље налог Давичу да му прода пиривач. Давичо не може да добије бољу цену од 71 гроша за трампу робе. Још му је поручио кнез шољице за кафу. Давичо одговара да ће извршити поруку и сам их однети кнезу.

3. августа 1824. — Давичо се у Земуну срета са кнегињом и пише одатле кнезу да јој се ставио на расположење, ако би имала што набављати, но она је казала да, за сада, неће ништа, већ када Давид пође за Беч, она ће спремити своје поруџбине.

Јавља да није могао набавити лепше пиштоље, јер онакве какве кнез жели не раде овде, а и скупи су, око 100 дуката. Него када он ил. син му Аслан пође у Лајпциг, тамо ће купити што лепо. (ib.) Хајим Давид се потписује и шаље рукољуб. (ib.)

29. септембра пише Давичо из Београда да је продао за рачун кнежев 33 цака пиринча по 75 гроша. Потврђује пријем повца; није могао одмах послати одговор, јер га је бројање ситног новца задржало. Добио је 152 гроша мање. А да кнез не би посумњао да је тако, пише му да је сам, лично, новац избројао.

Октобра 1824. — Примео је 133 гроша и захваљује кнезу на поверењу што му је отворио кредит и исплатио 2000 гроша Арси Протићу. Моли кнеза да му иде на руку у Алај-Беговој атери, јер му он једини може помоћи у овој ствари. Он би лично дошао к кнезу, али му је син Аслан отпутовао за Освијек.

23. децембра 1825. — Пише из Беча, да не да ништа, на свој рачун, некоме Ђорђу Вартасу. Из Беча путује за Лајпциг, при повратку, хоће са кнежевом дозволом да ожени сина Аслана. Поздравља кнеза и ил. му родбину и од сина Аслана.

10. фебруара 1826. — Пише Хајим Давичо кнезу, у осутству очевом.

19. фебруара 1826. — Пише Давичо из Беча али писмо је написано још у Београду. Хајим је само имитирао очев потпис.

An Hochwohlgebohrnen und Hochgeerthesten Herr!

Kragoebatz

Belgrad, 1./13. März 825

E. Wohlgebohren haben mir, seitdem ich das Glück habe, in Ihrem Dienste zu seyn, so viele Gefälligkeiten erzeugt, dass ich kaum eine neue Bitte wagen würde, wenn ich nicht Ihre

Menschenliebe so gut konnte, nun muss ich Ihnen ein Trauriges Schicksahl benachrichtigen wo Sie selbst es auch gewiss erfahren haben, dass wegen diese Gelder wir alle im Feuer sind, denn sie haben von unseren Leuten Drey ins Arest gesetzt worunter ein Greis in dem Alter des 70t Jahres arestiert ist und die Anderen zwey Ehrliche und Rechtschaffene Personen sind, welche gar nicht von dieser Afair wissen viel weniger damit gewuchert haben, also komme ich mit Trehnende Augen Ihnen zu bitten uns aus diesem Schicksahl zu retten, denn mit Gottes seiner Hilfe Sie sind der uns aus diesem Schicksahl retten kann und kein anderer, denn Sie werden auch wissen gewiss, dass von unseren Leuten keiner sich in solche Gelegenheit eingelassen hat, denn wir alle auch insgesamt stehen gut mit Leib und Selle für diese Leute darum bitte Ihnen wie Sie am besten wissen uns aus diesem Schmutz heraus zu wischen, und wir alle Ihre Diener sind bis an dem Tode, mithin verharre mit Achtung und Handkuss

Ihr Diener
David Haim.

5.

5. марта 1824. обраћа се молбом Ахив (браћа?) Мазлум кнезу, да нареди суду, да га поштеди од плаћања дуга, пошто је похарао »до голе душе« однесен му сав еспап и 700 гроша у готову. (Држ. Арх., Јевр.)

6.

22. априла 1824. — На тражње Милошево да се нека његова роба откупи од страпе беогр. трговца, Обштество — болтацки еснаф заједно са јеврејским еснафом — у чије се име јеврејски потписује Давид В. Хајим, — одговара књазу: »да је еспап преко јего натоварен и тридуплврен него што овде ми с нашим трговачким интересом продајемо и да се овде такав еспап вгда и вавјекп погрозити не може«. Затим се вели »да еспап није све као што његова фактура гласа«, многи артикли не би се сад могли продати, а пеки се нигде не могу погрозити. Покорно моле књаза да се не љути што одбијају понуђену им робу. Они би за његову љубав примили и десет пута већу количину, али су уверени да књаз не жели њихову штету. (Држ. Арх., Еснаф болтацки).

7.

22. децембра 1829. — Мојсеј Лебл тражи одобрење за извоз 10.000 ока лоја »у Цесарију«. За овај лој платио је аренду, клао своју стоку и сакупно неколико хиљада ока лоја. Од овог контингента даће 3000 ока »мумџјама«, две паре ниже од таксе утврђене. Има више годна од како је прешао у Србију, ради часно и поштено са вилајетом и никада није имао с њим »кавога процеса«. (Држ. Арх., Јевр.)

8

7. септембра 1830. — Фирма »Марко Алшех и Саламон Халфон« честита књазу Милошу стицање »Књажевског Достојанства Наследственог«.

8. октобра 1830. — Иста фирма тражи дозволу да један члан њен може опнуговати у Букурешт, јер има добру прилику у друштву Стојана Камараша Том приликом фирма, у исто време. нуди се књазу, готова да га послужи.

17. августа 1831. — Обраћа се иста фирма књазу с молбом, да нареди да се њен члан што пре чисти кући, пошто је већ 30 дана од како је напустио Букурешт и 21 дан издржао »Контроманац«, а веома је потребан у радњи. (Држ. Арх., Јевр.)

9.

30. јануара 1831. пишу београдски Јевреји кнезу Милошу: »како је нама Суд и общество београдско заказало да од данас и ми морамо дације са варошанима заједно давати. Милостиви Господару ми се не избегавамо од ове дужности и ваше налоге који су нам свет (!), но толико просимо да нам од Ваше стране у овом призрени праведљивост учини.

8 фебруара 1831. пише кнез Милош из Крагујевца Суду општине београдске: »Мени је дошло до знања, да сте трошкове тамошње порезали на варошане хришћане и Евреје; но како сте порезали и на колико сте глава расположили или какви су поименице ти трошкови, о том јоште ми ништа познато пије. Мени се чини да би потребно било, да најпре попипшете колико свега хришћански ожењени чланови у Београду живи, колико ли чифтских, колико при том служитеља, попова и учитеља наши има, колико еврејски, и колико бећара од обе секте, а колико иностранца који су теком дошли у Београду (!), пак данас јесу, сутра нису, а потом послати такав списак најпре мени на провјерње како међутим и суму од трошкова, пак после тога да се расположење учини. Ви добро знате, да је ова ствар за Београд још нова, па свака повост причињава незадовољство онаквим на које се налаже. Зато је пужно, да се у оваким случајевима веома предострожни налазимо. Евреји одлазе омет тамо, који ће нам и ово писмо уручити. Ја сам ји успокорио да ћете им праведљивост учинити, и по тому гледајте те их узмирите, да не би незадовољни остали. Позабележите све житеље и хришћане и Евреје, пак призвавши кметове од обе стране, покажите им све трошкове да знаду на шта је што отишло и је ли ред да се све струке они трошкова на све пореже, пак ондај по праведљивости и пожежите тај трошак. Ово све уредити како треба јавите и мени да знам како сте уредили. Кажите и кметовима варошким за и у будуће, кад што од трошкова имали буду да порежу, позову свакога и кметове еврејске, јербо кад и њи бацају порез требало би да бар и они знаду на што што троши. Како се искљу-

чавају из пореза наши служитељи, свештеници и учитељи, тако би требало да се искључавају еврејски кметови, попови и учитељи«. (Држ. Арх., Јевр.)

10.

12. априла 1831. — Представници београдских Јевреја, са рабином, подносе кнезу представку (на талијанском језику) жалећи се што београдски општински суд није хтео уважити списак јеврејских чланова, 176 на броју, у који су урачунати и сиромаси и учитељи, ради разреза општинског пореза, већ је тражио да се у исти унесу и синови домаћина и трг. помоћници. Поддели су, накнадно, други списак са траженим додацима, али Суд ни њега не хтеде примити.

16. априла 1831. — Кнез Милош одговара рабину београдском: »Из писма вашег од 12. т. видим да се тужите на општество београдско, што су на Евреје тамошње превелики данак наложили и да га ви не можете дати док се најпре к мени не однесете. Истина да сам ја заповедио београдском Суду да се не би у прочим одношанијима вашим мешали без мојег знања, како ти у стварима односећим се к пресуђени, казни и т. п. да не би вам се у таквим случајевима каква неправда учинила; што се пак данка тиче, ту не би требало ни мало да противословите тамошњем општеству нити да се к мени за такву ствар односите. Данак је општи и сваки који у једној земљи тргује и живи мора данак да даје. На вама је сада теком варошки тропак наложен и то по аналогји, пак се тужите; а како ће бити, кад се установи правилни данак и то по имућству сваком или ти на чилде као што је и по другим царствима? Ја вас извештавам да ће тај ред пореза скоро и на вас и на проче трговце васпоставити и ако ком неповољна буде ова уредба слободно нека одлази одатле у друго царство куда мисли да ће бити слободан од тога данка; овде без данка нико не може живети«. (Држ. Арх., Јевр.)

11.

4. јануара 1832. — Саламо Конортић моли кнеза за интервенцију у наплати облигације од 1000 дуката од Милије Станојевића и Стаке Павловића. (Држ. Арх., Јевр.)

12.

25. јула 1832. — 25 јеврејских грађана из Београда моле кнеза Милоша: »Ваша Светлости Милостиви Государу, Молбом изволите нашом приступамо светлим стопама Вашим и љубећи скут и светлу десницу вашу и привосимо смирењејше прошеније наше и приходимо с великим страхопочитанијем и молећи светлу власт вашу да бисте отеческу и владетелскују милост нас помиловали и одобрили да можемо у нашим дуђанима продавати дарчин и каранфил; и прочи овакови ствари што се тиче и то пак мјалостивјејши Господару понајвише сиротиња дођу код нас

и купе који вредни нису у апотеки платити, будући да је наше продавање од сваке ствари по 5 пара, понајвише 10 пара. (Држ. Арх., Јевреји).

13.

5. јуна 1833. — Јаков Була и Симоп Полак >староверци< моле кнеза да им уступи аренду за пијавице, у држави.

28. августа 1833. — Јаков Була тужи Симона Полака за превару. Јер га је наговорио да остане овде, а он ће ићи у Крагујевац на лицитацију. Међутим Полак се договори са Јаковом Шахецом из Земуна да њега, Булу преваре. Он је штетовао због пијавица 650 ф. 400 гроша >и осам месеци што је трошио од свога новца<. (Држ. Арх., Јевреји).

14.

16. јуна 1833. — Јеврејска београдска општина обраћа се кнезу: >У лето 831 имали смо чест преклињати се пред Вашу Светлост за узрок данак и Ваша Светлост препоручио нас да не би нам неправду учинили и дали смо први пут 1800 гроша, а други пут одма су нам више узели и тако проче су нам усумишили до најпоследњи пут сумишили до 4500 гроша и особито тога облигирани да пратимо народ да се чисти град и морали смо платити више од 600 гроша; пак смо трпели међу нас да не досађујемо Вашој Светлости. И Ваша Светлост зна како је наше живљење од мало чест или кредит које смо га добили со тим што се налазимо под Вашему Светлост Државине (!), а друго немадемо ништа у нашим рукама и сас ничим живимо и од тога дајемо сиротима и учитељима и проче толике трошкове и то сам један Бог зна и наше срце како живимо док можемо извадити наш леб и кад иде сва наша трудба и мученије бадава. Сотим чекали смо Вашу Милост долазанје у Београду (!) и да се просимо да нам милост учините, али сада не могући више трпети видећи како су нам дали кметови београдски једну ноту сас једну велику суму од новца кое не можемо изплатити и оште хоће да им дајемо кулук и патроле, и ово не можемо разумети чрез каква узрок нама све сумишају толико товар и стегост. Него ми друго не можемо наћи окром да траже краја како да бегамо од ваше земље. За ото припадамо вашој отеческој милости и просимо да би Ваша Светлост нами дарост учинили да нам заповедате резном што да платимо и да се не мешају на нас и покријете нас под вашу милостивјејшиј крила и не распустите нас. И остајемо молити се Бога дан и ноћ за ваше добро, живот и од ваше фамилије и да траје Ваша Милост вишечајство доведк амин<. (Држ. Арх., Јевр.)

15.

19. јуна 1833. — Лезер Исаковић тражи интервенцију кнежеву за наплату суме од 2960 гроша што му дугује Азис Спај

Аго. Кадаја му је био одобрио да му за дугујућу суму може продати кућу, али су Турци порадили код Ба-абегга да спрече продају. Новац му је потребан, пошто је у пословима изгубио сву имовину и у трговину пострадао и конечно себе упропастио, преко мог капитала изгубљеног јоште сам дужан«. (Држ Арх., Јевр.)

16.

12 фебруара 1834. пише Саломон Копортит, »први поданик и београдски житељ« књазу: ». . . Просим Вашу Светлост да би милостивним и штедрљубивим отеческијим оком погледали и променије моје пасмотриви у привзренију садашњег мојег коначног паденија, ако не би Ваша Светлост к мени благонаклона и рукопомоћ била. Чрез штастија мојег које ми се догодило пре 26 дана, путујући од Земуна до Ивђије и нестане мојег бурета с повцима у којем је било 17.200 фор. сребра, тако ја утрећим се онда у Бечу, када се ово штастије моје догодило, чујући то кредитори моји пак мене привову и кажу: ми захтевамо сигурацију од тебе. Тако ја покажем рачун њима од целог мог стања и примања, тако видећи кредитори моји да од трговаца београдски имадем првмати и да се могу они наплатити, тако они онда захтеваду од мене да ја њима дам полице да од свију трговаца београдски да се они могу наплатити, тако ја онда будем принуђдан, будући да сам се трећио у њеном месту, а у туђем царству и нужда ме приморавала и тако дам од стране моје полице на трговаца београдски, и тако незадржано одма из Беча пођем своје отечеству да би могао пре доспети у Београд по што би полице приспеле. Тако један дап пре у Београд полице доспеле по што ћу ја доћи, и трговци се на полице подпшну, а имаде неколико полице (!) што се нису хтели овдашњи трговци подпсати, а особено, Милостивјејши Господару, имадем ја којекоме и овдашњим људима давати«. Моли и преклиње књаза да нареди трговцима потписницима меница »да не признаду другоме плаћати по мени, а ја се обећавам пред Светлости Ваше (!) да ћу исте полице с подписом поставит овде и сваком предат патраг, пак онда сваком разложит по дугу и свима равно исплаћиват. К томе могу за прекратког времена свима се одужит и у част свој (!) остат и паданија свог сачуват«.

1. Леоп Адут, Grosshändler, Wien	2000 f
2. Сабеггај Семо	8000 »
3. Исак Илиша Коен	900 »
4. Ашер Самуел	5000 »
5. Јаков Ешкенази	4500 »
6. Кока Јаков Елвјас	7000 »
7. Исак Аврам	6000 »
8. Јаков Семо	3500 »
9. Арон д' Мајо	5500 »

50.500 l.

		50.500 f.
10. Лазар Менахем Коен	Wiен	1800 f.
11. Хајим д' Мајо	'	1500 »
12. Исак Камондо у Цариграду		25000 <
13. Рафаел Саламон Аврам Сруа, Цариград		3600 »
14. Хвскија Кармон, Цариград		6000 »
15. Фици д' Фратели Тевес		3300 »
16. У Липиски од прилике		12000 »

104.200 f.

1. Брат Мојсес Елиас	3 600 f.	— f.
2. Бура Главнић	8 000 »	4 000 »
3. Мојсес Илиша Коен	6.000 »	4.000 »
4. Цветко Карастефана	7.000 »	6.000 »
5. Коста Сараф	7.000 »	6.000 »
6. Јанићије Мијовић	6.500 »	4.200 »
7. Милутић Радовановић	6.000 »	6 000 »
8. Хајим Бахар Аврам	10.000 »	5.000 »
9. Исак Самуил Кохен	10.000 »	— »
10. Мојсес Бахар Аврам	7.000 »	4.000 »
11. Мојсес Вењамин Амар	3.000 »	— »
12. Мијалко Павловић	650 »	— »
13. Дмитрије Лазаревић	1.300 »	— »
14. Саламон Давид д' Мајо	2 400 »	— »
15. Хајим Бахар Молдрехај	22.000 f.	110.850 f.

22. новембра 1835. — Саламон Копортић тражи од књаза опроштај осталих дугова, пошто је до сада непрестано дугове исплаћивао, те више нема ни одакле да испхрани себе и шесторо деце.

25. јуна 1836. обраћа се Копортић понова књазу тврдећи да је све дугове подмирно и изравнао се са 49,45 f. од сто од распродатој имања. Поверници су се смловали и менице вратили суду. Само је још код једног комисионера остало меница у износу од 18.000 f сребро. Пријатељи хтели би га помоћи да опет почне да ради али се боје, да се опет не протестирају оне неповраћене менице, чиме би и они губили своје. Моли књаза за једно уверење да му се због ових меница не стане на пут.

30 јуна 1836. — Издаје књаз Милош из Крагујевца Објављење Саламону Копортићу: »Будући да је показатељ пријататељ овог житеља и трговца београдског Саламона Копортића све имањине под криду маглу подпало и будући да су се кредитори и агони из криде магле гуремили већ наплатили, то се рачуни тиј у криду маглу цегову улазећи за сасвим свршене и окончане издало; а овим објављује се свакомү знати надлежни да је дана свобода Саламону Копортићу трговину своју на пово за почети и у овој нико никаква препјаствија да му не чини«. (Држ. Арх., Јевр.)

16а.

4. маја 1834. — Моли Рахела Давила Конфина кнеза да ослободи мужа притвора због дуга од 8000 гроша. Штетовао је те нема да плати. Нека кнез буде милосив према петоро деце с којима се она налази у крајњој нужди. (Држ. Арх., Јевр.)

17.

18. септембра 1834. — Булиса, супруга Самуила Зонана, жали се кнезу што су кметови с полицијом и пандурима упали у њену кућу и однели цело покућанство и хаљине, а оставили. у соби, само једну асуру. На њено питање, зашто они то чине, ништа не одговарају. У представци се даље вели, ако муљ нешто дугује, има он лично да одговара, а они су однели њену личну својину, што је донела од родитељске куће. Тражи да јој се ствари натраг врате.

Истога дана упућује се горњи акт од стране књажевске канцеларије Суду окружја и вароши београдске >на извијезије и извештеније<. (Држ. Арх., Јевр.)

18.

25. новембра 1834. — Исак Ј. Коен, пуномоћник кредитора масе Ковортића, констатује да је изравнање са кредиторима постигнуто са 45% с тим да се дуг од 50.000 фор. исплати за време од 18 месеца по 17.000 сваких шест месеца. Тражи да се прва рата која је већ депонована суду, изда њему да би је поделио кредиторима, како ови не би још више штетовали. (Држ. Арх., Јевр.)

19.

14. марта 1835. — Нахман Озер, Самуел Русо и Хајим Давидовић (Давичо) упућују кнезу Милошу следећу представку: >Прошле године кад се је тамиз и кантар овдашњи лицитирао и ми смо се при истој лицитацији десили, желећи као и сви поданици књажевства свог по неко бreme на себе узети, надметали смо се у овој лицитацији и обе ове аренде истерамо, противу досадање њене продаје, на високу цену како је и Вашему Височеству извесно. Ми истеравши ове две аренде на оваку високу цену знали смо да штетовати морамо но нисмо ни марили да сваки по књаду две гроша за једну годину штетујемо, али нисмо се надали нити мислили да ћемо патерани бити да три године ове аренде држати морамо. — Штета ова коју смо и ове године препрпити морали, особито у кантару, због мале воде, привудила нас је овом прозбom Ваше Височанство угруждавати и прекорњејше молити да не бисте нам вашу књажевску милост одказали ослободити нас од ове аренде и штете која нам је извесна и јавно нам предстоји<. (Држ. Арх., Јевр.)

20.

19. марта 1835. — Естера, супруга Јосева Алмузлина обраћа

се кнезу: »Јављам через моего мужа, Јосева Алмузлина који је у Земуњу затворен више од 15 месеца за оне новце које тражи Саламон Конортић и његов ортак који су од Земуна до Индије покрађени. И од њега данас траже оне новце. Милостиви штедри Покровитељу, ви се можете од овдашњи трговаца и комисионера известити за његово владање измеђ трговаца, како се до сада владао; он је за своје дугове из куће бакар продао и дуг изплаћао како шта је многема трговцима познато, а не да би он у овоме несрећноме случају какво лукавство вољно учинио и да ову нужду трпи данас, а ја овде с четворо деце од глади да умирим! Тога ради ја коленипреклоно и препокорно молим да би се милостивијеше смиловати отечески благоизволели и моје смирењеше прсњенији благонасмотрили . . . « (Држ. Арх., Јевр.)

21.

12. јуна 1835. — Фирма Самуел Саламон Коен и Морено Елијас Конортић, из Београда, моли књаза да нареди наплату дуга од Турака према приложеном рачуну. У могивацији се даље вели: »Ми би се по делу овом и славном Суду овдашњем отнели. Ал смо тврдо уверени, да нам славни Суд не би могао помоћи, да нам војвода обични ресум па сто десет не узме. А кад би то још платити морали, онда би не само процент, но и од капитала већу част изгубили. Шта више, кад се у призненије узме од кога нам времена новци при Турцима леже . . . гроша пара

Нота	Мустафа Табак усеина син	183	30
	Ђор Мустафа	2611	10
	Аџи Сулејман Терзија	50	18
	Ђенч Ага	205	—
	Мула Ђерим	1398	23
	Али Бег Каиџија	24	20
	Овога отац Херимли Мемед	24	—
	Исмаил код Алај Бега	9	20
	Куле Спаија	25	—
	Мула Алија Каиџија	20	—
	Дели Усеин Телал	108	20
	Амет војводин момак	17	17
	Кара Мемед арабаџин син	14	10
	Ибиш Реиз Ерлија	77	—
	Аџи Зеџир, Аџи Али и Тусун	1821	—
	Мула Садик	411	—
	Уста Шериф Куца Уста	2531	10
	Шериф Алија	56	—
	Санџак Варјактаров син	22	—
	Ћатип Видиџ Капије	29	—
	Шериф Кадуна	193	—
	Толбас папудија	557	—

Сума 10.389 18

22.

3. новембра 1836. -- Лезер Исаковић молн кнеза, да му продужи рок исплате од 600 дуката, што дугује децама (!) почившег Г. Коце Марковића још за 6 месеца. Ако по истеку тога рока не исплати, нека кнез учини с њим шта хоће. (Држ. Арх., Јевр.)

23.

6 новембра 1836. молн Озер Аврам Русо кнеза Милоша да му издејствује валпату дуга од 800 форинти од Г. Грујовића. Ову је суму Русо дужан Конортићу, али се коме, по одобрењу Управе Београда, могао користити три месеца. У међувремену Грујовић купи кућу и да би всту исплатио тражи зајам тих 800 фор. од Руса на три месеца. Рок истиче, а Грујовић не плаћа. (Држ. Арх., Јевреји).

24.

28. новембра 1836. обраћа се Беџамин Пинто »из Сарајева« књазу Милошу следећом молбом: »Јошт у време Сулејман Паше, кад сам се ја овде у Београду у делима моје трговине за неколико времена бавио, догодило се да је еспап мој, који је из места пребивања мог Сарајева у Ваљево донешен, и отуда к Београду оправљен био, у путу међу Ваљевом и Београдом од зли људи дочекан и разграбљен био. Ја сам се, као што се може бити Ваша Светлост опомиње, с тужбом мојом и с препоруком тадашњег кадије београдског к Вашој Светлости обратво, молвнши се да би се кривци они пронашли и да се мени штета моја накнади или поробљени еспап потраг врати. Ваша је Светлост мени на то премјлостиво обећала да ће ствар исту дати испитати и да ја спокојан бити могу будући да ће штета моја без сумње бити накнађена. Наскоро затим отидем ја по делима моје трговине у Румелију, а отуда вратим се мојој домовини у Сарајево, и таким начином буде ствар она мало по мало сасвим заборављена, нити сам ја од оног времена кадгод више имао прилике Вашој Светлости појавити се, а писам хтео на досађивати со твм.

Ив сад не досађујем нити штогод од овога тражм; но будући да, у позној всћ старости мојој, намеравам поћи на пут у Јерусалим, тако прекорво молвм В. Светлост, да би се смилovali мали дарак и милостињу дати ми у помоћ к путу и намеренију мом, а покрај тога и мало писмене препоруке, јербо сам тврдо уверен, да ће ми милостива реч и препорука В. Светлости, свуда уважена и поштована, бити у помоћи«. (Држ. Арх., Јевр.)

25.

21. јуна 1837. пишу виђенији београдски Јевреји кнезу Милошу: Поводом тим што бивши рабниер обштества нашег ког нас је и сама Ваша Светлост на смирејше прошенје наше мило-

ство ослободити благоизволила, не само не удаљава се од својства рабниера, по на против тога, желећи себе дубље овде укorenити, сабрао је јуче најспромашивије членове обшества нашег уговарајући да му они даду своје подписе како су с њим задовољни, наводећи им да је то и височайша Ваше Светлости воља; нашли смо се принуђени Вашу Светлост ево и поворително обезпокојавати с отменом учтивости пристунајући вам скуг и светлу Десвицу пољубити, препокорно молећи да би се милост Ваше Светлости и у овом случају постојало над нами излила, решително забраивши овако худог карактера човеку нашим законом давцем и жертвеником у будуште бити. — Очекујући всемилостивјејшега решења, пребивамо с отменим високопочитањем Ваше Светлости всемилостивјејшега Господара препокорни

Мордехај Јоханан Бехар Хајим	Јосиф В. Аврам
Аврам В. Озер	Давид Сузин
Моша Фархи	Јицар Сам. Давид Амар
Аврам Јуда Сузин	Моше Соломон Коен
Мешулам А. Леви	Хајим В. Аврам
Јаков Бехар Давид Русо	Моша Јуда Сузин
Јаков Моше Коен	Озер В. Аврам
Нахман В. Озер	Јисраел Јуда Сузин
Самуел Аврам Русо	Рубен Моша Фархи
Соломон Леви	Моша Калдерон
Исак Фархи	Исак Јаков Коен
Јаков В. Шеломо	Гершон Вераб
Озер Аврам Русо	Моша Аврам Русо
Менахем Давид Амар	Озер В. Нахман

(Држ. Арх., Јеврејн).

26.

22. јуна 1837. Исправничество Округија Београдског пшечкњазу: »Лезер Евреј познати Вашој Светлости, предсто је Исправничеству овом поради пасоша за иселеније с фамилијом у Видин и довео чауша обшества њиног сведочајства ради, да он није ником дужан.

Но будући је Лазар од толико година већ у Србији, то му није могло Исправничество ово одобрити да се исели, по усудује се оно предворително о томе Вашу Светлост всеподавијеише упитати.

22. јуна 1837. Кнез Милош одговара из Толчидера: »У одговору на рапорт Исправничества од данашњег бр. 2165. којим чини представљеније за Евреја Лезера да му се даде дозвољеније из Србије у Видин иселити се, препоручујемо Исправничеству да нам постога Лезера овамо пошље«. (Држ. Арх., Јевр.)

27.

1. фебруара 1838. Фирма Куме Аврамови Синовци — Аврам

Сузин Братија моли кнеза >руко-помоћ за једну годину дана то јест 2000 комада ћесарских дуката и велмо две хиљаде дуката.

28.

3. септембра 1838. пише Чылабон Озер кнезу Милошу: >Као што је В. Светлости познато да сам ја долуподписати са знањем В Светлости дућан наследника почив. Наума Ичка за 40.000 гроша купио, за који ми дућан сада В. Светлост преко ађутанта свога полковника Вула Глигоријевића 45.000 гр. даје па да се до Митрова дне из истога дућана изселим. И ја се тој жељи В. Светлости ни најмање не противим; само се усуђујем всепокор-њејшим прошенијем овим учтиво В. Светлости представити да сам ја од Димитрија, сина поч. Наума Ичка, батал еспапа које каква у вредности до 7000 фор. сребра пазарио с тим условијем да ми он више пут поменути свој дућан, који сам ја позвије узевши новце под интерес и плативши до сада 5000 гроша интереса на њи купио, под кирију за 5 год. дана даде, да у њему седим и еспап од њега купљени распачам, и тако с њим под овде наведеним условијем пазар учиним. Сад пак, као што сам рад жељу В. Светлости испунити, мораћу, кад се станем о Митрову дну селити и купљени батал еспап из дућана износити, на ком сигурно, кад га на другом месту продавати станем и штете најмање до 20.000 гр. претрпити морам; а они 5000 гр интереса који сам на паре с којима сам дућан купио дао, чини свега 25.000 гроша. Зато се с гљубочајшим страхопочитанијем колело преклоно усуђујем В. Светлост молити да би ми се ова штета у колико толико накнадила од куд ни буд, или ако ми се накна-двти не би могла, то онда да се овај који у дућан, у ком сада седим, дође, онога еспапа ког сам ја од Димитрија узео по ону цену по коју сам га и ја примио прими, да га он, поред осталога свога еспапа, као што сам и ја у намери био, распача; јер ако ми се које год од овога двога не учини, ја ћу морати, због ове штете најдуље до в. Матри дана пропасти, тако да ћу принуђен бити другога sluжећи деди мојој припитаније набављати.

(Држ. Арх., Јевр.)

Obitelj Šik.

Genealoške i kulturnohistoričke crtice.

Napisao **Dr. Lavoslav Šik**, I. potpredsjednik
izraelitske bogoštovne općine u Zagrebu.

Na divnoj gradskoj vijećnici u Pragu uklesana su kao karakteristika prebogate prošlosti krasnog ovog grada dva lika.

Dok stroga jevrejska nauka isključuje svaki kip, svaku sliku velikog rabina Jehuda Löw ben Bezalela, kršćanski umjetnik profesor Ladislav Šaloun stvorio je majestetskog starca.

Željezni muž, o kome se pričaju tolike priče, i u kog su se polagale nade češkog naroda, bio je prema razlaganju profesora Šalouna u zborniku »Das jüdische Prag« jednako važan za zlatnu Prah, kao i stotinama priča opjevani lik našeg visokog rabina.

Židovski je narod vrlo dobro razumio ovaj osobiti izražaj tolerancije — u svojoj knjizi »Prager Golem« Chajim Bloch osobito ističe djelo i riječi kršćanina Šalouna, kojim on slavi židovskog naučenjaka.

Ogromna je literatura o visokom rabinu Jaroslav Vrhlicky i Gustav Meyrink, Max Brod, Hans Ludwig Held, Dr. J. Günzig raširili su njegovu slavu diljem cijeloga svijeta, dočim u samom Židovstvu nema uopće iz one periode poznatije i štovanije ličnosti.

Malo imade stranaca, koji dolaze u Prag, a da ne posjete njegov grob, čiji je karakteristični lik, sa češkim lavom, ujedno ovjekovječen i na spomenicama po njemu osnovane Hevre Kadiše u Pragu. Kad su valovi ratnog vremena doveli mase istočnih Židova u Prag, prvi im je put bio ravno sa kolodvora na to sveto mjesto.

Jer u velikim masama židovskog naroda još i danas živi uspomena na rabi Löwa neprekinutim životom, imade bezbroj legenda o njemu kao moćnom poborniku Jevrejstva, mističaru i kabalisti.

Historijska nauka potvrdila je ogromno značenje tog velikog muža za ono vrijeme, koji je za srebrnog doba češkog naroda, pod Rudolfom II. prije tridesetgodišnjeg rata, kad je u Pragu cvala znanost i umjetnost, bio prijatelj Tyho de Brahe i Rudolfa Keplera, koji su opet ovjekovječili njegovo ime čak u astronomskim atlasima, i bio rado vidjen na dvoru u Hradčinu.

Jedan od najgenijalnijih židovskih historičara, prerano preminuli Dr. David Kaufmann, piše u djelu »Rabbi Chaim Jair Bacharach und seine Ahnen«, kako je rabi Jehuda Lōw ben Bezalel bio kao sunce na firmamentu obitelji, najznamenitiji i najjuvažniji rabin svog doba svijetlo u exilu.

U biografiji drugog unuka visokog rabina, Isaka Schulhofa, kaže Dr. Kaufmann, da je rodbinska veza s njime bila kao velikaška povelja.

Uz ove prilike naravno da je i obitelj Šik visoko štovala obiteljsku vezu sa velikim praškim rabinom.

Sjećam se još kao danas, kako sam nakon barmicvea bio poslan na ljetovanje mom, sada već pokojnom, stricu Samuelu Šiku, koji je živio u slovačkoj Trnavi vanredno pobožan i ščovan radi svoje židovske učenosti, poput mnogih drugih starovjernih Židova u Slovačkoj kao kakav imućniji seljak. (In paranthesi: Još prije narodnog oslobođenja u zbirci: »A zsidókérdés Magyarországon« vodja Slovaka Antun Stefanik vanredno se pohvalno izražuje o ovim ortodoksnim slovačkim Židovima, koje je neki »Wahlverwandschaft« vezao uz potiščene Slovake, a silno se obara na asimilirane mađarske Židove u tim krajevima).

Moj otac je umro, kad mi je bilo jedva šest godina, pa tako nisam ništa znao o genealogiji obitelji, te sam tada počeo da oblijetavam strica raznim pitanjima o tome.

Rekao mi je, da smo iz Beckova u nitranskoj županiji, gdje počiva otac njegovog djeda.

Kada sam dalje navaljivao pitanjima, jednom u predvečerje subote, kada smo išli prema starom običaju u susret »kraljici Subota« — uozbiljio se taj inače uvijek veseli i ljubezni starac i reče mi da će meni kao najstarijem predstavniku te grane obitelji, iza smrti moga oca, kazati istinu o našem porijeklu.

Mi potičemo od rabi Jehuda Lōw iz Praga-a po njemu i ja, kao što i uvijek prvijenci u obitelji, nosim ime Arje Jehuda. Ovaj potiče iz Španije, dalnji potomak je Raw Hai Gaon iz Pumpedita, koji vuče lozu od kralja Davida

No to ali ne pripovjedamo, jer živimo sada u skromnosti, katkada i u nevolji, pa bi se neuki svijet rugao, da potomci židovskog kralja sada idu za plugom ili dvore u dućanu mušerije . . .

Takva je bila tradicija u familiji, a mnogo godina kasnije uspio sam da iz raznih isprava, napose iz epitafija na starom praškom i bečkom groblju, zaista konstruiram genealogiju obitelji Šik i njezinu rodbinsku vezu sa velikim rabinom (vidi Hock, Die Familien Prag nach den Epitaphien des alten jüdischen Friedhofes in Prag).

Mahram Šik u Husztu, uz Haham Sofera najveći talmudski autoritet svog doba, u čiju je slavu i spomen njegov sin Salamon Šik, rabin u Karcagu, izdao u klasičnoj hebrejštini knjigu Mimoše

ad Moše tumači prema obiteljskoj tradiciji postanak imena Šik kao abreviaturu rečenice »Šem Jisroel Kodeš«.

Pripovjedaio je najme Mahram Šik, da je jednom neki kralj Židovima i nežidovima dao nalog, da si izaberu imena, nu neki pobožni Židov je to uskratio pozivom na drevnu zapovjed, da si Žičov ne smije uzeti drugo ime, nego mu je dano kod brit mile. Kada su kraljevi glasnici dolazili sa sve strožijim pretnjama, odgovorio je starac, da su imena Židova sveta. Glasnik, da spasi neposlušnog starca od kazne, nije javio kralju uskratu zapovjedi, nego je donio kao odgovor početna slova te rečenice — Š I K — i tako je nastalo naše obiteljsko ime iz izreke »Ime Židova je sveto«.

Vanredno učeni i neumorni istraživaoc židovske genealogije, kojemu i ovom prilikom neka bude iskazana hvala, za mnogu uputu u mojim radovima, rabin Dr. Hinko Flesch u Dolni Kounice, potvrđuje u zadnjem svesku berlinskog časopisa »Jüdische Familienforschung (Juni 1927), da je našao ovu abreviaturu u jevrejski pisanim knjigama moravskih općina.

Dok navedena knjiga »mimoše ad moš« sasvim malo citira noviju savremenju znanstvenu književnost i opet prema predavanjima Mahram Šika tek po čuvenju drži, da su svi nosioci imena »Šik« potomci dvoje braće, Menahema i Mosesa Šika, ja sam uvjeren, da je meni dokaz o postanku imena apsolutnom sigurnošću uspio.

U doba velikog rabina, u najužem njegovom krugu živjeli su zaista Menahem Manes Šik i Mojžiš Šik.

Oni nisu bili braća, već je Mojžš bio sin Jakobov, a Menahem sin Abrahamov.

Prvi puta, u sačuvanim ispravama, spominje se ime Šik u listinama za izbor predstojništva praške židovske općine 12. avgusta 1574. (U poznatoj zbirci predsjednika trogovačke komore Gottlieba Bondya i Franje Dworskya, direktora zemaljskog arkiva u Pragu »Zur Geschichte der Juden in Böhmen, Mähren und Schlesien« strana 547.).

Još prije navodi se to ime na nadgrobnom humku 1552. preminula je Dora kći Aharona, supruga Jekla (Jakoba) Šik.

Čitao sam već na stotine i stotine knjiga o starim židovskim općinama, propitkivao se kod raznih učenjaka, nu nitko nije našao ime »Šik« prije tog vremena ni izvan Praga.

»Leta Pane 1546. feria ante Pentacostas«, počinje u državnom arkivu u Pragu popis Židova i tu nalazimo Ruhama Eliašuv sin, koji je sa ženom Sarom imao dva sina, Abrahama, Jakuba i dvije kćeri Esteru i Lunu.

Nijedan od ostalih praških Židova nije imao sina imenom Abrahama i Jakoba, pa ne treba velike oštroumnosti da se dokuči, kako je baš taj Ruham bio onaj čovjek, koji se je prvi nazivao »Šik«.

Tradicija obitelji, da su svi nosioci imena »Šik« zajedničkog porijekla, počiva na čvrstom temelju, a kako se je onima, koji nisu imali kraljevski »gleit« (Geleitsbrief) grozilo progonom, biti će da su onda učestala obiteljska imena, kako bi se znalo, koji pojedinac pripada kojoj obitelji.

Sve do devetnajstog stoljeća Židovi uzimali redovito svoja porodična imena po imenu očevom ili majčinom, po mjestu ili zemlji zadnjeg boravka, po zanimanju, ali ime Šik ostalo je kroz stoljeća stalno.

Menahem Manes Šik proslavio je i te kako ovo mlado ime obitelji.

Život praških Židova u ono vrijeme, vanrednu učenost i pobožnost njihovu, ocrtao je pjesničkim svojim žarom Max Brod u svom romanu Reubeni, a Dr. Käthe Spiegel napisala je baš nedavno opširnu studiju o prilikama Židova u Pragu za vrijeme tridesetgodišnjeg rata u ediciji Bnai brith »Praga«: »Die Juden in Prag«.

Sačuvane su i brojne izvorne isprave, iz kojih vidimo, kako je od godine do godine rastao ugled mog pračeda. On je obnašao sve časti, koje mu je uopće moglo praško Židovstvo da daje. Ovi su izbori bili vanredno važni, jer o svakom aktu trebalo je posebice izvjestiti dvor u Beču, a bilo je glede toga sva sila reskripta na latinskom i njemačkom jeziku.

Praški Židovi osim svojih studija, gdje su upotrebljavali jevrejski jezik, služili su se češkim jezikom, pa zato je i potpis, koji se čuvao u izvornoj ispravi od 3. marta 1587. napisan: »rabi Mojžiš Šik«.

Germanizirani način pisanja jevrejske riječi »Sik« Schick ili čak i Schük počeo se da rabi tek mnogo kasnije, nu na ovoj ispravi, koja počinje sa riječima »Prisahame pana Božu živemu«, i na drugim čak i privatnim ispravama praških Židova, sve pisane na češkom jeziku, kao što na ugovoru od 7. avgusta 1590. »kojim najznamenitiji dobrotvor praškog Židovstva Markus Meysl kupuje stan od svojih šogora stavljen je potpis svjedoka, »starši židovsky Mojžiš Šik«.

Visoki rabi Löw i njegova okolica bili su uvijek vrlo odani češkom narodu, oni su dapače riječi transkribirali na jevrejski (vidi Dr. Lubomir Jerabek, Der alte Prager Judenfriedhof) nu svoje Židovstvo čuvali su kao i potomci im dalje kroz stoljeća sve do danas. Asimilacija nije bila nikada u našoj obitelji, ali se uvijek pokazivalo iskreno prijateljstvo pripadnicima drugih narodnosti i skrajnja snošljivost naprama svakoj vjeri.

Bila je ali treća komponenta već prije tri stoljeća u našoj obitelji, a ta je silna ljubav prema Palestini, ili da se izrazim modernije, bili smo uvijek cionisti.

Veliko ovo prijateljstvo poglavara općine Menahema Manesa Šika i njegovog rabina Bezalela Löwa, koje je dvaputa bilo

rodbinski povezano ženidbom unučadi, došlo je do izražaja iza smrti rabinove.

Po smrti njegovoj htio je moj pradjed da putuje u Erec Izrael, da mu kosti počivaju u svetoj zemlji.

U Beču je odsjeo kod svog sina Jekla, (vidi se, da mu je dao ime preminulog oca Mojžiša), uglednog trgovca, veselio se unuku Henohu i snahi Ester, a bio je ponosan, da mu je sin mogao u tom tuđem gradu stvoriti židovsko središte.

1421. nestalo je najme prve bečke općine, slavne po svojim naučenjacima. Bila je to grozna gesera, kada su žive Židove spalili kraj Dunava.

Vanjski povod bila je navodno zloporaba hostije po nekom Židovu u Ensu. Stara sredovječna osvada protiv Židova bila je ta, da su mačevima proboli hostiju, iz koje je procurila krv, a u istinu kako danas znamo, sasvim naravnim načinom stvorila se usljed vlage neka sitna crvenkasta gljivica. Pravi razlog svemu tome bio je, što su bečki Židovi simpatizirali sa Husitima (vidi Krauss »Die Wiener Geserah«).

Tek dugo vremena kasnije došli su opet Židovi u Beč i to većinom iz Praga, a među najuglednijima bio je Jakov Šik.

Menahem je odsjeo kod svog sina, i tu je on 18. oktobra 1612. preminuo.

Na njegovom nadgrobnom spomeniku, koji je još danas sačuvan (vidi Dr. Bernhard Wachstein »Die Inschriften des alten Judenfriedhofes in Wien«), istaknuto je, da je on, roš ha-kohol kedoše kehile Prag bio na putu za Palestinu . . .

U novembru 1619. proširila se u praškoj židovskoj varoši vijest, da stafeta ide u Beč. Svi su pisali pisma, kći Dr. Mosesa Mavra Katana svojoj šogorici, ženi Dr. Arona Mavra Katana, ovaj pak svojoj ženi, pisao je rabin praški Lipman Jomtow Heller, pisali su muževi i žene, čak i djeca, pa imade i vrlo učenih, a i sasvim naivnih, sačuvanih pisama, koja nam fotografskom vjernošću prikazuju to doba.

Bilo je to za vrijeme tridesetgodišnjeg rata, i ta pisma nisu nikada stigla na adrese. Danas se čuvaju kao vanredna rijetkost u bečkom muzeju (Landau-Wachstein »Jüdische Privatbriefe aus dem Jahre 1619).

Među tim pismima nalazi se i pismo Hanoha, unuka Menahema, svom ujaku, kako na adresi kaže Jekel Schick, Gemeindevorsteher in Wien.

Iz ovog pisma, kao i onog, što ga David Ulmo piše svojoj snahi Ester, koja se iza smrti svog supruga preudala za Jekel Šika, vidi se ne samo silni ugled već upravo patrijarhalni obiteljski život.

Osobito je dirljivo ono mjesto, gde stari deda piše svom unuku Salmanu, i šalje mu devet forinti za učitelja i forint za samog Selmla »dass man ihm zu Zeiten etliche Pfennig gibt«.

Jekl se je i sam vrlo mnogo brinuo za svog pastorka. Stari Ulmo najsrdačnije čestita roditeljima na sjajnom rasvitku Henoha, kojim je Estera obdарила svog muža Jekla Šika.

Nije me stid priznati, da me obliju suze, kada čitam to pismo, jer se sjećam mog proljetos preminulog očuha Edmunda Hofmana, koji je nas djecu iz prvog braka majke i te kako brižljivo odgajao. Spominjem se i danas na slična pisma, koja su slali majci i njemu moji stričevi.

Nije se u tradiciji ni u plemenitim nazorima židovske obitelji kroz tri stoljeća ništa promjenilo!

Henoh Šik znači neki zenit u obitelji — u ispunjenju dužnosti naprama Židovstvu a time i u ugledu.

Mlada bečka židovska općina postajala je sve veća. Slava se njezina pročula po velikom naučenjaku Jomtow Lipman Helleru. Ogromna literatura postoji o tom židovskom velikanu o neudžnom progonu, o čudotvornom izbjavljenju iz nevolje (upozoravam čitaoce Jevrejskog Almanaha na člana karlovačkog rabina Dr. Bernharda Šika: »Sličica iz tridesetgodšnjeg rata« u prvom godištu almanaha), pa nije čudo da je tu u Beču kao i u Pragu došlo do rodbinskih veza između obitelji Jomtow Lipman Heller i Šik.

Maharam Šik dokazuje, da smo mi potomci Nisel, kćeri Hellerove, odnosno njezinog praunuka Samuela Šika. Zaista ime Jomtow Lipman nalazi se često u obitelji, a na nadgrobnom spomeniku u burgenlandskom Eisenstadtu (Wachstein, »Eisenstädter Forschungen«) spominje se, da je Bella Šik u osmom koljenu potomak pisca Tossephot Jomtow.

Ne samo kao potomak ovako slavni ljudi — Židovi su i te koliko važnosti polagali na jihus — već i inače mora da je Henoh Šik bio čovjek vanrednih sposobnosti i silne koncepcije.

Uvidio je on i spoznao velike neprilike, koje su imali da snose Židovi među netolerantnim bečkim »Bürgerima«, koji su im čak zabranili gradnju sinagoge.

Bečki magistrat je 26. juna 1623. obustavio je gradnju sinagoge. Već 10. juna 1624. dozvolio je car bečkim Židovima, da se nastanjuju u »Untern Wörth« i tako je nastao tamo, u današnjem Leopoldstadtu, drugi bečko Gettho. (Vidi Hans Rotter i Adolf Schmieger: »Das Gettho in der Wiener Leopoldstadt«, Dr. Ignatz Schwarz: »Das Wiener Gettho und seine Bewohner«).

Na ovom mjestu podigla se židovska kultura i židovska nauka do velike visine. I ovde ima, kao nekada u Pragu, pjesnički prikazan način života Židova u ono doba. Herman Menkes u svom divnom delcu »Die Jüdin Leonore« ocrtaava to tako živim bojama, da čitaoc gleda te ljude pred sobom.

Henoh Šik imao je veliku ulogu u toj židovskoj varoši. Imao je tri kuće u neposrednom susjedstvu sa velikom sinagogom, onda čuvenom po svem svijetu, pa nije čudo, da je bio do svoje smrti, 3. oktobra 1649., predsjednik bečke židovske općine.

»Srce mu je kucalo za sirote« kazuje nam nadgrobni kamen, »a za svoju općinu činio je sve, što je i lako i teško«.

Znamo mi već i iz nadgrobnih napisa u Pragu, što ovake vrlo rijetke riječi znače. Henoh Šik spriječio je izgon Židova, on je sav svoj život posvetio na dobro i boljitak Židova i Židovstva.

Opširno piše o svemu tome Dr. David Kaufmann u svom znamenitom djelu »Die letzte Vertreibung der Juden aus Wien und Niederösterreich, ihre Vorgeschichte und ihre Opfer«. Velika je šteta, što ovaj sjajni historičar nije dospio, da izda naumljenu historiju naše obitelji.

Carska odredba od 27. juna 1649. koju je ishodio taj moj praded, u korist slobodnog boravka Židova, bila je zadnja svijetla tačka u životu ondašnjih bečkih Židova . . .

Henoh Šik živio je i umro kao sretan čovjek.

U njegovoj je kući bilo sastajalište sviju učenjaka i zajedno sa svojom suprugom Jütl, iz vrlo ugledne obitelji Margulies-Joffe-Schlesinger, znao je da privuče sebi sve, što god je bilo u vezi sa židovskom naukom.

Karakteristično je za ono vrijeme, da su i mnogi kršćanski naučenjaci zadojeni humanizmom htjeli da nauče jevrejski. Dolazili su u tu svrhu u bečki gettho, napose Johan Christoph Wagenseil, kasnije superintendent i profesor na univerzi u Altdorfu kraj Nürnberga.

Upliv mog pradjeda Henoha na bečku židovsku općinu bio je vanredno velik. Moj je praded bio u rodu s najotmenijim obiteljima. Kći mu Perl udala se za Abba Mori, nadimkom Perlheftera, unuka doktora Elia Halfana, iz prastare ugledne francuske exulantske obitelji. Uže ga je rodbinstvo vezalo sa obitelji Mirel i Koppel Fränkel, sa Zaharias Leviom-u ono se je doba vrlo mnogo kod svadbe polagalo na učenost, pobožnost, dobrotvornost i djelovanje u javnom životu. Već otprije uske veze sa obitelji naučenjaka Jehuda Löw i Jomtowa Lipmana Hellera još su se jače učvrstile. Biti će to jednom zanimiva ali i vanredno teška zadaća onog genealoga, koji bude točno izrađivao sva ta rodoslovlja.

Od svojih kuća ostavio je onu tik pred ulazom u sinagogu svojoj općini, nu ona je nije mogla dugo da uživa.

Neprijatelji izvana i iznutra prouzrokovali su propast bečke kehile. Uzaludan je bio onaj veliki primjer požrtvornosti, koji je ostavio svojoj obitelji i rođacima Henoh, jer je bilo krutih materijalista i ljudi sasvim drugih nazora.

Dok njegov rođak Zaharias Levi osniva treću sinagogu i znamenitu školu, u kojoj su dvadesetčetvorica đaka našli svoj dom, i gdje se moralo da uči danju i noću talmud, i dok je tako Beč opet postajao centrom židovske nauke, dotle je slijednik Henohov Hirschel Meyer kao predsjednik židovske općine bio sasvim drugi čovjek.

Ne zna se otkuda, ali negde oko 1650. godine došao je on

u Beč. Njegovo djelovanje kao presjednika židovske općine bilo je grozno. Denunciranja za denunciranjima bila su na dnevnom redu, a uz nagradu od deset postotaka preuzeo je on utjerivanje židovskih poreza, koji su u ono vrijeme bili glavno vrelo dohotka nezasićenog carskog dvora. Židovi su ga mrzili, nu carski »Ruf« je od edio, da on, koji od svih Židova jedini nije bio podvrgnut sudbenosti gettha, mora obnašati razne časti u općini i da imade pravo sudjelovati kod vjerskih pobožnosti.

11. septembra 1667. snašla je sudbina tog izdajicu svoga naroda. Bio je uapšen, i tek dugo nakon konfiskacije imovine, pušten na slobodu.

Nepovjerenje prama Židovima bilo je veliko. 23. februara 1668. izgorio je bečki Burg i ma da se je brzo ustanovilo, da je razlog požara neoprezno baratanje stolarskih pomoćnika, čuli su se povici proti Židova.

U aprilu 1668. traži načelnik od cara, da se izagnaju Židovi. 23. aprila 1668. provalila je bečka masa, vođena po studentima, preko mosta u Gettho, i onda je nastalo veliko krvoproliće.

U to je doba vladao Leopold II., do skrajnjih granica intolerantan vladar. On je dao ubiti Nikolu Zrinjskog i Krstu Frankopana, i te kako rovario proti pravoslavlja u Slavoniji, Baranji i Somodu. Sve, sve je on mrzio, što nije njemu bilo slijepo odano u politici i u vjeri.

Careva supruga, španska princeza Margaretha Terezija, još veća fanatičarka, rodila je mrtvo dijete, a njen joj je ispovjednik rekao, da je to kazna božja radi toga, što u Beču imade Židova.

Na čelo svoje općine postaviše bečki Židovi kao posljednju svoju nadu Marxa Marguliesa Schlesingera, brata navedene supruge Henoha Šik Jütl, koji je bio odgajan u kući svog šogora.

Supruga mu je bila iz glasovite obitelji Mešulam ha-Levi, iz koje je poticala i prva supruga prije spomenutog Jakoba Šika — dakle je Marxa Marguliesa Schlesingera vezalo ne samo silno prijateljstvo, već i dvostruko rodbinstvo sa Hanohom Šikom.

Izgon Židova iz Beča bila je gotova stvar. Uzaludne su bile sve razne intervencije vanjskih vladara, Židovi su morali da ostave ovaj grad, u kome se preko sedamdeset godina, vrlo često u burnim prilikama, ali ipak u svojim domovima, učionama i općini sretno živjeli.

To je pako najsvjetlija stranica naše obiteljske povjesti, jer nijedan se Šik, kao uopće nijedan bečki Židov, nije iznevjerio vjeri otaca.

Sam švedski poslanik izvjestio je svoju vladu, kako je to karakterno da četiri hiljade ljudi ide u exil, ostavlja sve svoje, samo radi svog osvjedočenja.

Veliki dio exulanata otselio je u bavarski Fürth, gde ih je

koli bamberška biskupija, toli i ansbachski knezovi vrlo rado primili. Ta okretni Židovi bili su važni poreznici!

Bilo je među tamošnjim Židovima prijatelja i rodaka, a vanredno se lijepo ponio već spomenuti evđangelički superintendent Wagenseil. U njegovoj su kući nailazili naučenjaci Menahem Sondel, Morena Henoch i treći član naše obitelji Bār Perlhefter na veliko gostoprimstvo. Njegova djela odisala su sklonošću prema Židovima. Osobito je dirljivo jevrejsko pismo, kojim se visoki kršćanski svećenik kod fürtskih rabina zauzimalje za svog nekadanjeg učitelja Sondela. Nu najednom je i taj naš veliki prijatelj promjenio svoje nazore.

Znameniti pisac Jakob Wassermann ocrta taj preokret neprispodobivim psihološkim načinom u »Juden von Zirndorf«, — sin je najme Wagenseilov prešao na židovsku vjeru. I tu eto imademo opet djelo savremene beletrističke književnosti, u kome se prikazuju prilike iz naše familijarne kronike.

Došli su u Fürth i članovi obitelj Koppel-Fränkell, oni isti, koji su u času izгона položili kod bečkog magistrata četiri hiljade forinti za to, da nitko ne dira u ono staro židovsko groblje u Rossauu, gde počivaju Menahem Manes, Jakob i Henoh Šik, žene njihove Gütl i Ester, sam Zaharias Levi, i kao posljednji otac njihov Koppel-Fränkell.

U Fürth su donijeli iz one stare sinagoge svjetionik i samu memor-knjigu. Duboko me se dojmilo kada sam pred četiri godine na Tišobeav pročitao tamo ime svog velikog pradjeda.

Drugi exulanti pošli su u Berlin na poziv Kurfürsta, i to su utemeljitelji nove berlinske židovske općine. Član moje obitelji Jesaja ben Salmo Salman Šik, unuk Henohov, preminuo je u Berlinu u visokoj starosti, godine 1721. usred molitve.

Drugi su se članovi obitelji Šik povratili u svoju staru domovinu u Prah, i kroz više generacija obnašali su tamo razne časti, nu nijedan se više nikada nije dovinuo one slave. i časti našega pradjeda Menahema Manesa Šika.

Drugi unuk Henoha Šika, Jakob ben Moses, koji je dakle nosio ime poznatog nam već Jekla, sina Menahema Manesa ben Abrahama, nastanio se u Bet-Lehen, kako su najme onda Židovi nazvali moravski grad Ugarski Brod.

Kao uvijek bili su vanredno barem u teoriji štovani eksulanti. U Americi još i danas nema veće časti, nego kad je neko potomak onih gorljivih protestanata, koji su radi vjere došli sa Mayflowerom. Još se i danas u židovskim krugovima spominju sa velikim poštanjem potomci onih Židova, koji su onda izagnani iz Beča.

Čak i naš veliki vođa, Dr Max Nordau, pietetski se sjeća svojih pređa, krotušinskih Židova, koji su bili bečki eksulanti, i nekada došli iz dalekog spanjolskog grada Segovia.

U bitnosti je stvar uvijek drugačije izgledala. Došljaci nisu uopće zauzimali prva mjesta u općini, i sama »Glückel von Hameln« u svojim znamenitim memoarima ističe kao neku osobitu retkost, da je dvorski Židov Jost Lipman došao na neku »Wiener Hochzeit« njezinog sina Löba.

Teško je bilo i u Brodu. Unuk Jakoba Šika, Moses, bio je doduše jedan od predstojnika općine, ali kao veliko čudo ističe se, da je on bio vlasnik četvrtine kuće broj 5. u Židovskoj varoši (vidi Kaufmann: Die Vertreibung).

U Brodu su Židovi bili pod jurisdikcijom grofova Kaunitz. Bilo ih je mnogo i trebalo je naći privrede i veza u Slovačkoj. Polako su se počeli raseljavati po obližnjim mjestima, nu stroga je bila zapovjed, da se jeseni o velikim blagdanima moraju svi naći u Brodu i poplatiti poreze. Tko ne bi došao, morao je da plati 200 dukata globe, a bilo je i pretnje zatvorom.

Brodski su se Židovi selili, kaže Dr. Adolf Frankl-Grün u »Geschichte der Juden in Ungarisch-Brod« osim drugih mjesta i u Bečko, pa su kasnije čak nastajali prepori, da li spadaju pod jurisdikciju grofova Kaunitz ili onih u Bečku.

Tu se sadržaj arhiva i knjiga dodiruje sa živom tradicijom. Ta u familiji se još stariji članovi sjećaju tih jesenskih hodočašća u Brod, a znademo, da je tamo djed mog djeda prosio odanle za svog sina vjerenicu.

Miran, tih i čedan život provodili su Židovi u Slovačkoj, koji je ipak može se reći bio vrlo sretan. Nije se ovdje kao u Češkoj i Moravskoj smio da ženi tek najstariji sin, već je makar u tome vladala potpuna sloboda, a u vršenju vjerskih funkcija nije bilo nikakovih ograničenja.

Izvršni poznavao moravskih Židova Dr. Theodor Haas u Brnu (Jüdischer Volkskalender 1927) veoma zgodno uspoređuje te slovačke Židove sa pripadnicima češkokratske crkve, koji su iza bitke na Bijeloj gori našli zakloništa u karpatskim zamcima.

»Nevzaly jsem sebou nic, po všem veta,
než bibli kralickou, labyrint sveta«.

Protestanti u Slovačkoj pozivali su se na kraljičku bibliju i na Komenskya. I naši Židovi nalazili su u teškoj borbi za opstanak utjehe u bibliji i svim njezinim komentarima. Ja sam također u upravo prema današnjim prilikama suviše čednim kolibama svojih rođaka vidjeo ogromne i brojne folijante talmuda.

Članovi obitelji Šik iz Praga, Beča, Berlina i Broda rasijali su se diljem svijeta, trebala bi da se piše velika knjiga o njihovom rodu.

Znamenita je, uz već spomenutu granu Mahrama Šika, još i ona ruska iz Sklowa. Dr. Leopold Löwenstein, rabin u Moosbachu ističe u svojoj knjizi »Index Approbationum« Henoh ben Samuela Šika iz Sklowa, a imade dvanajst pisaca, koji su se obratili na njega radi aprobacije svog djela.

Baruh Šik iz Sklowa bio je prvi moderni matematičar među Židovima. Kako je on još danas poznat u vanjskom svijetu, vidi se (pretpostavljam, da će čitaoci toliko holandski razumjeti) iz knjige D. S. van Zuiden »De hoogduitsche Joden in's Gravenhage«.

»De schrijver Baruch Schik, omstreeks 1740 te Minsr geboren, was een bekende geleerde in zijn tijd, die, uitzondering in die dagen, groote geleerdheid op joodsch gebied aan algemeene kennis en ontwikkeling paarde«.

A moji neposredni pređi u Slovačkoj ?

Znali su, kako sam uvodno spomenuo, nešto o rodbinstvu sa visokim rabinima u Pragu i u Beču, a sva ostala sjajna povjest obitelji pala je u zaborav.

Moram opet citirati Dr. Davida Kaufmanna, koji kaže, da je osobno sjećanje vrlo kratkotrajno, i rijetko je da netko znade nešto o ocu svoga deda. Nu ljubav prema predama opet polako otkriva zaboravljeno, i svi se podaci sakupljaju i slažu kao što i kamenčići mozaika u jednu cjelovitu sliku.

Imanentna ona energija, koja je kroz stoljeća resila našu obitelj, nije se izgubila ni u seljačkim kućama Bečkova.

U kući mog deda Arje Löw Šika, koji je nosio ime svog djeda, a čije ime i podareni prsten pečatnjak nosim ja, odgajan je brat njegove žene Rivke, iz poznate nam familije Schlesinger, Ruben (Rudolf) Schlesinger.

Vanredno ženijalan mladić, djelomice kao samouk, a nešto i potporom pastora svršio je privatnu srednju školu, učio je engleski, što je za ono vrijeme bila velika rijetkost. (Znameniti Sigmund Mayer u svom delu »Die Wiener Juden« slično nam prikazuje i svoju autobiografiju, koja je čini se u ono vrijeme bila slična kod sviju Židova.)

Rudolf Schlesinger došao je u Beč, stupio u novoosnovanu ali vanredno uglednu Anglobanku, i postao generalnim ravnateljem iste.

Ni na svom visokom položaju nije on zaboravio svoj rod. Na njegovu molbu poslan mu je nećak Adolf u Beč, i tako je moj pokojni otac odgojen u kući svog ujaka.

Vezalo je ali Rudolfa Schlesingera još nešto sa slovenskom domovinom. U one vrijeme, kako to plastički prikazuje Dr. Josef Bloch u svojim Denkwürdigkeiten, počela je da se provodi upravo preko svake mjere među bečkim Izraeličanima njemačka asimilacija. Svi su se skupljali oko Dr. Heinricha Friedjunga, koji je čak u antisemitizmu vidio poželjno sredstvo, da se Židovi asimiliraju. Taj je fanatizam išao čak tako daleko, da su sami »Deutsche mosaischer Konfession«, ili kako ih je narod posprдно zvao — Judenliberalen — bili proti toga, da se rabin Dr. Bloch imenuje sveučilišnim profesorom židovskih starožitnosti, kako je to htio predsjednik ministarstva grof Eduard Taffe, i to s razloga, jer je bio protivnik njemačkog kluba i kao poslanik pristao uz

»Poljski klub«, a uz to u vrlo pomirljivom duhu izdao knjigu »Der nationale Zwist und die Juden«. Na to je onda na upit vlade odgovorila bečka općina i njezin rabinat sljedeće: »Die geplante Ernennung Dr. Blochs zum Professor an der Wiener Universität wäre nichts Geringeres als eine Provokation der Wiener Juden«.

Ujak mog oca, Rudolf Schlesinger, jedan među hiljadama, nije bio nikakav Nijemac ni pseudoliberalac. Bio je svijestan Židov, i uz to skroz moderan u vjerskom pogledu, sa mnogo osjećaja za svoju slovačku domovinu. Čudno je bilo mnogima, a neki su to napadali i ironički posmatrali, što se kod stola često govorilo slovački. Sam korepetitor djece bio je mlad čak iz Slovačkog Hodonina.

Mnogo se je uvijek baš kod stola govorilo o Slovacima, u ono vrijeme se je vodila borba slovačkog naroda proti hegemoniji Mađara, a isto tako je raspravljano o Židovstvu, običajima i njihovoj povjesti.

Taj mladi student, čovjek velikog socijalnog osjećaja, koji je u svojoj mladosti imao možda neku averziju proti našem narodu, postao mu je velikim prijateljem, moćnim zagovornikom u teškim danima progona, zahvalan za sve ono, što mu je nekada Židov dobra učinio.

Pa tako je po treći puta, uz kršćanske prijatelje visokog rabina Löwa, prijateljstvo Wagenseila, moj sututor našao Židovstvu zagovornika, većeg i moćnijeg nego ikad iko prije njega.

To se razumije najme samo po sebi, da je iza prerane smrti mog oca, 29. januara 1888., Rudolf Schlesinger postao našim sututorom, jer kao i nekada u kući Jekela Šika, i njegovo je srce bilo za sirote.

Njegov sin, Dr. Alfred Schlesinger, poslije smrti svog oca naš sututor, bio je kao odvjetnik jedan od prvih, koji je s visokog gledišta, iz čistih socijalnih motiva branio i zastupao radnike, pa neka budu ovi retci posvećeni i njihovoj svijetloj uspomeni.

A ovaj mladi slovački djak?!

Moj ga je sututor zajedno sa svojim sinom, poslao na univerzu u Leipzigu, jer inače ne bi bio Židov, kad bi u vršenju čovječanskih dužnosti pravio ma kakove razlike po narodnosti i vjeri.

Moj preminuli otac bio bi danas sedamdesetičetiri godine. Od njegovih vršnjaka, t. j. onih, koji su se sakupljali oko gostoljubivog stola njegova ujaka, danas jošte živi samo onaj bivši slovački djak.

Živi u Pragu, i sigurno je pričao kome od svojih prijatelja o životu u krugu naše obitelji.

Jer u knjizi Dr. Jaromira Doležala »Masarykova cesta životem« (strana 20) piše ovako:

»Ale ani pilné studium, ani hofmistrování v rodine generálního rady anglorakouské banky Schlesingra náboženství židovského, u niž po čela universitni studia bydlel, jsa učitelem nejdrive staršího syna Alfreda, pak mladšího Maxe, mu nebránilo, aby se s nekolika druhy čile neučastnil života v českém Akademickém spolku videnskem zároveň«.

Tomas Garruet Masaryk, veliki slavni vođa českog naroda, po drugi puta predsjednik čehoslovačke republike, onaj veliki zagovornik naš i neustrašivi branitelj Židovstva proti svim ljudim i bezumnim navalama za vrijeme Hilsnerove parnice, iskreni prijatelj cijonizma od njegove novovjeka pojave, neće nikada biti zaboravljen u Židovskom narodu. A on sam kako vidimo, spominje dakle svog očinskog prijatelja Rudolfa Schlesingera, koji je bio dostojan potomak onih velikih i slavni predča naše obitelji . . .

* * *

Zašto Vam sve ovo pišem, mili moj nećaće stud. iur. Adolf Šik i draga moja mala nećakinjo Alice Šik, koji nosite ime po mom ocu?

U Berlinu postoji posebno »Gesellschaft für jüdische Familienforschung« i ako progledate popis njegovih članova, naći ćete među njima imena najuglednijih njemačkih Židova. Potrebno je, da se i mi u našim krugovima bavimo genealogijom naših obitelji.

Među zagrebačkim Židovima ja sam prvi počeo, a crtica o familiji Šik neka bude svima onima, koji se za to zanimaju, putokazom.

Treba nastaviti, treba sakupljati podatke, jer i ako nismo stekli ni blaga ni bogatstva, selili se milom i silom iz zemlje u zemlju, Židovi smo ostali!

Pa ipak stekli smo sreću i zadovoljstvo, prijatelja u našem narodu i van njega, koje nam je prijateljstvo nebrojeno puta iskazano.

Zato radite i Vi na povjesti Židova, na genealogiji naše obitelji, a kad jednom meni pero padne iz ruke, nastavite moj rad!

O prvom židovskom kulturnom društvu.

Napisao nadrabim **Dr. Simon Guttmann**, Sombor.

I.

U životu naših verskih opština sve veće si mesto osvaja delovanje kulturnih društava. Zadaća jevrejskih verskih opština naime nije samo u negovanju kulture, nego i u širenju i u popularizovanju jevrejske kulture i jevrejskog znanja.

Arap i su nadjenuli Jevrejima ime: ahl-el-kitab, narod knjige. Međutim ovo ime, ne samo zato priliči Jevrejima, jer su Jevreji knjigu dali čovečanstvu, Bibliju, knjigu nad knjigama, nego i zato, jer ovo ime pristoji židovstvu, jer ta knjiga, Biblija, nikad nije bila samo u ruci sveštenika, nego je bila uvek zajedničko blago celoga naroda. A židovstvo je uvek sve moguće učinilo, da bude židovsko znanje poznato u svim slojevima naroda. Jer posle razorenja drugog hrama bila je sama Tora jedino središte jevrejskog života, mesto svetišta. Zato nalazimo otada pored svakog jevrejskog hrama i Bet-ha-midraš, kuću razjašnjivanja Svetoga Pisma. U ovom Bet-ha-midrašu predavao je i tumačio rabin, ili za to pozvan jevrejski naučnik Toru i Talmud.

A šta je bio nekoć Bet-ha-midraš, to je u nekom smislu danas kulturno društvo. Samo u nekom smislu. Jer dokle se Bet-ha-midraš u iskonskoj istinitosti svojoj bavi židovskom znanosti i ozbiljno proučava pojedine grane njene, dotle se u kulturnim društvima slušatelji samo upoznavaju sa rezultatima židovske nauke. Možemo i odmah kazati, da delovanje tih kulturnih društava onda počinje, kada život Bet-ha-midraša umire, kada se među Jevrejima sve više množi broj onih, koji ne razumeju Bibliju i Talmud u izvornom tekstu.

Do ovoga je stanja došlo među Jevrejima Nemačke na kraju 18. veka, kada su se usporedo sa širenjem prosvete i pred jevrejskim mladićima otvorila svetska zvanja i interesovanje se njihovo sve više odvrćalo od jevrejskih nauka. I život je tražio veću spremu, pa i verski osećaj je stao nazadovati, usled čega su se ljudi sve više posvećivali drugim naukama za vreme, koje je do tada jevrejski muž jedino i isključivo žrtvovao bio narodnoj i verskoj nauci svojoj. Nastao je celi sloj židovstva, kojemu je

jevrejska nauka postala sasna nepoznata. A sa ovakvim neznanjem nastala je takva žalosna pojava, da bi se teško mogla naći u životu ma koga drugog naroda. Naime sami ovi takozvani prosveteni i u svetskoj obrazovanosti odrasli Jevreji — ne poznavajući svet židovskog duha — dovodili su u sumnju kulturnu vrednost židovstva i umnožili su svojim stavom broj nejevrejskog tabora, koji pored drugih, antisemitskih razloga stalno napada na Jevreje prebacujući im, da su neobrazovani niti da ima ikakve nade, da će se ikada civilizovati.

Židovstvo proživljuje u onom vremenu najkritičnije vreme svoje. Židovstvo se je po prilici sastojalo od dvaju slojeva. Jedan sloj ne uzimajući na znanje promenu vremena i nadalje netaknut, i nadalje je bez ikakve promene, živeo svojim srednjevekovnim životom. Ili ako je već doprela do njega po jedna zraka rodećeg se sunca, to je mu bio samo problem, kako bi se moglo sprečiti, da ne bi novi pravac prodro u onaj opkopima i rovovima omeđen svet njihov. Drugom taboru naprotiv, omamljenomu glasnim i opojnim lozinkama novih vremena, bejaše jedina briga, kako bi se na najjednostavniji način mogao rešiti starih okova, da ga ne sprečavali u što boljem izrabljivanju mogućnosti novoga života. Vera i tradicije, koje su za njih izgubile svu historijsku i etsku vrednost, zbiljski su osećali samo kao okove, koji su ih tištali. Ali bolji i moralno vredniji elementi u ovom sloju postavili su ovo pitanje u ovoj formi: kako bi mogli i židovski duh i židovski narod spasiti i prevesti iz srednjeg veka u novi vek? Kako bi se mogli pomoću samoga jevrejskog naroda i jevrejskog duha oboriti one osvade, prema kojima židovstvo niti nema kulture, niti nije sposobno za nju? Iz ovoga je tabora izašlo nekoliko ljudi, koji se nisu zaustavili kod razmišljanja, nego su stupili o jedan korak dalje na polje delanja. Njihovo nastojanje bejaše, da popularišu jevrejsku nauku na znanstvenoj osnovi i da vaspitaju židovski narod za novo vreme. I u tu su svrhu osnovali društvo. A to bejaše prvo jevrejsko kulturno društvo.

Potpuno ime ovome društvu na nemačkom jeziku bejaše: »Verein für Kultur und Wissenschaft des Judentums« i konačno se osnovalo 7. novembra godine 1819. u Berlinu. Dakle prije 8 godina bilo je tomu sto godina. Nisam mogao saznati, da li su se onda gdegod setili ovoga centenarija. Valjda se mora pripisati mnogostručnim mukama i brigama zadnjih posleratnih uzburkanih godina, da su na to zaboravili. Ipak bi — naročito u našem vremenu i našem krugu, kada rad kulturnih društava sve veću ulogu ispunjuje — bilo pravo, da se opet sećamo prvoga — u modernom smislu uzetog — kulturnog društva, njegovih stvoritelja i njegovih težnji.

Ovi retci niti nemaju druge svrhe, samo da se s jedne strane na temelju historijskih podataka sećaju toga prvog jevrejskog kulturnog društva, a nadalje, da putem ove rasprave razmišljaju o vrednosti i uspehu njegove delatnosti.

II.

Tri su oduševljena mladića, Leopold Zunz, Mojsije Moser i Edvard Gans stvorili ovo prvo jevrejsko kulturno društvo. Od ovih triju osnivatelja najpoznatije je ime Leopolda Zunz-a. On je predstavljao među njima židovsku nauku u znanstvenom smislu ove reči. On je osnovatelj moderne jevrejske znanstvene delatnosti. Za vreme osnivanja toga društva izašlo je prvo delo njegovo o rabinskoj književnosti — već u obliku knjige. Između ostale dvojice se Edvard Gans bavio pravnim naukama, Moser pak bejaše dobro dotiran činovnik ugledne bankovne kuće. Sva su trojica bili muževi velike obrazovanosti, koji su osećali, da usled promenjenog općeg svetskog shvaćanja i židovstvo stoji pred obratnom tačkom. Vazduh bejaše pun čudnovatih lozinki. Samo prema židovstvu nije se osetila nikakva promena. Progon, krnjenje prava i poruga bili su i sada nepromenjeno u jeku isto kao u srednjem veku. Razlika bejaše samo u okolnosti, da je židovstvo u srednjem veku još jako pobožno bilo i da ga svi napadaji iz vana nisu mogli uzdrmati u veri i u vernosti prema samom sebi, dok ona novija i lozinkama prosvete jako uskoledana pobožnost nije izdržala tako čvrsto ono iskušenje, pred koje su progoni a naročito poruge stavili židovstvo novoga veka. Pokrštenja bejahu na dnevnom redu. Malne polovina je berlinske bogoštovne opštine ostavila veru svoju. A drugi deo židovstva, koji se ograđivao od svakog novog pravca, tromo je gledao unutrašnje rušenje obrazovanog reda židovstva. Sa zadovoljstvom je utvrdio, da je on imao pravo otklanjanjem svake nove ideje u židovstvu.

Ovim je prilikama htelo novo osnovano društvo priskočiti u pomoć, kako i njegova pravila određuju ciljeve, koje si je stavilo:

Nepravilan odnos unutrašnjih prilika židovstva prema ostalim narodima, koji nije nikada tako žestoko izbio na površinu kao u našim danima, kada su promene u nazorima novog vremena i u židovstvu otvorile put novim težnjama, koje od dana na dan rađaju sve novija i novija unutrašnja protuslovlja: učinio je neophodnim, da se osobena nauka i kultura židovstva preradi i na isti stepen diže, na koji su ostali narodi svoju znanost uzdigli. Ali ovakvu novu formaciju mora židovstvo samo izvršiti. Ali ne celina židovstva, nego samo obrazovaniji elementi, koji su i inače duševno bliži među sobom. Toga radi hoće društvo stvoriti vezu među ljudima, koji osećaju u sebi snagu i sposobnost na ovaj rad, da naime dovedu židovstvo pomoću jedne prosvetne struje koja izvire iz njegove nutrine, u sklad sa vremenom i sa prilikama u kojima živi. U praksi će društvo sve poduzeti, što bi moglo doprinosti širenju inteligencije i to organizacijom škola, seminara i akademija, nadalje književnim i drugim javnim radom, s druge pak strane društvo će suzbiti sve neuputne crte ponašanja kao i hrdave osobine pojedinaca, koje su protivne opštem shvatanju

modernog života. Mladi naraštaj treba da se odvrti od jednostranog trgovačkog zvanja i da ga privlači industrijskom, umetničkom i poljodolskom životu.

Iz tih pravila, koja su malo nejasno sastavljena, hoću samo u izvodu navesti nekoliko rečenica, koje su označavale delokrug društva. Kako izgleda, osnova je vrlo lepo bila zamišljena. Cilj bejaše svet, a način, kako su tu osnovu hteli provesti u delo, također prikazuje shvaćanje vremena. A ipak je društvo samo usred gorostasnih poteškoća moglo opstajati. U Berlinu nisu mogli naći više od pedeset članova, a u ostalim gradovima svega dva-deset. Konzervativni su odlučno neprijateljski stav uzeli prema ovom društvu, a obrazovani su ravnodušno gledali na rad tih zanešenjaka. Pa niti članovi sami nisu mnogo verovali u svoj rad.

Na književnom je polju naravski Leopold Zunz najviše radio. Ali su i ostali članovi vodstva uzeli svoga udela u radu. I Gans i Moser držali su predavanja i pisali su članke u časopis: *Zeitschrift für die Wissenschaft des Judentums*, koji je društvo osnovalo. Najčuvaniji član društva bejaše pesnik Henrik Heine, koji je najživahnijim interesovanjem pratio članove časopisa i kritikom svojom izražavao svoje mnenje o njima.

III.

Ali sva su naprezanja izgledala uzaludna. Niti društvo, niti časopis nisu se pokazali sposobnima za život. Jedva posle pet godišnjeg trajanja srušilo se jedno i propalo drugo. A u duši osnivača, koji su tolike žrtve doneli za svetlu stvar i toliko nade vezali o svoj rad, nije ostalo drugo, sem dubokog ogorčenja, bolne zablude i beznadne klonulosti duha. Oni su verovali — i ovom su verovanju svomu i izraza davali —, da nije samo njihov rad propao, nego da i na židovstvo ne čeka drugo, samo propast i uništenje.

Historičari — tako u prvom redu Bernfeld, ali i Grätz (ovamo spadajući svezak Dubnowa još nisam čitao) gledaju sa visine razvijenijih prilika svoga vremena na onu dubinu, iz koje su proizašli prvi pioniri moderne židovske nauke, i sa mnogo poruge govore o bludnjama, greškama a poglavito o naivnosti ovih početnika.

Pa su sigurno imali greške, jer su bili ljudi, bile su i zablude, jer su bili početnici, a i mnogo naivnosti se pokazalo u velikim očekivanjima njihovim, jer su neiskusni bili.

Ali najveće je zlo bilo u tome, što ni sami osnivači nisu imali dovoljno čvrste vere, niti u same sebe, niti u rad svoj, šta više niti u samo židovstvo. Zato je neuspeh njihovog pothvata prouzročio takav razdor u dušama njihovim, da je n. p. Gans jedva godinu dana posle propasti društva za volju položaja univerzitetskog profesora okrenuo leđa celomu židovstvu i se pokrstio.

Da se Heine pokrstio, to i inače znademo. Tu je ipak vredno, da se to spominje. A iz njegovog slučaja možemo zaključiti na religioznu vernost ostalih članova.

I iz duše Leopolda Zunz-a izbija tako gorka resignacija usled neuspeha ove stvari, da sumnja u budućnosti židovstva.

Vrlo zanimljivu i značajnu sliku ovog vremena odavaju oni ogorčeni uzvici, koji su se čuli posle pada društva.

Gans n. pr. piše: »Oduševljenje za veru, kao i stari plemeniti običaji su izumrli. Ali novo se oduševljenje još nije diglo, jer još nije se formiralo jedno novo stanje. Sve je ostalo kod one stare negativne prosvetčenosti, koja postoji samo u preziranju svega, što je staro, ne trudeći se, da u stare forme ulije novu sadržinu. To već vodi k potpunom rasulu. Ali nisu prilike bolje ni u verskim opštinama. Fali tu svesna odbrana od onoga, što dolazi iz vana, pa nema niti snage, niti razumnog upućivanja iznutra«

A Zunz piše sledeće jednomu prijatelju svome: »Židovi i židovstvo, koje smo hteli rekonstruisati, potpuno je pocepano i bačeno kao plen hirovima varvara, menjača i idiota te parnasa (opštinskih vodja). Mnogo će vremena proći, a židovstvo još uvek će ostati u istom položaju: rascepano, bez snage i načela, pretapajući se u hrišćanstvo. Iz nemačkog židovstva izumrlo je znanje, za evropsku obrazovanost nema osećanja; od vlastitih se misli otuđilo, samomu sebi se izneverilo, a samo je rob vlastite sebičnosti svoje«

Nešto docnije ipak se umirio njegov revoltirani beznadežni duh i već spokojnije i sa više pouzdanja prosuđuje prilike. Počinje uvideti poduzeću rad, što su ga svršili, ipak nije bio uzaludan, te konstatuje, da je ipak bilo stalne koristi u njihovom u židovskoj nauci. »Ta će preostati« — veli on — i ako je se više ne bismo ni jedinim prstom dotakli. Sem odanosti, prema Bogu jedino bavljenje sa naukom pruža mu utehu posle ove gorke zablude. Umiruje ga svest, da je sve uradio, što se moglo uraditi u interesu stvari. Ne preostaje mu drugo, samo da ostane veran ideji, verañ samome sebi, i da po mogućnosti dalje vrši zadatak svoj; ostalo pak ostavlja na Boga

* * *

Iz ovih reči već tako reći, na proročki način odjekuje pravo prosuđenje prilika i put novoj budućnosti.

Protiv Grätz-a i Bernfeld-a pak možemo objektivno utvrditi, da društvo kraj datih prilika nije ni moglo više stvoriti, nego što je zaista stvorilo. Zabluda i ogorčenje su samo zato bili tako bolni u duši osnivatelja, jer su previše očekivali od svoga rada, i jer su mislili, da se promena usled njihove delatnosti bez ikakvog razvitka ili prelaza očigledno mora s mesta pojaviti. Trebali su si zamisliti, da kao u prirodi, isto tako ni u historiji nema

skokova niti naprasnih promena. Za historijske promene prije se moraju stvoriti prirodne mogućnosti i preduveti, koje onda već silom prirodnog zakona sami stvaraju ove promene. Ali zato treba vremena. Židovstvo je bilo razdeljeno na dva potpuno ekstremna tabora. Konzervativni su se plašili od svake nove misli, jer su u taboru takozvanih neologa, među obrazovanima samo videli otuđivanje od svega, što je židovsko. S pravom su videli u opasnosti od novih ideja najdragoceniije blago svoje: židovstvo. Novotari pak opojeni svojim prvim zanosom bili bi u stanju, da odbace sve, samo da se smeste u novome svetu, jer su mislili, da si samo po cenu svoga židovstva mogu steći savremenu obrazovanost, te miran i udoban život. A vreme jos nije desavuiralo ni jedno, ni drugo. Danas, kada već vidimo, kako gorostasnim koračajima napreduje kultura i evropska obrazovanost i u konzervativnim krugovima, s druge strane pak, kada se i u naprednom taboru u sve većoj i jačoj meri pokazuje žudnja za povratkom u židovstvo, velim danas posle prošlih sto godina moramo se pietetom i štovanjem osvrnuti na prvo jevrejsko kulturno društvo i na oduševljene radnike njegove, jer je vreme pokazalo, da je na rad njihov bilo potrebe. Bilo je potrebe židovstvu, i bilo je potrebe civilizaciji. Može se ustanoviti, da su oni posejali seme, iz kojeg je za ne celih sto godina izklijala i procvetala ona moderna znanost i kultura, koja je mnogo slave pribavila židovstvu prema vani, i koja je mnogim uskolebanim židovskim dušama povratila veru. Veru u Boga i u religiju, veru u židovstvo i u židovsku kulturu, koja će na veke živeti, jer obuhvata večne istine Samo u jednoj su se stvari prevarili prvi radnici prvog jevrejskog kulturnog društva. U misli, da će prosvećivanjem židovstva od danas — na sutra obustaviti delovanje antisemitizma. Oni su naime mislili, da je antisemitizam posledica nekih s polja iznesenih razloga i ako prestanu razlozi onda samo po sebi će prestati i antisemitizam. Onda se je antisemitizam time pravdao, da Jevreji nisu dosta obrazovani bili. Vreme je to desavuiralo, i to pokazuje, da je sam antisemitizam razlog, pa si on u svako doba potražuje i pronalazi onu lozinku, koja mu osigurava opstanak njegov. Lozinka se promenila, samo antisemitizam je ostao. Ali sasma neovisno od njega napreduje jevrejska kultura svojim putem. Neka napreduje, i nek se razvija, te nek proširuje i nadalje večitu zamisao prastare jevrejske kulture i Biblije naše: o ljubavi, o pravu i o istinitosti

Položaj jevrejske žene.

Napisao nadrabini **Dr. Hinko Urbach**, Zemun.

Galantnost prema ženi je nama Jevrejima ne samo danas, nego od vajkada već urođena stvar. Što ipak ne znači, da njoj ne kažemo i gorke istine u lice, ako toga ustreba! Ali dalekosežna predusretljivost prema svim slabijima, na koju nas je već naša Biblija vaspitala, prešla je nam već u starom veku u krv i prema ženi. U takom nas smislu već i Talmud opominje, da se čuvamo od svake uvrede žene, jer je njoj suza češća i uvreda bliža¹⁾.

Ali njoj laskati ne ćemo, niti ne trebamo; jer bi to samo značilo, da ju smatramo inferiornom. Jer mi ju naopako smatramo nekim višim, nežnijim i finijim bićem od sebe, pa ju već radi njezine osjetljivosti tretiramo osobitom pažnjom i ljubavlju. Već od najstarijih vremena gledamo u ženi najkrasniji cvet stvorenja, koja muža zadovoljava ugodnim glasom, lepim stasom, dražesnom vanjštinom i posebnom atmosferom mirisa i miline²⁾, ali u prvom redu dubinom duše i osećaja, te potpunom odanošću prema mužu, deci i kućanstvu.

»Ko nema žene«, vele stari rabini, »nema ništa³⁾, jer živi bez radosti, bez blagoslova i bez sreće⁴⁾. Mudri pak Salamun veli: »Ko je našao ženu, našao je dobro i dobio je milost od Boga⁵⁾. Ali nije taj mudri kralj bio tako zaslepljen, da bi vero-
vao, da je svaka žena neka sreća božja. Jer je na starost svoju napisao⁶⁾: »Nadoh, da je gorča od smrti žena, kojoj je srce mreža i pruglo, i kojoj su ruke okove. Ko je mio Bogu, sačuvat će se od nje, a grešnika će uhvatiti ona«. Radi koje su izreke Salamunove običavali učenjaci želeti jedan drugomu, da ga Bog sačuva od onoga, što je gorče od smrti, to je od zle žene⁷⁾! Pa su s toga preporučavali i skrajnju opreznost kod izbora žene. »Trči«, vele oni, »da kupiš zemljište, ali ne prenagli, kad uzimaš ženu⁸⁾. Jer i u preskupo plaćenom zemljištu leži blagoslov božji, pa može da još poraste u vrednosti, što se o ženi — ako je izbor loš bio — ne može isto tako tvrditi.

Bolje bismo prošli kod izbora žene, da slušamo i ono, da tražimo prijateljstvo u višim sferama, jer se tako i mi dižemo

1) B. M. 59 a.

2) Berah. 57 b.

3) Ned. 41 a.

4) Jeb. 62 b.

5) Priče 18, 22.

6) Prop. 7, 26.

7) Jeb. 63 b.

8) Jeb. 63 a.

na više, ali da se čuvamo žene, koja stoji nad nama, jer smo u ovom slučaju izgubljeni. Kako to oni jezgrovito kažu: »Za prijateljem popni se o stepen na više, ali za ženom sidji o stepen na niže¹⁾, jer šta će ti cipela, koja je veća od tvoje noge²⁾)?

Važna je porodica, iz koje si biramo ženu, jer kakvo je drvo, takav je i plod. S toga nam vele: »Uzmi si kćerku učenjaka, ili otmenoga čoveka, i ne žali troškova, ako bi kod toga potrošio i sav imetak svoj³⁾! Uzmi kćer predstojnika sinagoge, pročelnika dobrotvornosti, ili učitelja. Jer kći učenjaka vaspitat će ti decu u tori, a kći neukoga imat će neuku decu⁴⁾. A u prvom redu motri njoj braću, da li su ispravni ljudi, jer sinovi većinom ture na ujaka⁵⁾.

»A red je, da si muž traži ženu, a ne da devojka trčkara za muškarcima⁶⁾, jer što je kod muža odvažnost, to je kod žene odvratna bestidnost. Jer muž mora tražiti izgubljeno rebro svoje, ali još nitko nije vidio, da je rebro tražilo onoga, ko je ono izgubio«.

Red je, da čovek gradi kuću i zasadi vinograd, ili obradi polje, pa tek pošto si je osigurao stalan dohodak i životno zvanje, od kojega može živeti, da se oženi⁷⁾. Jer svadja ulazi u kuću, ako nema u njoj hleba⁸⁾.

Ako imaš kćerku, oblači ju pristojno i odvoj njoj miraz, e da bi imala izbora u proscima⁹⁾, i udaj ju s mesta, čim odraste, ako hoćeš, da ti bude mir i čast u kući tvojoj¹⁰⁾.

Cilj je braku, da se radjaju deca; jer ko živi bez braka, umanjuje svet božji, koji je stvoren, da se množi, a ne da ostaje pust i bez žitelja. Ko se ne ženi, proleva krv potomaka svojih, koje je sprečio, da stupe u život¹¹⁾. Ali i ako ima decu, ne sme ostati bez žene¹²⁾, i ako se čovek ženio u mladosti, neka se opet ženi i u starosti¹³⁾! Samo neka se prije pobrine, da oženi odraslu decu svoju¹⁴⁾. Ali neka si čovek ne uzme niti premladu, niti prestaru, nego onakvu, kakva mu priliči, e da ne udomači nevaljanim izborom svadju u kući svojoj¹⁵⁾.

Pre ženidbe ne sme čovek gledati ni na mali prst koje žene. Jer uživajući očima u lepoti njenoj učinio je već greh u duši svojoj¹⁶⁾. Ali onu, koju si kani uzeti za ženu, mora motriti, da utvrdi, dali se mu dopada¹⁷⁾. Jer učenjaci vele: »Blago mužu, koji ima lepu ženu, jer onda postane sav sretan¹⁸⁾, a život se mu podvostručuje¹⁹⁾. Pa pored lepoga stana i lepog nameštaja najviše diže čoveku lepa žena samosvest i duševni horizont²⁰⁾. A nije dosta, da ju vidi, nego da se i pobliže upozne s njom prije

1) Jeb. 63 a.

2) Kid. 49 a.

3) Jalkut Teh. 268.

4) Pes. 49 a.

5) B. B. 110 a.

6) Kid. 2 b.

7) Tanh. 5.

8) B. M. 59 a.

9) Ket. 59 b.

10) Sanh. 76 b.

11) Jeb. 62 b.

12) Jeb. 51 b.

13) Jeb. 62 b.

14) Tanh. 8.

15) Jeb. 44 a.

16) Šab. 64 b.

17) Kid. 41 a.

18) Ber. 57 b.

19) Jeb. 63 b.

20) Ber. 57 b.

venčanja, da mu omili¹⁾, pa da ga zadovolji i lepim ponašanjem svojim te dobrim delima²⁾). Jer mu sva budućnost njegova ovisi od nje. Žena je sudbina muževa. Ona ga može učiniti poštenjacom ili propalicom³⁾). Zato se mora kaniti zloglasne žene⁴⁾, i žene, koja ga je nedostojna⁵⁾, jer bi se njom ponizio zajedno sa celom porodicom svojom⁶⁾). Ko se ženi novaca radi, izgubit će novac i imat će nevaljanu decu⁷⁾). A ko si uzima bogatu ženu da bi ju nasledio, toga će ona sahraniti⁸⁾, ako je i starija od njega. Jer stara poslovice veli: »Ima mnogo starih deva, koje nose na ledima kože mladih devčića«⁹⁾). Čuvajmo se raskalašanih, suviše temperamentnih, ali i sasma hladnokrvnih žena, jer ni jedne, niti druge nisu za brak⁹⁾).

«Ako čovek pije iz jedne čaše, neka ne gleda na drugu«¹⁰⁾! To znači, da čovek ne sme živeti sa ženom misleći na koju drugu, pa niti na svoju (rastavljenu ili umrlu) ženu¹⁰⁾, jer se i to već smatra, kao da se ženi svojoj izneverio u duši svojoj¹¹⁾). Zabranjeno je, da se čovek venča sa nakanom, da se od nje za izvesno vreme rastavi¹²⁾, jer bi to bila nemoralna zlouporaba ženinog poverenja, koja se kod udaje obvezala za ceo život svoj. A ko se u sebi odlučio, da se od žene rastavi, taj nema više prava, da s njom nastavi bračnu zajednicu¹³⁾).

Sklapanje braka bilo je u predbiblijsko doba, kao što još vidimo iz historije praotaca, sasma jednostavno, bez ikakvog obreda. Muž je isprosiu devojkicu od oca, ili, ako otac nije bio na životu, od braće¹⁴⁾, kojima je po dogovoru platio uzdarje, i to u novcu, ili u stvarima¹⁵⁾, ili u uslugama¹⁶⁾, a ostalim članovima njezine porodice delio je darove¹⁵⁾). Ako je devojkica pristala, onda ju odveo muž u šator svoj, a stupanjem pod krov njegov postala mu je ženom¹⁷⁾). Nebo, pod koje i danas još stupaju verenici kod venčanja, nije drugo nego simbol toga šatora, kuda mlad vodi mladu; a talit zaručnikov, kojim ih pod baldahinom kod nekih još pokrivaju, još jasnije predstavlja krov zaručnikov.

Ali isprošenje zaručnice i pristanak njen na udaju pokazuje već na razvijeniju kulturu i na više pravni položaj jevrejske žene. Pored toga još se dešavalo i ono starije i primitivnije, da je muž bez mnogo pitanja silom oteo devojkicu, ali je osećao da treba kakve reparacije uvredenom pravu, pa ju je naknadno isprosiu¹⁸⁾, kao kod Dine, kćeri Jakobove. Najstariji način ženidbe bio je kod svih primitivnih naroda, pa i kod nas, da je muž — kao jači — silom odveo devojkicu, koja se mu dopala, u šator svoj¹⁹⁾, ili ju je u ratu zarobio od neprijateljskog naroda²⁰⁾, a u obadva

1) Jeb. 74 b.

2) Sab. 25 b.

3) Ber. R. 17.

4) Sota 27 a.

5) Kid. 70 a.

6) Bam. R. 21.

7) Tos. Sota 85.

8) Sanh. 52 a.

9) Sota 20 a.

10) Ned. 20 b.

11) Pes. 112 a.

12) Jeb. 37 b.

13) Git. 90 a.

14) I. M. 24, 49—50.

15) I. M. 34, 12.

16) I. M. 29, 18. i

I. Sam. 18, 26—29.

17) I. M. 24, 58.

18) I. M. 34, 11.

19) Sud. 21, 20.

20) V. M. 21, 10-14.

slučaja bila mu je žena robinjom. Biblija prekida sa ovim varvarskim nazorom. Jer ona dozvoljava Jevrejinu, samo da si ratnu zarobljenicu uzme za ženu, ali ako mu posle ne bi bila po volji, da ju pusti, neka ide, kuda joj drago, ali nikako da je proda za novce, ni da njom ne trguje, pošto mu je bila ženom¹⁾. A docnije, kad je žena postala mužu pravom pomoćnicom i drugaricom života²⁾, još uvek je ostalo uzdarje kao neka cena, koja se nekoć davala za ženu njenoj rodbini. I Tora još govori o prodaju maletne kćeri, dok potpada pod vlast očevu t. j. dok ne postane 12 godina i šest meseca stara. Ali ta je prodaja samo formalna, jer s mesta postane ništetnom, čim se je ona ovome braku protivila³⁾. A ako ju muž nije uzeo za ženu, onda ju morao oženiti sinu svomu, pa njoj dati miraz, kao da mu je kći, ili ju sasvim pustiti na slobodu⁴⁾. Ali odrasla devojka (posle dvanaest godina i šest meseca) sama je raspolagala sobom i sama je primala jednu minimalnu svotu ili stvar minimalne vrednote (danas obično zlatan prsten) u prisustvu od dva svedoka⁵⁾. A zaručnik joj kaže: »Budi mi time posvećena po zakonu Mojsijevim i Izraelovim«⁶⁾. Ali to je manje simbol kupnje i prodaje, nego više simbol obaveze muževe, da će ju hraniti, oblačiti i živeti s njom, i pristanka ženinog, da se mu isključivo posvećuje t. j. da mu bude verna žena.

Na isključivu vernost se muž ne obvezuje kod nas, pošto naše bračno pravo stoji i danas još — u načelu barem — na osnovi mnogoženstva. Tek Rabenu Geršom, nemački rabin, koji je živeo od 960—1040 godine, je udario prokletstvom na svakog, ko bi si uzeo više od jedne žene. Ali kad mu žena poludi, u kojem ju slučaju muž ne može razvenčati, onda mu sto rabina može dozvoliti, da oženi drugu, pošto je prvoj doživotnu opskrbu osigurao⁷⁾. U starom veku samo su kraljevi imali hareme, kao n. pr. Mudri Salamun, hiljadu. Tako da je mogao iz vlastitog iskustva kazati, da je samo jednoga čoveka našao među hiljadu ljudi, ali ni jedne žene u hiljadi žena⁸⁾. Ali u naroda retkost je bila, da je ko imao više žena, a i taj je morao pre dokazati, da ih je u stanju obskrbiti.

Žena je bila slobodna i u starom Izraelu u svome kretanju i radu. Nije se krila koprenom kao kod drugih istočnih naroda. Ali nisu rado gledali, da se pokazuje u javnosti. Ipak je bilo i u najstarije vreme naše historije pojedinih jevrejskih žena, koje su se istaknule kao proročice (Mirjam, Debora, Hulda), kao sudije (Debora), kao vladajuće kraljice (Atalija, Salome Aleksandra), i često su postale i mučenice za svetu veru otaca, kojoj su bile odane telom i dušom. Premda su ih držali lakoumnima i nepo-

1) V. M. 21, 10—14.

2) I. M. 2, 20.

3) Sul. Aruh Even-haezer 115.

4) II. M. 21, 7—11.

5) Kid. 1 a.

6) Š. A. Even-haezer 27.

7) Š. A. Even-haezer 119 6.

8) Prop. 7, 28.

uzdanima u verskom pogledu, jer nisu tako točne i savesne u vršenju minucioznih propisa, radi čega su im neki zabranili da kolju životinje¹⁾). Slično su zabranili ženama, da se bave proučavanjem Tore i Talmuda, rekavši da je mudrost ženina ograničiti se na preslicu i ko ju poučava u Tori, taj da ju poučava u neznaštvu²⁾). Jer su bili mišljenja, da nije žena dosta ozbiljna za proučavanje verskih pitanja. Grčku obrazovanost su im dozvoljavali, jer su ju smatrali nakitom otmenih kćeri. Intelektualnost žene su visoko cenili, ne samo što ona kod žene pre dozreva, nego što je i u kvalitetu veća nego kod muškaraca³⁾). Samo što je karakter njen radi taštine i seksualnosti nestalan.

Ali pored svih zabrana uvek se našlo pojedinih nadarenih žena u našem narodu, koje su se same udubile u nauku i postale čuvene poznavalice talmudskih disciplina, i njihovi su nazori u verskim pitanjima neki put postali merodavni i za rabine. Bilo je žena, koje su znale okupiti oko sebe i veliki broj slušalaca u svojim ješivama, gde su neke istaknute žene, kao n. pr. kći Rabi Samuela ben Alija iz Bagdada, Bat ha-Levi⁴⁾, Mirjam Šapira⁵⁾ i druge javno predavale Talmud. Kod predavanja su se pokrivala gustim koprenom, ili sedele potpuno odvojene od slušatelja svojih u posebnom prostoru govoreći kroz malen prozor sa tamnim zastorom, da ne bi budile pogledom svojim erotičkih misli u mladićima.

Tako je nam sačuvano i u samom Talmudu mnogo dubokog teološkog znanja, ali i zanimljivih, duhovitih i dosetljivih izreka učenih jevrejskih žena.

Berurija, žena Rabi Meira, po svedočanstvu svoga muža (a kad to muž kaže, to nam mora biti merodavno) nikad nije otvorila usta samo mudrim rečima. Jedan put je susrela na putu Rabi Josea iz Galileje, koji ju zapita: »Kojim se putem ide u Lyddu?« A ona, koja nije mogla rabinima oprostiti omalovažavanje žena, porugljivo mu odgovori: »Ludi Galilejče, zar neznaš, da se ne sme puno govoriti sa ženom⁶⁾? Zar nisi mogao svoje pitanje još bolje skratiti? Ja bih na tvome mestu pitala: Kud u Lyddu⁷⁾?«

Isto tako učena i duhovita žena bejaše Ima Šalom, kći patriarha Raban Gamliela. Jedan put je car rimski porugljivo pitao od Raban Gamliela: »Kako je Bog smeo da ukrade od Adama rebro, dok je taj spavao⁸⁾?« Ima Šalom zamolila je oca, da njoj dozvoli, da ona odgovori caru. Pa je stala pričati, u kakvoj je ona sada neprilici, jer ne zna, šta da radi s poznatim njoj lopovima, koji su njoj sinoć odneli srebrnu kandilu, a mesto nje ostavili u njenoj sobi zlatnu. Car se na to podsmehne i reče,

1) Hulín 1 a. Tosafot.

2) Sota 20 a.

3) Berahot

4) Petahja Put. 3 b.

5) Sal. Lurija, uvod u responze.

6) Abot 1c.

7) Erub. 53 b.

8) I. M. 2, 21.

da bi on voleo, da mu takvi lopovi dodju svaki dan! Onda mu reče Ima Šalom: »Pa zar je to krađa bila, kad je Bog oteo od Adama jednu krvavu kost, a mesto nje mu doneo jednu krasnu i umiljatu, ljupku i dražesnu ženicu«¹⁾?

Dina Wahl bejaše veome učena i duhovita kći poznatoga Saula Wahl-a, koji je 24 sata sedio kao kralj na prestolu Poljske posle smrti kralja Stjepan Bathory-a godine 1586. i pametnim ponašanjem svojim stvorio je sporazum među poljskim knezovima, tako su se složili za jednoglasan izbor novoga kralja Sigismunda. Dina je postala udovicom i rado bi se bila udala za poznatog rabina Hešel-a u Brisku, koji je također postao udovac. Ali se uzalud obraćala na razne ugledne ljude, ali nitko se nije usudio, da to predloži duboko tugujućemu Rabi Hešelu, jer je taj pokojnoj ženi svojoj na samrtnoj postelji njenoj dao reč, da se nikad više ne će oženiti. Na to je Dina sama išla u kuću, gde je Rabi Hešel predavao svojim bahurima na prvom katu, i poručila mu, neka k njoj malo side na donji sprat, jer da mu hoće nešto vrlo važnoga saopćiti. R. Hešel sišao je k njoj i zapitao ju neraspoločeno, što ga uznemiruje kod predavanja svete Tore? Ona mu jezgrovito odgovori već pomenutom talmudskom rečenicom: **נחית דרנא ונסיב אהרא** »Sidji o stepen, pa si uzmi ženu«²⁾, kojim citatom mu duhovito saopćila svoju želju. Ta se ga dosetljivost, kojom ga iznenadila i razvedrila, tako dojmila, da si dao razrešiti reč i uzeo Dinu za ženu.

Žena poznatog učenjaka Don Vidal Jom-tob-a iz Toloze postala je udovicom, pa se njoj nudio jedan drugi učenjak, koji se slučajno također zvao Jom-tob, kao pokojnik, ali nije se mogao ni iz daleka usporediti s njim, šta se tiče učenosti. Ona mu u jedinom redu odgovorila na dugačko pismo njegovo: **יום טוב שני לגבי יום טוב ראשון כחול דמי** »da je drugi Jom-tob« (drugi dan praznika, koji nije propisan u Tori) »prema prvom Jom-tobu kao obični radnji dan«. Tako mu je na duhovit način dala na znanje, zašto ga ona neće.

Sve do najnovijeg vremena vrlo su se mnoge Jevrejkinje istaknule kao spisateljice i umetnice na raznim granama pesništva, znanja i umetnosti, što u okviru ovoga članka nije moguće ni nabrojiti⁴⁾. A osobito je područje jevrejske žene na polju dobrotvornosti. Već u pustinji se pominje, kako su donašale bakrena ogledala za oltar i zlatan nakit svoj za sveto suđe u hramu⁵⁾, kako su prele i tkale i izšivale vunene, lanene i grimizne stvari za hram Becalelov⁶⁾, a one se i do sada brinu za okićenje Tore,

1) Sanh. 39 a.

2) Jeb. 63 a.

3) Ibn Jahja, Šalšelet hakab. 45 b, Steinschneider, Hebr. Bibliogr. XV. 113.

4) Vidi Kayserling, Die jüd. Frauen in d. Gesch., Litt. und Kunst, i Ad. Kohut-ovo veliko delo jevr. biografija.

5) II. M. 35, 22.

6) II. M. 35, 25—26.

svete škrinje, oltara i propovednice u našim sinagogama. A naša dobrotvorna ženska udruženja vrše neocenljiv humanitaran socialan, higijenski i pedagoški rad sa mnogo razumevanja socialnih i narodnih potreba i sa mnogo smisla za tihu i blagu dobrotvornost, bez mnogo galame i reklame.

Brak se kod nas sklapa za ceo život. Ali nikad ne sme postali teretom niti za jednu, niti za drugu stranku. S toga je naš brak razrešiv, ako ima za razrešenje dovoljnih razloga: ako je naime žena nemoralna ili nepristojnog ponašanja, ili ako supruzi ne mogu nastaviti bračni život u miru i slozi¹⁾). Ali se taj skrajnji korak dobro mora promisliti. Po gotovo, ako se radi o raspustu prve žene. Jer, kako poslovice kaže: »i kamenje od oltara plače i roni suze, kad se muž rastavi od prve žene«²⁾), jer nikad više ne nađe čovek toga zadovoljstva kao kod drugarice mladosti svoje³⁾).

Ako se dokaže, da je žena lomila bračnu vernost, onda je muž dužan, da se razvenča, jer ne sme živeti više s njom, a ona ne sme se udati za onoga, s kim je učinila preljubu⁴⁾). Ali neka se i muž čuva i nek ne živi raskalašeno, jer ako je on postao neveran ženi svojoj, neka bude siguran, da će mu se i ona izneveriti njegovom krivnjom u još većoj meri. Zato je narod kazivao: »On kod lubenice, a ona kod tikvetine«⁵⁾).

Ako je muž imao razloga, da bude ljubomoran, onda je doveo ženu u hram, a ona se morala pred sveštenikom zakleti, da je nevinna. Tu su zakletvu napisali na parče pergamena, i oprali opet čistom vodom, koju je morala posle popiti, da se na taj način utvrdi, dali je kriva, ili nije. Jer kako je pisano u Tori, ako je kriva, onda će taj napitak smrtonosno delovati u njoj, a ako nije, onda će se oporaviti i roditi decu⁶⁾). Ali su učenjaci unapred upozoravali muža, da odustane od te probe, ako se sam ne oseća čistim od greha, jer bi onda ta proba ostala uzaludna t. j. bez dokazne snage, a ime bi se božje uzalud moralo sa toga pergamena brisati onom vodom⁷⁾). Tako je zla savest supruža najčešće sprečavala, da se pristupi ovoj vrlo retkoj proceduri.

Rabi Akiba dozvoljavao je, da se muž rastavi od žene već onda, ako je našao lepšu od nje⁸⁾). A to nije činio iz nekog lakoumnog frivoliteta, nego sasama obratno, jer je smatrao brak takom svetinjom, pa je zahtevao, da žena bude mužu najlepša na svetu. A ako je vidio, da nije žena više najlepša mužu svome, onda je bolje, da se razvenčaju, jer je takav brak izgubio svoju moralnu opravdanost.

1) Š. A. Even-haezer 119.

2) Sanh. 22 a.

3) Jer. Sota 1, 1.

4) Š. A. Even-haezer 11, 1.

5) Sota 10 a.

6) IV. M. 5, 11—31.

7) Sota 28 a, Jer. 1, 1.

8) Gitin 90 a.

Razlog za razvod braka može biti i to, ako žena nije rodila u roku od deset godina iza venčanja¹⁾.

Ali i razvedenoj ženi svojoj mora još bivši muž pružati ruku pomoćnicu, ako je ona upućena na pomoć njegovu²⁾. O takvom lepom primeru za predusretljivost prema bivšoj ženi čitamo u Jerusolimskom Talmudu³⁾: Rabi Jose iz Galileje imao je nevaljalu ženu, od koje je mnogo trpio, ali napokon se ipak morao od nje rastaviti. Ona se posle udala za gradskog stražara, koji je za kratko vreme izgubio i imetak, i vid očiju svojih, pa ga žena morala voditi po gradu, da prosi. Jednoga dana prošli su kroz grad, bez da su i najmanji dar dobili. Pa ju slepac zapita, zar nema više sokaka, gde još nisu bili? Ona mu reče, da ima doduše još jedan, ali da se stidi ići onamo, pošto njen bivši muž, Rabi Jose ha-Galili, stanuje u njemu. Slepac se počeo s njom radi toga svadati i tući je. A Rabi Jose ha-Galili prolazivši u ovom trenutku pored njih prepoznao je u jadnoj prosjačici po glasu bivšu ženu svoju, pa videći ju osramljenu i zlostavljenu na sred ulice, smestio ih u jednoj od svojih kuća, te ih opskrbio, dok su živeli. Jer je pisano: »Da se ne kriješ od tela svoga«⁴⁾, što se ima razumevati i na bivšu ženu.

Ženi su naši učenjaci vrlo olakšali versko breme i skinuli su s njih najveći deo onih obreda, koji su vezani o stanoviti rok ili o određeno vreme⁵⁾. Žena ne oblači ni talit, ni tefilin i moli se Bogu kratkom molitvom od nekoliko reči na materinskom jeziku svome. Ali ima tri verske dužnosti, koje su tako opsežne i izdašne, da su kadre ispuniti našim ženama ceo život njihov. Prvo je: נדה, da čuvaju čistoću braka i da se strogo odvoje od muža za vreme čišćenja. Što je od tako nedogledne važnosti za higijenu braka, da je to postalo glavni razlog opće sreće jevrejskih brakova. Jer to vodi do uzdržljivosti i umerenosti, tako da si jevrejski supruzi nikad ne dosađuju nego si uvek ostanu novi, a medenim mesecima njihovim nikad nema kraja.

Drugo je: חלה, da čuvaju uopće čistoću stola i kuhinje po propisima vere. Što je od ogromne važnosti za duševno posvećenje i za sačuvanje našega morala u čistoći njegovoj; jer upućuje nas na odgrađenje i odvojenje židovstva od svoje okoline, te na otpor prema asimilaciji, koja nam preti sa svih strana.

A treće je: הרלקת הבר, da osveti kuću za vreme subote i praznika zapaljivanjem subotnje i prazničke sveće, te uređivanjem doma u opće, da bude što svečaniji u prazničke, i što prijatniji za muža i decu u radnje dane.

Tako je delokrug jevrejske žene verski, etski i narodni. I tako možemo razumeti izreku naših starih, da su naši predi iz Egipta bili spašeni zaslugom pobožnih žena naših⁶⁾. I pobožne

1) Jebam. 64 a.
2) Jer. Ket. 11, 3.
3) Jer. Ket. 9, 2.

4) Jes. 58, 7.
5) Kid. 29 a.
6) Sota 11 b.

žene naše, koje su odane veri i narodu svomu, su nam i danas još spas i nada naše lepše budućnosti.

Muž je dužan da omogući ženi svojoj sretan život pored sebe, pa ju ne sme mučiti¹⁾. Mora njoj pružati u jelu, koliko prosečno treba svakomu čoveku u onom mestu — i ako je siromah. Ali kod bogataša sve ovisi o njegovom bogatstvu²⁾. Jer ako se muž obogatio, onda se njim i žena digla u vis³⁾, pa i ona ima pravo, da s njim uživa; jer samo zaslugom ženinom dolazi sav blagoslov u kuću njegovu⁴⁾.

Zarada ženina opet pripada mužu⁵⁾. A muž ne sme njoj kazati, neka si sama zarađuje i da se sama hrani, jer bi bilo moguće, da ne može toliko zaraditi, koliko njoj treba⁶⁾.

Mora njoj dati odeću, kakva odgovara njezinom stasu, njenim godinama godišnjoj dobi⁷⁾, kućni nameštaj, ćilim i asuru⁸⁾, lampu, pehar, bure i lonac⁹⁾, pa nakita prema mesnom običaju, a ako je bogat, prema bogatstvu svome⁹⁾.

Ako se žena razboli, dužan je muž, da ju leči¹⁰⁾, i ne sme ju razvenčati, dok nije ozdravila¹¹⁾. A ako umre, dužan je sahraniti ju¹²⁾.

Muž da je darežljiv i širokogrudan, a nipošto pedantan ili suviše strog u kući svojoj, ako se u njoj desi kakva šteta¹³⁾. Neka ljubi ženu kao sebe samoga i neka ju poštuje više od samoga sebe¹⁴⁾ i iznad svoga imanja¹⁵⁾. Muž neka se hrani ispod imovinskog stanja svoga, neka se oblači prema imanju, ali ženu da oblači iznad svoga imanja. A Jevrejin običavao je kazati: »Volim da ostanem go, i da pokrijem svoju ženu¹⁶⁾».

Pred ženom ne sme čovek imati tajnih pothvata, niti ne sme otići bez njene prizvole na dalek put¹⁷⁾. Jevrejska poslovice veli: »Ako ti je žena patuljica, sagni se i šapči njoj«¹⁸⁾. Ko radi po želji ženinoj, osigurava si mir u kući¹⁹⁾. Ipak ne sme čovek slepo sledovati svaki hir i svaku nepromišljenost njezinu¹⁸⁾. I neka njoj ne saopći tajne, koje bi njoj mogle biti neugodne²⁰⁾. A nikako, da njoj ne priča o uvredama u časti svojoj²¹⁾.

Ko živi pod gospodstvom ženinim, taj nema života²²⁾, a ako jauče, niko ga ne sluša²³⁾. Kako i poslovice veli, da nema leka za omoga, koga su žene ubile²⁴⁾.

Muž treba da pazi, da se u kući njegovoj vrši dobročinstvo

1) Ket. 61 a

2) Ket. 64 b.

3) Ket. 48 a.

4) B. M. 59 a.

5) Ket. 65 b.

6) Ket. 58 b.

7) Ket. 107 a.

8) Jer. Ket. 5.

9) Mišne Tora Išut 13, 5.

10) Ket. 51 a.

11) Sifre, Ki tece.

12) Ket. 46 b.

13) Bam. R. 9, 18, Gitin 6 a.

14) Sanh. 76 b.

15) Hulin 84 b.

16) Jer. Ket. 6, 5.

17) Ket. 62 a.

18) B. M. 59 a.

19) Elija R. 15.

20) Oporuka R. Eliezera ha-Gadol

21) Abot di R. N. VII.

22) Beca 32 b.

23) B. M. 75 b.

24) B. M. 97 a.

u dovoljnoj meri, i da ga ne zataje pred siromasima¹⁾). Jer je žena milosrdne naravi²⁾, i poznaje dušu siromaha; ali zna ona katkada biti i sićušna te tesnogradna pram siromasima¹⁾).

Tasta i punicu mora muž poštovati kao vlastite roditelje svoje³⁾, a ako umru, neka si da napraviti »keria« na haljini i neka tuguje s njom delomično ženi svojoj za volju⁴⁾).

Ako muž ide u rat, neka preda ženi raspusno pismo za slučaj, da se ne bi vratio, da mu ne bi ostala »aguna«, ili živa udovica, koja se nikad više ne sme udati za drugoga, ako nema pozitivnog dokaza, da je njoj prvi muž zaista umro⁵⁾).

Muž ne sme tražiti od žene, da mu vrši teške poslove, a nipošto poslove, koji su samo za muškarce, a ne za žene⁶⁾). Ali neka ju ne mazi previše i nek ju ne ostavi sasma bez posla⁷⁾). Jer je besposlica prvi uzrok grešnim mislima i raskalašenosti⁸⁾). Stoga su učenjaci propisali čitav niz kućnih radova, koje žena svojim rukama mora obaviti, imala ona koliko god služinčadi na raspolaganje⁹⁾). Muž mora i na to paziti, da mu žena ne učini zloupotrebu od čeljadi i da ne postupa s njima suviše strogo, hirovito ili uvredljivo¹⁰⁾).

Ženi opet ne priliči, da bude prema mužu svome gorda, naprasita¹¹⁾, da ga grdi, ili proklinja u brk¹²⁾, ili da grdi svekra i svekru u prisustvu muževu¹³⁾). Nije dosta, da je mužu verna, nego mora izbegavati i svako napadno i nepristojno ponašanje, koje bi moglo izazvati sumnju muževu ili drugih ljudi. Ne sme razgovarati sa svakim čovekom, niti se zabavljati sa mladićima¹⁴⁾). A ako ko kuca na vratima, neka ne bude vična pitati: »Ko je taj«? nego: »Ko je ta«? (koja je razlika samo u jevrejskom jeziku moguća), da ne bi ljudi mislili, da običava primati muškarce kod sebe. Pa neka bude sramežljiva i pred mužem svojim¹⁵⁾).

Dužna je, da vrši mužu lake poslove i da mu odoji decu. Ali ako je rodila dvojke, nije dužna da doji oboje¹⁶⁾). Što žena nađe, pripada suprugu, kao i rad ruku njenih¹⁷⁾). To je kod nje slično kao i kod roba. Ali ako hoće, može žena kazati mužu svome: »Ne trebaš me opskrbljavati, pa ću se sama opskrbljavati radom ruku svojih¹⁸⁾), što robu ipak nije dopušteno. A tko čeka na zaradu ženinu, neće nikad videti blagoslova u životu svome¹⁹⁾).

Rabini vele, da žena, koja živi po volji muža svoga, rada valjanu decu, od koje postanu veliki, ispravni ljudi²⁰⁾). Blago supruzima, ako žive sretno i spokojno u nepomućenoj uzajamnoj ljubavi! Jer ako vlada sloga među njima, onda lebdí duh božji

1) B. M. 86 a.

8) Ket. 59 b.

14) Šab. 140 b.

2) Meg. 14 a.

9) Jer. Ket. 5.

15) Ket. 59 b.

3) Midr. Teh. VII.

10) Ber. R. 48.

16) Ket. 65 b.

4) Moed. K. 26 b.

11) Meg. 14 b.

17) Ket. 58 b.

5) Ket. 9 b.

12) Šab. 62 b.

18) Pesah. 50 b.

6) Sota 11 a.

13) Ket. 72 b.

19) Ned. 66 b.

7) Šab. 33 a.

među njima, a ako su u svađi i neslozi, onda ih peče užasna vatra mržnje i nesreće¹⁾!

Prema tomu možemo mirne duše tvrditi, da je položaj naših žena u svakom pogledu obezbeđen, ne samo sa pravskog, nego i sa opće humanog gledišta.

Ipak se oseća u njihovom pravskom položaju nekih nedostataka. Majka i njena porodica nema naslednog prava²⁾. Kćeri samo onda mogu nasledovati ostavštinu roditelja, ako nije bilo sinova na životu³⁾. Inače je opskrba kćeri i udovice u biblijsko doba bila prepuštena detinjnskom pietetu⁴⁾. Ali se Talmud već brine, da se neudate kćeri, ako nemaju pravo na nasledstva, moraju u prvom redu opskrbiti od zaostavštine, sve dok se ne udaju⁵⁾, i da se za svaku od njih odvoji od ostavštine jedna desetina svih nekretnina kao miraz⁶⁾. Udovica je dobila samo pravo, da se njoj bezuvetno isplati za slučaj smrti muževe, ili rastave njenog braka (ako nije usledila ta rastava njezinom krivnjom iz nemoralnosti) »ketuba«, ili one svote, koje su njoj kod udaje bile utvrđene u bračnom ugovoru⁷⁾. Dakle, ako i nisu bile žene u pogledu baštinjenja potpuno ravnopravne, ipak su bili dovoljno zaštićeni u glavnome njihovi interesi.

Od težih je posledica za jevrejsku ženu ona činjenica, da je ona samo pasivan objekat ženidbe i raspusta. Tako se i danas dešava slučaj, da se žena ne može rešiti muža svoga i ne može doći do druge udaje: ako njoj muž neće dati raspusno pismo⁸⁾, ili ako muž poludi i prestane biti lice, koje je kadro vršiti pravne poslove⁹⁾, ili ako je muža nestalo i nema pozitivnog dokaza, da je umro¹⁰⁾. U prva dva slučaja mora ona čekati do smrti muževe, a u zadnjem mora ostati »aguna olamit«, do veka u beznadežnosti, što je zaista za žaljenje, ali čemu po današnjem pravnom stanju ženinom nema pomoći.

Tu je bezuvetno potrebno, da se talmudska tradicija preinači, i da se pravno stanje ženino potpuno izjednači sa muževim, ili da se bar rabinima daje moć, da sami reše brakove u tako teškim i zamršenim slučajevima po svojoj uvidavnosti, na što ima i precedenta u samom Talmudu.

Ali za stvaranje takovih novih i modernih odredaba moramo za sada još čekati neko vreme, dok ćemo jednoc imati centralno i autoritativno versko zakonodavno telo — a to je samo moguće, ako nam opet oživi naš Erec Izrael! Onda se hoćemo odužiti jevrejskoj ženi, kojoj imamo u prvom redu zahvaliti opstanak našega naroda.

1) Sota 17 b.

2) Š. A. Hošen ha-Mišpat 276, 4.

3) IV, M. 27, 8–11.

4) Rut 4, 15.

5) Ket. 52 i 108.

6) Š. A. Even ha-Ezer 113, 2 i Hošen Mišp. 286.

7) Š. A. Even ha-Ezer 66 i dalje.

8) Š. A. Even ha-Ezer 120, 4..

9) Š. A. Even ha-Ezer 121.

10) Jeb. 121 Tosafot.

Historija starih prevoda Biblije.

Napisao nadrabim **Dr. Mavro Niedermann**, Veliki-Bečkerek.

I. Targum i Septuaginta.

Biblija je nesumnjivo sve do današnjeg dana reprezentativno delo židovstva. Da ovaj narod nikad nije dao kulturi drugoga, samo ovih 24 knjiga, i onda ga ide prvenstvo među najprvima. Jer je ova knjiga neiscrpivi izvor, koji od tisuća godina neprestano pruža živu, svežu i okrepljujuću vodu. Duh, misao, način poučavanja i moralni nivo su u Bibliji u svako doba savremeni bili. Danas istim dejstvom nam govori, kao pre stotinama godina; misli su njene isto tako aktuelne, kao u davnini; stoga predstavlja Biblija večito čovečansko i večitu savremenost. Već stari su mudraci ovako shvaćali Bibliju: »Kad proučavaš reči Tore, neka se ti ne čine starima, nego neka ti budu onakve, kao da su danas objavljene«¹⁾. I ako moramo Bibliju ovako shvaćati u univerzalnom smislu njezinom, onda moramo reći implicate, da Biblija još više znači večito jevrejsko čovečansko večitu jevrejsku savremenost. Jer poreklo, koncepcija Biblije i osebnost humanost njenih zakona iskonski su jevrejski; čisto ispoljavanje nepokvarene, idealne jevrejske duše nalazi se u biblijskoj prozi isto tako, kao u pesničkim delovima njenim, u didaktičkim poukama njezinim isto tako, kao u njenoj filozofiji, u zakonima njezinim isto tako, kao u njihovim obrazloženjima. «Držite i izvršujte ih (zakone)» — veli Mojsije — »jer je mudrost vaša i razum vaš pred narodima, koji će, kad čuju sve ove zakone, reći: zaista je ovaj veliki narod narod mudar i razuman«²⁾. Rezultat ovoga uzvika bejaše ona velika ljubav, kojom se židovstvo držalo svoje Biblije, to je psihološka pozadina onog oduševljenja, kojim je židovstvo Sveto Pismo sačuvalo i proučavalo. »Duha mojega, koji je u tebi, i reči moje, koje metnuh u usta tvoja, ne će nestati iz usta tvojih, ni iz usta semena tvoga, veli Gospodin«³⁾. Ova je proročka nauka konkretiziranje sada pomenutih reči Mojsijevih i ostvarenje ove nauke vuče se kroz celu historiju židovstva, živa je zbilja postala od onoga, što je navestio prorok babilonskog sužanjstva: Etika Svetoga Pisma je ona čvrsta spona, koja ra-

1) Pesikta Buber 107 a.

2) V. Mojs. 4, 6.

3) Jes. 59, 21.

štrkano židovstvo vezuje do danas u jedno jedinstvo. Međutim ako je i duh Svetoga Pisma ostao kroz celu historiju židovstva, jezik, kojim je obnarođen, kojim je tumačen židovskom narodu, od vremena do vremena se je menjao. Još u 8. veku pred uobičajenom erom bejaše jevrejski jezik (»jehudit«) u Judei udomaćen, o čemu nas 18. poglavlje II. knjige Kraljeva obavještava. Tu se priča, kako su starešine Jerusolimski Rabšake-a, asirskog poslanika molili, neka iznese svoja saopštenja na aramejskom jeziku (»aramit«), a ne na jevrejskom (»jehudit«), da ga ne bi narod jevrejski, koji je stajao na gradskim zidovima, razumio¹⁾. Jedva 150 godina docnije jevrejski je jezik postao polagano tuđ jevrejskomu narodu. Posle babilonskog sužanjstva čudnovatom se brzinom aramejski jezik stao širiti u Judeji. Iztisnut staro-hebrejski jezik našao je utočište u književnosti i u bogoslužju, ali saobraćajnim i trgovačkim jezikom je postao aramejski jezik, koji je bio raširen u celoj prednjoj Aziji. Ova se promena iz narodnih razloga vrlo neugodno dojmila Nehemije, obnovitelja Judeje, ali obzirom na oportuno gledište morao se prilagoditi datim prilikama. Pravo ima Dubnow u primedbi svojoj, da je aramejski jezik i Jevreje palestinske metropole vezivao sa braćom u babilonskoj i egipatskoj diaspori, gde je aramejski jezik sasvim iztisnuo narodni jezik njihov²⁾. Sa ovom promenom jezika naravski morao se i jezik Svetoga Pisma promeniti. Jevrejskomu narodu, koji je razumeo i govorio aramejski, morali su i Bibliju tumačiti na aramejskom jeziku, da nebi nestalo reči Svetoga Pisma iz usta naroda. Tako je postao u krugu židovstva prvi prevod Svetoga Pisma: aramejski prevod, ili Targum.

Jevrejski je narod ovaj prevod s radošću primio, pa čak i kanonizovao pravdajući potrebu njegovu dokazima iz Biblije³⁾. Talmud izjednačuje taj prevod sa izvornim hebrejskim tekstom Svetoga Pisma izrazivši mišljenje, da je i Targum objavljen na Sinaju⁴⁾, samo da je to narod zaboravio i posle opet uveo⁵⁾. Pošto je Targum na taj način potvrđen bio pred javnim mišljenjem židovstva, učenjaci su mirne duše mogli narediti, da se sedmični odsek Tore čita dva puta na izvornom jeziku (mikra) i jedan put na aramejskom (targum)⁶⁾. Ova je naredba prešla u jevrejski život pa i danas još važi. Ako ne u javnoj službi božjoj, jer narod ne razume više aramejski, ali barem pojedinci preuzimaju svake sedmice pored hebrejskog teksta još i aramejski. Pa

1) II. Kralj. 18, 26—28; Jes. 36, 11—13.

2) Dubnow, Weltgeschichte des jüd. Volkes I. 412.

3) Gen. r. 36 pri kraju se tumači Nehem 8, 8: »I čitahu knjigu nauke božje« — to je »mikra«, ili jevrejski tekst, »razlagahu smisano« — to je »targum«.

4) Nedarim 37 b, Kidušin 49 a.

5) Megila 3 a.

6) Berahot 8 a (dole).

tako su Biblije naše obično i štampane, da se pored hebrejskoga i aramejski prevod može iz njih čitati.

Kad govorimo o Targumu obično mislimo na onaj prevod aramejski, koji nosi ime: »Targum Onkelos«. Ko bejaše onaj Onkelos? Pre što bismo na ovo pitanje odgovorili, treba da se još vratimo na historiju aramejskog prevoda Svetog Pisma. Kako smo već spomenuli, tumačili su učenjaci Sveto Pismo na aramejskom jeziku onoin delu židovstva, koja je govorila aramejski. Ali ovaj prevod nije bio pismeno utvrđen, isto tako, kao što je i Mišnu živim rečima predavalo jedno koleno drugomu. A posledica tomu bejaše, da ovaj prevod nije imao jedinstvenog teksta, nego svaki je majstor prema svojoj sposobnosti prevađao svete tekstove pred svojim slušateljima. Tako se vukla stvar kroz celo vreme drugoga hrama, dok nije nastupila u jevrejskoj historiji jedna odlična ličnost: prozelita Akylas iz Ponta, ili kako ga u Talmudu nazvali: »Onkelos ha-ger«¹⁾, Ovaj bogat vlastelin iz Ponta prešao je iz idolopoklonstva na hrišćansku veru, a posle u jevrejsku versku zajednicu i stupio je u iskrene prijateljske veze sa najvećim jevrejskim mudracima, koji su živeli u prvoj polovini II. stoleća običnog računa a to su: R. Eliezer, R. Jozua i R. Akiba. U najbližem je prijateljstvu živeo sa R. Akibom, kao ljubljem učenik njegov i naučio je od R. Akibe način njegovog tumačenja Svetoga Pisma, čim je veliku uslugu učinio i židovstvu i ispravnom tumačenju Svetoga Pisma. U ovom je vremenu naime mlado hrišćanstvo — da bi dokazalo pred židovstvom svoje istine i čudnovate događaje oko Isusa iz same židovske Biblije — upotrebilo onaj grčki prevod Biblije, koji je postao prije hrišćanske ere, i koji je poznat pod imenom Septuaginte (o kojoj još će biti opširnije govora), na svojim sastancima i službama božjim kao podlogu svojih predika, i proširivši taj grčki tekst prema potrebi dokazivali su iz pojedinih proročkih izreka proroštva o dolasku Hristovom. Ove proširenje tekstova je tako daleko išlo, da grčki govoreći Jevreji, kojima je taj grčki prevod prvobitno bio namenjen, nisu ga više hteli upotrebiti. Potrebu za novim prevodom je osećao Akylas, i upotrebivši svoje potpuno poznavanje grčkog i hebrejskog jezika i egsegetički sistem R. Akibe preveo je hebrejsko Sveto Pismo doslovce na grčki jezik²⁾.

Onaj aramejski prevod pak (Targum) o kojem smo govorili, prema istom je sistemu sastavljen. I tu nalazimo bukvalni prevod hebrejskog teksta, i tu je strogo isključen svaki telesni izraz o Bogu (antropomorfizam i antropopatizam), a nauka židovstva o čisto duhovnom božanstvu, kako ona potpuno odgovara mišljenju židovskih mudraca dodje i tu do izražaja. Ali ovaj aramejski prevod mnogo kasnije je sastavljen na pismeno nego Akylasov

1) Samuel David Luzzatto, אוקלוס (Philoxenus), Kraków 1855. uvod, VII.

2) Grätz, Gesch. der Juden, IV. 104.

grčki prevod. Grätz mu utvrđuje vreme na posle zaključenja Talmuda¹⁾, dakle u VI. stoleće običnog računa. Što bi prekasno bilo. Istina je, da Sveti Jeronim, koji je u IV. veku preveo Bibliju na latinskom jeziku, (koji je prevod poznat pod nazivom »Vulgate«), ne spominje nigde ovaj Targum, ali to još ne dokazuje, da nije onda egzistirao taj Targum u ustima naroda. Ovaj crkveni otac, koji je unio u Vulgatu tumačenja jevrejskih egsegeta, mogao je samo od jevrejskih učenjaka čuti tumačenja Midraša i Targuma na tekstove Svetoga Pisma²⁾, i što ne spominje Targum kao delo, koje jest, tomu je razlog, što onda još jevrejska egsegeza Biblije nije egzistirala u današnjoj formi knjiga, niti Midraša, niti Targuma.

Prihvaćeno pravo vreme utvrđenja današnjeg teksta Targuma je III. stoleće³⁾. A razlog zašto su ovaj Targum nepoznatog pisca označili sa: Targum Onkelos, leži u identičnosti sistema, da je naime duh i tehnika prevoda kod Targum Onkelosa istovetan sa grčkim prevodom Akylas-ovim.

O nekim izdanjima Biblije štampano je pokraj Targum Onkelos-a još dva Targuma: takozvani Targum Jonatan ben Uziel i Targum Jerušalmi. Ovi su prevodi više tumačenja, nego prevodi tekstova, pa već sadržina im pokazuje, da stoje pod čvrstim uplivom književnosti midraša. Sastavljenje njihovo se stavlja u VII. vek⁴⁾. Svi ovi Targumi su aramejski prevodi Tore ili Pet Knjiga Mojsijevih. Ali ima Targum i na Proroke i Hagiografe, kojih ne poznamo niti pisce, niti vreme njihovo. Na ove Targume isto kao i na Targum Jonatan i na Targum Jerušalmi k Tori možemo razumevati mnenje Karpelesovo, prema kojemu su Targumi izraz života, mišljenja, bolova i nada jevrejskog naroda iz vremena rimskog a gospodstva⁵⁾.

* * *

U dosadašnjemu spomenuli smo prvi grčki prevod Biblije, takozvanu Septuagintu. Zašto i kada je nastala potreba da se Sveto Pismo prevodi na grčki jezik? Još za vreme opstanka židovske države mnogi su — u prvom redu iz životne nužde — ostavili svoju domovinu i izselili se u Egipat. Pronalasci papyrus-a u Elefantini godine 1906. svedoče, da su god. 525. pr. Hr. stanovali u Egiptu Jevreji kao graničari. Prema ovim papyrus-ima sve više su Jevreji zauzimali mesta u Egiptu, pa u svim delovima države, u gradovima i selima su se naselili i svugde su imali i svoje bogomolje⁶⁾. Jezik ovih papyrusa pokazuje, da je je-

1) Grätz, na ist. m. 405.

2) Vidi moje delo: A vulgáta viszonya az agadához és Targumokhoz, Budapest, 1915. str. 8.

3) Winter-Wünsche, Die jüd. Literatur I. 64.

4) Ibid. 65.

5) Karpeles, Gesch. der jüd. Literatur, Berlin, 1886. I. 354.

6) Blau, Papyri u. Talmud in gegenseitiger Beleuchtung, Leipzig 1913. 9 str.

zik Jevreja u ovom vremenu i ovde bio aramejski. Posle osvajanja Aleksandra Velikoga sve veće i veće se mase Jevreja pokazuju u Egiptu. Ovi su došli delomice kao zarobljenici i robovi, delomice kao dobrovoljni naseljenici, bilo iz političkih, bilo iz gospodarstvenih razloga. Činjenica je, da je jevrejsko pučanstvo imalo čestog saobraćaja sa starosedeocima, povodom čega su si u kratkom roku prisvojili jezik obrazovanijih slojeva naroda, koji bejaše grčki, a stalna uporaba ovog tuđeg jezika prouzročila je, da su zaboravili stari, materinski jezik svoj. U srednjem veku — na pr. — nisu Jevreji nigde zaboravili uobičajene jezike svoje; jer ograđeni i zaključeni u getu slabo su imali prilika na saobraćaj sa stanovnicima zemlje, koji govoraše drugim jezikom. Ali stari vek nije poznavao sistem geta, pa su se Jevreji brzo i lako aklimatizirali u jeziku, kulturi i u običajima. Uzevši u obzir ovu okolnost, samo po sebi postane nam razumljivo, da su se Jevreji u Egiptu pod dinastijom Ptolemejaca jako pogršili, a pošto ih je verski osećaj njihov vukao k Bibliji, postala je potreba za grčkim prevodom Svetoga Pisma. Ovaj su prevod nazvali Septuagintom, što znači »prevod sedamdesetorice«. Ovo se ime osniva na jednoj legendi, prema kojoj je 70 jevrejskih učenjaka, svaki zaključen u zasebnoj ćeliji, radio na ovome prevodu, koji se je ipak doslovce slagao¹⁾. A bilo je potrebe za ovu legendu; jer sigurno je jedan deo jevrejskog naroda sa negodovanjem gledao na ovaj grčki prevod. Još nije izčeznula iz duše naroda ona plašljivost od grčke kulture, kojoj su za vreme takozvanog Hellenizma toliki životi vernih Jevreja pali za žrtve. Ali razboritiji deo jevrejskog naroda nabacio je narodno pitanje, e da bi mogli dati onoj braći, koji su samo grčki govorili, ono veliko narodno blago, Bibliju. Tradicija zove tu u pomoć samoga patriarhu R. Gamliela, čije mnenje bejaše, da su učenjaci prevod Svetoga Pisma samo na grčkom jeziku dozvolili, jer je pisano²⁾: »Bog da raširi Jafeta, da živi u šatorima Semovim«, što znači, da se reči Semovi mogu kazati i na jeziku Jafetovom, a Jafet je prema tabljici naroda³⁾ istovetan sa grčkim narodom. Daklen osim legende i tu su tražili i našli dokaze iz Biblije (slično kao kod Targuma), da bi narod jevrejski primio ovaj grčki prevod. Kako su, napose židovi u Egiptu, štovali taj grčki prevod, na to je najkompetentniji svedok Filo, onaj veliki mislilac jevrejski, koji je živeo u I. veku običnog računa. Siegfried, izvrstan poznavalac delova Filonovih, kaže o njemu sledeće: »Dem Philo ist die griechische Bibel die Trägerin der Gottessprüche, aus deren Deutung das Gewebe der höheren Weisheit gesponnen wird. In ihr redet der »hieros«, auch »theios« und »orthos logos« bisweilen unmittelbar, bisweilen vermittelt eines Propheten, dem entweder der

1) Megilla 9 b i Azarja de Rossi, Meor Enajim II. (ed. Wien).

2) Gen. 9, 27.

3) Gen. 10, 2.

Spruch gewissermassen zugerant wird, oder der ihm im inspiriertem Zustande in sich findet«¹⁾). Ali docnije, kada se mlado hrišćanstvo stalo širiti i u hrišćanskim su skupštinama počeli oponašati jevrejski običaj tumačenja Svetoga Pisma, onda su hteli apostoli nove vere neverno židovstvo vlastitim oružjem pobediti, pa se u ovom nastojanju svojem nisu žicali niti silovanja tekstova Septuaginte. Tako je shvatljivo, da je židovstvo postepeno ohladnjelo prema ovom grčkom prevodu, i da je odvratnost prema Septuaginti u sledećoj izreci našla izraza: »Sedamdeset mudraca su napisali kralju Ptolomeju Toru na grčkom jeziku, ali ovaj je dan tako nesretan bio za narod izraelski kao onaj dan, kada su napravili zlatno tele; jer Tora se ne može prevoditi dostatnom tačnošću na koji drugi jezik«²⁾). Pa iz ovog prevoda, kako je na nas ostao do današnjega dana, možemo videti, da je odvratnost židovstva prema Septuaginti opravdana bila, jer ovaj prevod bitno zastranjuje od jevrejskog Svetog Pisma. Naprotiv pak vidimo isto tako opravdanu radost jevrejskih mudraca kod postanja drugog grčkog prevoda, koji je sastavio Akylas, jer pokazuje u svome prevodu nedirnutu originalnost Biblije.

1) Siegfried, Philo von Alexandrien als Ausleger des A. T., Jena 1875. 161.

2) Masehet Sefer Tora I. 8.

Izrael, narod objavljenja.

Da nema Jevreja, ne bi bilo Tore. Oni ne dovode svoje prvenstvo od Mojsija, nego ga Mojsije dovodi od njih. Jer ljubav obitava među množinom potomaka Abrahama, Izaka i Jakoba, dočim je Mojsijevo izabranje služilo samo na to, da sreća preko njegovih ruku dođe do njih. Mi nismo narod Mojsija, nego narod Božji. (JEHUDA HALEVI, Kusari II. 56).

Svetsko-istorijski značaj Biblije.

Od stoleća do stoleća, pa čak do današnjeg dana, kroz najlepša polja kulture vlada Biblija životom. Njen pogled na svet uobličava državu i društvo. Njeni su psalmi popularniji od pesama vlastitih nacionalnih pesnika. Uz ovu jednu knjigu sa njenim nebrojenim izdanjima . . . izgledaju druge literature kao tašta sujeta. (ISRAEL ZANGWILL, The Position of Judaism, The voice of Jerusalem, 1895).

Jevrejska diaspora.

Napisao nadrabim **Dr. Leopold Fischer**, Vršac.

Do 586. godine pre običnog računanja vremena jevrejski narod može se smatrati jedinstvenim narodom u svojoj domovini, koji živi na svetom zemljištu Palestine. One godine razorio je Nebukadnesar, kralj Babilonije, zajedno sa Jerusolimom sveti hram i odveo u ropstvo najveći deo stanovnika carstva Judinog. »Severno carstvo Izraeljsko« je još pre 136 godina, 722. godine uništio Sargon, kralj Asirije, i odveo stanovništvo mu. Pa ipak, ova godina još nije bila početak jevrejske diaspore, nego tek 586. godina, jer nam ništa nije bilo poznato o ostanku deset, u Asiriju odvedenih plemena, kojih se država zvala »Severno carstvo Izraeljsko«. Naprotiv, o sudbini Jevreja, odvedenih u Babiloniju, tačno smo obavešteni.

Posle pedeset godina Kir, kralj persijski, koji je učinio kraj babilonskom carstvu, osnovavši u njemu persijsku monarhiju, dao je Jevrejima slobodu za povratak u njihovu domovinu i za obnovljenje hrama u Jerusolimu. Ali je od ove dozvole jedan posve malen deo babilonskih Jevreja činio upotrebu, pa iako je seoba u Palestinu trajala više decenija, ipak je veći deo ostao u Babiloniji, koja mu je postala drugom domovinom.

S pravom se može uzeti, da je jevrejska diaspora otpočela 586. godine. Jer Babilonija nije bila jedina zemlja, u kojoj su se Jevreji stalno bavili već u ovim godinama. Najpre se mora pomenuti Egipat, kamo su se mnogobrojni Jevreji odselili sa prorokom Jeremijom, nastanivši se u Tahpanhesu, na istočnom kraku delte Nila. Imamo, šta više, izvešća o mnogobrojnim jevrejskim naseobinama po čitavom Egiptu naviše do ostrva Jeb, koje se docnije zvalo Elefantina. Na svu priliku Jevreji su se iz Babilonije selili u susedne države, kao: u Siriju i Malu Aziju, a takođe u Grčku, Libiju i Kirenu. Jaka jevrejska kolonija postala je u Rimu još početkom drugog prehršćanskog veka, a sa širenjem Rimskog carstva po zapadnoj Evropi i Africi rasprostirali su se ruka pod ruku i Jevreji po oblastima, novootvorenima kulturi. Slavni geograf Strabo (živeo je od 63. god. pre Hr. do 23. god. posle Hr.) izveštava u svom odveć važnom ogromnom delu »Geographika« o jevrejskim naseobinama u različitim zemljama Azije, Afrike i Evrope. To isto saznajemo i iz vremena vojskovođe Lucija Kornelija Sulle (137—78 pre Hr.), ali već od 140. godine

pre Hr. svedoče jevrejska »Sibylinska predskazivanja«, knjiga III. 271. f.¹⁾), o velikoj rasprostranjenosti i živahnom trgovanju Jevreja.

Ali naša namera nije, da u ovoj raspravi izložimo istoriju jevrejskih naseobina u raznim zemljama, nego da predočimo rasprostiranje Jevreja u sadašnjosti po svim delovima zemlje sem Evrope i Amerike. Zato ćemo sada preskočiti nekoliko vekova i dve tisuće godina, da bismo izložili rasprostranjenost Jevreja po obično nepoznatim zemljama i njihovu vekovnu odvojenost od prave mase Jevrejstva u Evropi zajedno sa razvijenim, zanimljivim osobnostima, navikama, naravima i običajima. Kratki istorijski osvrt, kog smo naveli, ima samo taj cilj, da dokaže, kako je rasprostiranje Jevreja po svim zemljama otpočelo još od mnogo vekova pre Hrista, kada je u Palestini stanovao samo jedan deo ukupnog Jevrejstva, koje je u borbi decenija skoro sasvim uništeno. Samo jedan malen deo palestinskog Jevrejstva preživeo je faktički ovo vreme strahota.

Palestina²⁾ je prva zemlja Azije, koju ćemo ovde izneti po njenom jevrejskom stanovništvu. Ali ova zemlja nema od starine nastanjene Jevreje, jer pre 100 godina življahu tamo malo jevrejskih porodica, kojih se broj stalnim doseljavanjem povisio do 1919. na nekih 58.000. Od ovog vremena, a naročito od 1922., doseljavanje je rapidno napredovalo, tako da je već 1925. godine jevrejsko stanovništvo brojalo 140.000 duša. Ovi su doseljenici došli iz 47 različitih zemalja, kao što je to pribeleženo u izveštajima uprave Keren Hajesoda, tako da se u Palestini u istini prikuplja svekoliko Jevrejstvo. Uz aškenaske Jevreje, koji su najmnogobrojniji i potiču većinom iz Poljske, Rusije, Litavske, Rumunije i Amerike, dolaze i sefardski Jevreji iz Balkanskih zemalja, Buhare, Maroko, Jemena, Kurdistana, Anatolije i Mesopotamije, pa onda Jevreji iz Alepa, Georgije, Urfe i Afganistana, i najzad brdski Jevreji sa Kavkaza, prava mešavina kulturnih oblika, nošnje i jezika, ali ipak gonjena istom čežnjom u istu zemlju sa željom, da se u toj zemlji pretopi u jedan narod i stvori novo Jevrejstvo u punom jevrejskom životu na zemljištu, osveštanom svima jevrejskim tradicijama.

U okviru ove rasprave neće biti dalje govora o jevrejskom stanovništvu Palestine ne samo iz gore navedenog razloga, nego i zbog toga, što se o tome već od jedne decenije iz dana u dan mnogo piše po mnogobrojnim najrazličitijim spisima, samostalnim

1) Ovaj deo dela slučajno je njegov najstariji komad, vidi E. Reusz, Die Geschichte der heiligen Schrift des Alten Testamentes, str. 639.

2) Sledeća su izlaganja sastavljena iz mnogobrojnih knjiga, članaka i rasprava u raznim časopisima i listovima, koje je pisac ovih redova od mnogo godina prikupljao. Ovoj se okolnosti ima pripisati, što se sa Jevrejima mnogih zemalja maćijski postupalo, jer su izveštaji o Jevrejima onih zemalja i gradova nepotpuni, pošto nema gradiva za njihovo dopunjavanje i usavršavanje.

radovima, časopisima i dnevnim listovima, te su tamošnje prilike dovoljno poznate svakome.

Polazeći od zapada Azije najpre dolazi Mala Azija u obzir za naše izlaganje. Statistika broji ovde jevrejsko stanovništvo od 30.000 duša. Najznatnija općina je još i danas Smirna, rodni grad Sabatai Cevi-a, lažnog mesije od pre 200 godina, sa 20.000 duša. Ovde ima četiri velike i pet manjih sinagoga, škola »Alliance«-a za dečake i naročito za devojke, nekoliko Ješibota, koji obično pripadaju pojedinim osobama, većinom potomcima rabina, a bolnica Salomona Rothschilda. Zanimljivo će biti da se napomene, kako veliku čast uživa rabin Smirnjana. Na svršetku bogoslužjenja čitava općina, staro i mlado, prolazi ispred njega, da mu poljubi ruku, a on im sa blagoslovom stavlja ruku na glavu.

Magnezija, susedno mesto Smirne, ima neke 2.000 Jevreja sa dve sinagoge, odlične škole »Alliance« i zavod za pravljenje smirnanskih čilimova, gde je Jevrejima data mogućnost, da zaslуже novaca. Radovi ove škole su divni i imaju veliku prođu. Slavno je ovo mesto zbog Pentateuhe u dve sveske, koja se čuva u jednoj sinagogi. Ove su sveske napisane u Barceloni 1289. godine divnim, dva centimetra velikim slovima. I jedna sveska Proroka i Hagiografa, ali nešto kasnijeg porekla, nalazi se u onoj sinagozi. Mesna tradicija daje ovo tumačenje o poreklu ovih retkih primeraka. Jednog dana pre vrlo mnogo godina nosili su talasi reke Hermesa jedan golem stari kovčeg. Turci pokušaje, da ga uhvate, ali kovčeg im se oteo. Tada pokušaje Hrišćani, da ga uhvate, ali takođe uzalud. Najzad su pozvani Jevreji, i oni ga iznesoše na obalu i odneše bez svake teškoće na kopno. Kovčeg je otvoren, i u njemu je naden jedan kostur i četiri knjige, koje niko nije umeo čitati sem Jevreja. Turci im dadoše knjige, ali zadržaje kostur, koji sa svima počastima sahraniše u mošeju u Magneziji. Usred noći dođe rabinu općine čovek, čije su moći tako sahranjene, pa mu reče, da on nije turski svetitelj, nego pobožan Jevrej, te moli, da mu se leš odnese sa neosveštanog mesta. Iduće noći iskopaše Jevreji potajno strančeve moći, pa ih sahraniše u sopstvenom groblju. I sve do današnjeg dana prazan je grob u mošeji, a turci to i ne znaju.

U Bounar Baši, nekoliko časova na kolima od Smirne, živi malen broj Jevreja sa malom sinagogom i Ješibom, koji sadrži veliku zbirku knjiga, koju je osnovao pre dva stoleća Hali Juda Amado. — Brusa, SSI od Smirne, ima poveću jevrejsku općinu od 3.000 duša, ali su nam nepoznate pojedinosti ove općine. — U gradu Rodosu istoimenog ostrva žive 3.500 Jevreja; oni su većinom nosači, poziv, kog su već od vekova monopolisali. Imaju dve sinagoge i pet Hevra, ali nemaju škole, nego samo više Ješibota. Najstarija sinagoga je preko 400 godina stara. — U istočnom delu Male Azije nalazi se vrlo malo Jevreja. U Mersini ima jedan Minjan, ali nema Šoheta (obredni koljač). Muževi dolaze

tamo bez žena i dece i ne jedu meso, dok se opet ne vrate doma.— Pompejopolis, od čijeg je kamenja sagrađena Mersina, broji svakako više Jevreja nego novi grad, ali statistika navodi ovde 120 jevrejskih duša. — U Koniahu, krajnoj tački velike anatolske pruge, nikako nema Jevreja; u Adani, gradu sa 50.000 stanovnika, ima jedan jedini Jevrej, a u Alexandrieti (15.000 stanovnika) ima samo 42 jevrejske duše. — Na ostrvu Cipru nalaze se svega samo 200 Jevreja, koji žive rastureno po različitim mestima; samo Larnaka, najveće jevrejsko naselje, broji 50 jevrejskih duša.

Sirija ima još od 2.500 godina jaku jevrejsku naseobinu. Gradovi Damask i Alepo bili su svagda središta jevrejskog života. Ali se mora konstatovati jedna čudnovata, skoro neobjašnjiva pojava, da Damask, u čijoj okolini gotovo i nema Jevreja iako je u susedstvu Palestine, ima mnogo manje Jevreja, nego nekih 400 km severno od njega ležeće Alepo, u čijoj se okolini nalaze mnogobrojne jevrejske naseobine, kao: Aintab sa 3.000, Urfa sa 370, Antokie sa 270, Kilis sa 2.000, Maraš sa 220 i Biredžik sa 50 duša. U samom Alepu, vele, žive 20.000 jevrejskih stanovnika. Trgovina je razlog, zbog kog mnogi Jevreji žive u ovom gradu, koji je komercijalno značajan. Nasuprot »Alepskoj čvoruzi« — jedna vrsta otoka na licu, koji se ovde često javlja — i kraj svih neudača ovog grada Jevreji su sačuvali ljubav prema njemu, iako ih zbog toga preziru njihova jednoverna braća u Damasku i Bagdadu.

Alepo se pominje često još u Bibliji pod imenom Aram Zobah, te je zaista najstariji jevrejski grad izvan Palestine. U Tal mudu se pominje ovaj grad kao najsevernija tačka, do koje sme putovati palestinski Jevrej, a da ga ne smatraju inozemcem. Naime, u palestinskim bračnim ugovorima vazda se stipulovalo, da muž daje ženi uslovni razvod, koji onda stupa na snagu, kad on otputuje u inozemstvo. Ovakav eventualni razvod beše sredstvo, da se žena zaštiti od doživotnog udovištva u slučajevima, kad se muž ne povрати, ili kad se o njemu ništa više ne čuje. Jevrejski zakon nije smatrao mrtvim odsutnog čoveka, ma koliko godina da se o njemu nije ništa čulo.

Jevreji u Alepu žive još i danas u odvojenoj gradskoj četvrti, koja je kapijom pregrađena od ostalog grada, na kojoj je hebrejski natpis iz 1349. godine. Glavna sinagoga je vrlo stara građevina iz četvrtog veka. Ona ima više modernih dogradnja, koje su očividno od vremena na vreme dozidivane, da bi se napravilo mesta povećanoj općini. U svakoj od ovih dogradnja drži se poseban »Minjan«. Glavna osobenost sinagoge u Alepo jeste visoka predikaonica nazvana »Sedište Elije«, do koje vode 20 stepenica, i koja se još i danas upotrebljava prilikom svečanosti Brit Milah (obrezanje). Najzanimljivija je dogradnja na zapadu sinagoge iza Aron Hakodeša, jer ovde se surevnjivo čuvaju retki kodeksi, kojima se ponose Alepovci. Jedno je slavni masoretski

kodeks iz 980. godine, pa onda tri kodeksa Pentateuhe, od kojih je najmlađi napisan 1341. godine. Povrh sinagoge nalazi se Ješibah, kojih ima mnogo u gradu. Izučavanje zakona vrši se ovdje sa najvećim požrtvovanjem. Nema Jevreja u Alepo, koji ne bi svaki dan u određeno vreme došao u učionu na nauku. Mnogi i samu noć žrtvuju nauči. Sem toga ovdje ima više škola Talmuda i Tore, gde se uči samo jevrejski i arapski, i jedna »Alliance« om 1869. osnovana muška i 1889. osnovana ženska škola. Odelo Jevrejaka slično je odelu urođenika; ono se sastoji iz jedne duge, crne gornje odeće, koja je obvija od glave do nogu. Moral im je veoma visok. Devojke iz škole »Alliance« nose evropsko odelo. Uopće Jevreji su u velikoj meri gostoljubivi. Evropskom Jevreju otvorena je svaka kuća. Domovi se odlikuju naročitom čistoćom. Jevreji govore arapski, hebrejski u portugalskom izgovoru i španski. Vredi pomenuti, da su Jevreji u Alepo imali poseban ritual, kog je opisao A. Berliner u svojoj knjizi »Aus meiner Bibliothek« str. 6—7. i I—IV. U ovom 800 strana debelom delu iz 1550. godine Pijutim nose arapske natpise i uz mnoge je navedena melodija, po kojoj se pevaju. — U južnoj Siriji žive Jevreji samo u nekim mestima; tako ima Beirut 3.500, Tripolis vrlo malo, Hasbeya 60 i Damask 12.000 duša. Jevreji u Damasku većinom su odveć siromašni i životare kao zanatlije; oni su: graveri, tkачi, st lari, kovači i dr. Imaju više sinagoga sa vrlo starim smotuljcima Tore. Jevreji u Damasku imaju zagasitu boju kože i crnu kosu, te se i po tome razlikuju od Jevreja u Alepo sa njihovom kožom otvorene boje.

Na velikom Arapskom poluostrvu žive danas Jevreji samo u zemlji J e m e n. Ovdje Jevreji žive već odavno. Njihova gatka priča, da su Jevreji došli u Jemen na 42 godine pre prvog razorenja hrama. Kad je prorok Jeremija — tako pričaju Jevreji iz Jemena — uputio svoje slavne reči Jerusolimu, da će oni, koji ostanu u opsednutom gradu, poginuti od mača, gladi i kuge, a da će samo oni ostati u životu, koji blagovremeno napuste grad, onda je 75.000 Jevreja, najotmenijih u gradu, sa svim svojim blagom ostavilo Jerusolim, da potraže sebi novu domovinu. Oni predoše preko Jordana i lutahu mesecima kroz pustinju, dok najzad ne dodoše u grad Sanu, glavni grad Jemena. Oni se nastaniše u ovoj zemlji, koja je bila plodna i slična njihovoj domovini, i osnovaše jevrejsko carstvo sa vladarom na čelu. Oni življahu srečno i zadovoljno, a kad je Esra odveo Jevreje natrag u zemlju otaca, on je poslao glasnike i Jevrejima u Jemenu, ne bi li ih sklonio na povratak i izgrađnju zemlje. Ali se Jevreji Jemena osećahu tako dobro u svojoj novoj domovini, da se nehtedoše odazvati ovom pozivu.

Po istorijskim dokumentima jemenskih Jevreja, oni su sve do šestog veća živeli nesmetanim autonomnim životom. A priča se i to, da se kralj od Jemena, koji je vladao na početku po-

slednjeg stoleća, odrekao svoje neznabožačke vere i postao Jevrej. Pojava Muhameda i Muhamedanstva donela je tešku bedu Jevrejima od Jemena.

Veliko ugnjetavanje, koje su Jevreji snosili od arapskog stanovništva, izazvalo je u njima odveć rano čežnju za Mesijom. Cesto su lažne mesije izazivale među jemenskim Jevrejima veliko oduševljenje i varljive nade. Poznat je slučaj lažnog mesije u dvanaestom veku, koji je obećao jemenskim Jevrejima spasenje poput spajanja jevrejske i muhamedanske vere. Tada se jemenski Jevreji obratiše Mojsiju Maimonidesu za savet, koji im je poslao svoju čuvenu poslanicu, u kojoj ih je upozorio na lažne mesije. — U toku vremena, položaj Jevreja u Jemenu nije bio rđav, dok u XVI. veku ne izbi veliko gonjenje, koje se svršilo izgnanjem Jevreja iz jemenskog glavnog grada Sane. Jevreji iz Jemena pričaju, da je povod tome bio jedan događaj na kraljevskom dvoru. Kći kraljeva zatrudnela je od jednog zlog duha, a krivica za to bačena je na Jevreje. Kralj ih izagna iz grada i otera u jednu pustu provinciju svoga carstva, dve sedmice putovanja od Sane, gde je mnogo stotina propalo od podneblja i zaraze. Ali nekoliko godina doznije — tako priča gatka — izbile su na kraljevskom dvoru svakojake zaraze. Savetnici kraljevi rekoše, da je to kazna jevrejskog Boga, jer je kralj izagnao Jevreje. Zato pozvaše opet Jevreje u Sanu i dadoše im besplatno mesto, gde će se nastaniti. Tada su Jevreji živeli nesmetano dugo godina. Tek u XIX. veku, usled progona od strane Arapa, počelo im se stanje bitno pogoršavati, jer su degradovani za građane druge kategorije.

Otkad je Jemen pod arapskom vlašću, stanje jevrejskog stanovništva, koje je za vreme turskog gospodstva bar tamo, gde je turski uticaj donekle bio merodavan, bilo kako-tako snošljivo, odlučno se pogoršalo. Ukupno jevrejsko stanovništvo Jemena, kog broj iznosi nekih 60.000 duša, strada od stalnih ratova arapskih plemena i usled gladi otuda. Umiranje među jemenskim Jevrejima raste u strahovitoj meri; broj naroda opada sve više usled iseljavanja, domovi im se ruše, a sinagoge su im prazne. Uz to dolazi nasilni pokušaj Arapa potonjih godina, da Jevreje Jemena pomuhamedane.

Jevreji u Jemenu smeju se samo danju baviti na trgu, a uveče moraju u svojoj Geto, u tamne pećine izvan grada da se vrate. Jevreji se svakom prilikom oblažu neprilično visokim novčanim kaznama, koje se pretvaraju u zatvor, ako se ne mogu platiti. Jevreji su prisiljeni, da najpre pozdravljaju Arape, sa kojima se susretaju. U Jemenu oni ne smeju obući novo odelo. Njihove vukle preko slepih očiju moraju biti vrlo duge za razliku od Arapa. Trgovanje im je skoro sasvim zabranjeno, naprotiv zanati su im dozvoljeni, jer se jemenski Arapi u svojoj lenosti ne bave rukodelstvom. I zemljedelstvom se bave jemenski Jevreji. Na više od 300 mesta razdeljeni su onih 60.000 Jevreja.

Stalno ponižavanje od strane Arapa ipak nije bilo kadro, da demoralize Jevreje Jemena i da im snizi kulturni nivo. Većinom su visoki i vitki, i lako se razaznaju među svim Jevrejima Orienta. Sem arapski, skoro svi govore i hebrejski. Među njima gotovo i nema analfabeta, pa će sve učiniti, samo da im deca dobiju jevrejsko obrazovanje. Ali, kako su odveć siromašni, općine teško izdržavaju svoje religiozne vođe i učitelje, otuda su ovi prinudeni, da se uzgredno bave zanatom i radom. Među rabinima jemenskih Jevreja ima mnogo izvrsnih metalnih radenika i kovača, koji su naročito vešti. Pa ipak su jemenski Jevreji najučevniji među svim Jevrejima Orienta; oni su znalci Talmuda u pravom smislu reči. Svi su znatiželjni i uče vrlo lako. Njihovo izvrsno pamćenje, koje često izaziva divljenje, razvijeno je naročito time, što u čitavom Jemenu nema jevrejske štamparije, zato se jevrejske knjige moraju, uz veliki trošak, donositi iz tudine. Nestajica knjiga prisilila je pre vremena jemenske Jevreje, da uče mnogo napamet. Deca iz škole Talmuda i Tore uče često po dvadeset iz jedne knjige. Jemenski Jevreji dali su mnogo znalaca Talmuda, koji su napisali važne spise.

Središte jevrejske općine u Jemenu jeste sinagoga, nazvana »Kniss«. Ovdje se jemenski Jevreji više bave, nego u svojim sopstvenim domovima. Sana ima 27 sinagoga, koje se sastoje iz belo okrečenih prostorija bez prozora. Par crnih prostirača i mali matraci sav im je nameštaj. Što se tiče njihovih stanova, jevrejska četvrt u Sani sastoji se iz tesno zbijenih zemljanih kuća bez svake udobnosti. Nema u njima ni nameštaja, ni mesta za postelju, ni ležišta. I siromasi, i bogataši poležu uveče radi spavanja na tanak matrac, na asuru od palmova lišća, a pokrivaju se jagnjećom kožom. Kao kuhinjska oprema dovoljno je nekoliko krčaga i činija od gline i nekoliko košara. Nema ni jednog predmeta od metala ili porcelana, jelo se meša komadom drveta, a džepnim nožem oca seku se sva jela.

U porodici vlada najveća sloga, iako sa roditeljima i decom često zajedno stanuju oženjeni sinovi, babe, tašte i obudovljene ili razvedene kćeri. Otac porodice zapoveda, ali blago, i svi ga slušaju sa velikom uslužnošću. Kao kuriozum pominjemo, da je poligamija dozvoljena. I zaista, u Jemenu ima raznih muževa sa dve žene. Umešnost ruku omogućava Jevreju boravak u zemlji Jemenu. I kraj svog velikog fanatizma, Arapin trpi Jevreje u zemlji, jer mu oni prave sve predmete, koji su mu neophodni. Pita se, kako se mogao ovaj nesrećni narod, kraj svega proganjanja i nemaštine, održati sve do naših dana. Njemu je cilj života moralna snaga, a nesreća potrebno iskušenje za budući život.

Južno od zemlje Jemena, u jugozapadnom kutu Arapskog poluostrva, leži znatan pristaništni grad A den. Ovdje žive nekih 5000 Jevreja i to većinom begunci iz Jemena i malo crnih Jevreja iz Indije. Posve je prirodno, da je položaj Jevreja u ovom

engleskom trgovinskom gradu nesravnjeno bolji, nego u Jemenu. Neka je pomenuto i to, da ovde stanuje poznati kralj kave, Menahem Messa. On je mecen grada, kog i engleska vlada jako uvažava.

Mesopotamija, prede Babilonija, bila je kroz više nego tisuću godina središte jevrejskog duhovnog života. U visokim školama u Nehardei, Suri, Mata Mahseji, Pumbediti i Mehuzi cvetao je bogat religiozni život, a ni spoljašnje životne prilike nisu bile nepovoljne. Drugim abasidskim kalifom, Elmansurom, 754. godine za prestonicu uzdignuti grad Bagdad imao je od mnogo vekova jako jevrejsko stanovništvo, pa i danas stanuju među njegovim zidovima na 40.000 Jevreja. On je i danas središte jevrejskog života. Jevreji stanuju u naročitoj gradskoj četvrti, ali se smeju nastanjivati i u ostalim delovima grada. Jevrejska općina je vrlo imućna, čavena sa svojih mnogobrojnih naučnika i sa svoje odlične organizacije. Ali Bagdad nije jedina jevrejska općina ove zemlje. Mosul kod stare Ninive, kog Jevreji starim imenom zovu »Ašur«, ima 3.000 jevrejskih duša. Jevreji, dalje, žive i u nekim drugim gradovima, kao: Diarbekru, Carmuku, Urfi, i u mnogim drugim manjim mestima. Jevreji govore arapskim dialektom onog kraja. Žive prosto i skromno, a hrane se od zemljedelstva, vinodelstva i kulture ulja. Jevreji pograničnih oblasti nose oružje i, kao ostali stanovnici zemlje, često silaze u ravnicu radi plena.

Jevreji susednog Kurdistana jesu bakali, tržišni prodavci i ovčari. Njihovi domaći običaji i navike su odveć primitivni. Mogu se videti jevrejski ovčari, kako pred svojim šatorom muzu svoja stada, kao što su radili njihovi ocevi. Žene nose svoju dugu kosu upletenu u kiku, koja se svršava kičankom, ukrašenom zlatnicima. Jezik kurdistanskih Jevreja je aramejski. Priča se, da su oni potomci nestalih deset plemena. Međutim, kurdistanski Jevreji znaju vrlo malo o svojoj prošlosti.

Severno od Kurdistana je Kavkaz. U mnogobrojnim mestima stanuju Jevreji, kojih se položaj potonjih decenija usled žive trgovine, unapređene pronađenim petrolejskim izvorima, znatno popravio. Ova je trgovina privukla ovamo različite ruske i poljske Jevreje, kojima je dozvoljeno bilo, da stvore ovde sebi egzistenciju. Interesovanje izazivaju dve grupe kavkaskih Jevreja: gruzinski i brdski Jevreji, koji ovde stanuju još od pre tisuću ili i više godina. Prvi stanuju na jugu Kavkaza i zovu se još i »Ahalzig«-Jevreji, jer im je Ahalzig bilo najstarije prebivalište. Veće naseobine ovih Jevreja su u Tiflisu, Šilvanu, Potiu i Kutaisu. Govore armenskim ili gruzijskim jezikom. Naprotiv, brdski ili »gorski« Jevreji žive na zapadnoj obali Kaspiskog mora, većinom u gradovima: Petrowsk, Derbend, Grosnji, Kuba i Bakuba. Ali glavni stan im je Baku. Njihov jezik je iranski dialekat, izmešan hebrejskim rečima. Ovde se dogodilo pre dve decenije, da je

čitavo stanovništvo Privolinsa, ruskog obalskog sela između Lenkorana i Astara, prešlo u jevrejsku veru. Ruska vlada nije bila tome protivna, niti im je stavljala kakve teškoće. Sinagoge ovih brdskih jevreja većinom su malene i četverouglaste, unutrašnjost im je vrlo prijatna. U sredini je okrugao Almemor, a nameštaj se sastoji od niskih klupa sa pomičnim, uspravnim nalonjem za one, koji se mole. Ovi pak nose visok crn ili beo astrahanski fes, a mlađa generacija imponantnu kavkasku narodnu nošnju sa redenicima i kamom. Bogoslužjenjem upravlja rabin. Ritual im je talijanski, a njihov hebrejski izgovor je sredina između sefardskog i aškenaskog. Kamec se izgovara »o«, a Holam »oi«; suglasnike pak izgovaraju kao portugalski Jevreji. Po zanimanju su mnogi trgovci i vrlo poduzetni putnici. Ali je među njima i lep broj ratara i vinogradara.

Kavkazu susedna zemlja je Persija. Ukupni broj persiskih Jevreja iznosi sada 55.000 duša, a još u Srednjem veku bilo ih je dvojinom više. Jevrejske općine postoje u prestonici Teheranu sa samo 4.000 duša; ova je općina samo 150 godina stara a mnogo starije su općine u gradovima Ispahanu, Jazdu, Kašan Mešedu, Reštu, Kasvinu, Širasu i Hamadanu. Rapidno opadanje jevrejskog stanovništva ima se svesti samo na ugnjeteno stanje Jevreja u Persiji, zbog čega su bili prisiljeni, da se iseljavaju; jer, još prošlog veka morali su Jevreji živeti u posebnoj gradskoj četvrti, smeli su ograničeno trgovati ovde sa adidarima i drogom, i mnogo su šikanirani i zlostavljani. Pravno su Jevreji bili skoro bez odbrane. Svaki Persijanac mogao je prodrati u njihov dom i uzeti, što mu se dopadne. Ako se Jevrej protivio, bio je u opasnosti, da izgubi život. S druge strane uživali su poverenje kao trgovci, a naročito su cenjeni jevrejski lekari, koji su često imali znatan uticaj. Neki su postali i imućni, ali je velika masa živela u siromaštvu i neznanju. Ni danas nisu prilike mnogo bolje. Stupanj obrazovanja Jevreja u Persiji još je vrlo nizak, pa su tamošnji Jevreji često molili svoju braću u Evropi, da im podignu škole. Otada je »Alliance Israelite«, u vezi sa »Anglo-Jewish Association«, podigla u Persiji muške i ženske škole sa velikim uspehom i povoljnim izgledom za budućnost. Ove škole vrše dobar uticaj i otada se mnogo manje čuje o kravalima i progonima Jevreja. U prestonici imaju Jevreji 14 sinagoga i svaki muškarac Jevrej redovno posećuje svakidanje bogoslužjenje.

U Afganistanu, zemlji istočno od Persije, takođe žive Jevreji, ali nit im je poznat broj, nit način života. Ruppin im ceni broj na 18.000. Oni su posrednici trgovine između Rusije i svoje domovine, zato žive većinom u severnim pograničnim gradovima. U unutrašnjost Afganistana dospelo je do danas još vrlo malo Evropljana, tako da su Jevreji jedini, koji čine vezu sa ovom zemljom. Njihov jezik je persijski dialekat, kako ga upotrebljavaju Jevreji u Persiji.

Severno otuda u Buhari sa prestonicom istog imena žive nekih 20.000 Jevreja, od toga u samoj prestonici 5.000. Mnogi putnici-ispitivači jednoglasno izveštavaju, da Jevreji Buhare čine odličan utisak svojom uglednom, imponujućom spoljašnošću, i da stoje na visokom stupnju obrazovanja. Mnogi od njih putuju u Moskvu, Pariz i London. Polovina Jevreja govori hebrejski uz persijski dialekat svih Jevreja srednje Azije. Glavna sinagoga u Buhari stara je 600 godina, sa dogradnjama iz novijeg vremena, u svakoj od njih drži se bogoslužjenje. Većina jevrejskih stanovnika imaju mnogo knjiga, poglavito na hebrejskom jeziku, ili na persijskom jeziku hebrejskim pismom: Jevreji Buhare veruju, kao i afganistanski i turkmenski Jevreji, da vode poreklo od onih deset plemena, ali su buharski Jevreji Talmudisti i na svu priliku potiču od babilonskih Jevreja. Neki od ovih Jevreja sade pamuk, neki vinovu lozu, a neki opet duhan. Mnogi su trgovci, koji na tržištu u Moskvi trampaju sagove za manufakturu i importuju indijski čaj iz Bombaja preko Batuma i Batu. Kauder izveštava u svojoj knjizi od 1900. godine: »Reisebilder«, da pedstojnik jevrejske općine stanuje u lepoj kući, koja se odlikuje velikom čistoćom. On je primio našeg izveštača u velikoj dvorani, čiji je pod bio pokriven grdnim persijskim ćilimom. Nameštaja po istočnjačkom načinu nije bilo. U njegovoj sobi za studiranje bio je evropski nameštaj: stolovi, stolice, pisaci sto i dr. Od ženskih članova porodice primljen je putnik u ženskoj sobi sa druge strane dvorišta; one su čučale na podu i rasonođavale se pričanjem pripovedaka i neradom. O njihovu odnosu prema sugrađanima piše Franja pl. Schwarz u svojoj knjizi: »Turkestan«, iz 1900. godine, da su buharski Jevreji vrlo skromni i uslužni, a u svojim domovima izvanredno čisti. Oni napreduju poštenim radom, iako od vajakada stradaju pod ugnjetavanjem persijskog, pa onda arapskog, a sada usbekijskog gospodstva. Stan, u koji je stupio Jevrej, smatra se nečistim i nepodesnim za stanovanje strogog muhamedanca. Zato Jevreji moraju stanovati u posebnim gradskim četvrtima. U Buhari ni jedan Jevrej ne sme da nosi turban ili pojas, nego se opasuju uzicom i nose šubaru, čiji je oblik tačno propisan. Čudnovato je, da Jevreji, kraj sveg ugnjetavanja, uživaju potpunu slobodu vere.

Na zapadu Buhare leži K h i w a; i ovde stanuje mali broj Jevreja, ali o njima nismo mogli naći bliža izvešća.

Turkmenistan ili Transkaspija, a to je zemlja, koja graniči sa zapada Kaspijskim morem, sa severa Sibirijom, sa istoka K h i w o m i Buharom, a sa juga Afganistanom i Persijom, ima takođe u svojim ne baš mnogobrojnim gradovima na jedinjoj pruzi Krasnowodsk—Aškabad—Merw—Buhara—Samarkand nekoliko malih jevrejskih općina. Ali je broj Jevreja odveć malen. Zanimljivo je pomenuti Marani u Merwu — toj znatnoj ukr-

štajnoj tački karavanskih drumova za Persiju, Afganistan, Indiju, Kinu i Turkestan — čiji broj Adler ceni na nekoliko tisuća duša. Ali ovo nisu Marani Španije i Portugalije, nego oni XIX. veka. Pre nekih 80 godina, pod groznom vladom oca šaha Nuredina, Jevreji su ugnjetavani preko svake mere. Stavljani su pred strahovitu dilemu još iz Muhamedova vremena: Islam ili mač. Oni izabraše Islam, pošto ne imadahu prilike za iseljavanje. Ali, ma da su se spoljašnje prilagodili novoj veri, ipak nisu napustili jevrejske običaje, nego ih najsvesnije ispunjavaju. Međutim, ovo njihovo potajno Jevrejstvo dolazi do izraza samo skriveno i uz opasnost po život. Zovu ih »Yadidin«. Rusi, gospodari ove zemlje, povlašćuju Yadidine u svojim provincijama, jer se nadaju, da će na taj način uneti ruski uticaj u ove provincije.

Iz velike zemlje Turkestana imamo beležaka samo o jevrejskim naseobinama u Samarkandu. A ovde su stanovali Jevreji još pre osam vekova, pa je i njihov broj bio prede mnogo veći, nego danas. Sada je Samarkand čuven sa svoje velike trgovine pamukom, odakle se odašilje godišnje neka tri milijuna pudova, (à 16-38 kg.). Najveći deo pamučne trgovine vele da je u rukama Jevreja. U Samarkandu kažu da je i grob proroka Daniela, nad kojim je sagrađena jedna divna kapela. Predanje kazuje, da je Timur, veliki osvajač Azije (živeo je od 1336. do 1405.), video u Suri (Persija) jedan grob, u kom je pisalo, da je u njemu sahranjen prorok Daniel. On je sa svima počastima dao izneti sarkofag i preneti ga u svoju prestonicu Samarkand, gde mu je služio palatiumom. Jevreji grada ne veruju baš u ovo predanje, ali ga i ne odbacuju sasvim, zato se onde mole kao na grobu pravednika. Neki drže, da je Samarkand nova Samaria, koju su osnovali onih deset plemena posle zarobljenja Izraela od strane Salmanasara, kralja Asirije¹⁾.

1) Zbog oskudice prostora, ne možemo, na žalost, da izvršimo naš plan, te da jevrejska diaspora u zemljama Azije izade još u ovogodišnjem Almanahu. Imalo bi se još raspraviti o Jevrejima u Kohinu, Malabaru, Bne Izraelu, pa o Jevrejima u Kini, Japanu, Nizozemskoj Indiji i Javi. To ćemo produžiti u idućem Almanahu, zajedno sa opisom jevrejskog položaja u afričkim zemljama, u Australiji i Južnoj Americi.

Sujeverje u Jevrejstvu.

Napisao kot. rabin **Dr. Hinko Schulsinger**, Djakovo.

I.

Sujeverje, kakvo se do danas održalo u različitim krugovima jevrejskog naroda i u različitim oblicima, jeste ono iščede vere, u kom se prirodno brka sa natprirodnim, otuda se to od prirodnih uzroka dovode natprirodna dejstva, to opet prirodna dejstva od natprirodnih uzroka. Izvor mu je magija, viša mudrost sveštenstva Persijanaca. U njoj se nalaze svikoliki ogranci i pravci, kao i sva sredstva za vršenje mađiskih radova, koji su onda prešli na sve narode, pa i na Jevreje. Postanak magije daje se objasniti ovako. Čovek je iskonito odvisan od prirode. On neprestano opaža utiske, koji utiču na njega sad povoljno, sad nepovoljno, a on ih ne može da objasni. On sluti tajanstvene snage, koje vrše nasilje nad njim; da će pak ove snage zamišljati živima i s dušom, tim je verovatnije, što on i svoje vlastito »ja« smatra odvisnim od okolne prirode. U njemu se tako rađa slutnja o nadčulnom svetu duhova, koji utiče i na čulni svet, a ova je slutnja kako izvor religije, tako i magije. Religijoznu osnovu imaju sva ona uzbuđenja, kad se čovek, svestan svoje odvisnosti od objektivnih sila, smiruje i ne pokušava, da im se protivi; ako li im se pak nasuprot stavlja, ako kuša da ih potčini svojoj vlasti i prisili sebi na službu, otklanjajući njihove uticaje, onda stupa u oblast čarolije, u carstvo magije.

Ali, ako su navedena gledišta uopće dovoljna za objašnjenje postanka magije, ona ipak nisu dovoljna, da se ocene njene pojedine pojave. Jer je to nemoguće, pošto je oblast čarolija i suviše velika, a ono što se u njoj zbilo, i suviše je mnogostruko i različito. Od velikog je uticaja na ovu oblast duhovnog života okolna priroda. To najbolje dokazuje domovina magije, zemlja Persija, čija je bujna priroda oživljavala maštu stanovnika, a obilat cvatući život izazvao verovanje, kao da se iza raznolikih prirodnih stvorova kriju bogovi i demoni, s kojima se mora u vezi živeti. Ovo važi u pogledu magije i o ostalim zemljama Orienta: o Egiptu, Babiloniji i Indiji, gde je divna draž plavog neba, uredno pojavljivanje nebeskih tela i noćno treperenje zvezda bilo stanovništvu tumačem budućnosti, pomoću čega su predskazivane razne prirodne pojave i ljudska sudbina, ili gde je romantični čar

i bogatstvo boja zemlje sa njenim carstvom bilja i životinja davalo najobilnija sredstva za stvaranje veštica i čarobnika, što je sve pojačano svršavanjem religioznih ceremonija, žrtvovanjem, postom, molitvom i hodočašćem. Njihova se mađijska sila iskazivala naročito u predskazivanju budućnosti po kretanju zvezda, u lečenju bolesti pomoću bajaranja i trava, i u ukročavanju zmija i demona.

Kao što se vidi, Orient se može označiti kotlom veštica, u kom sujeverom zaraženi svet spravlja kašu veštica, a oko kog sveštenici i sveštenice različitih naroda igraju kolo veštica. Samo jedan mali narod nije bio zastupljen pri tom: narod Jevreja, kako je tada uopće nazivan. Njemu nije trebalo sile mađionika, pa da proizvodi čuda na zemlji. Iako je ovaj narod nekoliko vekova živeo u zemlji Hartumim i Mehašfima, pa se onda povukao u zemlju, gde su vladali neznabožački običaji i naravi, idolopoklonstvo i mađioništvo, ipak ga je njegov božanski vođ, Mojsije, za vreme četrdesetgodišnjeg lutanja po pustinji, vaspitao za narod, koji je čist od neznabožačkih predstava, i sposoban da se bori protiv svakog sujeverja. Svetom se pismu često prebacivalo, da je ono kategorički nalagalo istrebljenje mađionika i veštica. Neobjašnjivo je, veli optužba, da jevrejska religija, koja se oseća uzvišenom nad svakom sujeverom, te ne poklanja nikakve vere vešticama i mađionicima, ipak vodi računa o ovakvim licima. Ali oni, koji idu za tim, da otkrivaju u Bibliji samo pogreške, te da joj tako ospore svaku svetinju i etičku sadržinu, zaboravljaju, da veštice i mađionici nisu zato pretrpeli smrt, što su tobože bili u vezi sa Bel-Zebubom, pa su zato mogli tvoriti čuda. Ova su lica zbog toga predavana smrti, što su zavodila masu, unoseći u razne slojeve naroda različite oblike sujeverja. Zato ima sledeća božanska opomena narodu izraelskom, pre njegova ulaska u obećanu zemlju, velikog značaja: »A kad dođeš u zemlju, koju ti daje Večni, tvoj Bog, ne uči se činiti gadna dela onih naroda. Neka se ne nađe u tebe, koji bi vodio sina svoga ili kćer svoju kroz oganj, ni vračar, ni koji gata po oblacima, ni koji gata po zmijama, ni uročnik! Ni bajač, ni koji se dogovara sa zlim duhovima, ni opsenar, ni koji pita mrtve. Jer je gad pred Večnim ko god tako čini, i za takve gadove tera te narode Večni, Bog tvoj, ispred tebe. Drži se sasvim Večnoga, Boga tvojega.« (V. M. 18, 9—13). Možda je bila najveća pogreška, koju je učinio Israel o svom ulasku u zemlju Kanaan, što nije doslovno ispunjavao biblijske propise u pogledu neznabožačkog kulta i idolopoklonstva. Da je bezobzirno uništio različite svetinje, nasuprot svega blaga i dragocenosti, što su ih skrivale u sebi, on bi za večita vremena obezbedio svoju nacionalnu poziciju i opstanak svoje države. Istina, osvojači su pobedili stanovnike zemlje, ali ih nisu učinili neškodljivima. Oni su ih progonili iz zemlje sa jedne strane, da bi učinili zadosta propisu Biblije, ali su je ovi opet zauzeli sa druge strane. Oni su

spravili sa zemljom mnogobrojne svetinje, ali su na ruševinama starih postale nove, te su Ašerot i kipovi nicali iz zemlje kao pečurke. Nije dakle nikakvo čudo, što je Saul, prvi kralj Izraela, koji je važio za ogorčenog neprijatelja svega čarobništva, u svojoj nuždi pribegao vračari u Ēndoru; i što je mudri Salamon osumnjičen, da stoji u vezi sa svima duhovima. Ovakve prilike još većma bi se zaoštravale, da Izrael nije u svako doba imao muževe, koji su u svojstvu proroka i narodnih besednika objavljivali javno rat neznabožačkim sveštenicima, i svom snagom trebili ukorenjene naravi i običaje, koji su potkopavali opstanak naroda. Prorok Jesaja imao je hrabrosti, da na otvorenom mestu u prisustvu velike množine naroda objavi ovo: »A vi, koji ostavljate Večnoga, koji zaboravljate svetu goru moju, koji postavljate sto Bogu sreće i levate naliiv Bogu kobi, vas ću staviti pod mač i svi ćete pripasti na klanje, jer zвах a vi se ne odzivaste, govorih a vi ne slušaste«. (Jes. 65, 11—12.). Ovakve moralne predike donekle su pomagale i budile narodnu savest, tako da se u toku vekova došlo potpuno do prečišćavanja i staložavanja nazora o Bogu i religiji. Tome je u prvom redu doprinelo i obučavanje naroda, koje je obično počinjalo već od 5. godine života, a čemu je bila posledica, da se u duhu Jevreja još zarano opazala izvesna snaga za razlikovanje prirodnog od neprirodnog. Samo silom ubeđenja uma mogla su biti porušena neznabožačka svetišta, a njihovi sveštenici uništeni. Samo na taj način uspela je jevrejska vera, da izvojuje konačnu pobedu nad tadašnjim sujeverjem. A posle razorenja drugog hrama, kada je kulturno središte Jevrejstva potpuno preneseno iz Palestine u Babiloniju, a jevrejski narodni život primio u sebe mnogo što-šta, što je bezuslovno neznabožačkog porekla i čiji se ostatci nalaze u Talmudu, to nije značilo opasnost po jevrejsku religiju, jer je njen opstanak već bio tada nepokolebljiv.

Ali ovi sujeverni proizvodi nejevrejske proveniencije nađoše u docnijim vremenima u Jevrejima produktivne širioce; oni ih poneše sa sobom na svom putu po čitavoj Evropi, tako da su se u toku vremena jako izmešali sa neznabožačkim proizvodima starih Germana i drugih naroda Evrope. A kako je brzo širenje sujeverja u ovom obliku prouzrokovalo zabunu i zabludu u duhu jevrejske diaspore, ispunjavajući jevrejsku dušu različitim strašilima i fantastičnim predstavama, razum je morao progovoriti svoju reč kao i u neznabožačkom Starom Veku. Radi suzbijanja sujeverja mogla se javiti samo ona struja, njegovo dalje širenje mogla je uspešno sprečavati samo ona nauka, koja se starala, da nepokolebljivim razlozima čovečjeg razuma odluči prirodno od neprirodnog, vezujući čovečje osećanje sa moći mišljenja. Samo religijska filozofija bila je kadra, ako ne da sasvim slomije moć sujeverja, a ono bar da je znatno ublaži u duševnom životu jevrejskih narodnih masa. Pouzdano se može reći, da se religijska

filozofija ne bi nikad toliko razvila među inteligentnim krugovima evropskog Jevrejstva, da nisu razna iščeda sujeverja počinila užasan pustoš u nižim slojevima naroda. Samo je sujeverje dalo prvi impuls za razvoj različitih filozofskih sistema i za njihovo uvođenje u religiozni život. Da bismo ovu tvrdnju učinili donekle očiglednom, valja nam samo ukazati na čedo moderne nauke, koje je odnegovano na krilu sujeverja, naime na astronomiju, koja je postala od astrologije.

U prirodi je čovekovoj, da sve, što se spolja daje opaziti, prenosi na sebe samog; on sve shvaća najpre subjektivno, pa tek docnije prelazi na objektivisanje predmeta. Tako je on i u svoja posmatranja i opažanja o zvezdama uneo svu svoju duševnost i čustvovanje, nalazeći u njima vezu sa sobom i svojom sudbinom, dok su mu čisti pojmovi o prostoru, vremenu i broju bili dosta strani. Prvi posmatrači neba služili su se u svojim opažanjima ne samo okom i uglomerom; oni nisu merili kretanja nebeskih tela časovnikom, niti su ih podvrgavali matematskom kalkulu. Srce i duša imadahu pri tom isto toliko učešća, koliko i računajući razum, a nada i strah, i nadražena mašta i religiozna slutnja bacali su na sva opažanja svoju šarenu čarobnu svetlost. Tako se dogodilo, da se astrologija u toku vremena razvila u nauku, čija je osnova ubeđenje, da svi predmeti na nebu i na zemlji stoje u međusobnoj vezi ne samo u fizičkom, nego i u moralno-filozofskom pogledu; da je na nebu otvorena knjiga, u kojoj je Bog zabeležio sudbinu naroda i pojedinih ljudi, i iz koje može znalac unapred da pročita budućnost sa svima njenim promenama. Kao što vidimo, u osnovi astrologije nalazi se religiozni momenat, koji je kadar razbuditi i podržavati izvesnu predanost u volju upravljača sudbinom, duševnu vezu neba sa zemljom u čovečjem osećanju.

Trebalo je mnogo odricanja, da se napusti fantastično carstvo astrologije, pa da se pređe u oblast, koja pripada čistoj stvarnosti, gde ne presuđuje ni srce, ni osećanje, nego čist razum i moć posmatranja čovekova. Samo se tako daje objasniti, što je astrologija ne samo u drevna vremena, nego neprekidno sve do današnjeg modernog doba, imala toliko poštovalaca, i što su se zanimali njome najslavniji muževi, kao: Wallenstein, Napoleon, Melanchton i Keppler. Ona spada u životne potrebe, kojih se čovek ne može nikad odreći u svojoj žudnji za napretkom. Pa ako iz kretanja planeta i ne može da objasni svoju sudbinu, svoju budućnost, on im se ipak obraća svojim pogledom svestan toga, da u nebeskim regionima ima moćnu potporu. Otude se astrologija kao počerka sujeverja ne može nikad istrebiti iz čovečje duše. Ali, ipak zato, pripada astronomiji i ta zasluga, da je, sem velikih uspeha na polju nauke, nekadanju moć astrologije suzila i povukla joj granice. Pod uticajem ove pojave, može se vrlo lako doći do uverenja, da je i sujeverje uopće od veli-

kog značaja po kulturni razvoj različitih, pa i jevrejskog naroda, jer je ono dalo prvi impuls za razmišljanje i umovanje o metafizičkim predmetima, o Bogu i stvaranje, o duhu i duši. Čovečanstvo je hiljadama godina živelo u mraku, dok moć duha i razum ne rekoše čarobnu reč: »Neka bude svetlost!« Religija i filozofija rade udruženim silama, da dovedu čovečje mišljenje u sistem, u čemu su delimično i uspele.

II.

U predašnjem poglavlju bilo je govora između ostalog i o tome, da sujeverje, kakvo i danas u različitim oblicima živi u jevrejskom narodu, nije nikako jevrejskog porekla, nego se daje svesti delom na njegov nekadanji kulturni i privredni dodir sa starim orientalskim zemljama, delom pak na mnogovekovno saživljenje sa evropskim narodima. To se može dokazati nekojim činjenicama na različitim ograncima mu.

Posmotrimo pre svega astrologiju. Opće je pravilo, da kad astrolog hoće nekom da predskaže njegovu sudbinu, a on najpre za vreme njegova rođenja potraži po tački ekliptike, koja se u tom trenutku pojavila, 12 domova neba. Oni se zovu: dom života, bogatstva, braće, srodstva, dece, zdravlja, braka, smrti, religije, počasti, prijateljstva i neprijateljstva. Kad su ovih 12 domova nađeni, onda astrolog traži mesto planeta u svakom domu, pazeći na međusobni položaj, iz čega izvodi svoje predskazivanje. Sedam planeta igraju još i danas neku ulogu u kalendaru. Svaka kalendarska godina ima svog vladra u jednoj planeti, koju ćemo dobiti, kad godišnji broj podelimo sa 7, a ostatak deljenja 1, 2, 3, 4, 5, 6 ili 0 u istom poretku pokazuje, da vlada Sunce, Venera, Merkur, Mesec, Saturn, Jupiter ili Mars. Ne manju ulogu igra i životinjski krug, koji je sastavljen iz 12 zvezdišta, a stoji u vezi sa 12 domova neba. Ta su zvezdišta: ovan, bik, blizanci, rak, lav, deva, vaga, škorpija, strelac, jarac, vodolija i ribe. U pogledu astrologije Jevrejstvo stoji na stanovištu: אין מול לישׂראל, da jevrejski narod nije podčinjen nikakvoj planeti, jer je njegova sudbina jedino u božjim rukama (Tr. Sab. 156 a; Tr. Nid. 32 a). Pa ipak se i u njega usled dodira sa orientalskim narodima razvio nazor, da životinjski krug (hebr. מולות) važi kao simbol 12 mesecâ u jevrejskoj godini, a njegovih 12 zvezdišta jesu mesečni vladari. Prema tome je Mazal, zvezdište, za mesec Nisan מלא = ovan; za Ijar שׂור = bik; za Sivan תאומים = blizanci; za Tamus סרטן = rak; za Ab אריה = lav; za Elul בחולה = deva; za Tišri מאזנים = vaga; za Marhešvan עקרב = škorpija; za Kislev קשת = strelac; za Tebet גדי = jarac; za Šebat דלי = vodolija, a za Adar דגים = ribe. 12 vladara jevrejske godine tako su tesno spojeni sa jevrejskim načinom mišljenja, da je njihov uticaj na sve zemaljsko uspevanje glavni sadržaj liturgija gdekojih praznika. (Vidi molitvu Musaf za 1. dan Pesah-a i za

Semini Aceret). Ne manju ulogu igraju u jevrejskoj astrologiji, uz životinski krug, i 7 planeta (hebr. שבעה כוכבי לכה). Po ovom nazoru, svaki dan sedmice i svaki čas dana ima za vladara jednu od 7 planeta. Sreća i karakter nekog čoveka zavisi potom od položaja planete u vreme njegovog rođenja. I tako je ovo postalo pravilom: režim Sunca חמה znači zdravlje, nezavisnost i neskrivenost; režim Venere נונה znači bogatstvo i nemoralnost; režim Merkura כוכב moć mišljenja i mudrost; režim Meseca לבנה strpljivost, nedoslednost i odvisnost, ali uz to skrivenost i diskreciju; režim Saturna שבת neprobitačnost i bezuspešnost; režim Jupitera צדק pravdu i pobožnost, a režim Marsa מאדים znači krvavu profesiju. Položaj 7 planeta u različitim danima i časovima nije teško izračunati, ako pođemo od onog vremena, kad su nebeska tela, prema stvaranju za 6 dana, otpočela svoju službu, utvrđujući poredak planeta po glasu tablice I. Sa obzirom na to, da su nebeska tela u 4. dan stvaranja, dakle u sredu, otpočela svoju delatnost, onda se mora početi sa prvim časom toga dana, koji po jevrejskom shvatanju počinje navečerjem, polazeći od utvrđenog reda planeta Saturna, Jupitera, Marsa, Sunca, Venere, Merkura i Meseca. Prema tome, za prve časove pojedinih sedmičnih dana zapažen je ovaj red planeta: nedelja Mer. כ. ponedeljak Ju. ז. utorak Ve. ב. sreda Sa. ש. četvrtak Su. ד. petak Mes. ה. i subota Ma. ו. Ovo je po hebrejskom skraćivanju znak כצנ"ש dočim se za red časova planeta uzima znak שצ"ם חגל"כ. Ako je, dakle, neko rođen u nedelju u 8 časova, on će biti duhovno darovit i imaće znatnu moć mišljenja. Izvesno ima i u ovom pogledu razlike u mišljenju, pa ima i takvih jevrejskih astrologa, koji ne priznaju vladare pojedinih dnevnih časova, nego čine sudbinu čovečju zavisnom od dana rođenja (Vidi Tr. Sabat 156a). U svakom slučaju ova je nauka uzela pravac, koji je protivan jevrejskom gledištu, jer se drži sistema, čije se nejevrejsko poreklo ne da poreći.

Istu pojavu možemo opaziti na polju isterivanja duhova, koje igra znatnu ulogu u carstvu sujeverja. Ali i ovde način isterivanja i formule i izreke daju posve tačno raspoznati, ukoliko su jevrejskog ili nejevrejskog porekla. U sva vremena reč je bila moćno čarobno sredstvo, koje je moglo ukrotiti i same bogove i moći sudbine. Da je verovanje u silu isterivanja duhova prastaro, o tom svedoče izvešća u izobilju. Haldeji i Babilonjani odlikovali su se u prvom redu na ovom polju; ali i kod Grka i Rimljana je veština isterivanja vršena u različitim oblicima, i u njenu moć se čvrsto verovalo. U Jevreja je postalo ovo sujeverje od povratka naroda iz babilonskog ropstva. I u njih je bilo izvesnih reči i formula, kojima se pridavala naročita čarobna sila, i od kojih su neke ušle i u Talmud. O takvoj jednoj čarobnoj formuli reč je i u sledećem talmudskom mestu (Pesahim 112 a; Aboda Zara 12 b): Noću da se ne pije voda iz reka i jezera, jer se može שבירי סכנת

oslepiti. Mora li se ipak piti, onda neka se udari poklopcem u čup i neka se rekne ovo: »N. sine N-in: tvoja mati mi je rekla, uzmi se naum מִשְׁבְּרִירִים שְׁבִירִים בְּרִירִים יָרִירִים יָרִים יָם, ja sam žedan pa bih pio vode iz belih pehara«. Nejevrejski karakter ove

Tablica I.

Dani	Sreda	Četvrtak	Petak	Subota	Nedelja	Ponedelj.	Utorak
18 h	Sa. ש	Su. ח	Mes. ט	Ma. ט	Mer. כ	Ju. צ	Ve. נ
19	Ju. צ	Ve.	Sa.	Su.	Mes.	Ma.	Mer.
20	Ma. ט	Mer.	Ju.	Ve.	Sa.	Su.	Mes.
21	Su. ח	Mes.	Ma.	Mer.	Ju.	Ve.	Sa.
22	Ve. נ	Sa.	Su.	Mes.	Ma.	Mer.	Ju.
23	Mer. כ	Ju.	Ve.	Sa.	Su.	Mes.	Ma.
24	Mes. ט	Ma.	Mer.	Ju.	Ve.	Sa.	Su.
1	Sa.	Su.	Mes.	Ma.	Mer.	Ju.	Ve.
2	Ju.	Ve.	Sa.	Su.	Mes.	Ma.	Mer.
3	Ma.	Mer.	Ju.	Ve.	Sa.	Su.	Mes.
4	Su.	Mes.	Ma.	Mer.	Ju.	Ve.	Sa.
5	Ve.	Sa.	Su.	Mes.	Ma.	Mer.	Ju.
6	Mer. כ	Ju. צ	Ve. נ	Sa. ש	Su. ח	Mes. ט	Ma. ט
7	Mes.	Ma.	Mer.	Ju.	Ve.	Sa.	Su.
8	Sa.	Su.	Mes.	Ma.	Mer.	Ju.	Ve.
9	Ju.	Ve.	Sa.	Su.	Mes.	Ma.	Mer.
10	Ma.	Mer.	Ju.	Ve.	Sa.	Su.	Mes.
11	Su.	Mes.	Ma.	Mer.	Ju.	Ve.	Sa.
12	Ve.	Sa.	Su.	Mes.	Ma.	Mer.	Ju.
13	Mer.	Ju.	Ve.	Sa.	Su.	Mes.	Ma.
14	Mes.	Ma.	Mer.	Ju.	Ve.	Sa.	Su.
15	Sa.	Su.	Mes.	Ma.	Mer.	Ju.	Ve.
16	Ju.	Ve.	Sa.	Su.	Mes.	Ma.	Mer.
17	Ma.	Mer.	Ju.	Ve.	Sa.	Su.	Mes.

Dan počinje sa 18. časom prethodnog dana.

Subota naveče 18 h חל"ם כצנ"ש חל"ם — Nedelja jutro 6 h חל"ם כצנ"ש

čarobne formule lako se raspoznaje, kad imamo pred očima mađioničku reč »Abracadabra«, koja živi u ustima naroda, a o kojoj se u pohrišćanskom vremenu verovalo, da može da izleči

četverodnevnu nastupnu groznicu. Reč se pisala na četverougli papir u obliku trougla, a izgledala je ili kao Tablica II., ili kao Tablica III. Ovaj se papir savio zatim u obliku pisma, belim se

Tablica II.

A	B	R	A	C	A	D	A	B	R	A
	B	R	A	C	A	D	A	B	R	
		R	A	C	A	D	A	B		
			A	C	A	D	A			
				C	A	D				
					A					

Tablica III.

a	b	r	a	c	a	d	a	b	r	a
	a	b	r	a	c	a	d	a	b	r
		a	b	r	a	c	a	d	a	b
			a	b	r	a	c	a	d	a
				a	b	r	a	c	a	
					a	b	r	a		
						a	b	r		
							a	b		
								a		

koncem popreko i unakrst prošio i o jednoj traci obesio o vrat, tako da je ležao baš na srcu. Pošto ga je bolesnik 9 dana nosio o vratu, 10-tog dana pre izlaska sunčeva čuteći odlazio je na reku, koja teče na istok, i bacao je pisamce nepročitano natraške u vodu. Reč Abracadabra posvud je smatrana imenom božjim. Ali nije isključeno, da je ona aluzija na hrišćanski trimitet; jer Abrah ili Abrac je složeno iz semitske reči Ab = otac, bar = sin i Ruh = duh i iz Dabra = reč. No bilo kako mu drago, fakt je da su u Orientu kurzirale ovakve formule za isterivanje duhova, otuda ni talmudska formula nikako nije jevrejskog porekla. Naprotiv, pre se može uzeti, da su ovakve usmene formule, pisane i u Palestini na pergamentu u obliku Abracadabra po obrascu Tablice IV. ili V., važile kao amuleti sa nekom čarobnom silom.

Druga formula isterivanja duhova nalazi se u sledećem mestu Talmuda (Joma 84 a; Aboda Zara 28 a): »Ako nekog ujede besan pas, neka napiše na oderanu kožu tvora ovu formulu: Ja N. sin N-in napisah ti na oderanoj koži tvora mužaka קנדי קנדי קלירי. Zatim neka svuče svoje odelo i zakopa ga na groblju. Posle 12 meseca neka ga opet iskopa i spali, a njegov pepeo neka prospe na raskršću u svim pravcima. Za ovih 12 meseca neka pije vode samo iz bakarne cevi, jer bi inače mogao

III.

Pošto je u predašnjem poglavlju pomoću nekih podataka dokazano strano poreklo sujeverja, kog još i danas ima u jevrejskom narodu, ostaje nam još, da iznesemo sada njegove naročite ogranke po njihovom toku razvoja i po današnjem stanju.

Od prastarih vremena se u životu naroda ukorenilo verovanje, da se duh umrloga može prizivati u zgodnom trenutku. Već u knjizi Samuel (Sam. I. gl. 28, 3 ff.) nalazi se neverovatna priča, da je kralj Saul u nuždi poput vračare iz Endore prizvao duh umrlog proroka Samuela. Slično nalazimo i u Grka, gde Omir (Odys. XI. 90 f.) izlaže ceremonije, kojima Ulyses (Odysseus) priziva sen vidovitog Tiresiasa iz donjeg sveta, da mu objavi sudbinu. I Talmud nam iznosi neke slučajeve, gde različite formule igraju ulogu pri dozivanju mrtvih, ili pri razgovoru sa duhom umrlih. Navešćemo ovde onaj naročiti slučaj, kad se Samuel (Jarihina) poduže razgovarao sa svojim umrlim ocem, Aba bar Aba, u groblju o nekom siročadskom novcu, pa ga je otac o svemu obavestio (Berahot 18 b.).

Nije se retko dešavalo u Srednjem Veku kod Jevreja, a dešava se i u novije vreme, da se pri rasprama o nasleđu priziva duh umrloga oca zastrašujućim ceremonijama, kako bi se na taj način uticalo na dušu dece, te da se u prisustvu očeva duha sporazumu. Ovakvi postupci imali su često uspeha; ma da prisutni nisu duh umrloga ni videli, ni čuli, ipak su bili uvereni, da je prizvani duh pred rabinom u prisustvu 10 ugrtač uvijenih lica govorio kroz grlo sudije, koji je doneo presudu po volji umrloga. Posredovanje se obično obavljalo pomoću svetog imena Božjeg, ali ga je sa punim uspehom moglo izgovarati samo ono lice, koje je prodrlo u beskrajnu dubljinu Kabale (jevrejska tajna nauka) i bilo uvereno o njenoj istini.

Upotrebom svetog imena Božjeg verovalo se, da mogu izlečiti i oni, u koje je ušao zao duh. Dibuk, kako se čuje u narodnim ustima, i u kog i danas veruju istočni Jevreji, jeste neka vrsta melanholije, koja je nastala usled kakvog duševnog potresa ili iznenadne nesreće, a u oskudici ili neupotrebi medicinskih sredstava proglašena je neizlečivom. A kako očajnu dušu ni onda ne napušta nada, kad se oseća od prirode ostavljenom, ona se obraća natprirodnom, tražeći od njega iscelenje.

Da je ova bolest bila jako rasprostrta još za vreme drugog hrama, svedoči saopćenje Novog Zaveta, po kom je Isus izganjao duhove iz više njih. Zanimljivo je jedno mesto (Lukas 11, 14 ff.), iz kog se vidi, da je samo takva upotreba zlih duhova bila zabranjena, a upotreba imena Božjeg bila je uobičajena među Jevrejima. Tamo se veli: »Dogodilo se jednog dana, da je izgonio zlog duha iz jednog nemoga, tako da je mogao govoriti. Narod se divio tome. Neki tvrđahu, da mu je pomoću Belzebuba, kralja duhova, uspelo ovo delo, a drugi su ga kušali i tražili nebeski

znak. Ali on je pogađao njihove misli, pa im reče: Svako carstvo, koje sa samim sobom dođe u sukob, mora propasti i dom se pored drugoga porušiti. Tako i Satana, ako se sa samim sobom zavadio, carstvo mu ne može biti dugotrajno, te da Belzebub, kako vi rekoste, izganja duhove. Ako ja sa Belzebubom izganjam zle duhove, s kime ih izganjaju vaša deca, zato neka vam ona budu sudije. Ako li ja prstom Božjim proganjam duhove, onda znajte, da me je posetilo carstvo Božje«. A da su zli duhovi, upotrebom svetog imena Božjeg, i slavnim muževima (jevrejskim) izganjani, svedoči sledeći slučaj, koji je sadržan u nedavno nađenom jevrejskom rukopisu, nazvanom »Megilat Ahimaaz«: »U poslednjoj četvrti 9. veka vladao je u bizantijskom carstvu kralj, nazvan Basyleos, koji nije bio naklonjen Jevrejima, pa ih htede odvratiti od vere njihovih otaca. Kad je dočuo za slavnog rabina Šefatja, on ga pozva k sebi, pa se upusti s njime u prepirku o religiji, ali rabin, svojom velikom mudrošću i upotrebom različitih biblijskih navoda, pobedi kralja. Basyleos je imao kćer, koju je voleo kao oči u glavi, ali u koju je već od dužeg vremena ušao zao duh, i niko je ne mogaše izlečiti. Tada kralj pozove rabina Šefatja i zamoli ga, da mu izleči kćer od ove bolesti, što ovaj i obeća. Pošto je doveo devojkicu u odvojenu sobu, stade izganjati duha u ime onoga, koji prebiva na visinama i koji je stvorio zemlju sa mudrošću. Duh, u najvećoj nuždi budući, vikao je u strahu, zašto hoće da oslobodi kćer grešnika, koji čini Jevrejima toliko zla. On ne može da ostavi svoje mesto, jer mu je Bog predao devojkicu, ne bi li tako skršio oholost kraljevu. Ali se Šefatja nije dao zastrašiti od duha, nego mu zapovedi u ime Boga, da se odazove njegovu pozivu. Najzad duh ostavi devojkicu, ali ga rabin Šefatja na njegovu begstvu uhvati u jednom olovnom sudu, koji zapečati pečatom Svemogućega, pa ga baci u more. Naprotiv, devojkica izide iz sobe zdrava i vesela i povrati se kralju. U ime nagrade za ovo čudno delo kralj opozove svoju zapovest u obraćanju Jevreja svoga carstva, otpustivši Šefatja sa bogatim darovima. (U jednom litografisanom otisku, prema izdanju Kaufmanna, st. 6. i 7.).

Ali se još i danas dešava u hasidejskim krugovima Poljske i Rusije, da rabin čitavu općinu oblaže postom, groblje uzduž i popreko premerava, i grobove srodnika otvara, da bi izagnao Dibuka pomoću Herema i isterivanja u prisustvu čitave općine, koja tu stoji, zaogrnutu u mrtvačko odelo. Posledica je ovakvih ceremonija, da dotični bolesnik, potresen strahom i plašnjom, umire već posle nekoliko sedmica.

Kao uplivno sredstvo protiv ove bolesti i drugih nesrećnih slučajeva smatra se Kamiot (כמיוט). A to su amuleti ili talizmani, koji sadrže na pergamentu napisani ili na metalnoj pločici otisnutu jevrejsku formulu. Kamiot se obično obesi o vrat ili o zid. I sama Mesusa, koja prvobitno nije imala drugog

cilja, nego da nas uvek opominje na Boga, dobila je u Srednjem Veku mističko značenje, pa je i danas mnogi ljudi smatraju amuletom, koji čuva dom od zlih duhova. Na svakom Mesusa vidimo spolja formulu כונו בכיכסו כונו, koja sadrži u sebi reči ה' אלקינו ה' אב, a može se rešiti ključem אב בג נה. (Pri rešavanju mora se upotrebiti umesto prvog pismena ono, koje mu sleduje po alfabeti). Formule izganjanja sadrže i takozvane »Kimpet (= Kindbett) Täferl«, koje se u spavaćoj sobi porodilje radi zaštite novorodenog deteta od »Lilit« (ženski demon, po talm. tradiciji prva žena Adamova), vešaju na 4 zida. Među Kamiot-ima ima većinom i takvih, koji zagonetnim načinom sadrže neki psalam ili drugi kakav biblijski stih, koji se samo ključem može rešiti. Pisac ovog članka imao je pre više godina prilike, da razgleda nekoliko Kamiota, od kojih je jedan sadržavao ovu formulu: הן דם הכל שרמת הכופא רן דם האץ ויקם אה בש גה דק, rešena ključem אה בש גה דק (umesto prvog pismena alfabeta uzima se poslednji, umesto drugog pretposlednji i t. d.), daje stih psalma: גם כי אלה בניא צלמות לה אורה רע כי: »Kad hodim dolinom seni smrti, ipak se ne bojim oda zla, jer si ti (o Bože!) samnom«. (Psalam 23, 4.). Drugi Kamiot imao je ovaj natpis: אל כשמל בוקס אשאע בקו שהפו שפבב הש לכע: אה בש גה דס הע, rešavao ključem אה בש גה דס הע (umesto prvog pismena alfabeta uzima se 12., umesto drugog 13. i t. d.), pa je sadržavao ove polustihove 91. psalma: לא הורה מפחד לילה: »Ti se ne strašiš noćne strahote, niti strele, koja danju leti. Jer ti Večni jesi moja zaštita«. Po ovom obrascu ima novca i prstenja, koji služe talismanima i kojih se natpis može rešiti različitim ključevima.

U najtešnjoj vezi sa različitim izganjanjem duhova i sa Kamiot-om stoji upotreba različitih trava, biljaka, životinjskih delova i drugih predmeta, koji se ne upotrebljavaju zbog svoje prirodne lekovitosti, nego zbog natprirodne sile, koja je u njima, i koja se pojačava mešavinom. Navešćemo ovde nekoliko recepata, koji su služili na umirenje obolele duše pređašnjih generacija:

Protiv nastupne groznice neka se uzmu 7 trnova od 7 palama, 7 ivera od 7 stabala, 7 eksera od 7 mostova, 7 vrsti pepela iz 7 peći, 7 vrsti zemalja iz 7 jendeka, 7 vrsti smole sa 7 lađa, 7 zrna kima i 7 dlaka od starog psa, sve to neka se uveže dlakom od kose i neka se obesi o vrat. (Sab. 66 b).

Protiv slepoće neka se uzme škorpija od sedam boja, pa neka se osuši u hladu; zatim neka se izmrvi očno belilo i po-meša sa izmrvljenom škorpijom i to: 2 dela belila i 1 deo škorpije, pa neka se metne jedna polovina na jedno, a druga polovina na drugo oko, ali ne više, nego što oči mogu podneti. (Gittin 68 a).

Protiv zubobolje neka se uzme beli luk i izmrvi u ulju i soli, pa neka se metne na nokat palca one strane, na kojoj je bol i sve to neka se obviije testom; ali valja biti vrlo oprezan,

da beli luk ne dodirne meso, jer time mogu postati kraste po telu (Gitin 69a).

Protiv zapaljenja kože neka se uzme amoniak, galbanus, beli med i čisto belo vino, neka se sve to pomeša i time koža maže (Gitin 69a).

Protiv zapaljenja ušiju neka se uzmu bubrezi olinjane kože i neka se razderu uzduž i popreko i stave na žeravicu, a dobi-vena tečnost neka se mlaka stavi na uho. (Aboda Zara 28b).

Ovakvi recepti upotrebljavani su kroz čitav Srednji Vek, pa se i danas u različitim jevrejskim krugovima istoka fabrikuju medikamenti, koji se ne slažu sa modernom medicinom.

Na ovom bi mestu valjalo spomenuti još neka iščeda sujeverja, koja još i danas vladaju jevrejskim narodom, ali se zbog oskudice mesta moraju izostaviti. Fakat je, da je jevrejski narod, za vreme svog večitog seljakanja, mnogo što-šta poprimao od drugih naroda. On bi mnogo više poprimao, pa bi se i sasvim pretopio, da je imao podobnosti za to. Ali jevrejski narod nema te snage, da se sasvim pretopi u druge narode. On je u najrazličnijim prilikama i neudaćama života svagda zadržao svoju jevrejsku osobenost. Ova pak osobenost može se pojačati samo osećanjem jevrejske zajednosti i zajedničkim ciljem, da imaju istu zemlju, gde će se u zajedničkoj budućnosti razvijati na svima oblastima života.

Sabat.

»Ne treba da smo ni Cionisti, ni verni zakonu, da bismo uvažavali značaj Sabata«, tako je nedavno rekao jedan ugledni zastupnik jevrejske općine, Berlin, i on ima pravo. Ko se god u svom srcu oseća zaista još spojenim sa životom naroda u svim vremenima, taj ne može — sve ako i ne veruje u »budući svet« i u jevrejsku državu — predstaviti sebi opstanak jevrejskog naroda bez »kraljice Sabata.« Može se bez preterivanja reći: Više je Sabat učinio za održanje Jevreja, nego Jevreji za održanje Sabata. Da im on nije svake sedmice vraćao dušu i obnavljao duhovnu naponsku snagu, kuluk težetnih dana bi ih sve većma svlačio dole, pa bi najзад dospelili na najniži stupanj materializma i moralne i duhovne utonulosti. Zato se zaista ne mora biti Cionist, pa da se oseti sva divota istorijske posvete, koja se širi nad ovim »dobrim darom« i svom snagom nas brani protiv onih, koji hoće da dirnu u Sabat. (AHAD HAAM, Al Parašat Derahim, III. str. 79.).

Zbilja i Šala u biblijskim predavanjima.

Napisao okr. rabin **J. L. Deutsch**, Ludbreg.

Umesto predika znalo se i zna se u konservativnim krugovima za »Deraša«. Bilo ih je dve različite vrste: Harifut i Magidut.

Harifut se zvala oštroumna talmudska rasprava, koja je htela da pruži rešenje nekog teškog pitanja talmudski školovanim slušaocima, koji su prisvajali sebi pravo, da se upuštaju u prepirku sa predavačem, a predavač ili Daršan morao je biti pouzdan u svojoj temi, ako nije hteo, da se njegova sa mnogo oštroumlja i akribije izgrađena zgrada kakvom snažnom upadicom iz sredine služalaca raspadne u ništa. Jer se tema morala neko vreme unapred obznaniiti narodu, kako bi se mogli dobro spemiti, a slušaoci su bili takvi ljudi, koji su se znali naći u moru Talmuda, a pritom su bili dovoljno duhoviti, da na prvi pogled pronadu slične osobine najsuprotnijih predmeta, da prate vrto-glavo visoke i bezdano duboke dedukcije i da opaze i najmanja odstupanja i suprotnosti, ne bi li prethodna pitanja shvatili, te izlaganje usvojili ili ukratko opravrgli. Nameri li se takav talmudski silnik na doraslog protivnika, onda se trudio da upotrebi čitav arsenal talmudskih komentara i autoriteta, kako bi pomoću svih sila svoga duha opet razmrsio zamršeno klupče svojih izlaganja *ויכל המורה לספר*, i što je više dokaznog gradiva mogao doneti u potvrdu svoga nazora, *הרי זה כשבח*, to je bio tim sigurniji odobravanja i divljenja publike.

Naprotiv, posve drukčije bilo je kod »Magidut«-a. On se obraćao mnogo prostijoj publici, običnim ljudima iz naroda, koji su razumevali samo jednostavan smisao biblijskog prateksta, i kojima je predavač ili »Magid« pružao od običnog smisla pisma odstupajuće ozbiljno ili veselo, često ćudljivo ili dosetljivo tumačenje reči pisma, koje je skoro uvek sadržavalo duboke moralne pouke, a ponekad satirične i duhovite primedbe u vezi sa rečju pisma.

Na taj način je mnogo više unošeno u biblijski stih, nego što se kazuje u njemu, jer je ovo agadijsko tumačenje, posve neodvisno od jednostavnog smisla reči, dopuštalo nebrojena tumačenja »kao što čekić razbija stenu u nebrojenu parčad«. Na oštroumlju agadijskog tumačenja poučavale su se i rasonodavale

nebrojene generacije kroz 2½ tisuće godina, pa zato neka ovde mala uzorna kolekcija veselih i ozbiljnih »Magidut«-a i osluži zabavom i poukom i našim čitaocima.

1. Svaki Jevrejin je obvezan, da posveti svoje slobodno vreme izučavanju Tore. Prema tome, kako mu njegove materijalne životne prilike dozvoljavaju, on će više ili manje vremena posvetiti ovom svetom cilju. Ko god mirno i bezbedno, bez brige o svakidanoj hrani, sedi kod kuće, taj se mora po vas dan baviti Torom. Ali ko mora poći u neprijateljski život, te da u radu ili u dalekom svetu potraži svoj nasušni hleb, on je odgovorio dužnosti izučavanja Tore već onda, ako se ujutru i uveče bavi sa naukom Bozjom. **וירבה בם** neprestano, dakle i o vas dan, da govoriš o reči Bozjoj, **בשבתך בביתך** ako ti je dobar usud dozvolio, da bezbrižno sediš kod kuće; **ובלכתך בדרך** ali, ako moraš poći na daleki put, ne bi li našao komadić hleba, **בשכרך ובקומך** onda je dovoljno, da se Torom pozabaviš tada, kad ležeš i kad ustaješ. Deut. 6, 7.

2. Danas, kad sve napreduje, i velika Ješiva u Bratislavi sa svojih 4—500 znalaca Talmuda iz celoga sveta osnovala je svoje menze i različite dobrotvorne ustanove, kojima se služe većinom siromašni Bahurimi ili učenici Talmuda, koji se spremaju za rabine, veroučitelje, kantore ili šohete, ili žele samo pribaviti sebi jevrejsko znanje, ma da će se u docnijem životu odati najrazličnijim pozivima. Pre nekoliko decenija postojala je samo ustanova slobodnih stolova u domovima pojedinih članova općine. Ali se ona po pravilu sastojala samo iz ručka, naprotiv ujutru i uveče znao je požunski Bahur većinom samo za glad. Jednog takvog ujutru i uveče gladujućeg i odveć mršavog novog Bahura zapitaće jednom rabin na ispitu, pošto je sjajno odgovorio na sva pitanja, kako mu je i zašto izgleda tako rdavo? »Rabi«, reče na to Bahur, »ovde u Požunu izgleda da je izreka Tohaha našla naročitog odjeka (Deut. 28, 26.): **בבוקר תאמר מי יתן ערב** Ovde se ujutru kaže, ko je još čuo, da se jednom Bahuru u Požunu daje večera, **ובערב תאמר מי יתן בוקר** a uveče se opet kaže, ko bi mu ovde dao doručak? Pa kad se jutrom i večeri gladuje, može li se pri tom biti gojazan?« Na to će mu blago reći rabin: »Dete moje, to se ne može izmeniti, jer je to Bogom utvrđeni svetski poredak još od stvorenja sveta! Ti znaš pravilo naših mudraca: **ויהי כל מקום שנאמר ויהי אינו אלא לשון צרה** ona znači nuždu i bedu. A prevedena na požunski znači jedan poznati stav: **ויהי ערב** nužda uveče, **ויהי בוקר** nužda ujutru, **אחד** pa je ipak već jedan dan, naime dan hrane«.

3. Neki otac, koji je imao tu nesreću, da nije mogao da uda ni jednu od svojih osam kćeri, odgovorio je prijatelju, koji se raspitivao o njegovu nahodenju, rečima Rebeke: **קצתי בהי** gadim se na svoj život, מפני בנות חת ispred mojih osam kćeri. (Jer pisme **חת** znači i broj osam.)

4. Navešćemo ovde i čudljivi primer Gematrije, ili uzimanja u pomoć brojne vrednosti pojedinih pismenih reči.

Jakob se najmio na sedmogodišnju službu u Labana, da dobije njegovu kćer Rahelu za ženu, što mu je Laban i obećao rečima: טוב הווי איתה לך מרתו איתה לאיש אחר. Bolje da je dam tebi, nego nekom drugom. Ali i kraj ovog izrečnog obećanja nije dobio Rahelu, nego Leu. Kako se to desilo? Laban je bio lukav čovek, pa je govorio dvosmislenim jezikom, kog Jakob, מרתו הווי איש הם, prost čovek, nije razumeo. Laban je u rečima מרתו i הווי razumeo Rahel i Lea, jer brojna je vrednost za Leu = 9, a za Rahelu = 13, i to במספר קטן ako se posmatra apsolutna brojna vrednost pojedinih pismena bez obzira na njihov položaj u dekadnom sistemu brojeva. (Dakle: ה = 4, ח = 4, ו = 1, svega 9. Isto tako: ל = 3, א = 1, ה = 5, svega 9. מ = 4, ה = 4, ה = 4, ו = 1, svega 13. Isto tako: ר = 2, ח = 8, ל = 3, svega opet 13). I tako je Laban upravo ovo rekao: טוב רa dobro. הווי onu sa brojnom vrednošću reči הווי, dakle Leu, daću tebi, a onu sa brojnom vrednošću reči מרתו ona je Rahel, לאיש אחר daću nekom drugom čoveku.

5. Neki bogat, ali ne baš dobrotvoran Jevrejin, čiji je ceo imetak postao jedne noći plen plamena, žalio se rabinu na svoju zlehadu sudbinu, koja ga je nezašluženo snašla, ma da on ni jednog siromaha nije oterao ispred svojih vrata, nego je svakog uvek nahranio jelom i pićem. Na to mu je rabin ovako odgovorio: »O Abrahamu priča Tora, ויטע אשל da je zasadio gaj, a tu reč jedan naš mudrac tumači kao פונדק לאחסניו prenoćište. A ovo tumačenje leži u samoj reči אשל, jer je abreviatura od אכילה ושתיה = jelo, piće i prenoćište. Ti si svojim gostima svakako davao jelo i piće, ali pod tvoj krov nisi nikoga primio, pa kako je od tvog אשל otpalo lamed, koje znači לילה, to je ostalo još samo אש, vatra, koja ti je kuću sagorela.

6. Pri žrtvovanju Izaka (Gen. 22, 7—8), u dialogu između njega i njegovog oca Abrahama, ponavlja se nekoliko puta reč בני »sine moj« kao i reč אבי »oče moj«, isto tako često se ponavlja i reč ויאמר »a on reče«, što izgleda da je izlišno.

Tumačenje tih rečenica je pak ovo: Po nekoj staroj tradiciji šaputalo se je najpre tiho, a zatim sve glasnije o tome, kao da je Izak bio ilegittimno dete Sarino iz grešne joj ljubavi sa Abimelehemom. To je došlo i Izaku do ušiju, i on je hteo o tome da se uveri na svom usamljenom putu na žrtvovanje. Tada upita Izak svoga oca: אבי »Jesi li ti moj otac?« A ovaj mu odgovori: ויאמר הנני »Jesam, a ti si moj sin!« Ali je Izak još uvek sumnjao, zato je dalje pitao: הנה האש והעצים »Ovde je oganj i drvo, ואתה השח לעולה ali gde je jagnje za žrtvu?« A to znači drugim rečima: da si ti moj rođeni otac, ne bi imao srca, da me sam zakolješ na žrtvu. Tada Abraham razgoni i poslednju sumnju sina odgovorom, koji se nije mogao opravrgnuti: אלקים

יראה לו השם לעולה »Bog je sam izabrao sebi svoju žrtvu, a Božja žrtva mora biti čista i neporočna, בני to pak može biti samo moje vlastito, ljubljeno i drago dete, pravi izdanak tvoga oca Abrahama«.

7. A sad evo nešto i od ozbiljnijih Magiduta: Gen. 6, 1: נח איש צדיק תמים היה בדורותיו »Noa je bio muž pravedan i savršen u svoje vreme«. Na to primećuje Raši, da neki mudraci u njegovu pohvalu tako shvaćaju, kao da je on bio pravedan među bezbožnicima, a da je živio među pobožnima, bio bi i sam mnogo pobožniji; drugi opet vide kuđenje u tome, što je samo među bezbožnicima važio za pobožnog, jer da je n. pr. živio u doba Abrahama, njegova pobožnost bila bi bez svakog značaja. I uz 16. stih ove glave צוהר תעשה לרובה napravi svetlost kovčegu Raši daje dva različita tumačenja: po jednom to beše prozor, a po drugom svetleći dragi kamen. Otkud ove razlike u shvatanju? Još se moramo zapitati, zašto se Lot i njegova porodica nisu smeli obazreti na razorenje Sodome i Gomore? Zato, što Lot nije spasen zbog vlastite pobožnosti, nego zbog vrlina svoga strica Abrahama, jer je samo istinski bogobojažljiv čovek smeo gledati u grehove. Međutim su tumači reči בדורותיו identični sa komentatorima reči צוהר. Mudraci, koji su reč בדורותיו tumačili u korist Noe, držali su ga tako pobožnim, da je smeo gledati kažnjenje grešnika potopom, pa zato i vele, da mu je svetlost dolazila u kovčeg kroz prozor. Oni pak, koji kude Nou kao nešto manje grešnog, nisu mu mogli priznati slobodan pogled na potop, koji je uništavao svet, jer je bio toga nedostojan, nego je spasen zbog svog vrlog sina Sema, zato su oni za צוהר osvetljenje uzeli svetleći dragi kamen, koji mu je slao svetlost i bez prozora.

Buktinja jevrejskog znanja.

Znanje kroz 2000 godina bilo je jedino odlikovanje, koje je vredilo u Izraelu. Naučnik je uživao sve počasti: »Naučnik,« kaže se u Talmuđu (Horajot 3, 3.), »ide ispred kralja, učeni bastard ispred neveštog prvosveštenika«. Kakva razlika prema našim barbarima zapada: Frankima, Gotima, Longobardima! Ovom načelu je ostao Izrael veran za sve vreme svoga poniženja. (A. LEROY-BEAULIEU, Israel chez les Nations, Paris 1893 str. 214.).

Jevrejska molitva.

Prava molitva je stvaranje Jevreja. WELLHAUSEN, Evanđelije Mateja 6, 9.).

Žrtvovanje Izaka.

Po pričama **Sefer Hajašara***) preveo L. F.

Izak, sin Abrahama, rastao je i postao velik, a njegov otac Abraham poučavao ga je na stazi Boga, da upozna Boga, pa će Večni biti s njim. A kad je Izaku bilo tridesetsedam godina, dođe jednog dana Ismael u posetu iz pustinje, pa je tražio priliku da govori i sa Izakom. Ismael se hvalio pred Izakom, pa mu reče: Bilo mi je trinaest godina, kad je Večni rekao mome ocu Abrahamu, da nas obreže. Ja sam tačno izvršio, kako je Večni mome ocu rekao, i tako sam predao svoju dušu Večnome i nisam prekršio njegovu zapoved, koju je zapovedio mome ocu. Tada Izak odgovori Ismaelu i reče: Što se hvališ predamnom zbog ove stvari, radi parčenceta mesa o kom ti je Večni zapovedio, da ga daš od sebe? Kao što Večni, Bog Abrahama, oca moga, živi, Večni bi i mome ocu rekao: Uzmi Izaka i donesi ga predame na žrtvenik, ja se ne bih ustezao, nego bih radosno i voljno izvršio.

Ali je Večni čuo, što je Izak rekao Ismaelu, i dopalo mu se jako. On se reši da kuša Abrahame.

Dogodi se jednog dana, kad Božji anđeli dodoše i stadoše pred Večnoga, da i satana dođe među njih i stade takođe pred Večnoga, da optuži čovečju decu pred Večnim. I Večni reče satani: Odakle dolaziš ti? Satana odgovori Večnome: Sa skitnje kroz zemlju i sa putovanja po njoj. Tada ga zapita Večni: Šta imaš da mi javiš o zemaljskoj deci? Na to odgovori satana: Opazio sam, da sva zemaljska deca Tebi služe i svagda se Tebe sećaju, kad hoće od Tebe što da dobiju. A kad im učiniš, što mole od Tebe, oni se odvrte, ostavljaju Te i ne sećaju Te se više. Pogledaj Abrahama, sina Terahova, dok nije imao dece, služio je Tebi i gradio Ti oltare, kud god je išao, i prinosio Ti je na njima žrtve i objavljivao svagda Tvoje ime svima stanovnicima zemlje. Ali sada, kad mu se rodio sin Izak, ostavio Te je. Svim stanovnicima zemlje priugotovio je veliku čast, a Večnoga je zaboravio. Jer od svega, što je spremio, Tebi nije dao ni jednu žrtvu-paljenicu ili čitavu žrtvu, ni vola, ni ovce, ni jare, od svega što je zaklao onog dana, kad mu je sin odbijen od sise. Isto Ti tako nije od dana, kad mu se rodio sin — a to su danas tridesetsedam godina — sagrađio ni jednog oltara, niti Ti je prineo žrtve, jer je video, da si mu Ti dao ono, što je iskao od Tebe, pa Te je

*) O knjizi Sefer Hajašara vidi Jevrejski Almanah II. str. 118. Prim. Prevod je veran i može se čitati u originalnom tekstu na str. 74. ff.

ostavio. Onda Bog reče satani: Jesi li dobro pazio na moga slugu Abrahama, jer njemu nema ravna na čitavoj zemlji, pošten je i bez ogreške, bogobojažljiv je i kloni se zla? Života mi moga, kad bih mu kazao: Prinesi mi na žrtvu tvoga sina Izaka, on mi ne bi odrekao, kao i kad bih mu kazao: prinesi mi žrtvu paljenicu od sitne stoke ili od goveda. A satana odgovori: a Ti reci Abrahamu to, što si sada govorio, e da li neće pogrešiti i učiniti suprotno Tvojim rečima.

U to vreme bila je reč Večnoga kod Abrahama i on mu reče: Abraham! Ovaj odgovori: Evo me. Tada reče Bog: Uzmi tvog sina, tvog jedinca, koga voliš, Izaka, i idi u zemlju Morije i prinesi ga tamo na žrtvu paljenicu na brdu, koje ću ti ja pokazati oblacima i velelepptom Božjom. Abraham premišljaše u svom srcu: Šta da uradim, te da odvojim moga sina Izaka od njegove matere, i da ga prinesem Večnome na žrtvu paljenicu? Abraham ode pod šator, sede ispred Sare, svoje žene, pa joj ovako progovori: Naš sin Izak već je velik, a još nije naučio službu svome Bogu. Zato ću sutra poći i odvesti ga Šemu i njegovu sinu Eberu, da tamo nauči puteve Božje. Oni će ga zaista učiti, da pozna Boga, i poučiče ga, kako će se u svako doba moliti Bogu, ne bi li ga uslišao, i još će tamo naučiti, na koji se način služi Bogu. Sara odgovori: Pravo si rekao, idi gos odaruj moj, i učini s njim kako si kazao. Ali ne udaljuj moga sina odeveć daleko od mene i ne ostavljaj ga dugo tamo, jer moja duša jako čezne za njegovom dušom. Abraham pak reče Sari: Kćeri moja, moli se Večnome, Bogu našemu, da nam učini dobro.

Sara uzme svog sina Izaka, da te noći kod nje spava; ona ga je ljubila, grlila i milovala sve do jutra. Tada mu reče: Sine moj, kako će se moći moja duša rastati s tobom? Ona ga poljubi i zagrlji još jednom, plakaše s njim i za ovedi zbog njega ocu njegovom, Abrahamu. Sara reče Abrahamu: Molim te, gospodaru moj, pazi na svog sina, drži ga pred očima, jer ja nemam drugog sina ili kćeri sem njega. Ne ostavljaj ga! Kad je gladan, podaj mu jelo, a kad je žedan, neka pije vode, neka ne putuje pešice, niti sedi na suncu. Ne ostavljaj ga samog uz put, ne odreci mu ništa, što god bude kazao, i učini mu sve, što god ti zatraži. Sara je još mnogo plakala i Izak ove noći, i milovala ga je sve do jutra.

A u jutro, Sara uzme dobru i lepu odeću, kakvu je još imala, a koju je nekad dobila od Abimeleha (kralja Filistarskog). Obuče je svom sinu Izaku, metne mu šešir na glavu i ukrasi šešir dragim kamenom. Ona im dade hrane na put, i onda odoše Izak i Abraham, otac njegov, i neke sluge odoše s njima, da ih prate. I Sara pode s njima, išla je jedan deo puta, da ih prati, a oni joj najzad rekoše: Vрати se natrag u kolebu. A kad ću Sara reći svoga sina, Izaka, briznu u glasan plač, a s njom plakaše i njen muž, Abraham. I njihov sin, Izak, stade jako plakati, pa i svi,

koji su ih pratili, plakahu gorko. Sara uzme svog sina Izaka, dr-
žaše ga čvrsto u svom naručju, grljaše ga i ljubljaše i plakaše
dalje s njim. Tada reče Sara: Ko zna, hoću li te opet videti,
sine moj, posle dana današnjeg. I svi su plakali glasno, Abraham,
Sara i Izak, a s njima plakahu i oni, koji su ih pratili. Tada
se Sara odvoji od Izaka sa velikim plačem, i njene sluškinje i
sluge vratiše se s njome u kolebu. A Abraham ode sa svojim
sinom, Izakom, da ga prinese na žrtvu paljenicu, kao što je
Večni zapovedio. Abraham je poveo sa sobom dva dečaka, Is-
maela, sina Hagarina, i Eliezera, svoga slugu, oni idahu s njim zajedno.

Dokle idahu putem, ona dva dečaka ovako su govorila
među sobom. Ismael reče Eliezeru: Gle, moj otac, Atraham, vodi
sad Izaka, da ga prinese na žrtvu paljenicu Večnome, kao što
mu je On zapovedio. I dogodiće se, kad se vrati, da će mi dati
sve, što ima, da ga ja nasledim, jer sam ja njegov sin prvenac.
A Eliezer odgovori Ismaelu i reče mu: Zar nije Abraham tebe i
mater tvoju oterao i zakleo se, da ti nećeš ništa naslediti od
onoga, što je njegovo. Pa kome će onda dati sve, što ima, i svu
svoju krasotu, ako ne svom vernom sluzi, koji ga je služio dan
i noć, i činio onako, kako mi je govorio, zato će meni ostaviti
posle svoje smrti sve, što god ima.

Međutim, Abraham produži svoje putovanje sa Izakom.
Tada dođe satana i pojavi se Abrahamu u obliku starog čoveka,
pogurenog i poniznog. On pristupi Abrahamu i reče mu: Jesi li
ti lud ili budala, kad ideš da izvršiš ovu stvar danas na tvom
sinu jedincu. Zaista, Bog ti je dao sina na izmaku tvojih dana,
kad si već bio star, a sad ideš da ga ubiješ bez uzroka i
da uništiš dušu tvoga sina, tvoga jedinca sa zemlje. Ili va-
ljada ne znaš, ili nisi čuo, da ova stvar nije od Boga, jer Bog
ne može tako zlo postupati sa čovekom i reći mu: idi, ubij tvoga
sina! Kad Abraham ču ove reči, on znadaše, da su to reći sa-
tane, koji hoće da ga odvrati sa puta Božjeg. I Abraham ne
htede čuti glas satane, nego Abraham poviče na satanu i ovaj se udali.

Ali satana dođe opet i pristupi Izaku u obliku mladića le-
pog stasa i lepog lica. On pristupi Izaku i reče mu: Ti valjda
ne znaš, ili nisi čuo, da te tvoj stari i budalasti otac hoće danas
zbog ničega da ubije? Ali ti, sine moj, ne slušaj ga i ne budi
mu uslužan, jer on je star i budalast, ne daj da se tvoja skupo-
cena duša i tvoj lepi stas iskorene sa zemlje. Kad ču Izak ove
reči, on reče svome ocu, Abrahamu: Jesi li čuo, oče moj, što mi je
rekao ovaj čovek? To i to mi je rekao. Tada odgovori Abraham
svome sinu, Izaku: Kloni ga se, ne slušaj njegove reči i ne budi
mu uslužan, jer on je satana, koji hoće danas da nas odvrati
od zapovesti našega Boga. I Abraham poviče na satanu, tako da
se satana udalio od njih.

A kad je video, da ne može ništa da izradi protiv njih, on
se sakrio ispred njih, otišao je i usprečio im se na putu i postao

velika reka puna vode na putu. Kad su Abraham, Izak i njegova dva dečaka stigli na ovo mesto, a oni videše pred sobom vrlo veliku i moćnu reku punu bujne vode. Oni udoše u reku i ona im dopiraše do članaka. Ali kad idahu dalje, voda rastijaše i dopiraše im do vrata; tada se svi ustrašiše od vode. A dok još bejahu u reci, Abraham upoznade mesto i opomenu se, da ovde prede nije bilo vode. I Abraham reče svome sinu, Izaku: Ja poznajem ovo mesto, ovde nije bilo ni reke ni vode. Zaista je satana onaj, koji nam je sve to učinio, da nas odvrati danas od zapovesti našega Boga. Abraham poviče na satanu i reče mu: Neka te Bog pokara, satano, idi dalje od nas, jer mi idemo po zapovesti našega Boga. Tada se uplašī satana od glasa Abrahamova i otide od njih. A ono mesto postade opet suho, kao što je i prede bilo, i tako Abraham i Izak odoše onda na ono mesto, koje im je Bog zapovedio.

Dogodilo se trećeg dana, da je Abraham podigao svoje oči i video izdaleka mesto, sa koga mu je Bog govorio. Tada vide na njemu ognjeni stub, koji je dopirao od zemlje do neba, gust oblak bejaše na gori i slava se Božja vidaše u oblaku. Tada reče Abraham svome sinu, Izaku: Jesi li gledao na gori, koju vidimo izdaleka, ono što ja gledam na njoj? A Izak odgovori: Video sam ognjen stub i oblak, i slava se Božja videla u oblaku. Tada doznade Abraham, da je njegov sin, Izak, povoljna žrtva-paljenica Večnome. I reče Abraham Eliezeru i Ismaelu, svome sinu: Jeste li i vi videli, što smo mi gledali na gori izdaleka? A oni odgovoriše i rekoše: Mi ništa nismo videli, samo smo videli jednu goru kao i sve druge gore na zemlji. Tada Abraham doznade, da Večnom nije po volji, što su i oni išli s njim. Zato im Abraham reče: Ostanite vi ovde sa oslom, a ja i moj sin, Izak, ići ćemo do ove gore, poklonićemo se Večnome, a zatim ćemo se vratiti k vama. Tada Eliezer i Ismael ostadoše na ovom mestu, kao što im je zapovedio Abraham.

Abraham uze cepanice od drva za žrtvu paljenicu, natovari ih na Izaka, sina svoga, u svoju ruku uze oganj i nož i tako odoše obadvojica na ono mesto. Idući tako reče Izak svome ocu: Vidim oganj i drvo, a gde je jagnje, da se prinese Večnome kao žrtva paljenica? Abraham odgovori svome sinu, Izaku, i reče: Sine moj, tebe je Večni izabrao, da mu budeš žrtva-paljenica umesto jagnjeta. Tada reče Izak ocu svome: Sve što ti je Večni zapovedio, oče moj, učiniću rado i veselo. A Abraham reče dalje svome sinu, Izaku: Sine moj, ako imaš u svom srcu kakvu misao protiv ove zapovesti ili savet, koji je neuputan, a ti mi reci, sine moj, ne prikrivaj ga. A Izak odgovori svome ocu, Abrahamu, i reče mu: Kao što je živ Bog, oče moj, i kao što je živa tvoja duša, ja nemam ništa u pameti, ni desno ni levo, protiv one stvari, o kojoj ti je Večni govorio.

Abraham otpočne da gradi oltar na onom mestu, Abraham je gradio, a Izak mu je dodavao kamenje i blato, dok nisu bili

gotovi, da sagrađe oltar. Zatim uze Abraham drva, pa ih složi na oltar, što ga je sagrađio. Sad uze svog sina, Izaka, sveže ga, da bi ga metnuo na drva, koja su bila na oltaru, te da ga zakolje kao žrtvu paljenicu pred Večnim. Tada reče Izak svome ocu: Oče, veži me čvrsto i okuj i tek potom metni me na oltar, da se ne bih micao i otimao od noža, kad bude ušao u moje meso, te da ne obesvetim žrtvu-paljenicu. Abraham učini tako. Tada reče Izak svome ocu: Oče, kad me budeš zaklao i spalio kao žrtvu paljenicu, uzmi ono, što od mog pepela preostane i odnesi mojoj materi, Sari, pa joj reci: Ovo je ugodan miris od Izaka. Ali joj to ne reci, kad sedi kraj studenca, ili na kakvoj uzvišici, da ne bi zbog mene odbacila svoju dušu i umra. Kad je Abraham čuo reči Izaka, on podiže svoj glas i plakaše, kad je Izak ove reči izgovorio, a Abrahamove suze padahu na njegovog sina, Izaka. I Izak plakaše veoma i reče svom ocu: brzo požuri se, oče moj, i izvrši na meni volju Večnoga, našega Boga, kao što ti je zapovedio. Tada je Abrahamovo i Izakovo srce bilo ispunjeno radošću zbog stvari, koju im je Večni zapovedio. Ali je oko gorko plakalo, a srce je bilo veselo. Tada Abraham sveže svoga sina, Izaka, metne ga na oltar preko drva, a Izak si pruži svoj vrat ispred svoga oca na oltaru. Tada pruži Abraham svoju ruku, da očepa nož i zakolje svoga sina kao žrtvu-paljenicu na oltaru.

U taj čas stupiše anđeli milosrđa pred Večnoga, govorahu mu u korist Izaka i rekoše: O, Večni, milosrdni i milostivi kralju, ti imaš milosti za sve, što si stvorio na nebu i na zemlji, i svemu daješ život. Uzmi kakav otkup ili zalogu za Izaka, slugu tvoga, budi blag i smiluj se Abrahamu i Izaku, sinu njegovom, koji su danas uradili po tvojoj reči. Ti si video, Večni, Izaka, sina Abrahamova, okovana i svezana, da bude žrtvovan na oltaru kao kakva stoka! Neka bi se razbudilo tvoje milosrđe nad njima.

U isti čas javi Večni Abrahamu i poviče mu s neba i reče mu: Ne pružaj tvoju ruku prema dečaku i ne čini mu ništa, jer sad znam, da si bogobojažljiv, što si ovo učinio i nisi mi odrekao tvoga sina jedinca. Abraham podiže svoje oči i vide: Kako se jedan ovan pozadi zapleo u žbunu svojim rogovima. To je onaj ovan, kog je Večni stvorio onog dana, kada je stvorio zemlju i nebo. I Večni je odredio ovna od ovog dana pa sve do dana, kad je trebao da bude žrtva-paljenica umesto Izaka. Ovan pođe i približi se Abrahamu. Tada ga ščepa satana i zaplete ga rogovima u žbunu, da ne bude blizu Abrahama i da Abraham zakolje svoga sina. Ali Abraham vide ovna, gde dolazi, i približuje se Abrahamu, i vide, kako ga satana sputava. Tada Abraham ode tamo, uze ga i donese ga pred oltar. Zatim oslobodi svoga sina, Izaka, od uza, i metne ovna umesto njega. Potom zakolje ovna na oltaru i žrtvova ga kao žrtvu-paljenicu umesto Izaka, sina svoga. On poškropi ovnujskom krvlju oltar, poviče i reče: Ovo je ume-

sto moga sina, neka se ova krv smatra kao krv moga sina pred Večnim. I sve što je činio Abraham sa ovnom na oltaru, on uzviknu i reče: Ovo ja umesto moga sina, ovo neka se smatra umesto moga sina pred Večnim.

Abraham ispuni čitavu službu na oltaru i sve je bilo pravo u očima Večnoga i primljeno je kao Izak. Bog je blagoslovio Abrahama i njegovog potomka toga dana.

Priče Eldad Hadani-a.

Preveo po izdanju **A. Epsteina** L. F.*)

Kod nas se bavio čovek po imenu Eldad Hadani iz plemena Dan, pa nam je pričao, da četiri plemena i to: Dan, Naftali, Gad i Ašer, stanuju u zemlji Havila, koja je, kako je od starine pozno, bogata zlatom. Oni imaju sudiju, koji se zove Abdon, i izvršuju (u Talmudu propisane) četiri smrtno kazne nad krivcima. Oni žive u šatorima i seljakaju se od jednog mesta do drugog. Oni stalno ratuju sa sedam kraljeva zemlje Kuš. Zemlja im je velika sedam meseca putovanja. Petorica onih kraljeva graniče njihovu zemlju sa zapadne i istočne strane i poglavito sa ovima su u stalnoj zavadi. Ko god od mladića ima nežno srce, taj se posvećuje na službu Bogu, njegovoj nauci.

Oni imaju čitavo pisme, ali ne čitaju priču o kraljici Esteri, jer nisu preživeli ovo čudo, isto tako ni pesme tugovanke, da ne bi ožalostili svoje srce. U njihovoj usmenoj nauci ne navodi se ni jedan književnik, nego se posvud veli: I zapovedi Josua u ime Mosesa, koji je primio od Boga.

U koga su god među njima zdrave mišice, mora biti ratnik, niko se ne sme udaliti od svoje zadaće, bilo da je određen za učenje Tore, ili za ratnu službu. Kad polaze u rat, oni idu u strogo uređenim redovima. Tri meseca u godini provedu junaci Dana na konjima, kad gone neprijatelje i sede na konjima čitave sedmice. Odmornog dana Sabata silaze dole sa svojih konja, ma gde bili, a konji ostaju pod ratnom opremom. Ako neprijatelj nije na dohvat ruke, onda svetkuju dan Sabata po propisu. Pojave li se neprijatelji toga dana, mnoge će pobiti Božjom silom, koja počiva na njima. Među njima su i potomci Simsona, deca Delile, najslabiji među njima goni veliku gomilu i njihov ratni povik ravan je urliku lava. Obično viču jasno: Pobjeda je u Večnome, nad tvojim narodom, plemena Ješurun, tvoja moć,

*) A. Epstein, Eldad Hadani, Seine Berichte über die X. Stämme und deren Ritus nach Handschriften und alten Drucken, Pressburg 1891, str. 4 ff. Prema ovim pričama zauzet je različit stav. Grätz im prosvetljuje veliki ekskurs u V. svetski svoje Istorije Jevreja, nota br. 19. Grätz zauzima stanovište, da je ovaj turist bio pustolov i šarlatan. Tome suprotno tvrdi Epstein u uvodu svoje gore pomenute knjige, da se Eldad nikako ne može smatrati pustolovom; on je poreklom ili iz Jemena, ili iz Južne Afrike, našto ukazuje njegov glomazni, arabizmima zasićeni hebrejski jezik. Eldad je živio oko 880 godine.

selah! Ovim načinom, pleme Dan je tri meseca u ratu, a posle tri meseca dolaze doma kralju Edielu, koji donesen plen podjednako podeljuje među sva plemena Izraela; kako kralj, tako i književnici dobiju svoj deo. Plemena Gad, Naftali i Ašer takođe su tri meseca u ratu, tako da su za svih dvanaest meseca u ratu.

Oni govore samo hebrejskim jezikom, druge jezike ne razumeju nikako. I Eldad Hadani govori samo hebrejski, a pri tom upotrebljava reči, koje su potpuno nepoznate ostalim Jevrejima. I njihov Talmud je napisan na čistom hebrejskom jeziku, u kom se ne pominje ni jedan književnik. Njihovi zakonski propisi sasvim su identični našima, samo se u nekim malenkostima razlikuju.

Oni pričaju, kad je razoren prvi sveti hram u Jerusolimu, Jevreji su se odselili u Babel. Tada dođoše Haldei i rekoše potomcima Mojsija: Pevajte nam pesme Ciona! Deca Mojsija žestoko su plakala čuvši ove reči, odsekoše svoje prste i rekoše: Zar prsti, kojima smo svirali na liri u svetom hramu, da sviraju na liri idolima? Tada dođe jedan veliki oblak, pa ih preko noć odvede sa šatorima, sitnom stokom i govedima i dovede ih u Havilu. Oni dalje pričaju, mi smo od naših otaca čuli, a ovi od svojih otaca, da se one noći čula strahovita bura, a ujutro se videla velika i moćna neprijateljska vojska. Tada ih Večni ogradi rekom, koja je kamenje i pesak snela na mesto, gde pređe uopće nije bilo reke. Još i sad nosi ta reka kamenje i pesak s velikim šumom i treskom i sa takvom snagom, koja bi i železno brdo smrvila. Ova reka teče šest radnih dana, a Sabata miruje. O suton u šestoga dana, pre nastupanja svetog dana Sabata, spušta se gust oblak i niko ne može kroz njega prodreti u zemlju ovih plemena, dok ne prođe Sabat, a onda reka opet počinje nositi kamenje i pesak. Ta se reka zove Sambation. Na nekim je mestima ova reka 60 rifa široka, oni stoje s one strane reke, a mi s ove strane, i mi govorimo s njima (s potomcima Mojsijevim), ali niti možemo mi k njima, niti mogu oni k nama.

U njihovoj zemlji (u zemlji potomaka Mojsijevih) ne živi ni jedna divlja životinja, niti nečista stoka i crv, nego samo sitna stoka i goveda, oni obrađuju polja i tamo rastu svakovrsni plodovi. Oni su u veri verni, drže se usmene i pismene nauke, mudri su, pobožni i poštení. Oni ne znaju pleme Dan, jer je ono još pre razorenja svetog hrama stanovalo u zemlji Havili, ali znaju plemena Gad, Ašer i Naftali, jer su ona došla tek posle razorenja ka plemenu Dan. Ova tri plemena stanovala su prvobitno sa plemenom Isahar u njihovim gradovima i uvek je bilo svađe sa plemenom Isahar, jer im ovo govoraše: Vi ste potomci sluškinja¹⁾. Ovi su strahovali, da ovi ne otpočnu rat s njima, zato se odseleše odatle i dođoše ka deci Dan i tako stanuju četiri plemena na istom mestu.

1) Gad i Ašer behu deca Silpe, sluškinje Lee. Dan i Naftali behu deca Bilhe, sluškinje Rahel-ine. Naprotiv, Isahar beše sin Lee.

Ako ne još više.

Od **J. L. Perc-a.**

Rebe¹⁾ iz Nemirova nestajao je svakog petka ujutru za vreme Selihota, rasplinut u tankom vazduhu! Nigde se nije mogao naći, ni u sinagogi, ni u obema učionama, ili u nekom m-njanu na molitvi, a izvesno ne kod kuće. Njegova su vrata bila otvorena, ljudi su ulazili i izlazili, kako im se prohtevalo — niko nije rebe-u ukrao što — ali nikoga nije bilo kod kuće.

Gde to može da bude rebe?

Gde bi bio, kad su velike svetkovine tako blisko, ako ne u nebu? Jevreji potrebuju održavanje života, mir, zdravlje; oni žele biti dobri i pobožni, ali njihovi gresi su veliki, a satana sa svojih tisuću očiju vrebava svet od jednog kraja do drugog, on vidi, optužuje i priča sve potanko — pa ko će onda pomoći, ako ne rebe? Tako su mislili ljudi.

Ali jednom dođe nekakav Litavac i stade se smejati! Vi znate Litavce — oni baš ne cene molitvenike i radije se kljukaju Talmudom i Decisorima. A ko bi se, pitam vas, sa jednim »Litavakom« upustio u disput?

Šta će biti od rebe?

»Ne znam i ne brinem se o tome«, reče on, sleže ramenima i već se rešio (što ti je Litavac!), da dozna.

Još iste večeri, odmah posle večernje molitve, prikrade se Litavac u sobu rebe-a, zavuče se ispod njegovog kreveta i tu ležao mirno. Naumio je, da ostane tu čitavu noć, ne bi li doznao kuda ide rebe i šta radi za vreme Selihota.

Još nije svitao dan, kad on začu poziv na molitvu. Rebe je neko vreme bio budan. Litavac ga je za čitavo po časa čuo uzdisati i stenjati. Ko god je ikad čuo stenjanje nemirovskog rebe-a, znaće, kakva tuga za čitav Izrael, kakav duševni bol dolazi do izražaja sa svakim uzdisajem.

Zatim ču Litavac, kako ljudi ustadoše i ostaviše dom. Još uvek je tišina i mračno, samo jedan mali mesečev zrak prodire kroz prozor unutra. Docije je priznao, da bi mu bilo strah i zebnja, kad bi znao, da je sam sa rebe-om. Ali Litavac je duran. On drhće i strepi kao riba, ali se ne miče.

Najzad ustade rebe (da dugo poživi!) takođe.

On ode do jednog ormara za odelo i uze jedan zavežljaj,

1) Naziv rabina kod Hasidima.

u kom je bilo ratarsko odelo; platnene čakšire, visoke čizme, kožuh, širok filcan šešir i širok kožni pojas, okovan bakrenim ekserima. Rebe obuče odelo.

Iz džepa kožuha visi kraj od debelog užeta, od ratarskog užeta.

Odlazeći rebe skrenu u kuhinju, sagne se i uze sekiru ispod kreveta, zadene je za pojas i ode iz kuće. Litavac drhće, ali je postojan.

Tišina jezovitog Selihot-dana pritisla je mračne ulice, nju ponekad prekida vika molitva iz kakvog malog Minjana ili stenjanje kakvog bolesnika iza prozora. Rebe korača tik uz zidove i drži se seni od domova. On ide od jednog do drugog, a Litavac iza njega. I Litavac čuje kucanje svoga srca, kako se meša sa teškim koracima rebe-a, ali ide za njim, i zajedno ostavljaju grad.

Iza grada je mala šumica. Rebe (neka dugo poživi) ulazi u nju. Učini trideset do četrdeset koraka i zastane mirno kod jednog malog drveta. Litavac vide sa čuđenjem, kako rebe uze sekiru i stade udarati u drvo. Vide, kako rebe čini udarac za udarcem, on ču, kako drvo puca i krši se. Malo drvo pade, a rebe ga iscepa u panjeve, a panjeve u iverje. Tada napravi snop, veže ga užetom, natovari ga na pleća, metne sekiru za pojas, ostavi šumu i vrati se u grad.

U jednoj od zadnjih ulica stade pred jednom siromašnom, trošnom, malom kućom i zakuca na prozoru.

»Ko je to?« — poviče neki uplašeni glas iznutra. Litavac zna, da je to glas neke Jevrejke, bolesne Jevrejke.

»Ja« — odgovori rebe u ratarskom dialektu.

»Ko je to?« — zapita glas dalje.

Rebe opet odgovori maloruski: »Vasil«.

»Koji Vasil? I šta hoćeš ti, Vasile?«

»Imam drva na prodaj«, reče lažni ratar, »vrlo jeftino, gotovo badava«. I odmah uđe. Litavac se prikrađe iza njega i vide pri slaboj svetlosti siromašnu sobu sa bednim, slomljenim nameštajem. U krevetu ležaše bolesna, u tralje uvijena Jevrejka, koja ogorčeno reče:

»Drva na prodaj? — a otkud meni, sirotoj udovici, novaca, da platim?«

»Daću ti drvo za šest grošića na veru!«

»A kako ću ti ikad platiti?« — jadicovaše sirota žena.

»Budalasto stvorenje!« — reče joj rebe. Pogle samo; ti si sirota, bolna Jevrejka, i ja ti rado poveravam snopić drva; verujem, da ćeš mi u svoje vreme platiti. A ti imaš velikog, moćnog Boga, a nemaš poverenja u njega? Čak ni onda, kad su u pitanju tričavih šest grošića!«

»A ko će naložiti vatru u peći?« — zastenja udovica.

»Izgledam li ja tako, kao da bih mogla zbog toga ustati, a moj sin je otišao na rad?«

»Ja ću umesto tebe ugrijati peć« — reče rebe. I rebe se moljaše Bogu, dok je slagao drva u peć, stenjući prvi deo Selihota. A zatim, kad se u peći razgore i drva počеше puckati, on izgovori, već mnogo veselije, i drugi deo Selihota. Treći deo je izgovarao, kad je vatra jako gorela, te je morao zatvoriti vrata od peći.

Litavac, koji je sve to video, ostade u rebe-a kao jedan od njegovih pristicalica.

I docnije, kad bi neko rekao, kako rebe u danima Selihota rano ustaje i u nebo odleće, umesto da se smeje Litavac bi mirno dodao: »Ako ne i više«!

Rođenje Egsilarha Bostanai-a.

Iz »Seder Hadorota« **R. Jehiela Heilperna** preveo L. F.*)

Za vreme persijske vladavine beše jedan bezumni kralj, koji je hteo da istrebi sve potomke kraljevskog doma Davidova. On dade za njima tragati u čitavom svom carstvu, dao ih je poubijati, njihove srodnike i prijatelje pozatvarati, blatom ukaljati, mučiti, njihovu malu decu ubijati, a trudnim ženama utrobu rasporiti. Božjom milošću ostade jedna žena pošteđena, kojoj je muž naskoro posle svadbe ubijen, a koja je išla na susret porođaju deteta.

Tada usni kralj, kao da stoji u jednoj divnoj bašti sa drvećem, punim lepog i prekrasnog ploda. Obuzet zavišću, što ta bašta nije njegova, on otpoče tlačenje, kidao je plodove zajedno sa grančicama, čupao je žile brižljivo motreći, da ne ostane ni jedna grančica, koja bi još mogla nositi plod. Ali on nađe tada još jednu žilu, iz koje je izrastila mladica, i već je podigao sekiru, da poseče mladicu, kad mu jedan starac rumena lica i sjajnih očiju sa dubokim uzdahom izide na susret pa, viknuvši jasnim gromkim glasom da stane, istragne mu iz ruke sekiru i udari ga njome po glavi, tako da je krv potekla i oblila mu lice i bradu. Kralj se osećaše blizo smrti, on pade na zemlju pred starcem, pa plakaše i moljaše: »O, gospode moj, neka bi moja molba bila saslušana, te da me ne upropastiš. Jer šta sam ti ja učinio, šta je moj greh i prestup, kad hoćeš da me ubiješ?« Tada mu odgovori starac: »Zar je tvoje pakosno delo protiv mene tako maleno, kad si ušao u moju baštu, da je opustošiš? Kad si video u

*) מעשה ביותנאי je izišlo i kao samostalna knjižica, i kao dodatak različitim knjigama, tako n. pr. uz מלחמת החכמה והעושר וקול מבשר, מלחמת החכמה והעושר etc.

njoj lepe plodove, zašto ih nisi jeo i tvoje špagove njima napunio? Ako si se zaželeo neke vočke, zašto nisi uzeo jednu grančicu, da je sebi presadiš? Pa ti ni to nije bilo dosta, što si uništio grančice, lišće, cvetove i plodove, nego si još roveo i kopao, da ne ostane ni jedna žilica, iz koje bi još moglo drvo izrasti. Ja kukam zbog moje bašte, koju sam toliko godina sadio, zalivao i negovao, a sada mi je od čitave bašte ostala samo jedna žilica. Ali mi je ona bila sva uteha, nju sam hteo zalivati, da poraste veliko drvo, pa da od njegovih mladica podignem opet veliku baštu. No ti si podigao tvoju sekiru, da i nju uništiš, te da ne ostane ni najmanja žilica, iz koje bi mi mogla postati nova bašta! U oholosti svoga srca ti još govoriš, da si u tvojim očima muž pravedan, a ovamo bi i malen deo tvoga zločinog dela bio dovoljan, da te progoni iz zemlje života i da ti iskoreni uspomenu ispod neba.« Tada se kralj opet zaplače, pade pred starca, moljaše ga za milost i reče: »O, gospode moj! Ja sam ludo radio, i sad, kad sam se vratio u se, ja se kajem, pa kako se osećam kažnjenim, udario sam se u bedro. Zato poštedi mi život i nemoj me ubiti, a ja ću, za to jemčim, ovu biljku verno gajiti, u određeno vreme zalivati, o njoj se brinuti i čuvati je dan i noć, dok ne poraste snažno drvo, a ja ću onda sa njegovim mladicama zasaditi čitavu baštu, da opet bude onakva, kakva je bila, oprosti mi, što sam učinio!« U tom se kralj probudi i nađe krv na svom ležištu, strah ga veliki spopade, pa se u najvećem nemiru prevrtaše na svom krevetu tamo i amo, sve do jutra. Tada pozove svoje mudrace i vrače, ispriča im svoju nevolju, ali svi behu umukli, niko ne zudaše da odgovori. Tada stupi napred jedan od njegovih slugu i reče: »Gospodaru moj i kralju! Ti znaš, da jevrejski mudraci i potomci njihova kraljevskog doma u izgnanstvu obavljaju državne poslove, a kraljevi, koji su bili pre tebe, starali su se davanjem poklona i stalnom platom za njihovo izdržavanje, a oni su im rešavali zagonetke, obaveštavali su ih o naučnim stvarima i tumačili im lica noći i njihove snove. A ti hoćeš da ih uništiš i ubiješ, te mnogi jadikuju okovani u tamnicama. Ako si voljan, da se raspitaš o ostatku njihovih mudraca, koji sede u zatvoru, pa im ispričaš san, da ga protumače, možda ćeš dobiti neki odgovor«. Kralju se dopadne ovo, pa zapovedi, da se jedan od njihovih mudraca, kome je zamenjeno robijaško odelo, izvede predanj', da odgovori na pitanje, na koje nije mogao odgovoriti ni jedan od njegovih mudraca. Kad je sluga izvršio ovu poruku svoga kralja, dođe jedan od staraca, čiji je mladi, poreklom iz kraljevskog doma, zet ubijen uskoro posle svadbe, i reče: »Idem ja kralju, pa ću mu reći sve, što želi«. Njegovi sužnji drugovi ga pitahu, što se toliko pleće u ovu stvar, kad ni ne zna, kakvo će mu se pitanje postaviti. A on odgovori: »Kralj je usnio san, što je video on, video sam i ja, pa mu znam značenje«. Njegovi se prijatelji saglasiše s njime i rekoše: »Neka

ti Bog bude u pomoći i neka ti dade milost pred kraljem, da uzmogneš govoriti, a da se ne osramotiš«. A kad ga je zatim kraljev sluga pozvao, da se namaže i okupa i odelo, koje mu je doneo, zameni za robijaško, jer je tako kralj zapovedio, zakune se stari, da on toga neće učiniti, nego da će takav kakav je izići pred kralja. Njegova žalost bila je izražena na njegovu licu, a smrad izmeta, kojim je prljan u tamnici, izbijaše iz njegova odela, iz očiju mu pak tecijahu suze.

Tada reče kralj: »Usnio sam san i niko ne ume da ga protumači, možda ćeš ti moći da ga protumačiš?« A stari odgovori: »Zar nije tumačenje samo u Boga? Ispričaj mi ga, gospodaru i kralju moj, ili ja ću ga ispričati tebi, ako hoćeš«. »Ako ga znaš, a ti ga reci!« odgovori kralj. On ga ispriča i još opomene kralja na ponešto, što je bio zaboravio. Kralj se začudi i poviče: »Tu nema šta da se ispravi, što si ti govorio, a sad mi kaži i tumačenje!«

Sa suzama otpočne on svoj govor: »Gospodaru i kralju moj! Bašta, koju si video, jeste porodica kraljevskog doma Davidova, drveta u njoj, velika i mala, jesu potomci stari, mladići i deca, na izgled divni i ukusni plodovi jesu mudraci,iskusni u svima naukama i vični u ljubavi i plemenitom delanju. U svojoj srčbi ti si navalio na tu baštu, da uništiš drveta sa njihovim grančicama i lišćem, a to su tvoje zapovesti, koje si izdao da se kolje i ubija, ne štedeći dete ni u materinoj utrobi. A kad si razgledao baštu da vidiš, nije li još jedna žilica preostala, pa si takvu žilicu i našao — znaj, istina je, ostala je još jedna žena iz Davidove porodice, koja stoji pred porođajem deteta, a to je ona žilica, koju si u snu video, na koju si digao sekiru, da je uništiš, jer to su namere, koje si imao, da iskoreniš čitav dom Davidov. Starac pak, koji ti se javio, koji je glasno uzviknuo i srdito podigao svoj glas protiv tebe, to je David, kralj Izraela. Njega si ti preklinjao, njemu si obećao, da ćeš mladu biljku čuvati, zalivati i gajiti, dok ne izraste moćno drvo, ali time si obećao, da ćeš ženu, o kojoj sam ti govorio, i njene srodnike odsad čuvati i zaklanjati«.

Tada odgovori kralj: »Zaista, priznajem da si dobro protumačio. A sada tragaj i gledaj da doznaš, ima li još žene od kraljevske krvi, koja očekuje porod, ja ću joj ukazati dobrotu, paziću i nju i dete, koje će roditi, i ispuniću sve, što sam obećao, braniću ga i dovesti do dostojanstva, dok me bude na zemlji«. Kad je starac čuo ove reči, nije se mogao više uzdržati, pa plačući reče jasnim glasom: »O, gospodaru moj i kralju! Ja sam do dna iskapio čašu stradanja. Moja je kći bila verena sa mladićem najplemenitijeg roda, i tek što je obavljena svadba, izide tvoja zapovest, da se istrebi čita dom Davidov, pa je i onog mladog ženiha zadesila ista sudbina. Ja i njegovi srodnici i prijatelji bačeni smo u zatvor, a moja je kći od nekoliko meseca

udova, ali ja ne znam, očekuje li ona rođenje deteta«. »Idi doma«, reče kralj, »i javi tvojoj kćeri, da sam dao slobodu i tebi i tvojim sazatvorenici, i da sam zapovedio, da vas dalje ne kinje. Moju zaštitnu ruku držaću nad vama i moje brižno oko će vas čuvati«. Za potvrdu toga, što je govorio, on skinje prsten sa svoga prsta i natakne ga na starčev. Ovaj pak doču kod kuće, da mu kći očekuje dete i njegova je radost bila vrlo velika.

Kad je starac doneo kralju vest, ovaj se jako obraduje i izda zapovest, da se za mladu ženu spremi u palati lepa soba sa svima udobnostima i da se pobrinu za nju najodabranija jela u zimu i u leto. A detetu, što će se roditi, dade kralj ime Bostanai, zbog bašte, koju je u snu video.

Velika je radost bila kod svih Jevreja, kad su saznali za ovu na sve strane raširenu vest, da dom Davidov nije uništen, da je Bog poklonio svoju ljubav ovom domu, jer mu se rodio nov izdanak, i posvud su držana javna molebstvija. A Bostanai je rastao, bio je poučljiv dečak, učio je Toru, Mišnu, Talmud, zakonik i profane nauke. Kad se kralju ispričalo o napredovanju mladića, on zaželi da ga vidi i dade ga izvesti preda se. Kralj i svi njegovi mudraci divili su se ovom mladiću. Ljupkost, Bogom dano nasleđe Davidovo, ozaravala je njegovo lepo lice. Tako je stajao nepomično pred kraljem sve do uveče, niti je mrdnuo glavom, niti je maknuo nogom. Tada mu pade na ružičastu slepoočnicu obad, koji ga ubode, tako da je krv proćurila, ali ga on ne otera. Kad je to video kralj, on će zapitati mladića, zašto ne otera obada, a on mu odgovori: »U nas je nasleđena tradicija još iz vremena, kad nam je uzeta kruna da, kad nas prilika dovede u kraljevsku palatu, ne govorimo, ne smejemo se i ne dižemo ruku pred licem kralja«. Dopadne se kralju ovaj govor i on upoznade u mladiću razumna i uvidavna čoveka, pa zapovedi, da ga obaspu bogatim poklonima i posade u kraljevske kočije, i izviče ga za egsilarha. Među Jevrejima je vladala velika radost zbog počasti, koja je ukazana potomku iz doma Davidova. Kralj mu zapovedi, da postavi sudije i da se posveti vladavinskim poslovima. Predstojnici velikih škola, koji su mu bili najuža pratnja: desno predstojnik velike škole u Suri, levo poglavice velikih škola u Nehardei i Pumbediti, imali su, njime uponomoćeni, biti sudije u čitavom Izraelu. I tako je ostalo dugo vremena u Izraelu sve do vladavine izmaelitskog kralja, koji je postavljao sudije za sve narode svoga carstva, zbog čega su jevrejske sudije bile izlišne. Samo dostajanstvo egsilarha postoji i danas, te egsilarsi i sada nose obada u svom pečatu i grbu kao uspomena na samosavlađivanje, po kojem je Bostanai nepomično stajao, kad ga je obad ubo u slepoočnicu. O ostalim odlikovanjima, koja je Bostanai dobio od kralja, izveštava »Kronika doma Davidova«. Dodaću još jednu priču iz njegova života, po kojoj se može suditi o ugledu, u kom je bio Bostanai.

Jednog dana dode kalif Ali ben Abitulab sa velikom pratnjom u rezidenciju Bostanaia. Ovaj mu, praćen mnogim članovima općine, iziđe u susret sa smotuljkom Tore i drugim svetim knjigama. Kalif se jako obradovao zbog ove počasti i izmolio njegov blagoslov. Zatim ga je obdario lepom odećom, koju je doneo sa svog ratnog pohoda protiv Persije. Ali se začudio, kad je na pitanje o njegovoj deci dočuo, da je, ma da je već 35 godina star, još uvek neoženjen, jer nije našao zgodnu suprugu. Tada mu je Ali dao lepu devicu Daru za ženu, ratnu zarobljenicu, kćer persijskog kralja, koju je Bostanai odveo doma, pošto je postala Jevrejkom.

Jedna noć pod krevetom.

Novela.

Napisao **Aron Kišicky**, Osijek.

Nikada još nijesu učenici talmud-tore tako često izostajali sa školske obuke, kao onda, kada se u malenom gradiću Jalovki pojavio novi kantor Ruvke sa svojom pjevačkom družinom, kojoj se čitava općina upravo divila. »Aj, aj, aj,« jadikovao je i uzdisao rabi Hiršl, učitelj talmuda, kada je stupio u školsku sobu i opazio, da nema gotovo ni trećine njegovih učenika.

»Gdje je zaboga Berl, gdje je Šmerl, gdje Hackel pa Tordres? — Kako da započnem bez Leisera teški odlomak »Nešer«?»

Nije rabi Hiršl bio jedini, koji se tužio tomu zlu, jadikovali su i drugi učitelji talmud-tore. Ah, ta čudna školska mladež, kao da je đavo u nju ušao! Ne mari vam ona više za talmud, već stoji čitav božji dan pod prozorom kantorovog stana, koji sa svojim pjevačima drži pokuse, pa prisluškuje lijepim i milozvučnim melodijama. Tako eto ona stoji, ne miče se sa mjesta, pa sluša i samo sluša, ne mareći baš ništa ni za kuću svoju ni za školu; mladež kao da veli: »Što me se tiče otac, što mati, što škola i učitelji!« Nju vuče nešto sa neodoljivom silom onamo, k prozorama kantorova stana.....

Nedaleko one stare i gotovo već trošne bogomolje stoji prostrana kuća, u kojoj stanuje novi kantor. Veliki su prozori za vrijeme vrućih ljetnih dana uvijek otvoreni i kroz njih prodiru lijepi i čisti zvukovi pjesama..... onamo hrli mladež gradića Jalovke, da vidi, da čuje..... Usred oveće sobe stoji duguljasti stol, na kojemu se u svako doba nalazi vrući samovar velikog obujma. Na čelu stola sjedi kantor Ruvke, crvenokosi debeljko od kojih četrdeset godina, srednjega rasta i okrugla nabuhla lica i pije

čaj. On se pri tom važnom poslu neobično jako znoji, budući da je već desetu čašu popio; on zapravo ni ne pije, on upravo toči vrući čaj u sebe..... mora da je vraški žedan. Taj vam je kantor čudan čovjek, sebičnjak prvoga reda, koji samo sebe voli; drugi za njega mnogo ne važe. Upravo je ispio posljednju čašu i postavio je obrnuto na stol (kanda Neronov znak o miru.....). Njegovi su ga pjevači dosada požudno promatrali, pa istom tada, kada su svi zapjevali novi »Ato nigleso«, dobio je svaki čašicu čaja. »Započeo je sa velikim, a završio kod malenog«, tačno onako, kako veli Sveto Pismo. Isprva bili su počašćeni basovi i tenori, a zatim, ako je u samovaru još štogod preostalo, soprani i altisti. Kantoru naime često dolaze gosti na čaj, tako: Elje, šadhen, Kive, badhen, pa Jankef, krojač, Berl, postolar i Leml, kovač..... Ovi vam ljudi imaju uvijek vremena, da se malko okrijepe sa toplim čajem, oni su stalni poštivači kantorovi, jer neobično ljube lijepu židovsku pjesmu, pa će za kantora staviti i život svoj na kocku, ako to baš mora da bude. Učenjaci talmuda su vam naime sasvim drugi ljudi, negoli obrtnici. Dok prvi nalaze opće zadovoljstvo — učeći rabinske znanosti (oni veoma poštivaju rabine), za židovskog je obrtnika najveća razonoda — kantor i njegov zbor. Kada on u hramu sluša pobožne pjesme, njemu se tada od veselja uzdiže duša u daleke-daleke visine.....

Takvim ljudima stoji samovar uvijek na raspoloženju. Pa i šames Mendel, sa dugom bijelom bradom, voli kadkada po koju čašicu; dešava se ali, da radi takvih gosti ni kapi čaja ne preostaje za mlađe pjevače; ovi bi se u takvom slučaju silno razljutili, pa bi najradije pobjegli i ostavili kantora na cjedilu, no ovaj bi jednim jedinim pogledom znao da umiri uznemirene uzbudene duše.

Jer kad Ruvke sa akustičnom vilicom nekoliko puta lagano udara po stolu, da dobije glas A, tad sve zamukne, nastaje grobna tišina i svi redom pobožna lica čekaju na početni znak. On znade da začara svakoga, svi ga slušaju bez iz ikakvog prigovaranja, pače dopuštaju, da ih psuje, muči i kožu guli, a to samo zato, što svi misle, da ono, što im kantor Ruvke pruža, nitko drugi dati ne može.

Kao što su za vremena faraona u Egiptu samo svećenici i kraljevi znali čitati i pisati, a ostalom je pučanstvu sve to bilo posve nepoznato, tako je i pjevanje nota u ono doba bilo za kantore i njihove pjevače velika tajna. U ono bi doba kantori svoje vlastite skladbe uvježbali sa svojim pjevačima i to na taj način, da bi oni svoje pjesme nastojali utuviti pjevačima u glavu. Kadgod bi kantoru pala na um kakva zanimljiva melodija, on bi smjesta znao sazvati svoj zbor, pa bi pred njim pjevao novu svoju umotvorinu, i to vrlo polagano, da bi pjevači mogli svaki pojedini glas razabrati; kantor bi ih toliko gnjavio, dok ne bi dobro naučili tu pjesmu.

No dešavalo se također, da je kantoru usred noći sinulo u glavu nekoliko zgodnih glasova, iz kojih bi stvorio novi »Haški-venu«, pa da ga ne zaboravi, skočio je smesta iz kreveta, probudio svoje pjevače, koji su onda — htjeli ili ne — morali u polusnu naučiti tu pjesmu.

K Ruvke-u dolazili su razni pjevači, da besplatno nauče čitanje nota, budući je on bio na glasu kao »poznavalac nota« i muzičar.

»Pjevanje nota« je za kantora tajna, koju nezna svatko; no iako su tu veliku tajnu kod njega već mnogi naučili, oni vam ne bi znali način, kako se stvara pojedini »tonart«.

Ovu je tajnu »tonarta« skrivao Ruvke čvrsto u sebi, baš kao u kakvoj zatvorenoj knjizi sa sedam pečata, koju kani sa sobom u grob ponijeti.

No dogodi se nešto sasvim neobično, čemu se nitko živ ne bi nadao, a još najmanje kantor Ruvke. Potonji je naime sam otkrio tajnu »tonarta«, a da to nije znao, pa je ona tako postala opće poznatom. Svakako je ovo »otkriće« najveća zasluga Leisera, jednog od kantorovih pjevača, koji je napokon u veliku tminu, u kojoj su svi lutali, unio svijetlo i to ono svijetlo, komu su se svi tako radovali.

Leiser vam je fina glava, dakako vrsni poznavalac talmuda, najbolji i najbistriji u Ješivi. Napustio je sve, t. j. školu, samo da postane pjevačem kod kantora. Doista — on je postao pjevačem i već kod Ruvke-a bio godinu dana, gladovao kao i ostali, obasut najrazličitijim psovkama kao i ostali, on je ipak čvrsto ustrajao u svom poslu.

Glavno — naučio je pjevanje nota. Jedno ga je ipak mučilo, upravo peklo: htio se domoći tajne »tonarta«; ovu dakako nije mogao ni od koga da saznade, jer je za nju jedini samo kantor znao.

Njegovo je dugotrajno i mučno nastojanje ipak napokon urodilo željno očekivanim plodom. Dugo je razmišljao, kako bi na lukav način došao do tajne. To mu je doduše pošlo za rukom, ali je zato morao čitavu jednu zimsku noć u najvećem strahu pod kantorovim krevetom proboraviti. . . .

* * *

Šajke, tenorista i kantorova »desna ruka«, prisvojio si je sve kantorove manire i običaje, i to za vrijeme mnogo godina, otkako je kod njega u službi. Nosio je dugu kosu, koja se čak ramena doticala, samo da ga ljudi drže velikim umjetnikom, a posrebreni štapić držao je obično prema natrag. Kadgod je šetao ulicom, on je — oponašajući svog majstora — držao usta čvrsto zatvorena, a vrat mu je i ljeti i zimi bio pomno zamotan u vunenom šalu. To je bila značajka svih kantora onoga doba.

Oni su jednom riječju bili robovi svoga glasa, jer su vječno

živjeli u strahu, da ga ne izgube, pa su se zato čuvali svih nepogoda, koje bi mogle da uslijede.

U mjesecu je »Elulu« stupanj njihove »hipohonderije« dosegao svoj vrhunac. Oni vam uopće nijesu glasno odzdravljali, jer bi, sačuvaj Bože, povrijedili glas svoj, no ako su, recimo, idući ulicom susreli »rošhakola« ili »gabaja«, onda su dakako glasno pozdravljali »dobar dan«, ali bi se odmah sklonili u kakvu malenu uličicu, gdje bi neopazice usta k rukavu prignuli i sa tihim... a....e....i....o....u.... ustanovili, da li im je glasovni organ uslijed glasnog pozdravljanja povrijeđen.....

Tako je tenorista Šajke u svemu svoga majstora oponašao. Često je tukao mlade pjevače, te s njima grubo postupao, samo da stekne kantorovu veliku naklonost, i da na taj način dođe do tajne »tonarta«. On se pred svima hvastao, da mu je napokon ipak kantor obećao odati tajnu »tonarta«, i to samo zato, što dugo vremena već kod njega najzdušnije vrši svoju službu i što ima mnogo izgleda, da zaposjedne mjesto kantora uvećoj nekoj općini.

Kod pjevača vladalo je stoga veliko ogorčenje. Zar Šajke da bude sretni izabranik, koji će jedini doznati tajnu »tonarta«, a oni da i dalje lutaju po nesnosnoj tmini? Treba nešto da se uradi! Bude dogovoreno, da se marljivo uhodari, da se kantor i Šajke-a ne puštaju s vida i da se organizuje stalna straža, koja će često da se izmjeni i koja će vazda budnim okom paziti na onu dvojicu, što rade, gdje se razgovaraju, da bi se otkriću »tonarta« moglo prisluškivati, možda iza vratiju, pod prozorom, ili... ili čak..... čak pod krevetom!

Osnovana je urotnička družba. Svaki je pjevač imao određeno svoje mjesto, da bi što lakše mogao da uhodari, no sve bez uspjeha. Kantor je bio veoma oprezan. Govorio je Šajke-u: »Zrak još nije dovoljno čist, osjećam, da još nije nadošlo pravo vrijeme, da ti otkrijem svoju veliku tajnu. Mogao bi, sačuvaj Bože, netko da nas čuje, pa bi onda time bilo sve upropašteno, ostao bih kao pastir bez.....« Dalje nije smio da govori, jer tal mud veli: »Ne otvaraj usta za đavla.....« Ruvke je neprestano odgađao vrijeme svoga otkrivanja. »Još nije došlo vrijeme«, tješio je on Šajke-a, »danas još ne, počekaj malo..... strpi se.....« Budno oko urotničke družbe neprestano pazi. Ruvke je veoma uzrujan, boji se..... Ali Šajke nije napustio nade.....

Došao je napokon mali blagdan Hanuka. Ruvke je po dvojicu svojih pjevača odaslao u grad, da skupljaju od »balebatima« novaca i dobrovoljnih darova. Dobro opremljeni sa svjetiljkama i škrabicama lutali su oni do u kasnu noć po najvećem blatu; to im u dakako isplatilo, jer su već željno očekivali taj unosni dohodak. Bilo je kuća, gdje su pjevače nesamo novčano obdarili, već ih i čajem i slatkišima počastili. Pjevači su napose bili nagrađeni onde, gdje su — zamoljeni — pjevali »jomim-noroim« pjesme.

Ruvke je držao baš tu noć zgodnom, da otkrije Šajke-u tajnu. Čim su se pjevači kojekuda razišli, povrati se potajno Leiserke, ušulja se tiho u kuću kantorovu i dospe nekako u tamnu spavaću sobu, gdje se sakri pod krevetom.

U drugoj je sobi za velikim stolom sjedio Ruvke sa ženom i djecom — i svi igrali »trenderl«. Velika se galama djece umalo stiša, kad u sobu iznenada bane Šajke. Netom skoči Ruvke preplašen sa stolice i priđe došljaku ususret. Obojica nešto tiho prozbore, pa ostaviv sobu, uđu u pokrajnju — spavaću sobu.

»Šajke«, promrmlja tiho Ruvke, »ded' zatvori dobro kapke prozora; zapalit ćemo svijetlo, pa ne bih rad, da to tkogod izvana opazi«. Uvjerivši se kantor, da su kapci čvrsto zatvoreni, naloži Šajke-u, da zapali lampu.....

Ova veselo zaplamsa, a svijetlo padne upravo Leiseru u lice. To mu je strašno smetalo i nije znao, kako da se okrene na drugu stranu, a da ga se ne čuje. No dode mu u pomoć kućna mačka, koja mu upravo na noge sjedne.

Leiser je u tom času snažno odgurne, i ona pobjegne..... on pak upotrijebi taj momenat i okrene se.....

»Šajke«, reče ponovno zabrinuti Ruvke, »pogledaj sad, da li pod krevetom ne hodaju miševi!«

Leiseru je srce sve jače zakucalo.....

»Majstore«, reče Šajke, ja se..... znate..... bojim užasno pasa i mačaka..... napose miševa. Molim vas, bacite tu strašnu mačku iz sobe.....«

Sa srca Leiserova palo je veliko breme.....

Kad je mačka bila vani, reče kantor ponešto svečanim glasom: »Zakuni se, da ne ćeš nikomu — doklegod živiš — odati tajnu »tonarta«, koju ti sada kanim otkriti.

I zakle se Šajke imenom svoje pokojne majke, da će činiti onako, kako mu je zapovijedeno.

Ruvke ponovno upozori Šajke-a, da još jednom dobro pregleda sobu, da li se možda nije jedan od njegovih pjevača sakrio, bilo pod stolom, bilo iza peći, no kad je Šajke posvema kantora uvjerio, da u sobi nikoga nema, započne Ruvke otkrivanjem svoje tajne o »tonartima«.....

Leiser je nastojao, da što bolje čuje.Šajke je razrogačenih očiju i otvorenih ustiju slušao riječi kantorove i često je uzdahnuo..... »ah, Bože moj!« Ni onaj pod krevetom nije mogao dosta da se načudi.

»To da je ta velika tajna«, mišljaše Leiser i htjede glasno da se nasmije, »to je sitnica, posve jednostavna stvar, koju svako dijete razumjeti može.«

Najradije bi bio skočio napolje ispod svog skrovišta i pljunuo Ruvke-u — tom podlom lašcu i hvastavcu u lice. No on za to nije imao ni smionosti, ni odvažnosti.

Ne potraje dugo i Šajke ostavi vesela lica kantorov stan, misleći, da je popio čitavu mudrost ovoga svijeta. Prije svoga odlaska on se dakako morao još jednom zakleti, da ne će nikomu odati tajnu.....

Kantor još je dugo sjedio u tmici i razmišljao..... Cini se, da ga je pekla savjest, što je otkrio svoju tajnu »tonarta«. Osjećao se u istom položaju kao i Simson, koji je otkrio tajnu Delili i komu su tad krasne uvojke odrezali.....

»Jao meni, što sam činio«, jadikovao je Ruvke i u svom velikom gnjevu zgrabi sa stola tintarnicu i baci je o zemlju. Ova, puna tinte, odleti upravo pod krevet, pogodi glavu Leiserovu i sva se tinta po njegovu licu prosu.....

»Što zaboga uradih«, jadikovao je i nadalje kantor, na njegovo zapomaganje dolete u sobu žena i djeca — misleći, da mu se dogodila nesreća. On ljutit nije ni dao odgovora, već je skinuvši sa noge blatnu čizmu, bacio ovu pod krevet (koja naravno opet pogodi leđa Leiserova), svalio se na klupu, stenjao i jadikovao, i napokon zaspao. Njegovi pak — neznajući kakvo mu se zlo dogodilo, bdili su čitavu noć nad njim, tako da je Leiser, koji se osjećao sav isprebijanim, izgubio nadu, da pobjegne na slobodu. Pa da ne zaspri, i da ga ne otkriju, on je razmišljao o riječima proroka, o riječima Jezaje: »Svoja sam leđa izložio udarcima; nisam lice svoje skrivao od sramote, no svemoguća Bog će mi ipak pomoći.....« Čutio se strašno umornim, pa umalo da nije zaspao; no držao je, da bi ga samo »Gemara« sa svojim teškim raspravama mogla od sna odvraćati..... i on započne nazust da uči iz Baba Kama: »Idu li dva lončara natovareni loncima, jedan za drugim, pa — prvi padne, a drugi također, krivicom prednjega, a lonci drugoga se razbiju, tada prvi mora drugomu svu štetu nadoknaditi.....« Činilo mu se, da sluša prepirku o ovoj čitavoj stvari između rabi Johanana i rabi Jichaka..... a to ga je od sna spasilo. Dalje je prešao na raspravu »rabi Hanina sgan hakohanim«, da na taj način dočeka svitanje.....

Leiseru je uspjelo da se teškom mukom spase iz neugodnog položaja svog, jer je kantorova obitelj od umornosti zaspala.....

Slijedeći dan doznala je čitava družina kantorova za tajnu »tonarta«, dakako iz ustiju Leisera, pa se ono, čega se Ruvke tako silno bojao, napokon ispunilo. Napuste ga ubrzo svi njegovi pjevači, a siromašni kantor ostade sam, kao pastir bez svoga stada i gusle bez gudala.....

Viktor Baum.

Napisao nadrabini **Dr. Julije Diamant**, Vukovar

Na poznate rečenice Talmuda spada mnogo protumačena izreka רבי מכבד עשירים ר'ע מכבד עשירים (Erubin 86 a) »Rabi iskazao je osobito poštovanje bogatašima, kao i Rabi Akiba«. Pod nazivom »Rabi« bez dodatka razumije se Patrijarha Rabi Jehuda, urednik »Mišne«, koji je živio u drugoj polovici drugoga vijeka, dok je R. Akiba, slavljeni učenjak i neumrlji mučenik živio u prvoj polovici toga stoljeća.

Ponekoji tumači drže, da su spomenuti uvaženi učenjaci zato tako odlikovali bogataše, što su sami spadali među najimućnije svoga vremena. Drugi pako komentatori toga su mišljenja, a mi se tom shvaćanju priključujemo, da se veliko štovanje nije ticalo bogatstva, imutka, već samo onih imućnika, koji su se svojim novcima služili u židovskom smislu kao dobrotvori. Samo bogataš može da udovoljava u potpunom smislu svetoj zapovijedi o dobročinstvu. U svom shvaćanju veli Talmud »siromah je sličan mrtvacu, budući da nije u sretnom položaju, da može drugima materijalno pomagati. U red onih — nažalost — vrlo rijetkih bogataša, koji su svakom zgodom i prilikom rado pomagali nevoljnicima svojim imutkom, i kojima dobročinstvo čini veliko veselje, iskreno zadovoljstvo i pravi užitak srca, spadao je i blagopokojni Viktor Baum. Bio je po zanimanju žitni trgovac, ali u najboljem smislu riječi knez na polju dobročinstva. Ovom mužu osobito plemenitog srca već je podignut literarni spomenik. Iza njegove prerane smrti izašlo je moje dijelo »Spomenica, posvećena uspomeni blagopokojnoga Viktora Bauma, začasnoga predsjednika vukovarske izraelitičke bogoštovne općine«. Na 61 stranici raspravljaju se u toj knjizi najvažnija pitanja modernog židovstva, a da nije iznešen ni kratak njegov životopis. Spomenica, odštampana je tek u vrlo malom broju, nije predana knjižarskoj trgovini, samo je odašiljana prijateljima blagopokojnikovim, kao i nekim odličnicima na vlasti. Ma da je izašla samo u hrvatskom jeziku, zatražena je čak i iz Amerike, a da se nijesam mogao odazvati tom zahtjevu.

Na ovom mjestu neka izade samo jedna kratka zahvalnica, napisana u lijepom hebrejskom jeziku po tadašnjem tajniku Njegove Svetosti Patrijarhe, a sadašnjem novosadskom vladici. Pismo glasi: אדין הנכבד! ספר אדני אשר שמו "ספר זכרון לויקטור באום אשר בכבוד עמד על כל קהל ישראל בווקואר ויאסף אל עמיו" בא אל כהננו הגדול וישא

קדשו את הכפר בחדר. אדננו הרם ציה אורי לתת תודתו הגדולה לאדני הנכבה, כאשר צויהו כן עשה אני: אשלם תודת קדשו הגדולות לאדני. גם אני קראתי בספר ואמצא בו דברי תבונה אשר גם לנו יועלו לדעת. כי גם בקרבנו ימי: או אנשים מאנשי שכוח אבים להסיר את הבהנים מפקודת הקהל ונתת את הפקודה לעם הקהל: אדני הנכבד דבר כן בספרו באמרו כי לרבי בקרבכם (ולכח בקרבנו) נאיה להיות בראש הקהל.

קארלוויץ Protodjakon Irenej. 29. I./11. II. 1912. סופר קדשו. U prijevodu: »Poštovani Gospodine! Knjiga Vašeg Gospodstva naslovom »Spomenica...« stigla je našem visokom svećeniku i njegova Svetost primila ju je milostivo. Moj mi je visoki gospodin naložio, da izrazim njegovu toplu blagodarnost Vašem Gospodstvu. Kako mi je naloženo, tako i činim, saopćujući veliku njegovu zahvalnost Vašem Gospodstvu. I ja sam knjigu pročitao te sam našao u njoj mudre riječi, koje i mi trebamo da zapamtimo. Jer se i u našoj sredini nalaze ljudi uvaženi, koji bi htjeli odstraniti svećenike sa vodstva općine, te isto povjeriti laicima. Poštovani moj Gospodine, pravo ste istakli u Vašoj knjizi, da rabi u Vašoj sredini (a svećenik kod nas) treba da prethodi na čelu općine. U Karlovcima 29. I. 11. II. 1912. Protodjakon Irinej, tajnik Njegove Svetosti.«

Viktor Baum se rodio u Vukovaru 30. septembra 1854. Kao da su mu roditelji naslućivali njegovo kasnije blagotvorno djelovanje, dali su mu građansko ime Viktor kao omen, da će svojim plemenitim radom pobjediti sva dobra srca, a sinagogalno mu ime glasilo »Cevi« što znači »baklja« cijele općine. Od oca svoga Simona baštinió je prirodnu bistrinu uma, a od matere Fanike, rođ. Weil, kćeri poznatog pobožnog bonyhadskog podrabina Rabi Samuela Weila, predobro srce. Ona je spadala u red onih vrlo pobožnih židovskih žena prijašnjeg vremena, koje su bile preštedljivje za svoju osobu, ali prave plemenitašice na polju dobročinstva.

Viktor Baum polazio je ovdje židovsku osnovnu školu sa pet razreda. Budući da u ono doba u Vukovaru nije tada još bilo srednje škole, odmah je došao u očevu trgovinu. Samo u vojništvu proživio je tri godine izvan obiteljskog kruga. 11. januara 1881. iz prave ljubavi oženio se je sa prizatom lijepom Belom, rođ. Fischhof. Brak je bio uzorno sretan, ali je ostao bez djece. 6. avgusta 1910. riješila ga je smrt dugih patnja u 56. godini svoga blagotvornoga života. Ispustio je svoju plemenitu dušu 2. Aba, u našem prastarom žalobnom njesecu. Smrt njegova značila je u punom smislu riječi nenaknadiv gubitak za našu bogoštovnu općinu, jer je s njom nestalo, kako bi naši stari rekli, njezina sjaja, ponosa i slave.

Kada sam došao u Vukovar 21. juna 1893., bio je on zamjenik predsjednika bogoštovne općine.

Nakon kratkog vremena osvjedočio sam se, da nije on samo ovdje najblagotvorniji židov, već da je kao takav mogao važiti i

u daleko većim općinama. Kod svake zgrade rado je darivao u pravom židovskom duhu potajno znatne svote. Nikada nije htio da se javno ističe, nije gledao na zahvalnost niti na priznanje. Sasvim je prirodno, da sam tako rijetko dobrom mužu iskazao svoje duboko poštovanje, te smo se ubrzo jako sprijateljili. Četiri godine kasnije izabran je bio jednoglasno za predstojnika općine. Ovim je izborom općina sama sebe odlikovala, jer je on već tada uživao opće poštovanje radi svojeg poznatog rijetkog dobrotvornog djelovanja. On je upravo predestiniran bio za svjetskog vođu bogoštovne općine, svjetao uzor vrijednog «Roš Hakahala».

U otmjenoj njegovoj kući živjelo se po tradicionalnim našim obredima. Svakoga sveca a većinom i subotom dolazio bi najtočnije u hram. Nikad nije zakašnjavao u hram, ostajao bi uvijek do svršetka službe Božje. Prirodna dobrota bila je glavno obilježje njegova značaja. Njegov plemeniti primjer djelovao je naravno blagotvorno i na dobra srca ostalih članova općine. Tjesnogrudni, kojih ima u našim modernim općinama — nažalost — u prevelikom broju, morali su se povući. Ljudi tvrda srca, što ih među nama prilično dosta ima, a naročito među bogatašima, morali su začutati. Došlo je zlatno doba vukovarske bogoštovne općine. S opravdanim ponosom mogli su se uvjeriti svi oni vukovarski židovi, kojima je stalo do napretka i procvata, do ugleda i časti svoje općine, da se za ovo zlatno doba znalo i u našim mjerodavnim nežidovskim krugovima. Dva su vladina predstojnika bogoštovlja i nastave za vrijeme njegova predsjedništva naročito istakli, da im je vukovarska bogoštovna općina poznata kao uzor. U mjerodavnim inostranim židovskim krugovima držali su našu općinu prvom i najvećom među hrvatskim židovskim općinama, jer su njezino ime često čitali među podupirateljima velikih dobrotvornih ustanova. A sve to bila je u prvom redu zasluga blagopokojnoga Viktora Bauma.

Nakon svoga izbora predstojnikom zapitao me je o dužnostima bogoštovne općine na polju dobročinstva prema vani. Upozorio sam ga, da bi bilo umjesno, da ona u okviru svoga budžeta vodi brigu i za one velike karitativne ustanove u metropolama, što svoju blagotvornu djelatnost proširuju i preko svojih granica, za bolnice, sirotišta i razna kulturna društva. Ovaj poticaj prihvatio je on osobitim zanosom, te me je zamolio, da mu naznačim takova pojedina društva. Od onog me je dana posjećivao najmanje jedamput mjesečno, položio je svaki put svoju lisnicu na moj pisaći stol, te me je zamolio, da se poslužim njom u spomenute svrhe. Vazda je bio nezadovoljan radi moje štedljivosti naglasujući, da bi naša općina mogla i više darivati za ove plemenite ustanove. Napadno mi je bilo, da si on nije nikada zabilježio dotične svote, a na moju primjedbu odgovarao je uvijek da ima izvrsno pamćenje.

Kada su godine 1905. iza strašnoga pogroma u Rusiji za-

moljene naše bogoštovne općine, da sabiraju za svoje nesretne istovjernike, poslao je on smjesta 500 K., kao da je to sabrao među općinarima. Nekoji članovi općine nagovarali su me, da sakupljam u tu svrhu. Nakon što sam znatnu svotu već bio poslao centralnom odboru, saznali smo, da je predstojnik naše općine već sam poslao 500 K. u ime općine. Tom sam prilikom saznao i to, da ti darovi i potpore, koje je davao u ime općine, potiču iz njegova džepa, od općine nije nikad uzeo ni fillira. Općenito je bio poznat kao najveći i najplemenitiji dobrotvor sirotinje, da je činovnike bogoštovne općine po starom običaju svakom zgodom i prilikom bogato darivao i da je bogoštovnoj općini za vrijeme svoga desetgodišnjega predsjednikovanja godimice pozajmljivao po 2000 K. bezkamatno, da njoj olakša teret radi gradnje novog hrama. Ovih 20.000 K. odredio je kao svoj legat. Ali nitko nije znao, kolike je dalnje svote davao još u dobrotvorne svrhe, niti ja sam, koji sam bio njegov pouzdanik, jer je svoje potpore i preda mnom krio.

Užitak je onda bilo rabinu raditi na polju dobročinstva, kada je imao takova promicatelja, podupiratelja i pomagača. Filijala pariške »Alliance Israelite Universelle«, koju sam osnovao već u prvoj godini svoga dolaska, onda je upravo sjajno cvala. Kao pouzdanik ovog najvećeg židovskog humanitarnog i kulturnog društva, došao sam u živašni doticaj sa vođama francuskih židova te sam bio u sretnom položaju, da izvršim patriotsko djelo. U februaru 1919. god. zamoljen sam naime sa mjerodavne strane, da podastrem memorandum Alianci, da ona podupire opravdane zahtjeve vlade Kraljevine S. H. S. u sporu sa Rumunjskom u pogledu nekih mjesta Banata. Kako sam obavješten, Alianca se vrlo toplo zauzela za naše želje, a osobito se isticala kuća Rothschildova.

Tužnim srcem sam opazio, kako se širio nežidovski besmilni običaj, koji samo vrtlarima koristi, da su prilikom smrtnih slučajeva rođaci i prijatelji vijence slali na odar pokojnika pa sam osnovao naravno podupiranjem Viktora Bauma kuratorij za otkup tih vijenaca. Skoro svake godine izašao je štampani izvještaj o tim fondovima. Budući da sam o ovoj sasma novoj instituciji izvješćivao i u vodećim konfesionalnim novinama inozemstva, nekoličina je uglednih općina također uvela ovu korisnu ustanovu. Do godine 1925. imali smo 83 fonda. Uslijed devalvacije novaca ne možemo udovoljiti propisima ustanova, zato će sada »Hebra Kadiša« dobiti cijeli iznos kao prednos na gradnju »Ciduk Hadin« kuće.

Za podupiranje stranih siromaha osnovana je po uzoru uglednih njemačkih općina posebna »blagajna«. Budući da je svaki slučaj bio tačno zabilježen mogao sam se uvjeriti, da je naša dobrotvornost u velike zlo upotrebljavana. Više od 90% podupiranih spadalo je u red skitalica, koji zaziru od rada. I blagajna

je otšampala godišnji iskaz. Kada sam nakon prvog objelodanjenog opširnog iskaza posjetio svog blagopokojnog oca, trenčin-skog nadrabina, rekao mi je ovaj u najširim krugovima i radi svoje bistrre pameti nadjeni muž. »Sigurno očekuješ priznanje za ovu Tvoju novotariju, ali Ti moram jednom otvoreno kazati, da glavni udio zasluge ide Viktoru Baumu, koji Tvoje osnove radosno ostvaruje. Bez njega bio bi i Ti samo glas vapijućeg u pustinji, a i Tvoje bi riječi pale na neplodno tlo, kako ja kao iskusan čovjek Tvoje općinare poznam«. Tada nijesam mogao, a nijesam ni htio vjerovati njegovim pesimističkim riječima. Ali već za vrijeme bolovanja Viktora Bauma osvjedočio sam se o oštroumnosti svoga blagopokojnoga oca i svršio sam spomenicu riječima: »Dao Bog, to je moja vruća molitva, da naša općina ne padne tako, da joj ne ostane više nego uspomena na nekadašnje njezino zlatno doba«.

Dao Bog, da požrtvovnost i dobročinstvo u našoj općini uvijek nade odziva, da se dopuni starožidovska želja: »Neka je uspomena velikoga dobrotvora blagoslovljena za sva vremena«.

Uspomeni ovoga muža, kojemu bogoštovna općina zahvaljuje svoje zlatno doba, a ja ostvaranje nekih svojih mladenačkih ideala, želio sam i u našem Almanahu iskazati zasluženu počast u smislu i duhu Talmuda, zahvalni rabin osobito štuje bogataše u pravom židovskom smislu, dobročinitelje.

Šta je Jevrejin?

Jevrejin je osvečeno biće, koje je donelo s neba dole večni oganj, te tako prosvetilo čitav svet. On je religijski izvor i kladenac, iz kog su drugi narodi crpeli svoju veru i svoju religiju.

Jevrejin je pionir kulture.

Jevrejin je pionir slobode.

Jevrejin je emblem građanske i religijske tolerancije.

Jevrejin je emblem večnosti.

(LEO TOLSTOJ, Jewish World. London 1908.).

Moral.

Izučavanje istorije Evrope za vreme potonjih stoleća sadrži nauk, koji se vazda povraća: Narodi, koji su Jevreje primili i sa njima dobro i prijateljski postupali, procvetali su, a narodi, koji su Jevreje kinjili i ugnjetavali, doneli su prokletstvo sami sebi. (OLIVE SCHREINER, Aus einem Briefe, Kapstadt 1. jula 1906.)

Književni pregled.

Ocenio nadrabim **Dr. Leopold Fischer**, Vršac.

Ako pomislimo, da su ovde ocenjene knjige tek jedan deo onih dela, koja su izdata posle izlaska našeg drugog Almanaha, onda možemo stvoriti sebi pojam o kolosalnom razviću navedene literature. Kako mi, prirodno, možemo da ocenimo samo one knjige, koje imamo i koje smo pročitali, to se u ovom pregledu neće pominjati važne književne novine, do kojih nismo mogli doći. Po sebi se razume i neizbežno je, da će ovde biti govora i o knjigama, koje su izišle 1925. godine. Svakom prijatelju književnosti poznati su razlozi, koji uslovljavaju ovakav postupak, i kog se drže svi ozbiljni časopisi čak i za više godina unatrag. Doznali smo, da je u tekućoj godini izišlo i u našoj zemlji nekoliko spisa, tako od Kamhi-a, Kajon-a, Rothmüller-a, More-a; ali pošto nama nisu poslali, mi nismo u stanju, da ih prikazemo našim čitaocima i da ih ocenimo.

Die Religion in Geschichte und Gegenwart. Handwörterbuch für Theologie und Religionswissenschaft. Zweite, völlig neu bearbeitete Auflage hrsg. von Hermann Gunkel und Leopold Zscharnack. Lieferung 1—13. 37 Bogen. Tübingen 1927. J. C. B. Mohr. Preis jedes Bogens M. 0.60.

Do danas su izišli 37 tabaka, a to je više od desetine onog ručnog rečnika, koji je sračunat na 5 svezaka ili 250—300 tabaka velikog leksikonskog formata. Ovo drugo izdanje je potpuno nova obrada ovog velikog dela, koje više daje, nego što njegov natpis obećava. Ovom je prilikom i nekoliko jevrejskih naučnika, kao: Bäck, Elbogen i Guttman, pridobiveno za saradnike, a ta okolnost znatno mu povećava vrednost. Ovde se raspravljaju ne samo temati iz teologije i religijske nauke, nego i takvi, koji nikako ne spadaju u ovu struku, kao: banke, društvena pitanja, rad, poljodjelstvo, agrarna politika, ratar, pa onda: antropologija, antroposofija, pravica i dr. Vanrednom umešnošću i velikom opširnošću, pa ipak za čudo pregledno su sastavljeni članci, a mnoga pitanja rasvetlilo je sa različitih strana više naučnika. Ovo bi veliko delo bilo još bliže savršenstvu, da su za mnoge članke uzeti jevrejski naučnici, koji bi mogli dati znanja puna objašnjenja. Otuda u mnogim člancima nedostaje ukazivanje na jevrejsko; tako na pr. u članku »Abessinien« nema

navoda o Falašima i o velikoj literaturi s tim u vezi; dalje, u člancima o apologetici, progonstvu, građevinarstvu ne obzire se na Jevrejstvo, a kod »Bibelausstattung« moglo se je pomenuti i ukrašavanje jevrejskih rukopisa. (Vidi Tisserant, Specimina Codicum Orientalicum, gde se nalaze mnoge fotografije.) Kod rabske arheologije nisu pomenuti temeljni radovi I. Löw-a. Baalšem Tob-a obradio je, dosta čudnovato, hrišćanski bogoslov; jevrejsko bi pero zacelo življe izložilo stvar. Nesumnjivo je iz pometnje izostao članak o Absalom-u. I kraj ovih zameraka delo je, sudeći po dosad izišlom delu, rznica ogromnog znanja i daje obaveštaja u svim obrađenim pitanjima. Još se mora naročito naglasiti, da će i jevrejski čitaoci moći iz ovog dela takode mnogo pocrpsti i naučiti. Jeftina cena će svakako doprineti njegovu velikom rasprostranju.

Gröber, Karl: Palästina, Arabien und Syrien. Baukunst, Landschaft, Volksleben. Berlin 1925. Ernst Wasmuth. XVII i 304 str. Vez. M. 26.—

Patai, József: A feltámadó Szentföld. Százötven Palesztinai képpel. Budapest 1926. Mult és Jövő kiadása. 272 str.

Hoppe, Fritz: Palästina. Mit 75 Abbildungen und 4 Tafeln in Doppeltondruck. Bielefeld 1926. Velhagen & Klasing. 103 str.

Lothar, Rudolph: Zwischen drei Welten. Pilgerfahrt eines Gläubigen. Mit 60 Bildern. München 1926. Drei Masken-Verlag. 301 str.

Danas je pogled kulturnog sveta upravljn na Palestinu. Palestina, zemlja čežnje svih pozitivnih religija, stoji danas u žiži interesnog kruga. Čudesno buđenje zemlje i naroda poput vrednih jevrejskih ruku posmatra i divi mu se ceo kulturni svet. Otuda raste i književnost, koja uvlači Palestinu u krug svoga posmatranja. Izdavaštvo Ernsta Wasmutha u Berlinu pokušava pod nazivom »Orbis Terrarum«, t. j. krajevi zemlje u slikama, da stvori savremenu kosmografiju, koje dosad nismo imali. U ovoj zbirci obrađuje Gröber Palestinu, Arabiju, Mesopotamiju i Siriju. U 304 divne slike daje potpun pregled lepote krajeva, arhitekture i narodnog života ovih zemalja i naroda. Ova je sveska pravi majdan geografskog, etnografskog, umetničko-istorijskog, botaničkog i geološkog znanja. Dve trećine slika potiču iz Palestine. Verno programu izdanja, istorijska mesta preovlađuju u broju fotografija, koje su nenadmašne u svojoj izradi po plastičkoj lepoti i divnom izboru. Retko se viđaju ovako divne fotografije. Osobena draž divnih krajeva i zanimljiva prirodna lepota ovih fotografija čine privlačnom ovu knjigu, a slikoviti ulički prizori i dražesni izgledi izazivaju u nama radost pri razgledanju ovog umetničkog dela. Dokle je Gröberova knjiga posvećena istorijskoj Palestini, dotle nam delo Patai-a iznosi pred oči novu Palestinu, jevrejske radove izgradnje. Mnogobrojni su spisi potonjih

godina, koji se bave ovim predmetom. No među svima mora se istaći delo Patai-a. To je jedno remek-delo sa pesničkim izlaganjem, napisano oduševljenim perom vidovnjaka, koji je za vreme svog čestog putovanja imao mnogo prilike, do posmatra tačno stanje u Palestini. Ovo uverenje dobijamo sa svakim retkom ove knjige, koja mađioničkom snagom goni čitaoce, da produži lektiru, nehotično ga oduševljavajući i obezoružava svakog protivnika jevrejskih radova izgradnje u Palestini. Tekstu dodatih 150 slika jasno govore o obnovi svete zemlje, i mi učimo poznati čitavu strukturu današnje Palestine, njene ciljeve i težnje. Ali ovim izlaganjem i stara Palestina se oživljuje pred nama, te vidimo, kako se najvažniji događaji naše stare istorije odigravaju pred nama i mi tako bolje razumemo biblijske povesti. Vešto upletenim dialozima piščevim sa znatnim ličnostima Palestine lektira je privlačna, sveža, živahna i zapeta, a kad smo knjigu do kraja pročitali, čisto nam je žao, što nema produženja. Zato ova knjiga treba i mora da prokrči sebi put u sve jevrejske domove.— O istoriji Palestine, kao i o njenoj kulturi i sadašnjem stanju, posmatrano sa nejevrejskog gledišta, ali ipak nepristrasno i pravedno, poučava nas narodna knjiga Hoppe-a, koja, i kraj svoje niske cene, donosi 79 zanimljivih slika iz Palestine. Sa novim jevrejskim kolonijama postupa se prijateljski kako u slici, tako i u opisu. Ovde se ne opisuje samo istorija Palestine od njenog stupanja u istoriju sveta, kao i njene geografske, topografske, klimatične, geološke, zoološke i botaničke prilike, ukratko, istina, ali ipak dosta instruktivno, nego se izlaže i trgovina, industrija i vrlo iscrpno stanovništvo po njegovim osobenostima i naravima. Lepa izrada knjige čini je privlačnom, a retko lepa štampa, koja naročito kod fotografija dolazi do izraza, pribaviće joj mnogo prijatelja. — Četvrto delo ne bavi se isključivo Palestinom, nego iznosi putopise kroz različite zemlje od Italije preko Grčke, Turske i Palestine do Egipta. Neposredni stil Lothara čini njegovu knjigu retko privlačnom, a u njegov Kodak uhvaćene putničke slike imaju se svojom lepotom smatrati malim umetnim slikama. Iskrenim oduševljenjem izlaže Lothar procvat mladojevrejskog Erec Izrael-a i kao verni Hrišćanin nalazi istinski tople reči za novojevrejsku kulturu, zastajući sa najvećim divljenjem pred osnivačem Cionizma, Teodorom Herzlom.

Sokolow, Nahum: Geschichte des Zionismus. Mit einer Einleitung von A. J. Balfour. Wien. Renaissance-Verlag. 495 str.

ציוניסטישע פאלקס ביבליאטעק אונטער דער דעראקציע פון ד"ר י. ב. ספיר.

Gorelik, S.: Auf was darf man das? 13 str.

Schwartz, S.: Die zionistische Organisation. 13 str.

Eisenstadt, S. und Schwartz, S.: Der Schekel. 15.

Skwirski, I.: Das Mandat von Erez Israel. 17.

Saphir, I.: Die Geschichte des Zionismus bis Hibat Zion. 22. str.

Schalom Alejhem: Warum bedürfen die Juden ein Land? 16. str.

- Katler, Z.: Der jüdische Nationalfond. 18. str.
 Pinsker, Leon: Auto-Emanzipation. 15. str.
 Weitzmann, Haim: Israel und sein Land. 31 str.
 Saphir, I.: Die Geschichte des Zionismus, Hibat Zion. 22. str..
 Das Memorandum der zionist. Org. an den Völkerbund. 32 str.
 Klausner, J.: Jerusalem einst und heute. 31 st.
 Brodovsky, N.: Die Geschichte Erez Israels. 52 str.
 1925-26. The Zionist Organisation, Central Office, London.

Nossig, Alfred: Zionismus und Judenheit: Krisis und Lösung
 Wien. Renaissance-Verlag. 76 str

— —: Integrales Judentum. Vcm integrahlem Programm der jüdischen Bewegung — Der Wiederaufbau Palästinas — Sozialismus und Mosaismus. Wien. Renaissance-Verlag. 82 str.

Trietsch, Davis: Die Fassungskraft Palästinas. Mähr.-Ostrau
 1926. Dr. R. Färber. 21 str. M. 0.50.

— —: Der Wiedereintritt der Juden in die Weltgeschichte. Mähr.-Ostrau 1926. Dr. R. Färber. 16 str. M. 0.50.

Ovde se nabraja mali izbor cionističkih spisa u novim izdanjima i novim pojavama. Monumentalno delo Sokolowa jeste iscrpno izlaganje istorije Cionizma i njegovog mislenog sveta, cionističke organizacije i njenih institucija od prvih početaka pa sve do današnjeg dana iz pera najpozvanijeg muža, vođa jevrejskog naroda. Ono je bogat izvor za požnavanje prave suštine cionističkog pokreta i njegove istorije. Polazeći od ponovnog naseljavanja Jevreja u Engleskoj, on izlaže potanko delanje Manasseh Ben Izraela i njegovih savremenika, najstarije planove o obnovljenju svete zemlje, ekspediciju Napoleona u Palestinu, stav Engleske prema cionističkoj ideji pre sto godina, delanje Sir Mojsija Montefiore-a, planove za kolonizovanje Palestine i propagandu za ovu ideju u evropskim zemljama, predborce današnjeg Cionizma: dra Leo Pinskera, baruna Hirscha, »Prijatelje Ciona« i dr., pojavu Teodora Herzla i Maxa Nordau-a, prve cionističke kongrese i osnovna pitanja Cionizma i njegov dočniji razvoj do smrti Wolffsohna. Toliko prva sveska. Druga se sveska bavi istorijom Cionizma od svetskog rata. Nekoliko reči iz Balfourova predgovora ka ovom delu najbolje izlažu njegov značaj: »Ja držim, da će čitaoci, pa bili oni Jevreji ili Hrišćani, po pročitaniu ove sa puno utisaka, iscrpno i izvrsno ispričane istorije Cionizma, imati osećanje, da Cionizam znači delo ne samo za Jevreje, nego i za sve druge narode«. — Od Centrale Cionističke Organizacije izdate male sveske daju na idiškom jeziku o tematima, označenim na naslovnom listu, obilatu pouku u malo reči, a sastavili su ih znatni pisci. — Nossig je napisao svoju knjigu »Zionismus und Judenheit« pre nekoliko godina. Ali su se događaji u Erec Izraelu izmenili potonjih godina tako jako, da su poneki piščevi predlozi za reformnu akciju u Cionizmu već zastareli. Međutim je piščeva kritika često odveć

tačna, a njegov program Palestinske politike zaslužuje i danas naročitu pažnju, jer se uvek mora potpomagati slobodno doseljavanje i slobodan privredni razvoj. — U drugoj svesci »Integrales Judentum« objavljuje Nossig u natpisu označena tri predavanja, koja je držao u Beču još 1919. godine. Ova tri predavanja su zamišljena kao prolegomena trima većim delima pišćevim, koja još nije imao prilike, da izda. Predavanje »Obnova Palestine« možda bi, u svojoj primeni na sadašnjost, bilo drukčije napisano, da je danas napisano, ali glavne linije zadržavaju i danas svoju punu važnost. U ovom su članku istorijska izlaganja o Politici Palestine naših proroka odveć poučna. — U prvoj svesci Trietsch zastupa mišljenje, da bi Palestina kadra bila hraniti mnogo milijuna naroda, budući da je sposobna za svaku buduću gustinu stanovništva. Za ovo navedeni mnogi dokazi možda su teorijski tačni, ali njihovo praktično izvođenje je prosta nemogućnost. Pošto se ionako otpočinje sada sa Soskinovim projektom, i Trietsch-ove planove valja uzeti u obzir. — U drugoj svesci Trietsch označuje datum Balfour-ove deklaracije kao momenat, kad su Jevreji ponovo stupili u istoriju sveta, i pokušava ocrtati zadaće, koje bi se sada imale izvršiti. U njegovom izlaganju saopćeni broj Jevreja u čitavom svetu u visini od 18 milijuna odveć je visok, jer je u opreci sa općim statističkim podacima. Najzad se Trietsch zauzima za osnivanje Centralnog Zavoda za jevrejsku etnografiju i statistiku, bikoji se plan mogao lasno izvesti. Kao i svi drugi i ovaj se rad vred noga pisca čita sa interesovanjem.

Gross, M. D.: Hamilon Haschalem. Erster Teil: Hebräisch-Deutsch. Mit Verzeichnis der geläufigeren Abbiaviaturen. Wien 1924. Menorach. 471 str.

Laser, S. M. und H. Torczyner: Deutsch-Hebräisches Wörterbuch. Berlin 1927. Benjamin Harz. XIX i 734 str.

Herowitz, Zina: English-Yiddish and Yiddish-English Dictionary. Leipzig. H. Schmidt & C. Günther. 158 i 167 str.

Fink, Daniel: לשון למודים, חלק שני. ספר להוראת לשון ארמית לכתוב, ספר ולמחלמים לנהל את צעירי בני לחבנת לשון התרגום הגמרא והמדרשים, דרכי למודם וסגנונם. מקביל בע יסוד שמת המחבר בדקדוק לשון עברית. Berlin-Wilmersdorf, Güntzelstr. 44. Selbstverlag 1927. XXXII i 167 str.

Bauer, Hans: Zur Frage der Sprachenmischung im Hebräischen. Eine Erwiderung. Halle a. S. 1924. Max Niemeyer. 34 str. M. 1.80.

Među pomoćna sredstva za proučavanje i izučavanje hebrejskog jezika u ovoj se godini imaju zabeležiti tri rečnika i dva gramatička istraživanja. Džepni rečnik Gross-a izgleda da je brižljivo izrađen. Uopće se čini, da ova knjiga sa-drži više slova, nego istoimeni rečnici Grasovskog i Grünberga. Više se je pažnje poklonilo novojevrejskoj literaturi, nego staroj. Suprotno tome nedostaju mnoge strane reči. Već objav-

ljeni, ali još neizdati nemačko-jevrejski deo pružice lak pregled preko celine. Ovaj džepni rečnik je svakako dobro pomoćno sredstvo za one, koji pri čitanju hebrejskih modernih spisa naiđu na nepoznate reči. — Literarni svet je sa žudnjom očekivao pojavu nemačko-hebrejskog rečnika, jer je znamenitog dela Margela odavno nestalo sa tržišta knjiga. Ovu potrebu podmiruje rečnik Laser-Torczynera. Kako pisci napominju, njihovo je delo proizvod dugogodišnjeg rada. Ogromna vrednoća pisaca zaista se vidi u izobilju izraza i obrtaju govora, što su ih prikupili, a koji se ne prostiru samo na prevod čisto nemačkih reči, nego i na vrlo veliki krug stranih reči. Pri tom se pazilo na čistotu osnove i na prvobitni smisao pojedinih sastojaka novoobrazovanih reči, dok se izbegavao prijem već postojećih, ali pogrešno obrazovanih reči. Još se mora ukazati na uzorito, pregledno razčlanjavanje materijala i na brižljivo vokalizovanje hebrejskih reči. Kao nedostatak smatramo, što pisci nikad nisu označili rod hebrejskim rečima, a to je šteta za ovo delo. Pre 21 godina izdat temeljni rečnik Margela mogao im je u ovom pogledu poslužiti uzorom. U novom izdanju mora se ovaj nedostatak bezuslovno otkloniti. Još bi pisci trebali bolje prodreti u duh nemačkog jezika, jer se često susretamo ovde sa netačnim izrazima. Pa ipak snabdeven sa mnogobrojnim probitcima, kamo dolazi i razgovetna štampa, ovaj je rečnik važna i zasad neophodna pomoćna knjiga za sve one, koji uče hebrejski. — U potonjem deceniju su istraživanja o hebrejskom jeziku uzela veliki polet. Tome je mnogo doprineo Strack svojim jidiškim rečnikom A sada je izišao dosta opširan rečnik jidiškog jezika na engleskom od valjanog Jidišista. Rečnik je jednostavno sastavljen, težište mu je izgleda, u tome, da se oba jezika prilično potpuno obuhvate, te svakako zbog toga nema u tekstu ni fraza, ni izraza, pa je ova okolnost ovakvom rečniku samo od koristi. Na kraju svakog dela su načini govora frazeologije u priličnom izboru. Izrada knjige je primamljiva, razgovetna štampa i lako rukovanje jesu probitci, koji je preporučuju. Kako doznajemo, na osnovu ovog izdanja izišli su u istom izdavaštvu takozvani liliptanski rečnici, kojih je cena uvezanih 1 M. — U našem drugom Almanahu, str. 143.—4., imali smo prilike ukazati na tri dela od Finka preporučujući ih zbog ne e praktične metode u religijskoj nastavi. Upotrebom ovih knjiga može se hebrejski jezik lakoćom, ali ipak temeljno naučiti. Brzo rasprostiranje ovih udžbenika, kao što se naglašava od mnogobrojnih učitelja u Nemačkoj i stručnim listovima, potvrđuje našu tvrdnju. Ovom prilikom hoćemo da upozorimo na jedno novo delo Finka, na aramejsku gramatiku, koja obuhvata sve grane ovog razgranatog jezika, i to kako zapadnoaramejski u Targumimu, tako i istočnoaramejski u babilonskom Talmudu i Midrašimu. Fink je napisao svoje delo tečnim, lako razumljivim hebrejskim jezikom, tako da korisno mogu upotrebiti

učenicima, koji već imaju neko znanje u tom jeziku. I ova je gramatika postrojena na istim glavnim načelima, koja je Fink postavio u svojim predašnjim delima, otuda je priručna, prosta, praktična i odmerenom kratkoćom izložena. Od mnogobrojnih priloga, koji su odveć korisni, naročito valja istaći pre svega sastav i tumačenje obrtaja govora i fraza, uobičajenih u babilonskom Talmudu, koji se kao odlični uvod u jezik Talmuda preporučuju početnicima. Razne vežbe za čitanje i spisak reči jesu vrline ovog dela, čiju obilatu upotrebu najtoplije preporučujemo. — Bauerova duhovita studija jeste polemički spis, upravljen protiv izlaganja I. Bergsträssera u »Orientalische Literaturzeitung«. On raspravlja problem slabih glagola, predistoriju hebrejskog Tempus-sistema, pitanje, e da li je hebrejski jezik mešavina, a koje se pitanja ne može konačno odlučiti danas. Kratak članak o odnosu feničanskog prema hebrejskom jeziku završava ovaj poučan naučnički rad, koji čini važan prilog za istorijski razvoj hebrejske jezikovne nauke.

Berlin-Charlotten- כתבי הקדש, תורה נביאים וכתובים. הוצאת ילקוט. Jalkut 1927. Jalkut 843 str. Vez. M. 6.—

יונתן שמויה: חומש בראשית עם פירש"י ושלשה חרנומים ונספח לוח המסורה שלימותה עם פי' מספיק וספר למודי השם. כולל הלמודים הוצאת מספיק התורה וציונים מראה מקום לכל פסוק איפה הוא מוזכר בש"ס ומדרשי חכ"ל. Budapest 1927. Rabb. Jon. Steif, Dohány uca 28. 240 str.

Fleischer, Leopold: Abraham Ibn-Ezra's Commentary to Exodus ספר אבן עזרא רבנו אברהם בן מאיר אבן עזרא הספרדי לספר שמות עם הערות שונות בשם »הקנת עזרא» ומבוא לקורות פרושי ראב"ע ז"ל לתורה ועם פרוש משנה לעזרא. Wien 1926. Menorah. XXXIX i 360 str.

Rahfs, Alfred: Septuaginta. Societatis Scientiarum Gottin-gensis auctoritate edidit. I. Genesis. Stuttgart 1926. Priv. Württembergische Bibelanstalt. 201 str. Vez. M. 3.50.

Potonjih godina pretrpela je biblijska nauka nekoliko dragocenih bogaćenja. Najpre upozoravamo na džepnu Bibliju, koja je izašla u džepnoj biblioteci izdavaštva »Jalkut«. Ovo je dosad prvo potpuno hebrejsko izdanje Biblije. Dosadašnje Biblije ili je izdala misija, ili su izrađene po izdanju misije. Ovo se izdanje razlikuje od ostalih time, što se u njemu navode hebrejski Paršiot za Pentateuhu, kao i Haftarot. Sem toga su svi natpisi hebrejski. U istom izdanju i u ovoj džepnoj biblioteci izašli su dosad: punktirana Mišna (8.50 M.), Sohar punktiran u tri sveske (25. — M.), Hobot Halebabot od Bahja (3.50 M.), Kusari Jehuda Halevi-a (2.10 M.). Sva su ova izdanja dobrodošla, jer u lepoj, priručnoj izradi po jeftinoj ceni pristupačni su i najširoj publici. — Steif je jevrejskoj literaturi dao pravi poklon svojim delom, čija se vrednost ne može dovoljno oceniti. To je neiscrpno obilje jevrejske učenosti, koja se ovde iznosi. Kad ovo delo bude dovršeno, Steif će

njime ispuniti prazninu u našoj književnosti, koja se odveć često bolno osećala. Naše se oduševljenje ne odnosi na otisak biblijskog prateksta i triju Targumima, koji su snabdeveni napomenama za objašnjenje, nego najpre na veliku Masoru, koja se jedva jednom može ovde potpuna naći, a zatim na objašnjenja biblijskog teksta, koja su prikupljena iz nebrojenih retkih jevrejskih komentara. Pisac se ovde trudi, da objasni čestu suprotnost različitih mnjenja, da ih protumači, prorešeta i izreče o njima svoj sud i ocenu. Ne može ostati nepomenut piščev trud, koji se vidi i iz primedaba, gde su pribrana sva mesta iz Talmuda, koja se odnose na biblijski tekst. Da će ovakav divovski rad stvoriti monumentalno delo, vidi se i otuda, što je na sadašnjih 240 strana obrađena samo prva glava i prva tri stiha druge glave prve knjige. Prema tome jasno je, kako je odveć potrebno staviti pisca u položaj, da može svoje delo produžiti i dovršiti. Zato neka svako nabavi ovu knjigu, ne bi li time doprineo, da pisac postigne svoj cilj. — Među objašnjenjima biblijskog teksta zauzimaju vidno mesto komentari Ibn Ezre. Broj njegovih komentara i oštroumlje njegovih tumačenja ušli su u poslovicu. U svojoj biografiji R. Natana iz Rima S. L. Rapaport ukazuje na to, da Ibn Ezra-ov komentar Eksodusu odudara od komentara ostalih delova Pentateuhe, i postavlja tvrdnju, da mora biti od Ibn Ezre i drugog komentara za Eksodus. I zaista je 1837. S. D. Luzzatto otkrio taj komentar. Fleischer iz Temisoara učinio je u ovom delu pristupačnim ovaj komentar i široj javnosti. On izdaje ovde tekst sa kritičkim napomenama, pa se izložio i tom golemom trudu, da Ibn Ezra-ov komentar, čiji je stil, zna se, vrlo težak, prelije u lakše razumljiv hebrejski jezik. Ovo popularisanje Ibn Ezre veoma je dragoceno, jer se Fleischer pokazao kao odličan interpret. Zato će svi prijatelji Ibn Ezre srdačno pozdraviti rad Fleischera. — U trećem veku pre Hr. u Egiptu od sedamdeset prevodilaca izrađeni, pa zato »Septuaginta« nazvani, grčki prevod Biblije bio je za održanje Jevrejstva izvan Palestine od najvećeg značaja, jer je on omogućava upoznavanje Biblije onim Jevrejima, koji su živeli u Diaspori, te više nisu znali hebrejski jezik. Sem ovog praktičkog značaja ima Septuaginta i velik naučni značaj. Ona nas uči, kako su naši pretci u ono vreme razumevali Bibliju, jer i kraj vernog prevoda, ipak su pojedinim obrtajima govora unesena objašnjenja. Septuaginta je već 1518. godine odštampana, a odtada često, ali sva izdanja nisu bila tačna. Pre više decenija objavio je Paul de Lagarde kritičko izdanje Septuaginte, ali to izdanje do danas nije izvršeno. Rahlfs je sada preduzeo težak posao, da iz ukupne mase rukopisa sastavi prvobitni tekst Septuaginte. On radi na tom delu od 1908. godine i samo ova jedna sveska je do danas dovršena, a to je dokaz, kako je teško ovo izdanje. Ovde Rahlfs iznosi kratku istoriju čitave Septuaginte, a zatim specialnu uz Genesis. Na str. 49—201 je novo izdanje Ge-

nesis-a. Mi bismo želeli brže izdavanje ovog dela, kako bi što pre izišli i ostalih objavljenih 15 delova.

Buber Martin und **Rosenzweig Franz**: Die Schrift zu verdeutschen unternommen. Das Buch: Namen. 175 str. M. 4. — Das Buch. Er Rief. 125 str. M. 3.50. — Das Buch: In der Wüste. 168 str. M. 4.— Berlin 1927. Lambert Schneider.

Rosenzweig Franz: Die Schrift und Luther. Berlin 1926. Lambert Schneider. 51 str.

Die Schriften Salomos. Mit Holzschnitten von Bruno Goldschmitt. Leipzig. Griffel-Verlag. 91 str.

Wolf, Friedrich: Das Heldenepos des Alten Bundes aufgespürt und in deutschen Worten. Stuttgart 1925. Deutsche Verlags-Anstalt. 143 str.

Stephan: Psalmenschlüssel. Einführung in die sprachlichen Eigentümlichkeiten und in den Gedankengang den Brevierpsalmen. München 1925. Kösel & Pustet. 344 str. M. 4.50, vez. M. 6.50.

Od svih prevoda Biblije najznačajniji je nemački prevod od Buber-Rosenzweiga, na koji smo upozorili već u II. Almanahu na str. 147—8. A sad su pred nama dalje tri sveske. Ovde će biti govora samo o tom, da se pokaže, u koliko su vrline i mahne prevoda ispoljene i u ovim sveskama. Medutim se Rosenzweig u broširi »Die Schrift und Luther« izjasnio o načelima prevodenja. Svekoliko prevodenje ima biti u jeziku čitaoca, a nikako u jeziku originala; ali gde se tiče, kako Luther kaže, »nauke i utehe naše savesti«, gde nemački jezik »ne daje fini, obilatı smisao, kakav je u hebrejskom, jer je slab«, tamo neka prevod odvede čitaoca ka originalu. Pa kako u novijim prevodima Biblije prevladuje uproščavanje spisa, jer se iznosi samo sadržaj Svetog Pisma, a ne i oblik, to su se Buber—Rosenzweig potrudili, da povrate stari sjaj Biblije. Pročitajmo ma koji odeljak prateksta, pročitajmo Lutherov i Mendelsohnov nemački prevod. Premda silina Lutherova jezika ne izneverava, a prost nas prevod Mendelsohna iznenađuje svojom ljupkošću i jedrinom, ipak ovaj nov prevod sadrı mnogo jezikovne lepote, snage i nežnosti, uzete iz prispisa. Na isti način i u istoj meri to se vidi na svakom listu i na svakom stihu. Mi se divimo dramskoj sili i uzvišenosti druge knjige u znaku oslobođenja od tiranskog pritiska i u znaku otkrivenja reči Božje. Na žaru prajezika razgoreo se plamen nemačkog jezika. Za nas je važan momenat odnos ovog novog prevoda prema tradicionalnom Jevrejstvu, pa moramo sa priznanjem istaći, da se tradicija vazda čuvala. Nekoliko primera neka to potvrde. שׁוֹטְרִים »Schriftführer«, תְּבִנִית »Urbau«, נֹרָא »umschauert«, מַחְצִית, השֶׁקֶל »Hälfte des Vollgewichtes«, בַּפֶּרֶךְ »mit Plackerei«, חַיִּית »tierlebıg«, in Blutsropfen Hochzeiter, »mit ihren Raunkünsten«, שְׁבַעַת יָמִים »ein Tagsiebent«, קָרְבַּן »Nahrung«, לִכְרוֹן לוֹ »dass er mir priestere«, מָסַךְ »eine Schirmung«, רִיחַ נִיחַח »Ruch

des Geruhens», כֹּהֵן לְבַד »sein Lendkleid von Leinwand«, חֶסֶד הוּא »Unholdschaft ist es«, וַיֹּאמְרוּ לְאָמֵר »sie sprachen ihre Sprüche«, וְאֵיכָף ich will dir verraten». Neka bi sa ovim prevodom bilo isto tako vidljivo obnovljenje hebrejskog jezika, kao i jevrejske vere i neka bi ono delo dozrelo do svog svršetka. — Izdavaštvo Griffel izdaje pod nazivom »Meisterwerke der Weltliteratur mit Originalgraphik« zbirku, čija četvrta sveska čini »Schriften Salomos«. One sadrže izreke, propovednika i slavoslovlje. Prevod je iz Lutherove Biblije u odabranoj štampi sa mnogobrojnim originalnim drvodrezima i u raskošnoj izradi. — Wolf postavlja jednu značajnu hipotezu. Ljudi ne poznaju više Bibliju, ne čitaju je, jer nemaju interesa za okoni poredak pustinjskog naroda, za kult obreda, za sveštenički kodeks, za registar srodstva i za plemensku raspru; ali oni zaboravljaju pritom, da Biblija čuva veliko blago, kao veliki porušeni junački ep, jer u prvim knjigama Biblije nalaze se na svakom koraku razbacani fragmenti jedne grandiozne junačke pesme. Da ove fragmente prikupi, da ih prepeva i uredi, te da ponovo stvori Edu Starog Zaveta, Wolf je istakao sebi za zadaću. Zato on daje ovde ponovo pojedine delove Biblije, tako: mesta o divu, o Simsonu, Josui, Jefta-u, Debori, Gideonu, Abimelehu, Samuelu, Saulu i Davidu. Biblijska mesta, prevedena iz prateksta, lepo su i celishodno ponemčena. U uvodu se pobrojana biblijska lica poređuju sa mitološkima, pa im se važnost prema njihovim delima uvažava. — Cilj je Stephanovu izdanju psalmova, da ih do poslednje reči učini razumljivima, a njihovu upotrebu pravim uživanjem za one, koji ih mogu čitati samo u latinskom prevodu Vulgate ili na nemačkom. Prvi deo sadrži spisak reči, koje imaju drugo značenje, nego što očekuje klasična latinština. Drugi deo rada sastoji se u tome, da se ispred latinskog i nemačkog teksta iznesu napomene o piscu, o povodu, o bližim okolnostima i o cilju psalmova. Pri tom je Stephan-u bila zadaća, da poredi tekst Vulgate sa hebrejskim pratekstom, pa da izopačeni smisao u prvome pronade i ispravi.

Gunkel, Hermann: Die Psalmen übersetzt und erklärt. Göttingen 1926. Vandenhoeck & Ruprecht. XVI i 639 str. M. 23.—, vez. M. 25.60.

Niebergall, Friedrich: Praktische Auslegung des Alten Testaments. Methodische Anleitung zu seinem Gebrauch in Kirche und Schule. Zweiter Band: Die Propheten. Göttingen 1926. Vandenhoeck & Ruprecht. VIII i 300 str. M. 10.—, vez. M. 12.—

Begrich, Joachim: Der Psalm des Hiskia. Ein Beitrag zum Verständnis von Jesaja 38, 10-20. Göttingen 1926. Vandenhoeck & Ruprecht. 68 str. M. 5.—

Praetorius, Franz: Die Gedichte des Amos. Metrische und textkritische Bemerkungen. Halle a. S. 1924. Max Niemeyer. 46. str. M. 3.—

— —: Die Gedichte des Hosea. Metrische und textkritische Bemerkungen. Halle a. S. 1926. Max Niemeyer. 48 str. M. 6.—

Bruno, A.: Micha und der Herrscher aus der Vorzeit. Leipzig A. Deichert. 221 str. M. 5.—

Bruno, A.: Gibeon. Leipzig A. Deichert. 159 str. M. 3.50.

v. Loewenfeld, J. R.: Das Buch Nehemia mit Ergänzungen aus dem Propheten Haggai. Berlin-Dahlem 1926. Burckhardt-haus. 51 str. M. 1.—

Egzegetička literatura Biblije, koja je od nekoliko decenija u nejevrejskim rukama, ima da pokaže potonjih godina nekoliko važnijih istraživanja. Među ovima je najznačajnije tumačenje psalmova od Gunkel-a. U ovoj debeloj svesci je opširni komentar uz psalmove, a uvod ka celini, gde valja da se rasprave načelna pitanja i književno istorijski problemi psalmskog pesništva, Gunkel namerava izneti u posebnoj knjizi. Naročite vrline komentara jesu proširenje vidokruga uzimanjem religiozne lirike izvan psaltira i prikupljanjem staro-orientalskog pesništva, čime je Gunkel dao znatan podstrek psalmskom istraživanju. Tome pridolazi širok razvoj religiozno-istorijskog literarnog znanja, kao i jezikovno-istorijskog i psihološkog znanja, što ga je pribavio pisac dugogodišnjim radom. I metrika se jako uzima u obzir. Pa ako i ne možemo uvek potpisati često upotrebljenu rečenicu »metrika zahteva«, ipak je za pohvalu staranje o jasnom ritmu, označenom brojevima uz stihove. Jezikovnom tumačenju dato je mnogo mesta. Ali se i u pogledu sadržaja vidi težnja, da se ne ostane na utrvenom putu. Svakako se namerno jako ističe istorijsko gledište, često na štetu uvažanja psalamske pobožnosti. Nesumnjivo je Gunkel-ov psalamski komentar prvoklasno i sa pobožnošću pozdravljeno pomoćno sredstvo za tumačenje religiozne lirike Izrael-a. — U vezi sa »Die Schriften des Alten Testaments in Auswahl« (vidi o tome: Jevrejski Almanah II. str. 150.) objavljuje Niebergall ovo praktično izlaganje Biblije u tri sveske, od kojih druga sveska raspravlja proročke knjige. U nju su uzeti delovi od Jesaje, Jeremije, Ezehiela i 12 malih proročkih knjiga, koje su podesne za objavljivanje ideala i pogleda u svet duha i istorije Izraela, za buđenje religioznog čuvstva i za saopćenje misli, koje otkrivaju hrabrost proroka, da povedu svoj narod iz nacionalne bede ka novoj snazi i veličini. Lepota proročkih spisa, njihov duboki smisao, njihov rečit jezik dolaze ovde do punog izraza, oduševljavaju čitaoca i daju novo objašnjenje o mnogim mestima Svetoga Pisma. Izlaganje i jezik prevoda čine ovo delo pravim uživanjem. — Glava 38. knjige Jesaje sadrži psalam, koji je pretrpeo najrazličnija tumačenja. Mnogi su komentatori mislili da je to zahvalna pesma Hiskie zbog njegova izbavljenja od smrtne bolesti, drugi opet vide u njoj bolesničku pesmu ili za liturgijske svrhe udešenu obrednu molitvu. Da je tekst psalam, jer pokazuje ritmički jezik, priznato je jednodušno. Begrich je preduzeo sebi da ispita sva tumačenja, da objasni sam tekst jezički, istorijski i sadržajno, da ga tačno prevede, da ga uporedi sa drugim žal-

benim i zahvalnim pesmama Biblije, pa je pri tom došao do rezultata, da se psalam daje razložiti na dva dela: prvi je žalbena a drugi je zahvalna pesma. Begrichu će naučnički svet biti zahvalan za ovaj temeljan naučni rad. — Dok je u lirici Biblije pomoću metruma egzegeza pokazala vidljive rezultate, dotle pokušaji nekih istraživača, da u proročkim knjigama nađu metričke spevove, još nisu doneli priznatog uspeha. Pa to je mahom prirodno, jer improvizovani i često odveć promenljivi jezik pojedinih govora pruža mnogo više teškoća, nego izrazite pesme. Ovo stanje stvari pojavljuje se iznova, čim uzmemo u ruke Praetorius-ovu metričku obradu beseda proroka Amosa i Hosee. Jer, ma koliko da su zdrava piščeva načela u pogledu metruma i izgradnje pesama od strofa različite mere stihova, i ma koliko da je jak podstrek od ovih radova, hotimično nasrtanje na tekst neće moći ubediti egzegeta Biblije. Svakako zaslužuje naročito priznanje, što je pisac metrizovao čitav hebrejski tekst. Za pohvalu i odveć poučne su i na svršetku donesene uređene primedbe. — Bruno je postavio sebi zadaću, da reši zagonetku knjige Mihe. Miha je predskazao propast Jerusolima, a narodu je prorekao sjajnu budućnost. Kraljevstvo Jerusolimsko, pod kojim se podrazumeva Gideon i njegov sin, Abimelek, valjalo je da ustupi mesto ranijem gospodstvu, ako se povrati vladar iz prošlosti, a to je Jerubaal iz grada Ophra. Kao što se vidi, Bruno iznosi ujedno 6.—9. glavu knjige Sudija sa knjigom Mihe. I Bruno je mišljenja, da će moći dati bolji tekst knjige Mihe, ako reši metričko pitanje. Drugo delo Brunovo: Gibeon, više je geografske naravi, cilj mu je, da utvrdi oblast plemena Benjamina i da opiše glavni grad Gibeon, kog je Saul izabrao za svoju prestolnicu, izlažući mu položaj i istoriju. U vezi sa osvetničkim pohodom jevrejskih plemena protiv Gibeon u bonjaminskoj oblasti identifikuju se tri imena: Geba, Gibeon i Gibeon. — Loewenfeld nam daje istorijski pregled o velikom vremenu Nehemije, govori o izgradnji općine u Jerusolimu u ekonomskom, socialnom i religioznom pogledu i osvetljuje pobožnost. On crpe i iz knjige proroka Hagai-a. Na svršetku je prevod knjige Nehemije. Unošenje novozačetih mesta kvare smisao. Inače je izlaganje jasno i odveć korisno za čitaoca, kome je namenjeno.

Kaulen, Franz: Einleitung in die Heilige Schrift des Alten und Neuen Testaments. Erster Teil neu bearbeitet von **Gottfried Hoberg**. XI i 265 str. Vez. M. 5.80. Dritter Teil: VI i 271 str. Vez. M. 5.— Freiburg i Br. Herder.

Hudal, Alois: Kurzgefasste Einleitung in die Heiligen Bücher des Alten Testaments. Graz 1925. VIII i 206 str. öS. 7.50.

Beer, Georg: Kurze Übersicht über den Inhalt der Alttestamentlichen Schriften. Tübingen 1926. J. C. B. Mohr. VII i 176 str. M. 4.80.

Temeljito i iscrpnom obradom ukupne literature Kaulen-

Hoberg daju korisnu ručnu knjigu za Uvod u Stari Zavet. Drugi deo ovog velikog dela, koje opisuje sadržinu i istoriju pojedinih knjiga, jošte nedostaje. U prvoj svesci opisuje se istorija Kanona, prajezici Biblije, naime hebrejski i aramejski, kao i grčki jezik Septuaginte, zatim rukopis ovih jezika i tok njihova razvoja, različiti rukopisi, prvi otisci Biblije i njeni prevodi. U jedanaest glavnih grupa podeljeni su jezici, na koje je Biblija prevedena u najstarija vremena, zatim se objašnjava značaj pojedinih prevoda za proučavanje Biblije. Osnovno načelo ovog velikog rada dostiže svoj vrhunac u izjavi, potkrepljenoj mnogobrojnim dokazima, da su knjige Starog Zaveta došle do nas sadržajno nepatvorene, i da se kritički integritet biblijskog originalnog teksta daje dokazati. — Vrlo ozbiljan i odveć koristan rad jeste delo Hudala, koje je postalo od pišćevih predavanja na gradačkoj univerzi. Ono nam ne donosi nove naučne tekovine, nego nam daje kratak uvod u Bibliju. Ogromno građivo, koje se odnosi na uvod u Bibliju, ograničeno je ovde na bezuslovno potrebnu meru, kako bi više mesta ostalo za tumačenje Svetog Pisma. Pri navođenju literature pominju se, radi brzog orientovanja, naročito potonje izdata dela. Prema tome, u zbijenoj kratkoći i preglednom izlaganju može se ovde naći sve ono, što god se odnosi na uvod. — Beer je vrlo brižljivo sastavio sadržaj starozavetnih spisa. Možda se ovaj kratki pregled mogao još kraće sastaviti, naročito istorijske knjige, što bi svakako samo povećalo vrednost dela. Pred svakom pojedinom biblijskom knjigom je literarno-istorijski uvod, a zatim se veoma odmereno skicira sadržina po glavama. Ponekad se ističu lozinke, a izbor nije uvek srećan. Ali svakako je ova knjiga dobrodošao rđd, koji će svagda činiti dobre usluge.

Volz, Paul: Die biblischen Altertümer. Mit 97 Textabbildungen und 32 Tafeln. Stuttgart 1925. Calwer Vereinsbuchhandlung. VIII i 566 str. M. 9.—, vez. M. 12.—

Templer, Bernhard: Die Entstehungsgeschichte des Opferkultus im Mosaismus. Apologetik des Alten Testaments. Wien 1926. A. Hartleben. 96 str. S. 7.50.

Dürr, Lorenz: Die Wertung des Lebens im Alten Testament und im antiken Orient. Ein Beitrag zur Erklärung des Segens des IV. Gebotes. Münster i. W. 1926. Aschendorff. 47 str. M. 1.80.

Reinhardt, L.: Kennt die Bibel das Jenseits? und: Woher stammt der Glaube an die Unsterblichkeit der Seele, an Hölle, Fegfeuer und Himmel? München 1925. Ernst Reinhardt. VI i 184 str. M. 2.50.

Dürr, Lorenz: Wollen und Wirken der alttestamentlichen Propheten. Düsseldorf 1926. L. Schwann. VII i 176 str. M. 7.—, vez. M. 8.50.

Israel, W. und Schaedel, H.: Der Messias und das Volk Israel im Lichte der vier grossen Propheten. Vorträge. Gotha 1927. Evang. Buchhandlung P. Ott. 119 str. M. 2.—

Schierholz, E.: Die Sage vom Paradiese. Wo haben wir das Paradies zu suchen? Wismar i Meckl. 1927. Hinstorff. 38 str. M. 1—.

Riem, Johannes: Die Sintflut in Sage und Wissenschaft. Mit zwei Zeichnungen und einer Weltkarte. Hamburg 1925. Agentur des Rauhen Hauses. 200 str. M. 4.—, vez. M. 5.—

Gorion, Emanuel bin: Vom Ursprung der israelitischen Religion. Vortrag auf Grund des Werkes: Sinai und Garizim, Berlin 1926. Morgenland-Verlag. 23 str.

Na polju biblijske arheologije valja nam istaći jedno temeljno delo i više pojedinačnih izlaganja. »Die biblischen Altertümer« od Volz-a pružaju jasan pogled u životne prilike i običaje naroda Izrael-skog za vreme prvog stoleća njegova postojanja. Nema te izjave čovečjeg života, zajedno sa kulturnim radnjama i ostalim religioznim vežbama, koja ne bi bila ovde podrobno izložena. Izlaganje je uopće potanko, iako nije uvek iscrpno. Ali je skoro uvek pregledno i jasno, a u mnogim slučajevima olakšavaju razumevanje mnogobrojne slike. Ko god hoće da se upozna sa kulturom starog Izrael-a i sa oblicima pojave jevrejske religije, naći će kod Volz-a veliko raznovrsno gradivo, očigledno i privlačno izloženo. Mirne savesti možemo reći, da je ovo delo najpotpunija i najstvarnija biblijska arheologija sadašnjosti. Nekolikim kratkim primedbama upozorićemo na netačna tumačenja. Smisao praznika senica kao na str. 96. protivan je biblijskim rečima u III. M. 23, 43. Čitanje Tore o prazniku radosti poradi Tore ne samo da se dovršuje (vidi str. 97.), nego se odmah iznova počinje. Uzeti, da su Pasah i Macot prvobitno dve različite svetkovine (str. 100.), netačno je. Peti pehar o Seder-večeru (str. 106.) nepriličan je. Besmislica je dovesti u vezu zabranu jela sa verom u demone (str. 153-4.).— Templera je do ovog rada dovelo saznanje o tom, da kult žrtvovanja čini temelj različitim religijskim zgradama, i suprotno tome baš je kult žrtvovanja u Mozaizmu obrađivan češće, podrobno i mnogostruko. Ovim radom on skreće ovo pitanje na, novu stazu, objašnjujući istoriju postanja kulta žrtvovanja sa gledišta očigledne nastave. Još zaptetije i zanimljivije od ovog izlaganja jeste u ovoj knjizi sadržana apologetika Starog Zaveta. Nepovijajući se ni pred kojim autoritetom, pisac grede vlastitim putem i pogledu tumačenja Biblije. Mi nemamo ovde prostora za nabranje različitih uspehlih izlaganja. Ali tvrdimo, da ovu knjigu niko neće ostaviti iz ruku, neobogativši njome svoje znanje. — Polazeći od blagoslova četvrte (kod nas pete) zapovedi: »da ti se produže dani na zemlji, koju ti je Večni, tvoj Bog, dao«, ispituje Dürr najpre vrednost života u Starom Zavetu. Nebrojena su mesta Biblije, koja se odnose na ovo pitanje. Njih Dürr prikuplja ujedno, ispituje ih i poređuje sa paralelama iz akadsko-babilonsko-asirskog kruga i iz egipatske literature. Pitanje je, ima li veze između egipatskog punog broja godina života, stodeset, i normalne

starosti čoveka u Gen. 6, 3 stodvadeset. Mojsije živi takođe stodvadeset godina, a Josif i Jozua samo stodeset. Zatim Dürr govori o radosti života, izraženoj u biblijskim spisima, i o nazoru o uskrснуću i drugom životu. Zbir biblijskih mesta, koja se upotrebljavaju kao eufimizmi za »umreti«, i srodni izrazi u orientalnim jezicima daju ovom delu još i naročitu vrednost. — Stvoriti socialni preporodaj čovečanstva cilj je radu Reinhardt-a. Biblijsko shvatanje života nije abstraktno i od onog sveta, kao što se uvek i uopće uzima, nego realno i od ovog sveta. Pisac se trudi dokazati, da Biblija ne zna ništa o predanju o onom svetu, nego je neznabožacka vera u onaj svet i u besmrtnost podmetnuta jevrejskoj i hrišćanskoj veri i Bibliji. Dosledno suzbijanje neznabožackog sujeverja o onom svetu u smrti, i iskreno vraćanje biblijskom ovom svetu u vladavini Boga mora sa sobom doneti obnovu našeg ukupnog duhovnog i spoljašnjeg života. — Dürr raspravlja želje i delanje religijskih vođa, proroka, ne bi li proročki spisi bili što većma poznati obrazovanim ljudima. On prikazuje ove velike muževe na radu i patnji, u veri i nadi, po njihovom istorijskom značaju i sadašnjoj vrednosti. Dalje nam Dürr želi pokazati svojim izlaganjem pomoću klasičara jevrejske religije jedinstvene religijske vrednosti Starog Zaveta, kao što i danas još ovi izvori pružaju čovečanstvu hranu i snagu, uzvišenje i osveženje. Iz ovih izlaganja čitalac će pocrpsti novu ljubav ka Bibliji, pa onda i samu Bibliju uzeti u ruke. — U osam predavanja smeraju W. Israel i Schaedel raspraviti pitanja Mesije i Jevrejstva, koja se danas ističu u mišljenju i istraživanju, te nam tako pružiti sliku budućnosti naroda Izraelskog i njegovog Mesije. U četiri predavanja objašnjava W. Israel mesijanska proricanja u knjizi Jesaje, Jeremije, Ezehiela i Daniela. U vezi sa gornjim predavanjima Schaedel razlaže, takođe u četiri predavanja, proricanja o Izraelu u knjigama ona četiri proroka. — U svojoj brošuri Schierholz dolazi do rezultata, da se raj nije nalazio na našoj zemlji, nego na drugom svetskom telu. Za ovu osnovnu tezu pisac ne daje nikakva dokaza, a za preinačenje smisla biblijske reči nedostaje mu svaka realna baza. Na svršetku pisac filozofira o smislu i cilju života, pa nas opominje, da nas je volja Najvišega postavila ovde, dodelivši svakome njegovu zadaću, koju mi moramo ispuniti, pa bilo da cilj saznajemo ili ne.— Između priča nije ni jedna toliko rasprostrta kod svih naroda i u sva vremena, kao izveštaj o potopu. Pokušaj, da se ovaj događaj objasni praistorijom čovečanstva, doneo je najčudnovatije plodove. Pisac, koji se već dve decenije bavi ovim problemom, daje ovde 303 izveštaja iz svih delova zemlje. Ukupna statistika, kritičko izlaganje modernih pokušaja za tumačenje potopa čini svršetak ove izvanredno zanimljive knjige. Može se bez preterivanja reći, da u ukupnoj svetskoj literaturi priča nema tako temeljno izrađenog sličnog gradiva, kakvo nam se ovde pruža.—

Emanuel bin Gorion prikupio je u jednom predavanju rezultate istraživanja svog umrlog oca, koji su izloženi u monumentalnom delu: Sinai i Garizim. Ova istraživanja pokazuju, da uz Sinai-Mojsijevu tradiciju postoji i Garizim-Josuovo predanje o postanku jevrejske religije. Prema tome, osnivač jevrejske religije ne bi bio Mojsije, nego Josua, a osnovni zakoni jevrejske vere ne bi bile deset zapovesti, nego dvanaest kletvi. I tako bin Gorion ništi svekoliki etički sadržaj naše religije.

י. ל. ברוך: אוצר ספרות ישראל-אנתולוגיה בפרוזה ושיר לכל מקצועות היצירה העברית וחזוניתיה למן חתימת כתבי הקדש. חלק שלישי: הספרות המדרשית. Berlin 1925. Eschkol. 16 i 447 str.

Gorion, Micha Josef bin: Die Sagen der Juden. Übersetzt und herausgegeben von Rahel und Emanuel bin Gorion. IV: Mose. XI i 418 str. M. 8. —, vez. M. 11. —. V: Juda und Israel. XII i 495 str. Frankfurt a. M. 1927. Rütten & Loening.

Stern Jakob: Lichtstrahlen aus dem Talmud. Leipzig. Philipp Reclam. 76 str.

שלום יצחק לעוויתאי ואליעזר ליפא ווייסבלום: ספר ילקוט הדרוש, חלק שני: קובץ מבחר הדרוש ופשוטים נאים על תנ"ך ח"מ נמרא ומדרשים, על סדר הפרשיות. נרביץ מכל הספרים שנדפסו עד הנה ונוסף עליהם מה שחדשו חכמי דורנו. Oslo 1925. Rabb. Sch. J. Lewitan. 188 str.

שלום יצחק לעוויתאן: ספר דברי שלום, חלק ראשון. כולל איזה ענינים בהלכה. Oslo 1924. Rabb. Sch. Lewitan 48 str.

Literaturwissenschaftliches Jahrbuch der Görres-Gesellschaft. In Verbindung mit Josef Nadler und Leo Wiese herausgegeben von Günther Müller. Freiburg i. Br. 1926. Herder. I. Bd. VI i 162 str. M. 6.—

Između radova na polju talmudske literature skrećemo interesovanje naših čitalaca najpre na antologiju I. L. Barucha, od koje je treća sveska izišla pod sporednim natpisom: הספרות המדרשית. Prve dve sveske izišle su još 1914. godine, i samo ratni zapleti su uzrok zakašnjenju ovog produženja. Ova sveska obuhvata čitavu midrašijsku literaturu. U njoj su ne samo ogleđi pojedinih Midraš-zbiraka, nego se ovde verno navode najvažnije i najznatnije partije iz svih Midrašima. Broj Midrašima, iz kojih se navode ekscerpti pa i čitavi odeljci, iznosi 42. Napred se nalaze kratki predgovori o stanju nauke dotičnog dela, a teški se izrazi tumače u kratkim primedbama. Brižljiva obrada i lepa spoljašnost zaslužuju svaku hvalu. — Ogromno delo bin Goriona, odkog je grdna množina jevrejskih priča i mita, metodički uređena, na nemačkom jeziku izdana, posle višegodišnjeg prekida produžuje se, nakon smrti pišćeve, u četvrtoj knjizi i završuje se u petoj. Gradivo za ove sveske pisac je (M. J. Berdyczewski) još za svog života prikupio i uredio, samo sastavljanje knjige obavili su njegova supruža i sin. U četvrtoj svesci nalaze se stožezdeset predanja o istoriji Jevreja u Egiptu, o rođenju Mojsija, o njegovu detinjstvu i mladićskom doba, o njegovu bavljenju u pustinji, o izlasku iz

Egipta, o primanju Tore, Mojsije na putu u nebo i u pakao, o putovanju u pustinji i o njegovoj smrti i posmrtnoj slavi, jer ni o jednom licu jevrejske istorije ne raspravljaju tolike priče, legende i miti, kao o Mojsiju, zakonodavcu, u tvorcu jevrejske narodnosti. U petoj knjizi obuhvaćena je ukupna jevrejska istorija sa njenim početkom o osvojenju Kanaana pa do svršetka sa padom solomonovog hrama. Pričajući mitima i gatkama bogato iskićene glavne događaje onog vremena, knjiga oživljuje mnoga lica, čija se imena tek pominja u Bibliji, i o kojima smo jedva što znali. Pravi vrhunac ove sveske je istorija o propasti Jerusolima, o dugoj borbi, koju je Bog sa samim sobom vodio, dok nije zaštitno krilo uklonio od svetog grada, o junačkom otporu opsadenih i o patnji izgnanika, koja potresa. I tako nas i ove dve sveske, kao i tri predašnje, uvode u veliko carstvo jevrejskog stvaranja narodnog, koje je istom pisac otvorio za Evropu. Jer svaka od ovih priča puna je umetničke poezije, a ujedno je ključ za kulturu jednog sveta. A to je vrednost, koja stoji nedostižna i po obilju, i po boji. — Da bi predočio sadržaj misli talmudskih spisa, Stern prikuplja poslovice oštre pointijske jasnoće. U 42 grupe je podeljen skriveni biser Talmuda sa stvarnog gledišta i verno smislu preveden. Ako pisac svoj besmisleni nazor o talmudskom ritualnom biću izostavi iz predgovora, gde mu nikako nije mesto, onda će učiniti Jevrejstvu još bolju uslugu. — Pod imenom: ילקוט הדרוש daju učeni pisci zbirku omilitičkih tumačenja uz Bibliju. Tu su uzeta poučna tumačenja i ekshorte retkih otisaka i rukopisa, otuda će ovo delo biti kompendium, koji će moći da za meni veliku biblioteku. Na ovih 188 strana obradena su samo četiri Sidrota, a to je dokaz o opširnosti i mnogostručnosti dela, koje sadrži za svaku priliku odgovarajuće tumačenje agadijskih spisa. Neka bi pisci došli u položaj, da mogu produžiti svoje korisno delo, te da nam tako u potpunosti dadu ovu potrebnu ručnu knjigu. Dokaz o velikom talmudskom znanju pruža sveščica ספר דברי שלום koja sadrži mnogobrojna halahijska i agadijska tumačenja uz Talmud, dva derašota uz הניכה וכו' i ס' וכו' i omilitička izlaganja uz Toru. — Godišnjak društva Görres zato navodimo u ovoj grupi, jer njegov prvi članak spada u ovu oblast. To je Florilegium Talmudicum trinaestog veka, ediran Josifom Klapperom. Postao je iz škole Dominikanaca u Parisu, koja je prevela mnoga mesta iz Talmuda. Pisac ovog spisa ima cilj, da pruži dokaze za disput sa Jevrejima. Tekst je latinski, Klapper dodaje ovom spisu opširne primedbe i navodi izvore u Talmudu. Društvu Görres, kome je cilj, da saopštava važne oblasti literaturne nauke, do kojih se ne može lako doći, mi smo odveć zahvalni, što je uzelo ovaj rad u svoj godišnjak.

Klauber, E. G. und C. F. Lehmann-Haupt: Geschichte des alten Orients nebst geographischer und urgeschichtlicher Einleitung von E. Hanslik und E. Kohn. Erster Teil der: Weltgeschichte in gemeinverständlicher Darstellung hrsg. von

Ludo Moritz Hartmann. Gotha 1925. Friedrich Andreas Perthes. XVII i 247 str. i karte. M. 6.—.

Engelhardt, Viktor: Die geistige Kultur Agyptens, Babyoniens und Judas. Leipzig 1927. Philipp Reclam jun. 290 str. M. 1.60, vez. M. 2.40.

Albrecht, Ludwig: Die Geschichte des Volkes Israel von Mose bis auf die Gegenwart. Gotha 1926. Evang. Buchhandlung P. Ott. VII i 654 str. M. 10.—, vez. M. 12.—.

Schlatter, A.: Geschichte Israels von Alexander dem Grossen bis Hadrian. Stuttgart 1925. Calwer Vereinsbuchhandlung. 464 str. Vez. M. 10.—.

Gabriel, Johann: Zorobabel. Ein Beitrag zur Geschichte der Juden in der ersten Zeit nach dem Exil. Wien 1927. Mauer & Co. XIX. i 192 str. M. 4. —

Među radovima o istoriji stavićemo na prvo mesto veliko istorijsko delo, a to je Istorija Sveta u općerazumljivom izlaganju od L. M. Hartmann-a. Ovde je Lehmann-Haupt preuzeo umesto umrlag Klaubera novu obradu ovog izdanja o istoriji starog Orienta, upletajući u potonje tri glave istoriju Izraela dopadljivim načinom. Svojim radovima o Izraelu u okviru istorije sveta i o jevrejskoj državi, pisac je poznat kao samostalan istraživač-istoričar, pa iako se ne slažemo sa svima pojedinim rečenicama, ipak je u svemu jedno uživanje, da nam ovako znalčki vođ pokazuje kretanja istorije sveta, u koju je utkana i sudbina Izraela. Zeleti je, da svi oni, koji se interesuju za istoriju, crpu poku iz ovog dobro napisanog dela velike naučne vrednosti, koje će ih odvesti problemima i prvom orientisanju pre specialnih naučnih studija. — Veliko će interesovanje izazvati Engelhardtov rad, koji iscrpno izlaže osnovu kulture, o kojoj se danas mnogo prepire među Jevrejima. Religiozni razvoj Jevreja od vere nomada preko etičkog vrhunca profesije do Jevreja Talmuda izložen je veoma živo, pa ipak potpuno stvarno. Naročita je važnost pridata vezi između religijskog razvoja i opće kulture. Dalje se ovde oživljuju prastari Sumeri i Babilonci. Tajanstvenim Egipćanima je posvećen čitav prvi deo knjige. Mi saznajemo kako su umetnost i kultura zemlje Nila vezani sa privrednim i političkim razvićem. Ova će knjiga uvek činiti izvrsne usluge i biće korisna svakome, ko god traži da razume kulturne veze. Iscrpno navođenje literature služi putokazom za dalje istraživaocce. — Albrecht nas je obdario potpunom istorijom Izraela od izlaska iz Egipta pa sve do Balfourove deklaracije. Ovo se delo sastoji iz tri dela. Prvi deo opisuje vreme Mojsija do razorenja Salamonova hrama. Ovaj deo, najbolji u čitavom delu, nepartaičan je i čisto stvaran, zato ga najtoplije preporučujemo. Vrlo je praktična na kraju dodata tablica vremena i primedbe za njeno objašnjenje. Ovaj sud ne možemo izreći i o drugom delu, koji raspravlja razdoblje od babilonskog ropstva do razorenja Jerusolima pod

Titusom, jer ovde dolazi do izraza hristološko gledište na štetu stvarnosti i naučne obrade. Treći pak deo, od razorenja Jerusolima pa do danas, je najlošiji deo dela, prepun je antisemitskih ispada, osuđuje emancipaciju Jevreja u Evropi i dr. Dakle umesto naučnog, ovo je delo potpuno mračnjačkog duha. — Suprotno tome radujemo se, što možemo ukazati na jedno izvrsno delo o istoriji Izraela od Aleksandra Velikog do Hadriana od Schlattera u trećem, iz nova obrađenom izdanju. Utelovljenje Palestine i Jevrejstva u svet grčke kulture i uvek obnavljane borbe za oslobođenje ispod grčkog i rimskog gospodstva sve do katastrofe pod Hadrianom, postanak jevrejskog slobodoumlja i razvoju farisejstva, istorija Biblije i stvaranje novih oblika bogoslužnja, rad jevrejskih naučnika i istoriopisaca, uopće spoljašnja i unutrašnja istorija ova po svojim dejstvima tako važna četiri i po veka izrađena je stručno, te stoji na visini naučnog izlaganja. Misaoni čitalac dobija očiglednu sliku općine, kojom vlada Biblija, a prijatelj istorije će živim saučešćem pratiti borbu onih vekova, koja je duboko odredila istoriju Jevrejstva do sadašnjosti. — Polazeći od ličnosti jevrejskog vođa Serubabela, koji je jedan deo u babilonskom ropstvu živećih Jevreja odveo natrag u domovinu, Gabriel pokušava da ocrta istorijsku skicu o prvom vremenu posle egzila. Jezgro mu je dokaz, da se, suprotno običnoj pretpostavci, Serubabel mora odvojiti od Sasabasara. I na polju kritike teksta, zajedno sa tekstom 3. Ezra-knjige, donosi delo mnogo važnoga i novoga. Upotreba svih izvora Sv. Pisma i profanih izvora, kao i kritička obrada ukupne literature, koja se odnosi ovamo, sve doče o velikoj učenosti pisca. Kao bitna vrлина ukazuje nam se neobično brižljivo sastavljeni lični, stvarni i mestni registar.

Felten, Joseph: Neutestamentliche Zeitgeschichte oder Judentum und Heidentum zur Zeit Christi und der Apostel. 2 Bände. Regensburg 1925. vorm. G. J. Manz. 651 i 652 str. M. 40.—, vez M. 45.—

v. Gall, August Freiherrn: Basileia tou theou. Eine Religionsgeschichtliche Studie zur vorkirchlichen Eschatologie. Heidelberg 1926. Carl Winter XV i 491 str. M. 27.50, vez. M. 30. —

Brandes, Georg: Urchristentum. Berlin 1927. Erich Reiss 149 str.

Graber, Oskar: Im Kampfe um Christus. Eine Überprüfung der Angriffe des Professors Artur Drews gegen die geschichtliche Existenz Jesu. Graz 1927. Utr. Moser. VIII i 230 str. öŠ. 15.

Cohausz, Otto: Seherblicke auf Patmos. Eine gemeinverständliche - praktische Erklärung der Geheimen Offenbarung des hl. Johannes. M. Gladbach 1927. Volksverein-Verlag. 260 str. Vez. M. 5.

Za istoriju vremena, kad je postalo Hrišćantvo, ima mo nekoliko dragocenih radova. U dve debele sveske opisuje Felten političke i socialne prilike jevrejskog naroda, bogoslovske

nazore Jevreja i neznaboštva u novozavetno doba. Izlaganje o Jevrejstvu zauzima, prirodno, mnogo više prostora, neke tri četvrtine od ukupnog dela, nego o neznaboštvu. Politička istorija Jevreja počinje ovde sa 63. godinom pre Hr., a to je godina, u kojoj se rimski vojskovođa, Pompejus, upleo u bratsku raspru između Hirkana II. i Aristobula, pa je po želji Aristobula došao u Jerusolim, od kog su vremena faktični gospodari Palestine bili Rimljani. Ovo se istorijsko izlaganje svršava ugušenjem Bar-kohbajskog ustanka 135. godine po Hr. Istom opširnošću izlažu se zatim unutrašnje socialne i moralne prilike jevrejskog naroda u novozavetnom dobu, ustrojstvo jevrejskih gradova, hramovna služba, partizanstvo, domaći život Jevreja, prozeliti Jevrejstva i jevrejska literatura ovog vremena. Ovim se svršava prva sveska. U drugoj su svesci teološki nazori Jevreja, zakon, kanon Svetoga Pisma i jevrejska eshatologija. Drugi deo druge sveske raspravlja očiglednim načinom političke socialne i moralne prilike rimskog carstva. Iscrpni registri jesu dobrodošli vodi u ovako velikom delu. Prvo izdanje Felten je obnarodovao još 1910. Kako pisac uverava u predgovoru, on je svoje delo iznova obradio pre drugog štampanja. Mi se čudimo, što pri tom nije uzeo u obzir od 1910. izišlu literaturu, za dela pak jevrejskih autora to vredi i za vreme pre 1910. godine. Otuda nalazimo često zastarele naučne nazore, koje je obišlo novije istraživanje, tako n. pr. nauka o Mišni, Tosefti i Midrašimu. Ali, pri svem tom, ovo delo znači znatno unapređenje naučnih pitanja onog vremena. — Knjiga obilate sadržine, koja pruža dragocen prilog religijskoj istoriji, jeste temeljiti rad Gall-a. To je jedno istraživanje, koje se trudi da prodre u jednu nedovoljno rasvetljenu oblast religijske istorije. Grčki natpis ovog dela znači: »Carovanje Boga«. Pod ovim se natpisom zamišlja čitav kompleks svihtih onih različitih predstava, koje mi danas podrazumevamo pod imenom Carstvo-Božje-Nadežde. Te su pak predstave: izbavljenje od greha, uništenje zla, nagrada pobožnih, kazna bezbožnika, čista sreća i dobrobit, mir, zajednica s Bogom i dr. Ove su predstave bile odomačene u Jevrejstvu još mnogo pre pojave Hrišćanstva, ali nikad nije bilo opće prednje-azijatske eshatologije, otuda ne može biti govora ni o babilonskoj eshatologiji, kao ni o egipatskoj. U Jevrejstvu se ona javila u posle-egiptskom vremenu, otuda se može pouzdano uzeti, da je domovina jevrejske eshatologije bila religija Zaratustra, i da je ona istom onda mogla biti uzeta iz Persizma, kad je jevrejski narod došao politički pod uticaj persijski. Ovaj uticaj bio je sve jači i moćniji, a svoj vrhunac je dostigao u grčko-rimsko doba. Jevrejski zakon bio je korelat mesijanske nade. Hrišćanska je crkva pozajmila ovu ideju od Jevrejstva, čvrsto ju je prigrlila i učinila jednim od svojih glavnih načela. Gall je u ovoj knjizi sa razumevanjem obradio obilato gradivo. — Brandes je živio 85 godina, a knjige je pisao

65 godina. Ali kasno, tek u biblijskoj starosti, poduhvatio se je, da raščisti sa najdubljim pitanjem čovečanstva, sa religijskim pitanjem, pa je napisao knjigu »Urchristentum«, čiji je sadržaj najstrastnije uzbudio ceo obrazovani svet. Ni kod nas se neće moći čutke preći preko ovog mučnog pitanja, preko ove duhovne dialektike, jer Brandes se spušta do samog temelja stvari, on ne priča samo biblijske priče, nego ih udešava svojom kritikom. Svaka istorija prolazi kroz cedilo njegova duha, tako da se u ovoj knjizi nalaze tri velike glave: Hrišćanstvo, Komunistički i Pavlinizam. Duhovitim načinom raspravlja Brandes svoju temu u ovom delu velikih razmera. — Borba koju vodi Drews protiv istorijskog Isusa, nije bezopasna zbog velike rasprostranjenosti njegovih dela. Njegovi spisi dolaze do ruku onih, koji nisu kadri stvoriti sebi samostalan sud o istinitosti njegovih izlaganja. Zato Graber čini ovim spisom uslugu mnogima, trudeći se da pokaže slabe strane Drewsove metode borbe. Ovde se iste pokazati, da sila dokaza o faktičnom životu Isusovu nije Drewsom ni najmanje pokolebana, a pokušaji, da se vera u Isusa prenese na drugo a ne istorijsko polje, mahom da su promašeni. Ovaj dokaz Graber izvodi velikim naučnim aparatom, pa je uspeo da obezbedi egzistenciju Isusa protiv Drewsa. — Tajanstveno otkrivenje Jovanovo jeste najtamniji i najteži deo Novog Zaveta. U ovom delu pokušava Cohausz da objasni ovu knjigu. Pisac ne samo da pokušava rešiti ovu zagonetku nekih dosad nedovoljno objašnjenih mesta, nego i da, pre svega, unutrašnje i spoljašnje jedinstvo ovog otkrivenja u njegovom literarnom obliku i religioznoj sadržini obezbedi i obrazloži.

שמעון ברנספלד: ספר הדמעות. מאורעות הנזרות והרדיפות והשמדות שלשה כרכים. מוטן אנטוויכום עד גזירת גונטא. Berlin 1925-26. Eschkol. 355, 352 i 376 str.

Bell, H. I.: Juden und Griechen im römischen Alexandria. Eine historische Skizze des Alexandrinischen Antisemitismus. Mit 2 Tafeln. Leipzig 1926. J. C. Hinrichs. 53 str. M. 2.40.

Sternberg, Adalbert Graf: Päpste, Kaiser, Könige und Juden. Wien 1926. Ilos-Verlag 84 str. M. 2.—

Sternberg, Adalbert Graf: Das religiöse Paneuropa. Vortrag zur Ergänzung des Buches »Päpste, Kaiser, Könige und Juden« Wien 1927. Ilos-Verlag. 24 str. M. 0.20.

Wolf, Lucien: Jews in the Canary Islands. Being a Calendar of Jewish Cases extracted from the Records of the Canariote Inquisition in the Collection of the Marquess of Bute. London 1926. The Jewish Historical Society of England. 43 i 274 str.

Die Juden in Prag. Bilder aus ihrer tausendjährigen Geschichte. Festgabe der Loge Praga des Ordens Bnai Brith zum Gedenktage ihres 25-jährigen Bestandes. Prag 1927. Selbstverlag. 257 str. čK. 48.—, vez. čK. 68.—

שבת הנעביל: תולדות גדולי הוראה והמה עשרה במספר המורים הגדולים שהאירו עיני ישראל בהלכה והוראה עם מאה יארבעים יאחת תולדות. כתובות בקצרה מרבותיהם ותלמידיהם. Wien 1927. Selbstverlag: Schewach. Knöbil, XX., Romanogasse 11. 116. str.

Meisels, Samuel: Judenköpfe. Wien 1926. Verlag: Die Neuzeit. 271 str.

Unna, Isak: Rabbi Elia, der Gaon von Wilna und seine Zeit. Frankfurt a. M. H. Bergmann. 36 str.

Michel, Wilhelm: Martin Buber. Sein Gang in die Wirklichkeit. Frankfurt a. M. 1926. Rütten & Loening. 48 str.

Mayer, Sigmund: Ein jüdischer Kaufmann 1831 bis 1911. Lebenserinnerungen. Zweite, stark vermehrte, verbesserte Auflage. Berlin 1926. Benjamin Harz. XII i 459 str.

Grossmann, Leonid: Die Beichte eines Juden in Briefen an Dostojewski. Hrsg. von René Fülöp-Miller und Friedrich Eckstein. München 1927. R. Piper & Co. XIX i 237 str.

Berl, Heinrich: Das Judentum in der Musik. Stuttgart 1926. Deutsche Verlags-Anstalt. 241 str.

Istoriji jevrejskog naroda posvećeno je i ove godine nekoliko dela i pojedinačnih monografija. Poštovanja dostojan naučnik, Bernfeld, obradio je jednu vrlo zapuštenu vrstu jevrejske istorije. »Knjiga suza«, koja je izišla u tri ugledne sveske, jeste martirologija jevrejskog naroda. Već od dve tisuće godina jevrejska istorija nije ništa drugo, do li čitav red gonjenja, patnji, izgnanstva, nevolja i ubijanja. Kroz sve zemlje i kulture jevrejski se narod posvud goni; nedajući mu vreme odmora, ovaj se nesrečni narod baca u čeljust inkvizicije, krstaških i drugih ratova i revolucije sa zahtevom čitavih hekatomba ljudskih žrtava. Jevrejska istorija seća se mučeništva ne samo nekih junaka, nego čitavog naroda: hiljadama i hiljadama ljudi, žena i dece. Zato jevrejski narod nema istoriju pojedinih mučenika ove ili one epohe, nego istoriju martirologije, koja se bez prekida provlači kroz više od dve tisuće godina, te je jedinstvena u istoriji čovečanstva. U drugom prehršćanskom veku pod Antiohom Epifanom počinje mučeničko kolo, koje ni danas nije prestalo. Veliki, beskrajni registar najužasnijih patnja jeste istorija jevrejskog naroda, koje je patnje zbog svoje vere podnosio. Bernfeld ne daje ovde istorijsko izlaganje, nego daje reč prvobitnim pripovetkama, koje su sadržane u našoj literaturi, a to su glasovi, što dolaze iz srca, koje se steže i drhti od bola. Bernfeldom prikupljeno gradivo tako je obilno i raznoliko, kao ni u jednoj dosadanjoj zbirci izvora. Sem poznatih prozaičnih izveštaja o gonjenjima, odštampani su i teško pristupačni komadi, pisma i citati iz memoarskih knjiga. Ispred pojedinih odeljaka Bernfeld je stavio uvode, u kojima se iznosi sve što je potrebno za razumevanje idućeg teksta. U velikim uvodima, što prethode svim trima sveskama, Bernfeld razvija svoj nazor o istoriji i psihologiji mržnje spram Jevreja. Sadr-

žaj i jezik ovih uvoda zaslužuju, da budu poznati velikoj javnosti. Treća se sveska svršava ustankom Kozaka, kada je zlobom Gontasa 1768. godine potučeno mnogo hiljada Jevreja. Za produženje ove zbirke, kakav i jeste plan Bernfelda, mi bismo bili piscu naročito zahvalni. — Istorija Jevreja u Aleksandriji, otkako su pronađeni važni papirusi u pustinjskom pesku Egipta, sa čijim se tumačenjem bave ozbiljni istraživači, opet je jako zainteresovala svet. Dve petine Aleksandrije bilo je nastanjeno Jevrejima. Petstogodišnju istoriju ove jevrejske naseobine izlaže Bell u svojoj knjižici zanimljivo i sa zdravim sudom. Da Grci nisu ustupali Egipćanima u mržnji prema Jevrejima, svedoče dovoljno mnogobrojni dokumenti. Najbolje znamo krvave sukobe pod Kaligulom, zahvaljujući očiglednom izlaganju Filona i izveštaju Jozefusa. Zasluga je Bella, da je edirao pismo cara Klaudiusa Aleksandrincima, koje podupire navode Jozefusa. — Sternberg izlaže tešku sudbinu jevrejskog naroda iz doba rimskog carstva, strahovita gonjenja, izazvana uvek klevetama. Smer je knjizi da dokaže, kako su pape i Habsburgovci vazda bili jevrejski prijatelji. Ali pri tome Sternberg previđa jevrejima jako neprijateljske pape Pavla IV. i Julija III. Još bi se neke netačnosti trebale ovde ispraviti, ali mi te pogreške ne uzimamo piscu za zlo, tim manje, što njegovo filosemitsko mišljenje jako cenimo. Na kraju on poziva Jevreje, da čuvaju svoj ponos. — Wolf objavljuje dokumente inkvizicionih sudova na Kanarskim ostrvima, koji sadrže potpunu kroniku Jevreja na tim ostrvima. Dokumenti su prevedeni sa španskog na engleski. Ovde saznajemo prvi put o jevrejskom stanovništvu na Kanarskim ostrvima, koje je otišlo tamo iz Španije i Portugalije. Mnogobrojni Marani takođe su se nastanili na ovim ostrvima. Rezultat ovih dokumenata Wolf sastavlja u velikom uvodu, koji čini istoriju Jevreja na ovim ostrvima. Ovi Jevreji bili su vredni trgovci, pohodili su na svojim lađama severnu Evropu, gde su se u toku vremena nastanili, kako bi sačuvali svoj život od progonstva inkvizicije i slobodno vršili svoje jevrejske zakone. Prvi Jevreji, koji su dozvolom Cromwell-a smeli doći u Englesku, behu oni sa Kanarskih ostrva, i Wolf opisuje postanak jevrejske općine u Londonu. Wolf-ova je knjiga prva, koja nam ovu istoriju majstorski izlaže. Njegov privlačan opis daje živu sliku o jevrejskom ponovnom naseljavanju Londona. — U spomen svog 25. godišnjeg opstanka izdala je »Bnai Brith Loge« u Pragu pod natpisom »Die Juden in Prag« svečanu spomenicu, koju je uredio prof. Steinhertz. Ona sadrži ove priloge: Steinhertz: Doseljavanje Jevreja u Češkoj; Blaška: Jevrejska općina na svršetku Srednjeg Veka; Lieben: Jevrejsko štampanje knjiga u Pragu u 16. veku; Spiegel: Praški Jevreji za vreme tridesetogodišnjeg rata, i Bergl: Izgnanstvo Jevreja iz Praga 1744. godine, uz to nekoliko slika o hebrejskom štampanju knjiga. Loži pripada zasluga, što je unapredila istraživanje izvora štampanjem ove na-

ročito znamenite epohe. Svikoliki radovi su, kod sve kritičke temeljitosti, mahom tečno napisani. Valja da smo zahvalni Steinerherzu, što je u svoj rad uneo i mnoge kružeće gatke i priče o doseljenju Jevreja u Pragu. Svaki pojedini rad trebalo bi naročito istaći, jer oni unapređuju moderno pisanje jevrejske istorije i jesu bez pretpostavke naučni radovi. Želeti je samo, da na ovaj način bude napisana čitava istorija Jevreja u Pragu. — Istorijski velikih muževa Izraela u Srednjem Veku opisuje Knöbel zapetim načinom u okviru deset biografija. Život i delanje, stvaranje i literarni rad izraelskih velikana, koji su svojim radom moćno uticali na jevrejsku istoriju, izlaže Knöbel iscrpno i prema najstrožijim zahtevima moderne nauke. Korifeji Izraela, čiji se život ovde izlaže, jesu: רש"י רמב"ם, רא"ש, טור, ב"י, רמ"א, מ"ז, ש"ך, מ"א, פרי מגדים. U primedbama je zbijeno ali sadržajno iznesena kratka biografija savremenika ovih muževa, svega u 141 biografiji. Kako je izbor čisto individualan, te bi svako želeo da vidi i druge muževe u tom spisku, ovakav se posao mora prepustiti ukusu pisca. — Poveći broj jevrejskih karakternih glava iznosi Meisels u tečno i vrlo živo napisanim esejima. Ono što je bitno kod svake od ove 23 pojave, od Jehude Halevia, Baalschema, Mendelsohna, Brandesa i Nordau-a pa sve do Morrisa Rosenfelda i Anski-a, svagde je razgovetno istaknuto. Tako nam Meisels krupnim povukama crta u ovim miniaturama, samostalnim monografijama, dobar deo jevrejskog bića uopće, iako se svagde i svugde ne moramo bezuslovno slagati sa piscem. Svaka od ovih biografija, koje su ujedno i kulturna ogledala, zaslužuje da bude čitana. — Unna je napisao opširno i obimno biografiju Gaona iz Vilne, R. Elija, koja se osniva na predašnjim istraživanjima i sve obuhvata. Prvo sasvim razglabljeno izdanje u izdavaštvu jevrejskih spisa za narod. Neka bi i ovo izdanje omladina marljivo čitala. — Michel, pisac poznatog Hölderlin-eseja, daje nam sliku o životu i radu Buber-a. On je mišljenja, da je Buber u jeziku zagovorač Nemštine, a u duhu oživljač i vođ Jevrejstva. Kao malo njih švač-a Michel Buberove spise i formuliše cilj njegova religioznog pokreta. — Među najbolje proizvode na polju autobiografije spada knjiga »Ein jüdischer Kaufmann«, koju je objavio poznati socijalni političar, Sigmund Meyer, o svom osamdesetogodišnjem rođendanu 1911. godine. Ovo drugo izdanje je, raznim proširenjima, izišlo u mnogo većem obimu, i sam pisac ga je u starosti patrijarha od 90 godina spremio za štampu. Ono sadrži više nego doživljaje ovog mnogostranog čoveka, jer nam pruža mnogo gradiva za povremenu, privrednu i kulturnu istoriju i izlaže postanak antisemitskog pokreta u Austriji. Znatne pojave i ličnosti požunskog Geto-a i bečkog Jevrejstva ocrtavaju se i švačaju duhovno oštro. — Romanski zanimljiv životopis Abrahama Urja Kowner-a izišao je nedavno prema istraživanjima Leonida Grossmanna. Ovde se raspravlja prepiska Kownerova sa Dostojevskim, Toi-

stojem, Rozanowim i dr., poglavito o jevrejskom pitanju. Razmena misli, na koju prisiljava Dostojewskog svojom na ovog upućenom korespondencijom, po obliku savršenom i duhovitom, da istupi iz njegove sumnjive rezerve, i da precizira svoj položaj prema Jevrejstvu, jeste karakteristično i za samoga pesnika. Sem ove prepiske, Kownerov život je, kao što se u pomenutoj knjizi odveć primamljivo izlaže, slika jedne samosvojne jevrejske sudbine. O Jevrejima i Jevrejstvu i suviše se bavi Kowner, za neki drugi svet težilo je njegovo čitavo biće, delanje i rad. Ne baš uvek u najboljem smislu, ali uvek u takvom, koji je privlačio svojom samosvojnošću, upravo pustolovinom. Ova knjiga je ne samo istorijsko iskopavanje, nego i privlačna slika jedne duše. — Među istorijska dela ubrajamo i delo Berla o istoriji muzike u Jevrejstvu, kome bi prede po sadržini mu dolikovao natpis: Orientalski uticaji na modernu muziku. Berl ustanovljava prodiranje prvobitno melodijske vremenske umetnosti Orienta u harmonisku prostornu umetnost Okcidenta. Prvobitno čisto istočna muzika se je pretvorila i prilagodila po prirodnonaučnim zakonima na Zapadu. Berl dokazuje, da ima i jevrejske muzike, objašnjajući pobliže umetnost jevrejskih muzičara Adolfa Schreiberera, Gustava Mahlera, Arnolda Schönberga, Ericha Wolfganga Kornfelda, Ignaca Moschelesa i starohebrejske vokalne muzike. Tako je Berlovo delo odveć korisna predradnja za istoriju jevrejske muzike. קרית ספר, רבעון לביבליוגרפיה, כלו מבטאו שר בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים שנתה שלישית. A quarterly bibliographical Review of the Jewish National and University Library in Jerusalem, 1926-27. 320 str.

הספרות היפה בעברית מר' משה חיים לוצטן עד היום הזה (הפ' סתרפ")
Jerusalem 1927. Universitäts-
bibliothek VIII. i 331 str.

Scholem, Gerhard: Bibliographia Kabbalistica. Verzeichnis der gedruckten die jüdische Mystik (Gnosis, Kabbala, Sabbatianismus, Frankismus, Chassidismus) behandelnden Bücher und Aufsätze von Reuchlin bis zur Gegenwart. Mit einem Anhang: Bibliographie des Zohar und seiner Kommentare. Leipzig 1927. W. Drugulin. XVIII i 230 str. M. 19.—, vez. M. 21.—

Theologie der Gegenwart. 1925 i 26. A. Deichert, Leipzig. Svaka sveska M. —35.

Frank Rafael: Ueber hebräische Typen und Schriftarten. Mit einem Nachwort von Dr. Jaques Adler. Hrsg. von der Schriftgiesserei H. Berthold. Berlin 1926. H. Berthold. 39 str.

Lüthi, Karl J.: Hebräisch in der Schweiz. Bern 1926. Selbstverlag Trechselstr. 6. 47 str. ŠFr. 5.—

Na polju bibliografije u prvom redu valja imenovati kvartalni spis »Kirjath Sepher«, od neocenjive vrednosti za svakog prijatelja književnosti, koji je izdala Jevrejska Nacionalna i Univerzitetska Biblioteka u Jerusolimu. On nabraja sve nove pojave, koje su u vezi sa jevrejskom literaturom ili sa Jevrejstvom, pa

čak i one knjige, koje još nisu u posedu biblioteke. Sa divljenjem vidimo iz svakog broja ovog časopisa, kako su veliki napretci jevrejske literature i kako su mnogobrojna ona dela, koja izlaze u Palestini. Svaka sveska donosi poneke literarne radove iz pera najpozvanijih muževa. Godišnja cena ovome časopisu je deset šilinga. — Dalje je Jevrejska Nacionalna i Univerzitetska Biblioteka u Jerusolimu izdala bibliografski katalog lepe književnosti na hebrejskom jeziku za vreme od M. H. Luzzatto pa do danas (1729—1926). Katalog obuhvata 3388 brojeva i ima ove odeljke: knjige zbornika, pesme, prirodne pesme, drame, pripovetke, eseji, dečja književnost. Dodan je i registar pisaca i naziva knjiga. Katalog ovaj sastavljen je izvrsnom temeljitošću, otuda ima najveću vrednost. Prelistavajući ovaj katalog mi opažamo, da nije baš tako siromašna ova grana jevrejske delatnosti, kao što se obično uzima. Trajne zasluge imaju pisci ovog kataloga radi istraživanja jevrejske literarne znanosti. Po cenu od tri šilinga može se dobiti od biblioteke. — »Bibliographia Kabbalistica« je naziv jednog opširnog dela slavnog istraživača, Scholema, koji je na univerzitetu u Jerusolimu docent za kabalističku nauku. Pisac nam daje ovde bibliografiju knjiga, koje raspravljaju jevrejsku mistiku, gnostiku, kabalu, sabatijanizam, frankizam, hasidizam, i članke od Reuchlina do sadašnjosti, koji zajedno sa dodacima obuhvataju više od 1300 brojeva u svim jezicima. Veliki broj ove literature nalazi se rasturen po udaljenim mestima, te je većim delom ostao neupotrebljiv za naučara. Scholem je bibliografski dokaz snabdeo kritičkim primedbama, te tako dao ključ, koji nam omogućava pristup u ovu oblast. U dodatku je potpun spisak izdanja Zohara i njegovih komentara. — Tačan pregled svih novih pojava daje nam časopis »Theologie der Gegenwart« u 12 godišnjih svezaka. Od ovih nas interesuju sveske: broj 1.: Filosofija, obrađena od Vollratha; broj 2.: Filosofija prirode, istorije, jezika i religije, obradio Vollrath; broj 9.: Pedagogika, obradio Jordan i broj 10: Stari Zavet, obradio Eichroth. Ali se ta dela u ovim sveskama ne samo nabrajaju, nego i tačno ocenjuju, po tome informišu čitaoca na jedan koristan način o sadržini i vrednosti čitave literature. — U ovu ćemo grupu uvrstiti i dva dela o hebrejskoj tipografiji. Bertholdova livnica slova objavljuje Rafaelom Frankom publikovanu raspravu o hebrejskim slovima u luksuznoj izradi. Ovaj članak je određen kao uvod pod imenom »Frank Rühl« poznatog hebrejskog štampanog pisma, pa ga već zato s radošću pozdravljamo, što je ovo važno polje dosad slabo bilo obrađeno. Po sadržini nam Frankova izlaganja pružaju analizu gledišta, po kojima su izrađena sada upotrebljavana hebrejska slova, koja po sudu stručnjaka trebaju reforme. Frank je upoznao potrebu, da se pri novom stvaranju imaju u vidu postojeći, dobri, stari obrasci. Tako je on stvorio slova, od kojih knjiga daje mnoge probe. Samo na žalost, pri tom mu je nedostajala neophodna umetnička žica. — Refor-

mom hebrejskog kvadratnog pisma bavi se već od dužeg vremena Josif Kaplan. Ovim predlozima posvetio je Lüthi, u svojoj knjizi »Hebräisch in der Schweiz«, iscrpni opis i daje mnogobrojne probe u Kaplanovoj izmeni hebrejskog štampanog pisma. Glavno je obeležje ovog pisma, da vokali ne stoje više ni povrh, ni ispod konzonanata, nego iza njih, dakle u redu. Da li je ovaj postupak probitačan za hebrejsko pisanje, zasad se ne može reći, vreme će o tome odlučiti. Mnogo je važnije u ovoj knjizi tačno sastavljanje »Bibliographia hebraica« u Švajcarskoj, gde su pobrojana sva dela i ocenjena po njihovu spoljašnjem obliku, koja su do danas štampana u različitim gradovima Švajcarske, kao: u Bazelu, Zürichu, Ženevi, Bernu, Lauzani i Njušatlu. Mnoge fotografije stare štampe iznose nam očigledno tipografsku umetnost u Švajcarskoj. Prva hebrejska knjiga: »die Psalmen«, štampana je u Bazelu 1516. godine.

Haggadah של פסח. ערוכה ומצוירה על ידי אותו גייסמר. Seder für Pessach. Angeordnet und illustriert von Otto Geismar. Berlin, Jalkut 46 str. Vez. M. 3.20.

ספר שעשועים לר' יוסף בן מאיר בן זבארה. עם שנויי נוסחאות הערות והוספות ובצירוף מבוא מאת ישראל דיידוויץ. Berlin 1925. Eschkolverlag. 93 i 200 str.

מחברת עמנואל לרבו עמנואל ב"ר שלמה הרומני. מונחות ומתקנות עפ"י כתבירי וספרים נדפסים בצירוף הערות ובאורים מאת חיים בראדי. Berlin 1926. Eschkolverlag. 15 i 239 str.

Rosenzweig, Franz: Jehuda Halevi zweiundneunzig Hymnen und Gedichte Deutsch. Mit einem Nachwort und mit Anmerkungen. Berlin 1927. Lambert Schneider 263 str.

Nekoliko dela hebrejskog pisma izdato je u našoj izveštajnoj godini. Jedna umetnička Hagada za Pesah zaslužuje pre svega da bude pomenuta. Geismar, koji je brzim crtanjem životinja došao do imena, snabdeo je Hagadu prostim ali divnim ukrasom za knjige. Hebrejski tekst je bez prevoda, a uređen je sa slikama tako, da svaka strana ili dve strane čine jednu sadržajnu jedinicu. Sveža naivnost crteža čini ove knjige u prvom redu za decu podesnima, ali će u njima naći radosti i odrasli, koji se razabiraju u umetnosti. — Izraelu Davidsonu imamo da zahvalimo uzorito izdanje knjige »Das Buch der Unterhaltungen« od Josipa ben Meir ibn Sabara. U jasnom uvodu izdavač nas upoznaje sa piscem i prilikama njegova vremena, sa izvorima, iz kojih je crpeo, sa spisima, koje je još pisao, i sa onima, koji mu se pogrešno pripisuju. Tekst je sastavljen sa velikim razumevanjem prema oba postojeća, jako odudarna izdanja. (Konstantinopolj i Paris) i brižljivo očišćen od pogrešaka, variante su savesno obeležene, a tamna mesta poučnim primedbama osvetljena i objašnjena. B. Krupnik je uvod i primedbe preveo valjano na hebrejski jezik. Čitava sadržina, a naročito mnogobrojne basne i gatke čine ovo delo zaista zabavnom lekturom. — Karpeles primećuje u svojoj istoriji jevrejske literature,

da dokle je Dante stvorio »Göttliche Komödie«, dotle je njegov prijatelj R. Imanuel ben Salomo, Rimljanin, napisao čovečansku. Sa naročitom ljubavlju i simpatijom raspravlja Imanuel stvari zemaljske ljubavi jednim raspuštenim i lakim tonom, opisuje čulnost odveć drečećim bojama, kao niko drugi u hebrejskoj literaturi. U ovoj nesvetoj satiri i komici leži najveći značaj Imanuela. Vladajući majstorski hebrejskim jezikom, Imanuel ume da izrazi svaku najvažniju niansu različitih i smeonih misli. U 28 Mahberota Imanuel je sabrao svoje pesme, makame i pripovetke i spojio ih je vrlo ovlašnom pripovedačkom niti. Prvih osam Brody je u ovoj knjizi izdao u Eškol-izdavaštvu. Brody se trudio, da postojeća dva izdanja i dva rukopisa uporedi među sobom i dade tako pravi tekst. Brody je čitav tekst od stilističkih pogrešaka očistio i korigovao. — Neko biserje lirike Jehude Halevi-a pokušao je Rosenzweig shodno osobenosti originala naročito verno izdati. Zato je, kao što Rosenzweig u pogovoru duhuvito naglašava, metrika, inicijali i slikovna tehnika sasim preneti iz praspevova. Najfiniji osećaji prema pesničkom obliku Jehude Halevi-a i retka jezikovna tvoračka veština dolaze do izraza u ovom prevodu. Ko god zna hebrejski i dobar je znalac Biblije, on će sa najvećom korišću čitati Rosenzweigov prevod. Jer ovi prevodi se nesavrnjeno uzdižu nad prevodima svih njegovih prethodnika. A to poglavito zbog toga, što je Rosenzweig više nego ma koji od njegovih prethodnika doneo i svoje puno jevrejsko srce i ideo ga u svoj stvor. Izrada u veličini četvrtine izdate knjige svedoči o umetničkom smislu izdavača, te je dostojna prevoda i pesnika. Istaći ćemo još živo napisani komentar, koji svaku pojedinu pesmu zgodno tumači i ujedno osvetljuje život i rad Jehude Halevi-a.

Vorträge des Institutum Judaicum an der Universität Berlin. Erster Jahrgang 1925—1926. Entwicklungsstufen der jüdischen Religion. Giessen 1927. Alfred Tögelmann. 107 str. M. 3.20, vez. M. 4.50.

Horodezky S. A.: Religiöse Strömungen im Judentum. Mit besonderer Berücksichtigung des Chassidismus. Leipzig 1920. Ernst Bircher. XII i 260.str.

Cohn, Emil: Judentum. Ein Aufruf an die Zeit. München. Georg Müller. 250 str.

Loosli, C. A.: Die schlimmen Juden! Bern 1927. Pestalozzi-Fellenberg-Haus. 259 str. šFr. 5.—

Deutsch, U. R.: Briefe an einen antisemitischen Freund. Leipzig 1926. Gustav Engel 144 str.

Efendi, Mehemed Emin: Antisemitica. Heiteres und Ernstes, Wahres und Erdichtetes. Leipzig 1926. Gustav Engel. 126 str.

Laserstein, Botho: Das Judentum ist der Friede. Berlin 1926. Zehl & Koch. 26 str. M. 1.—

Nossig, Alfred: Bolschewismus und Juden. Wien. Renaissance-Verlag. 38 str.

Studienhefte zur Judenfrage, hrsg. von **Gerh. Jasper.** 2 Hefte. 22 i 24 str. M. 0.40.

O jevrejskoj religiji, kao i o Jevrejstvu ima se za-
beležiti poveći broj novih izdanja. Obnova Institutum Judaicum na
univerzitetu u Berlinu, predavanja poznatih jevrejskih naučnika
o jevrejskoj istoriji i nauci, primljeno je posvd s radošću. Pred-
avanja prve godine štampana su u jednoj svesci. Upravitelj za-
voda, Gressmann, daje u pristupu kratku istoriju jevrejske religije
do egsila. Elbogen izlaže životno delo Ezre i njegov rad. Berg-
mann iznosi Jevrejstvo helenističkog vremena. M. Guttmann po-
kušava da razbudi razumevanje za osobenost Talmuda. J. Gutt-
mann upoznaje nas sa naukom pojma o Bogu kod Maimonida.
Baeck raspravlja početke jevrejske Kabale, kao što se opaža u
Talmudu i u Sefer Jeziru. Dragocen dar jesu ova predavanja za
svakog obrazovanog laika. — Dragocen ugled u borbu između
religije po zakonu i po duhu, između religije, koja hoće da zasluži bla-
ženstvo, i religije, koja prima blaženstvo kao poklon iz Božje ruke, ili
drugim rečima između Hasidizma i njegovih protivnika, daje nam Ho-
rodezky u svojoj knjizi, koju smo imali prilike prikazati još o njezinu
prvom izdanju i to u prvom godištu našeg Almanaha str. 249. —
Isto tako smo govorili već i o »Judentum«-u Emila Cohna, koje je
jedno od najboljih dela o Jevrejstvu i njegovom duhu, još kad
se prvo izdanje ove knjige pojavilo na književnom tržištu. Čitalac
se može o tome informisati u prvom godištu našeg Almanaha
str. 248. — Jedno od najlepših dela o Jevrejstvu bez sumnje je
knjiga poznatog velikog švajcarskog pisca, Loosli-a: »Die Schlim-
men Juden!« Sa ubeđenjem, oduševljenjem, poštovanjem i lju-
baviju prema Jevrejstvu, kao i sa spravedljivošću, otvorenosću i
plemenitošću pobija pisac bezbožne nažalost mržnjom i zavišću
vođene i pothranjivane obede antisemita. »Die Geheimnisse der
Weisen von Zion« otkrivaju se i poništavaju jednim udarcem.
Svakog antisemita, koji spada među intelektualce i ozbiljno se
stara, da svoje stanovište protiv Jevrejstva razumnim momentima
pred sobom opravda, knjiga Loosli-a nesumljivo će urazumiti. Ova
je knjiga postala iz saznanja surovosti, mračne moći nazadnjaštva
i poniženja, kojima je objavila rat. Ona zahteva pravičnost prema
Jevrejstvu, ako i ne zbog Jevreja, a ono zbog nas samih, zbog
naše omladine i zbog budućnosti«. Želeti je, da se radi rasturanja
ove odlične knjige učini što veća propaganda. — »Briefe« od U.
R. Deutscha zaista su podesna da opovrgnu mnoga prebacivanja
sa antisemitske strane protiv Biblije i Jevrejstva sa gledišta hriš-
ćanskog i nacionalno-nemačkog. Pisac operiše sa istinama otkri-
vene vere. Ovaj religijski žar iznosi se sa takvom unutrašnjošću,
da čitalac dobija uverenje, kako ovde govori veran hrišćanin, koji
hoće svoga prijatelja da spase od krivice, koju je navukao na

sebe zbog one nehrišćanske mržnje. — Knjiga Mehemed Emin Efendije u ovim člancima ismeva u glavnom niski narodski antisemitizam. Pokušaj piščeve da pokaže, kako bi se mislilo o Hindenburgu, Bismarku i drugim znamenitim ličnostima, kad bi u njihovom rodoslovu bilo jevrejske krvi, izveden je duhovito i sa humorom. — U svojoj brošuri: »Das Judentum ist der Friede« pokušava Laserstein da dokaže, kako pacifizam odgovara jevrejskom pogledu na svet i zahteva kako od rabina, tako i od laika, da uzmu udela u mirovnom pokretu. — Nossig pobija budalastu tvrdnju modernih antisemita, da su boljševici moć Jevreja. Biblijskim i istorijskim dokazima on dokazuje nemogućnost i neozbiljnost ove tvrdnje i iznosi, da Jevrejstvo može biti samo najveći neprijatelj boljševizma. — U prvoj svesci o jevrejskom pitanju donosi Kircher predavanje: »Die völkische Bewegung und die Stellung des geistlichen Amtes zu ihr«, a Schaeffer: »Die Judenfrage und wir«. U drugoj svesci donosi Knabe: »Das Volk Israel als Volk im Neuen Testament«. Ova predavanja trude se da stoje na časnom nivou i osuđuju fanatičku mržnju prema Jevrejstvu. Ali žale, što su Jevreji isključeni od Božje-blagodati. Svaki neprijatelj Jevreja sa korišću će čitati ove sveske i, kad bi se ova predavanja prigrllila, nestalo bi mržnje prema Jevrejstvu.

Philippson, Ludwig: Der Rat des Heils. Eine Mitgabe für das ganze Leben an den isr. Konfirmanden. Dritte Auflage von Dr. Hochfeld. Leipzig. Gustav Engel. XII. i 292 str. Vez. M. 3.60.

Schubert-Christaller, Else: Der Gottesdienst der Synagoge. Sein Aufbau und sein Sinn. Mit ausgewählten Gebeten. Giessen 1927. Alfred Töpelmann. 88 str. M. 2.70. Vez. M. 4.—

Jeremias, A.: Jüdische Frömmigkeit. Leipzig 1927. J. C. Hinrichs. 62 str. M. 2.—

Sänger, Gella: Einige Hinweise auf den Mizwauskreis des täglichen Lebens speziell für Frauen und Mädchen zusammengestellt und hrsg. Fürth i. Bayern 1927. Simon Sänger. 30 str. M. 1.20.

Ne'man: Schächtfrage und jüdische Speisegesetze. Offene Worte and Schächtgegner und Juden. Leipzig 1927. Gustav Engel. 29 str. M. 0.70.

Benjamin W.: Das Schächtfach methodisch bearbeitet. Zweite Auflage neu bearbeitet von Salomon Neumann. Leipzig. Gustav Engel. X i 114 str. Vez. M. 2.—

שמחה מאלני: תורת הנקור השלם בחלק הפנים האחרונים והאחרים
בילסטוק 1926. רבין S. Malin. 152 str. הפתיים עם כ"ב ציורים.

Wolff, Lion: Grabstein-Inschriften. Hebräisch und Deutsch in Poesie und Prosa für alle vorkommenden Fälle. Leipzig. Gustav Engel. VIII. i 172 str. Vez. M. 2.—

U ovoj izveštajnoj godini imamo da obeležimo nekoliko spisa o jevrejskoj religijskoj nauci. Već od više decenija poznato i nadaleko rasprostrto delo Philippson-a izdao je u tre-

čem izdanju dr. Hochfeld, da popuni jednu veliku potrebu. Dubina religioznog osećanja, iskazanog u ovom delu, savršenstvo njegovog oblika, pronicljivost njegovog dejstva i suviše su opće poznati, a da bismo ih morali ovde naglašavati. U 15 članaka, koji su pisani mahom stvarno, jasno, trezveno, prosto i istinito, pisac uvodi jevrejskog dečaka u istoriju njegova naroda, u njegovu religiju, u suštinu religijskog zakona, u moralno shvatanje sveta od strane Jevrejstva, u propise o ljubavi ka bližnjemu i o moralnosti, dajući tako jedan pouzdan putevod. Bilo bi za našu mladež nesumnjivo dobro, da se što većma pozabave ovim delom. — Da sa religijskim oblicima Jevrejstva upozna hrišćanski svet, cilj je ovoga spisa od Schubert-Christaller-a. On nas uvodi u osećajni svet sinagoge i njenih svečanosti i daje nam pregled o liturgijskoj izgradnji bogoslužjenja. Iz obilnog blaga jevrejskih molitava i religijske poezije učinjen je izbor i smišljeno preveden. — U okviru zbirke napisao je Jeremias spis o pobožnosti religijskih općina u Jevreja. Odlika je ovog spisa, što Jeremias poznaje pulzirajući religiozni život Istoka iz sopstvenog posmatranja, te ispoljava ovu odveć jaku religijsku općinu. Otuda dolazi, da je ova knjižica puna topline, koju će preneti i na svakog čitaoca, iako je u njoj ponešto krivo i netačno. Tako n. pr.: sedam Omer-sedmica nemaju karakter radosti, nego žalosti. Ne samo sin naslednik, nego svi sinovi imaju da govore Kadiš za svoje umrle roditelje. Praznik Hanuke i Henoh nemaju ničega zajedničkoga. Ali je ipak jedna dobrodošla studija. — Gella Sängner prikupio je malen broj onih religioznih propisa, koji su i jevrejskoj ženi potrebni, a nezna ih, baš kad treba. Glavnu sadržinu čine odredbe o redu molitava i o prazničnim danima, Želeti je, da ovaj mali spis prođe u jevrejske domove, ne bi li tamo razbudio religiozni smisao. — Ne'man se bori protiv zabrane mesa, jer vegetarijanski način života čini dalji razvoj zakona o hrani; ali isto tako bori se on i protiv prisiljavanja savesti, koji bi ležao u koljačkoj zabrani, kakvu bi rado izdalo Društvo za zaštitu životinja u Minhenu. — Ove godine imamo dva udžbenika o koljačkoj struci. Benjaminov u drugom, sasvim novom izdanju, i jedan nov na hebrejskom jeziku od Malin-a. Knjiga Benjaminova napisana je nemačkim jezikom, kako bi mladim ljudima, koji hoće da se izobrazu u koljačkoj struci, a nemaju potrebnog predznanja iz hebrejskog jezika, dala mogućnost za učenje. Iz tog uzroka knjiga je dosta opširna, te se bavi u pojedinim detaljima. Dobar pregled, jasnoća i razumljivost jesu odlike ovog dela, kom je priložena jedna bojadisana tablica, koja praktičnim načinom očigledno poučava, Delo Malin-a je mnogo opširnije, ono nije udžbenik za početnike, nego za praktičare, i raspravlja poglavito o različitim vrstama mesa, o različitim delovima stoke, po čemu se među sobom razlikuju i razaznaju, i kako se čisti meso bilo od prednjeg, bilo od stražnjeg dela. Mnogobrojne slike ispomažu udubljanje u

ovu tešku i zamršenu temu. Uz ovo dolaze mnogobrojne responze i mnjenja o mnogim halahijskim pitanjima, što svedoči o velikoj učenosti pisca. — Wolff je sastavio bogatu zbirku biblijskih stihova i grobnih natpisa, da bi pomogao onima, koji nisu vični njihovu sastavljanju. Wolff zastupa mnjenje, da je u najviše slučajeva najpodesniji natpis izreka iz Biblije, pa donosi mnogobrojne primere za dokaz svoje tvrdnje. I mi se s njime potpuno slažemo u tome i preporučujemo ovakav postupak.

Buber, Martin: Rede über das Erzieherische. Berlin 1926. Lambert Schneider. 48 str.

Wiedemann, Franz: Wie ich meinen Kleinen die biblischen Geschichten erzähle. Dresden 1925. C. C. Meinhold & Söhne. XIII. i 264 str.

Kröpfl, Josef: Religionsunterricht der einklassigen ungeteilten Landschule. Ein Beitrag zur Lösung dieses catechetischen Problems. Graz 1927. Ulrich Moser. VII i 148 str. öSch 5. —

Bopp, Linus: Das Jugendalter und sein Sinn. Eine Jugendkunde zur Grundlegung der Jugendführung. Freiburg i Br. 1927. Herder & Co. XII. i 364 str. vez M. 7.50.

Dörner, Karl: Die Stunde des Kindes. Kinderpredigten. Freiburg i. Br. 1926. Herder. XII i 284 str. vez. M. 6. —

Na pedagoškom polju veoma je važno delo »Rede über das Erzieherische« od Bubera. U njemu su reči i misli, koje potiču od nekog filozofskog pesnika. Ova sveska sadrži razvijanje tvoračkih snaga u detetu, posmatrano sa kritičkog gledišta, a to je jedno prošireno predavanje, što ga je Buber držao na internacionalnoj pedagoškoj konferenciji. — Wiedemann ima pravo, kad tvrdi, da deci ne treba pričati biblijske povesti onako, kao što stoji u Bibliji, jer je njima biblijski stil nerazumljiv, a biblijski pojmovi nejasni, zato im se moraju pričati kao i druge profane pripovetke, da bi se postigao pravi uspeh. Učitelj i roditelji, koji nisu kadri spustiti se duhovno ka deci i ući u njihov uzan krug misli, dobijaju Wiedemannovom knjigom olakšicu. Ona sadrži biblijske povesti do povratka Jevreja iz ropstva i povesti iz Novog Zaveta. — Staro je iskustvo, da je najteža nastava u veri u nepodeljenim seoskim školama. Karakter naroda, tip škole, dečji materijal sa svima svojim razlikama od dece gradskog stanovništva jesu naročite teškoće. Kröpfel se bliže zanima sa ovim pitanjima, govori o nastavnom cilju, o metodi i nastavnom planu za ovakve škole. Za nas bi sličan rad, koji bi uzeo u obzir i jevrejske prilike, mogao imati velikog značaja, jer usled malenog broja jevrejske dece religijska se nastava u većini općina ne daje po razredima, nego po grupama, gde često po tri i četiri razreda čine jednu grupu. I nastavni plan u ovim općinama ne može biti isti, kao u školama, gde svaki razred dobija posebnu religijsku nastavu. — Problem mladeži, najvažniji problem, raspravlja se u Boppovoj knjizi: »Das Jugend-

alter und sein Sinn«, na naučnoj osnovi i sa praktičnim ciljem. Zdrav realizam i idealizam, uzimanje u obzir medicinskih graničnih pitanja, sanitetsko-pedagoški momenti, uputstvo za duhovne i svetovne učitelje, za roditelje i staraoce, koji su svi pozvani da budu prijatelji i vodi muškoj i ženskoj mladeži, i da novim pogledom gledaju na mladež, predmet su raspravljanja ove knjige. — Ove Dörnerom, uz saradnju Brettle-a, Brechta i Hubera, izdate dečje predike mahom su nove i naročite vrste. Žive, kratke, jasne, očigledne, obojene, pritom upravljene ka cilju, one zanimaju i odrasloga. Ne samo sveštenici, nego i roditelji i učitelji čitaće ovu knjigu sa velikom radošću.

Bauer, Theo: Die Ostkanaanäer. Eine philologisch - historische Untersuchung über die Wanderschicht der sogenannten »Amoriter« in Babylonien. Leipzig 1926. Asia Major. 94 str. M. 20.—

Steindorff, G.: Die Blütezeit des Pharaonenreiches. Mit 193 Abbildungen, darunter 8 mehrfarbigen Tafeln. Bielefeld 1926. Velhagen & Klasing. 123 str.

Bezold, E.: Ninive und Babylon. Vierte Auflage bearbeitet von E. Frank. Bielefeld 1926. Velhagen & Klasing. Mit 160 Abbildungen. 181 str.

Heichelheim, Fritz: Die auswärtige Bevölkerung im Ptolemäerreich. Leipzig 1925. VI i 109 str. M. 7.50, vez. M. 9.50.

Tscherikower, V.: Die hellenistischen Städtegründungen von Alexander dem Grossen bis auf die Römerzeit. Leipzig 1927. Dieterich. XI i 216 str. M. 15.—, vez. M. 17.—

Arnhold, Erna: Was ich in China sah. Breslau 1927. Ferdinand Hirt. 31 str. i 16 slika na 8 tabl. M. 0.80.

U tesnoj vezi sa istorijom Izraela stoji istorija staroga Orienta, čija je literatura sa nekoliko lepih radova obogaćena potonjih godina. Bauer je napisao veliko delo formata četvrtine o istočnim Kananejcima, koji se od poslednjih decenija obično nazivaju »Amoriti«. Značaj ove knjige je u pokušaju, da se jezikovnom rekonstrukcijom na osnovu vrlo oskudnog materijala reči pridobije deo najstarijeg Semicanstva, čije je znanje zbog toga važno, što su njegovi predstavnici na svu priliku predbiblijskim Kananejima odveć srodni. Kao što se iz mnogih mesta vidi, piščeva je težnja da svede na minimum sve hipoteze, koje su ovde neizbežne obzirom na nedovoljan materijal. Rezultat je ovog istraživanja, da u klinastom pismu imenovani »amuru« nisu Amoreji, nego Akadi, koji su pre tri hiljade godina stanovali u severoistočnom Babilonu. Bauer je dobar znalac orientalskih jezika i literature, otuda su rezultati njegovog istraživanja važna osnovica za istoriju. — Zasluzno izdavaštvo Velhagen & Klasing izdaje u divot - sveskama i raskošnoj izradi »Monographien zur Weltgeschichte«. Broj 10. ove zbirke je »Die Blütezeit des Pharaonenreiches«, a broj 18. »Ninive und Babylon«. Obe sveske obradili

su najbolji znalci ove istorije i to slavni egiptolog Steindorff i u svetu poznati asiolog Bezold. U obe sveske je istorija obrađena strogo naučno po jedinstvenom principu, sa obzirom na najnovija istraživanja, pa ipak posve popularno, tako da će je svako čitati tečno, jer je, oslobođena naučnog balasta, jasna i lako razumljiva za svakoga. Onih 193 odnosno 160 umetničkih slika, koje je izdavaštvo sa velikim teškoćama nabavilo i divno reprodukovalo, tako su odabrane, da odveć olakšavaju razumevanje istorije, stari vek oživljuju i tesno vezuju reč i sliku. Razume se, da svaka glava opisuje odnose oba carstva prema njihovim susedima, koji su živeli nezavisno od njih; dalje po jedan odeljak o religiji i umetnosti usavršuje sliku ovih dveju velikih državnih tvorevina. Literaturu ovih silnih naroda, njihovo političko i socialno uređenje, i njihovu nauku takode možemo dovoljno upoznati. — Heichelheim je postavio zadaću, da reši probleme onih naseobinskih perioda, koje u Egiptu sa Aleksandrom Velikim počinju, a sa Avgustom se svršavaju. Prvi deo raspravlja državopravni položaj inozemaca, pri čemu se pokazuje vanredno oštra razlika između ranog ptolomejskog i kasnog ptolomejskog vrenjena. Drugi deo sadrži u pojedinostima doseljavanje, deobu po pozivu, politički i duhovni uticaj inozemskih grupa u Nilskoj zemlji prema oblastima i njihovom poreklu. Govoreći o Jevrejima pisac se oslanja na valjanu knjigu Fuchsa, koja je prikazana u prvom godištu našeg Almanaha str. 264. — Tschirikower, koji dela na sveučilištu u Jerusolimu, uzeo je za predmet svoga dela gradove Evrope i Orienta, u koliko su jelinskog porekla. Tačnim uzimanjem u obzir literarnih izvora, kao i arheološkog i numizmatičkog istraživanja, on je sastavio spisak od 324 grada, od kojih su njih više u Palestini, o kojima se daje utvrditi doba njihova postanka za jelinsko vreme. U prvom delu, a to je spisak gradova, raspravlja pisac istoriju postanka svakog pojedinog grada, a u drugom delu suštinu grčkog osnivanja gradova. Naročito posmatranje posvećeno je zatim osnivačima gradova, među kojima su najznatniji Aleksandar Veliki i njegovi potomci Antigonos i Seleukos. Na svršetku se daje obaveštaj o elementima stanovništva, iz kojih je sastavljeno žiteljstvo novoosnovanih gradova. — Arnhold opisuje svoje putovanje po stranim zemljama živopisnim stilom sa nekoliko zanimljivih slika.

Bachofen, Johann Jakob: Urreligion und antike Symbole.

Systematisch angeordnete Auswahl aus seinen Werken in drei Bänden. Hrsg. von Carl Albrecht Bernoulli. Leipzig 1926. Philipp Reclam jun. 514, 523 i 548 str.

Girgensohn, Karl: Die Religion, ihre psychischen Formen und ihre Zentralidee. Ein Beitrag zur Lösung der Frage nach dem Wesen der Religion. Leipzig 1925. A. Deichert. 226 str. M. 6.50.

Tillich, Paul: Die religiöse Lage der Gegenwart. Berlin 1926. Ullstein. 153 str. M.—.85, vez. M. 1.35.

- Haas, Hans:** Bilderatlas zur Religionsgeschichte. 5. Lieferung: Babylonisch - Assyrische Religion bearbeitet von B. Landsberger. Leipzig 1925. A. Deichert. VI str. i 50 slika M. 4.—
- Hartmann, Richard:** Die Welt des Islam einst und heute. Leipzig 1927. J. C. Hinrichs. 46 str. M. 1.50.
- Hudal, Alois:** Die serbisch-orthodoxe Nationalkirche. Graz 1922. Ulr. Moser. VII i 126 str. öS. 3.—
- Pribilla, Max:** Um die Wiedervereinigung im Glauben. VIII i 80 str. Freiburg i. Br. 1926. Herder & Co. M. 2.20.
- Bô Yin Râ:** Das Gebet. Leipzig 1926. Richard Hummel. 147 str. M. 3.50, vez. M. 5.50.
- v. Keppler, Paul Wilhelm:** Wasser aus dem Felsen. Freiburg i. Br. 1927. Herder. VIII i 380 str. M. 4.40, vez. M. 6.—
- Bessler, Willibrord:** Der frohe Prediger. Ein führender Freund unserer Predigerjugend. XIV i 224 str. Freiburg i. Br. 1927. Herder. M. 3.50, vez. M. 4.70.
- Bender, Herbert:** Das Büchlein vom Prediger in der Wüste. Eine Symphonie. Bonn 1926. Johs. Schergens Nachf. 84 str.
- Mit Gott allein.** Eines einsamen Pfarrers Gespräche mit Gott. Erster Band: Erkenntnisse. XVI i 394 str. Zweiter Band: Inneres Leben. VIII i 360 str. Freiburg i. Br. 1927. Herder. Vez. svaki svezak M. 5.20.
- Brey, Henriette:** Wenn es in der Seele dunkelt. Freiburg i. Br. 1926. Herder. 232 str. M. 2.—, vez. M. 3.40.
- Denifle, Heinrich Seuse:** Das Geistliche Leben. Blumenlese aus den deutschen Mystikern und Gottesfreunden des 14. Jahrhunderts. Hrsg. von Reginald M. Schultes. Graz 1926. Ulrich Moser. 711 str. öS. 10.—

U prilog općoj religijskoj nauci daje Bachofen sistematski rad u tri sveske. Misleni svet jednoga od najvećih nemačkih naučnika 19. veka, koji je po vrednosti rezultata svoga istraživanja ravan Nietzsche-u, dolazi ovde do moćnog izražaja. Bachofen, pravni istoričar i religijski istraživač, jedan je od najdivnijih propovednika antičke i evropske religioznosti, jer se njegova na klasični Stari Vek upravljena učenost, pomoću filološko-kritičkog posmatranja starih tekstova i spomenika, poglavito bavi čovečanskim crtama, koje se u njima nalaze; ispitujući grobove starih i došav tako do važnih zaključaka o postanku čovečjeg društva, on je otkrio u materinstvu, koje počiva u svemu na religiji, a čija je najvažnija pojava tajni kult materij zemlji, pramaterinskoj misteriji zemlje, koja je prareligija evropskog čovečanstva. Bachofenovo kritičko istraživanje pretvorilo se u krilat misticizam, a njegova saznanja jesu visoke ljudske prilike. Bachofenova istorijska simbolička psihologija prostire se na bezbroj antičkih, umetnih spomenika i mita, čiju je pravu sadržinu on prvi protumačio. On ih svodi na motive od opće čovečanskog značaja, na odnos između matere i deteta, života i smrti, groba i

uskrснуća. Bachofen svagda uzima sam reč. Izdavaalački rad ograničava se na uređenje i stvaranje objašnjivih prelaza. Sem velikog značaja rezultata njegova istraživanja, Bachofen nam se prikazuje i kao stilist prvog reda. — Girgensohnova knjiga, kad je prvi put izišla, donela nam je psihološki način mišljenja od pre 25 godina. U drugome izdanju ostalo je čitavo gradivo prilično nepromenjeno, jer oblikom svoje obrade ova knjiga sadrži pre svega pregledno izlaganje religijsko-filosofskog i teološkog stanja mišljenja u 19. veku. Dalje, piscem postavljena teza eksperimentalne religijske psihologije, intelektualizma, t. j. jakog naglašavanja misaone strane religijskog života, uvidavnost, da nema religije bez ideje o Bogu, teorija tradicije i miljea, t. j. ogromno dejstvo momentanih upliva i objektivnoga duha, koji kroz dušu prolazi, i teocentrička bogoslovija, t. j. naročito naglašavanje Božjeg otkrivenja, još ni danas nisu zastareli, nego će još uvek naći pažljive čitaoce, jer na ovaj oblik mišljenja moramo se vratiti, ako veru u otkrivenje priznajemo i naučno je želimo obrazložiti. — Kao 60. broj Ullsteinove zbirke »Wege zum Wissen« izišla je popularno napisana knjiga od Tillicha o religijskom stanju sadašnjosti. Po prirodi same stvari ova tema ne može se objektivno izložiti, jer bi to značilo samoobmanjivanje ili dosadu, nego je moguće samo stanovište hotičnog sastavljanja mišljenja, jer povremena kritika niti je moguća po prividnoj objektivnosti, niti po slučajnoj subjektivnosti. Sadržaj knjige je istraživanje o tome, kako naše vreme stoji prema pitanju religije i kakav upliv ima danas religija na umetnost, nauku i politički život. Zatim se raspravlja religijski položaj Protestantizma, Katolicizma, Jevrejstva i Cionizma. — U II. godištu našeg Almanaha na str. 160. imali smo prilike da ukazemo na važno religijsko-istorijsko preduzeće lajpciškog profesora universiteta, Hansa Haasa, koji izdaje atlas slika starih religija. Ovaj rad povoljno napreduje i mi već imamo šestu svesku, koja sadrži babilonsko-asirsku religiju, obrađenu poznatim asirolonom Landsbergerom. Ova sveska je za biblijsku religijsku nauku, usled tesnog srodstva jevrejskog naroda sa babilonsko-asirskim narodom najdragocenija između svih. Ona pokušava da izloži u 150 slika sliku sveta, kult, veru o mrtvima i nauku o bogovima ovih naroda. I pruža jasnu ugledu o ovoj religiji. — Islam, usled palestinske politike, danas je od većeg interesa za nas, no ikada. Da bismo saznali život većine u Palestini, valja da pročitamo Hartmannovu brošuru: »Die Welt des Islam einst und jetzt«. Događaji u svetu Islama na duhovnom i političkom polju ovde nam se razgovetno iznose pred oči. Čitav krug događaja Islama sastavljen je u pregnantnom obliku. — Interesovanje za istoriju srpske pravoslavne narodne crkve veliko je ne samo kod nas, nego i kod naučnog istraživanja ukupnog inozemstva. Pokretač na ovom polju je Hudal, jer ova struka je do danas gotovo neobrađena, tako da ni na srpskom

jeziku nema o tom opširnijeg dela. Zato Hudalu pripada hvala za njegovu studiju, kojom nas je upoznao sa istorijskim razvićem autokefalnih crkava Srbije, Crne Gore, Patrijaršije u Karlovcima, crkve u Dalmaciji, Bosni i Hercegovini. Uz ovu istoriju priključena su obaveštenja o ustrojstvu i pravnom stanju srpsko-pravoslavne crkve i nove srpske patrijaršije. U dodatku se saopštavaju konkordati sa Crnom Gorom i Srbijom. — U svom spisu Pribilla pokazuje šta ima i treba da se učini kako sa protestantske, tako i sa katoličke strane, pa da se dođe do predstunja za ujedinjenje, t. j. do unutarnjeg zbliženja obe konfesije. — Mistički filosof, Bô Yin Râ, dao nam je svojim potonjim delom: »Das Gebet«, knjigu o lepoti i naročitim objašnjenjima. Glavna sadržina joj može se ukratko iskazati rečima, kako se valja moliti Bogu. Jezik je od očaravajuće snage. — Bez sumnje najzreliji duhovni plodovi slavnog govornika, pl. Keplera, pokojnog vladike u Rottenburgu, leže pred nama pod natpisom: »Wasser aus dem Felsen«. Ovo su mnogobrojno biserje privestvija i pozdrava, u kojima se Kepler pokazuje kao majstor. Posvud uzvišenost jezika uz tesno oslanjanje na Sveto Pismo. Ovo je uzorna zbirka i rudnik dubokih misli za privestvija različite vrste. — Odlični naputci za pribavljanje zgodnog za sve moguće slučajeve upotrebljivog gradiva, uz to zanosan jezik i duboke uzvišene misli, jesu odlike »Das frohen Predigers« od Besslera. Mnogobrojni odeljci ovog dela katoličkog sveštenika mogu i jevrejskom govorniku poslužiti kao pedagoško uputstvo. Ko god pribavi sebi njegov način rada, moći će i uz umereni dar bezuslovno postati odličan besednik. — Bender naziva svoju brošuru simfonijom svakako, zato, što je svoje pesme ilustovao u slobodnijem obliku. Pojedine priče prožete su dubokim religioznim dahom. — Narodna knjiga od dve sveske »Eines einsamen Pfarrers« hoće da nas pouči, kako ćemo istine otkrivenja pretvoriti u molitvu. Dragoceno i novo je u toj knjizi, što ona ne polazi od ove ili one istine, nego obuhvata čitavu sadržinu vere u njenoj celokupnosti, trudeći se da nam je pruži kao izraz molitve u razgovoru naše duše s Bogom. Usrdnim i zanimljivim jezikom govori ovde pisac o veri i Bogu. Sadržina druge sveske, koja govori o potrebama čoveka, da bi bio odan veri, o putu ka spasenju i o sredstvima za približenje Bogu, koristan je kaži put i za one, koji su druge vere. — Sa ubedljivim, dubokim iskustvom uznosi Brey čitaoca na duševne visine katoličke vere, koje sa svojim sumnjama i razočarenjima jedva poznaje, ali ipak teži k njima. — Denifle je napisao udžbenik, koji podstiče na pobožnost hrišćanski svet, a u kom je upotrebio nauk nemačke mistike 14. veka, koja je svoje spise, što potresaju i razum i dušu, napisala sa namerom, da pokaže puteve ka hrišćanskom savršenstvu.

Wasmann, E. und **Killermann, S.**: Der Mensch und die organische Natur. 1698 Illustrationen und 22 Kunstbeilagen.

- Regensburg. vorm. G. J. Manz. VIII i 1012 str. M. 36. —, vez. M. 45. —
- Price, George McCready** : Naturwissenschaft und Schöpfungslehre. Berechtigte Übersetzung aus dem Englischen von W. K. Ising. Hamburg 1925. Advent-verlag. 343 str.
- Reinke, Johannes** : Naturwissenschaft, Weltanschauung, Religion. Bausteine für eine natürliche Grundlegung des Cottesglaubens. Freiburg i Br. 1925. Herder. VII i Br. 180 str. Vez. M. 3.50.
- Lais, Robert** : Auf der Spur des Urmenschen. Mit 44 Bildern und zwei Tafeln. Freiburg i Br. 1926. Herder. 183 str. M. 3.50, vez. M. 4.20.
- Potonié, Robert** : Die Entstehung der Erde. Berlin 1925. Ullstein. 155 str. M. 0.85, vez. M. 1.35.
- Berndt, Wilhelm** : Abstammungslehre. Berlin 1925. Ullstein 154 str. M. 0.85, vez. M. 1.35.
- Friedenthal, Hans** : Die Sonderstellung des Menschen in der Natur. Mensch und Affe. Berlin. Ullstein. 139 str. M. 0.85, vez. M. 1.35.
- Klaar, Alfred** : Spinoza. Sein Leben und seine Lehre. Berlin 1926. Ullstein. 154 str. M. —.85, vez. M. 1.35.
- Rohracher, Hubert** : Persönlichkeit und Schicksal. Grundlegung zu einer Wissenschaft und Philosophie der Persönlichkeit. Wien 1926. Wilhelm Braumüller. XII i 135 str. M. 3.70, vez. M. 5.20.
- Jerusalem, Wilhelm** : Einführung in die Soziologie. Wien. Wilhelm Braumüller. 218. str. M. 3.50.
- Eckstein, Walter** : Das antike Naturrecht in Sozialphilosophischer Beleuchtung. Wien 1926. Wilhelm Braumüller. VI i 135. str. M. 3.50.
- Lukacs, Georg** : Moses Hess und die Probleme in der idealistischen Dialektik. Leipzig 1926. C. L. Hirschfeld. 51 str. M. 1.80.
- Balogh, Josef** : »Voces paginarum«. Beiträge zur Geschichte des lauten Lesens und Schreibens. Leipzig 1927. Dieterich. 66 str. M. 2.60.

Iz odveć razgranate filozofske struke prikazaćemo ovde nekoja dela o prirodnim naukama, sociologiji i dr., koje stoje u tesnoj vezi sa religijom. Pod nazivom »Das Buch der Natur« izlazi u redakciji Killermanna monumentalno delo, koje sadrži nacrt kosmološke teodiceje. Kao treća, za sebe zaokružena sveska izišla je od Wassermanna i Killermanna knjiga »Der Mensch und die organische Natur«. Pri oceni ovog dela imaju se dva gledišta uzeti u obzir, najpre naučna sadržina, pa onda tumačenje naučnih postavaka i teorija u smislu nekog verskog pogleda na svet. Sto se tiče prve tačke, naš sud o naučnoj pouzdanosti, temeljnosti u općoj razumljivosti pruženog gradiva u svakom pogledu je povoljan i pun priznanja. Tu se go-

vori o individualizmu u prirodi, o materialističnom shvatanju prirode, da je stvor i otkrivenje Božje, o botanici, zoologiji i antropologiji, nauci o životinjama i čoveku, o biologiji i dr. Samo najnoviji i osigurani rezultati vekovnog i trudnog istraživanja iznose nam se ovde strogo naučnim postupcima. Ko god se ubraja u obrazovane ljude, drži korak sa pronalascima prirodnih nauka ili želi da pribavi sebi opće obrazovanje, taj neka se upozna sa ovim najnovijim pionirima prirodne nauke. — Price, universitetski profesor fizike i geologije u Americi i odlučni pobornik bezuslovnog pouzdanja u Sveto Pismo pokazuje u knjizi »Naturwissenschaft und Schöpfungslehre«, da svako nepristrasno naučno istraživanje mora na kraju doći do zaključka, da je po biblijskom izveštaju na početku stvari moralo biti pravog stvaranja, po tome između prirode i Biblije kao otkrivenja općeg praznora postoji harmonija. 147 slika, registar i odveć dragoceno i iscrpno objašnjenje imena i reči dopunjuju na najbolji način ovo delo, kojim će se čitalac bezuslovno utvrditi u verovanje u Bibliju. — »Naturwissenschaft, Weltanschauung, Religion« jeste natpis dela, dostojnog da se čita, od Reinkea, religioznog istraživača prirode pozitivnog pravca u pravom teističkom smislu reči, protivnika religije bez Boga, protivnika religije ovoga sveta. Priroda je otkrivenje Božje, rezultati nauke vode ka Bogu, jer se mora naći zakonodavac za svu zakonitost u svetu. Teistički pogled na svet je versko saznanje. Posve je pogrešno shvatanje, da teolog i prirodnjak nemaju dodirnih tačaka. Na polju metafizike oni se sukobljavaju. Sa punim zadovoljstvom možemo se izraziti o rezultatima mislioca, koji je došao do metafizike; ali se mora konstatovati i to, da Reinke vrlo često uzima Hrišćanstvo kao predstavnika religije. — Temeljiti udžbenik praistorije, ali bez gomilanja klasifikovanog gradiva, napisao je Lais. Ovo jesveže i sa potstrekom napisana knjiga, za svakoga razumljiva, koji je svršio ma i osnovnu školu. Čitalac se odvodi ka nalazima pradoba, uči ih poznati i razumevati, te postaje sposobnim za saradivanje na zgradi praistorije. — U gore na str. 168 prikazanoj zbirki »Wege zum Wissen« izišla je u nakladi Ullsteina pod br. 1. knjiga »Die Entstehung der Erde« od Potonié. Ova knjiga uči u popularnom obliku, kako je zemlja postala iz haosa za milijune godina, kakve su snage radile na njenom obrazovanju, pa još i danas rade, i koji se razvojni oblici razaznaju na njenom današnjem stroju. U 2. broju ove zbirke piše Berndt o »Abstammungslehre«. Najdrevnije gatke već se bave postankom čoveka. Čovek je prošao kroz različite stupnje razvića, dok nije postao misaono stvaralačko biće. O teorijama Lamarcka i Darwina opširno se govori za i protiv. U 8. broju iste zbirke govori Friedenthal o »Die Sonderstellung des Menschen in der Natur«. O krvnom srodstvu između čoveka i majmuna govori Darwin i Haeckel. O mogućnosti takvog srodstva između čoveka i majmuna govori ova knjiga. Br. 59. posvećen je velikom misliocu, Spinozi, čiji se život,

borba, ideje, dela i rad jasno i opširno izlažu. Nesumnjivo je Spinoza ukazao ljudima put, kako će im život biti bolji i srećniji. Njegov uticaj na pravac filosofije oseća se još i danas. O tome nas ova knjiga dobro obaveštava. — Knjiga Rohrachera pokušava, na osnovu rezultata prirodno-istorijskog istraživanja, da naučno objasni bez zamerke ne samo ličnu osobenost čoveka, nego i svakog drugog živog bića uopće. Time dolazi ne samo do plodne osnovice za psihologiju ili, još bolje, za karakterologiju, nego do gledišta, po kom je odnos pojedinog čoveka spram njegove okoline potpuno razumljiv. Pisac posmatra u prva dva dela svoje knjige u kratkim odsecima odnos ličnosti prema etici i estetici, prema polu i kulturnim tvorevinama. Sudbina se u trećem delu tumači u smislu vasijske pravde. — Sociološko društvo u Beču vidi svoj glavni cilj u tome, da pribavi potpuno priznanje mladoj nauci sociologije. Već uskoro pre rata ono je zaključilo, da se ne ograniči samo na održavanje predavanja, nego da podupre svoje opće ciljeve izdavanjem spisa. Ovaj plan ostvaren je sa ove dve publikacije. Prva sveska sadrži »Einführung in die Soziologie« od Jerusalema, a druga sveska »Das antike Naturrecht in sozial-philosophischer Beleuchtung« od Ecksteina. Knjiga Jerusalema sadrži pre svega uvod, koji raspravlja o sociologiji kao osnovici duhovnih nauka. Zatim govori o tome, šta je predmet, zadaća i pravac sociologije, o sociološkoj etici, estetici i pedagogiji. Istraživanja Ecksteina pokušavaju da skiciraju ideju prirodnog prava i prirodnog morala u njihovu razvoju nutar antičke etike, kako bi im pronašao izvore i motive. Duboko sredstvo u misaonim motivima mislilaca, koji su u toku duhovne istorije zastupali prirodno-pravno stanovište, kao sofista, cinika, Platona, Aristotela, Epikureja i Stoje, jeste glavni cilj ovog rada. — Lukacs zastupa mišljenje da je strog sud komunističkog inanifesta u pitanju između Marxa i Hessa opravdan protiv Hessa. Jer Hess je pogrešno shvatio zadaću proletarstva. Kad je revidovao svoje mnjenje, on nije dobro razumeo novo stanovište, otuda je njegov spisateljski rad jedno tumananje po mraku između apstraktnih misli, fantastičke prirodne filosofije i istorijsko-filosofskog Cionizma. — Prvi naučni početci o samosvojnim pojavama glasnog čitanja i pisanja u Starom Veku, Srednjem Veku i Renesansi leže ovde pred nama iz pera Balogha. Prilozi, koje je piščev trud iz literarnog života dve tisuće godina sabrao, osvetljaju retorsku antiku sa jedne dosad nevermane strane. Njegovi pokušaji tumačenja, kojima želi da objasni filološko-psihološki problem, zaslužuju najveće uvaženje.

Bloch, Jean-Richard: Simler & Co. Übertragen von Paul Amann. Zürich 1926. Rotapfel-Verlag. 399 str. Vez. M. 8.—

Lewin, Samuel: Zeitwende. Roman. Berlin 1927. Soncino-Gesellschaft. 331. str.

Fényes, S.: Jüdel's erste Wandlung. Aus dem Ungarischen: J. Krausz. Wien. Halm & Goldmann. 142 str. Š 3.50.

- Fleg, Admond**: Ein kleiner Prophet. München 1927. R. Piper & Co. 201 str.
- Édon, Richard A.**: Se. Hochwürden der Jude. Roman zweier Rassen. Wien 1926. Maximilian Salzer. 184 str.
- Rosenkranz, Max**: Gad der Seher. Kulturroman aus dem Osten. Bern. Ernst Bircher. 334 str.
- Blumenthal, Hermann**: Gilgul. Ein Roman aus dieser und jener Welt. Wien. Renaissance-Verlag. 138 str.
- Neumann, Alfred**: König Haber. Erzählung. Stuttgart 1926. J. Engelhorn's Nachf. (Nr. 992 der Romanbibliothek.) 140 str.
- Kreppel, J.**: Rabbi Jakob Aschkenazy. (Die Heimkehr des Totgeglaubten) Historische Erzählung aus den Tagen Bogdan Chmielnitzkys (1648-49). Wien 1927. Verlag »Das Buch«. 85 str. M. 1.—
- Mayer, Theodor Heinrich**: David findet Abisag. Roman. Leipzig 1925. L. Staackmann. 244 str. M. 3.—, vez. M. 5.—
- Heubner, Rudolf**: Herodias. Leipzig 1925. L. Staackmann. 208 str. M. 4.—, vez. M. 6.—

Prelazeći na beletristiku, navešćemo u prvom redu nekoje romane. Bloch, jedan od mladih francuskih romanopisaca, preduzeo je, da uobličí elzasko Jevrejstvo, ili tačnije, da udesi sukob elzaskih Jevreja sa zapadno-francuskim građanima. Pre svega se unapred odlučno utvrđuje, da je Blochu ovo uobličjenje u punom smislu reći uspeo. U svom romanu »Simler & Co.« on je stvorio čitav svet jevrejskih tipova, onakvih, kakve život zaista poznaje, i što je još važnije — on je taj svet tako uobličio, kako utora izgledati jednom Jevrejину, čiji je koren u francuskom duhovnom miljeu, jednom asimilantu. On vidi snagu Jevreja sa strane objekta, na kom dolazi do izraza, tako, da dopire do granice slabosti i ružnoće. Blochu se može prebaciti jednostranost gledišta, ali mu se mora potpuno priznati velika umetnička snaga, koja se epsko-dramski razvija, punoća i životna intenzivnost ljudi i situacija, i obilno uobličjenje problema čovekova satiranja radom »kompanijom«. Za ovu knjigu napisao je Romain Rolland oduševljen uvod, u kom veli o Blochu: »... ja očekujem od ovog pesnika veliko delo našeg vremena. Svagda, kad god sam čitao ovu knjigu, uskršavao je predamnom genije Balzaca...« — Roman, za kog su merodavni čisto literarni podsticaji, izdalo je društvo Soncino, društvo prijatelja jevrejske knjige. Odmah na početku mora se napomenuti, da je izdanje uzorno, primerno i da potpuno odgovara cilju društva. Lewin kao pisac romana opće je poznat u jevrejskoj literaturi, a naročito na Istoku. Umešnost, kojom je obilje poučnog gradiva utkano u po sebi zapetu radnju, čini ga jednim od najdragocenijih romana. Jevrejski život u poljskoj općini za vreme tri generacije i promena varošice u znatan fabrički grad, borba oko i protiv obaveštenja, pobjeda socializma, visoko poštovanje prema jevrejskoj učesnosti, religijska i sve-

tovna slika poljskog Jevrejina tačno su ocrtani. Tvorачka snaga sa sposobnošću spekulativnog mišljenja dolaze do najboljeg izražaja u ovom romanu. — U oblast Tokaja, gde žive vinogradari, a ratari vode neku vrstu praživota, u vreme, kad je jevrejski seljak sa lulom prolazio beskrajne ulice, vodi nas roman u Ugarskoj vrlo cenjenog pisca S. Fényes-a, koji je Jakob Krauss preveo za zahvalnu nemačku publiku. Knjiga »Jüdel's erste Wandlung« početak je trilogije, u kojoj pisac pokušava da izloži tri inkarnacije jevrejske duše. Prva inkarnacija, prvi »Gilgul« Jüdela, jeste život Jevrejina bez oca i matere, koji sa svojim Bogom traži smisao sveta, koji zbog svih događaja dolazi u sukob sa samim sobom, pa zato nije nikad načisto sa sobom. U njoj se nalazi prava i prvobitna ljubav ka predelu i ljubav ka maloj jevrejskoj kreaturi, koja se nalazi u oblasti Tokaja. Na ovim mestima izaziva roman pravo saučešće čitaoca, kao što je uvek slučaj kod svake dobre knjige. — Mimi Zuckerkandi prevela je na nemački sa francuskog Flegov dečji roman: Ein kleiner Prophet«, u kom se posmatra problem modernog Jevrejina, koji raste bez religije, da se najzad posle stranputica vrati u pristanište Jevrejstva ili još bolje Cionizma. Ovaj roman je vrlo fina studija duše. Zanimljiv je, jer je pisan pouzdanom rukom, i pruža mnogo interesantnoga u psihološkom pretresanju duševnih problema. — Pop jevrejskog porekla, a da to ni ne zna, član saveza »Pravoruskih ljudi«, a da to ne želi, ljubi svoju (jevrejsku) sestru, a da to i ne sluti, živi u tuđem svetu, a da to i ne opaža. Uz to svakojake nezgode od braka i brakoloma, vere i sujevere, sela i grada, umorstva i ubijstva. Sve sama retorika. — U romanu Rosenkranza: »Gad der Seher« doživljujemo sudbinu skromnog, čestitog znalca Talmuda, koji je protivnik hasidijskog čudotvornog rebea, koji dela u Poljskoj, a narod ga ipak i protiv njegove volje proglašuje za čudotvornog rebea. Bezobzirna borba tradicionalnih putujućih rebeporodica protiv novajlije, duševna borba Gada i njegova velika učenost daju jasnu sliku o unutaršnjem životu poljskih Jevreja. Rosenkranz nam se ukazuje ovde kao majstor spisateljske umetnosti. — Blumenthal se ni u »Gilgulu« ne odriče sebe, njegov fini dar posmatranja i njegova velika sposobnost karakterisanja ukazuju nam se i ovde u jasnoj svetlosti. Kabalističku atmosferu i seobu duša iznosi nam ovde Blumenthal, duša grešnika je nemirna i odlazi u telo jednog odličnog učenika Talmuda, koji zbog toga umire u mladim godinama. — Dramatičkom silinom uobličava Neumann sudbinu finansijskog Jevrejina, u kog se zaljubljuje vladarka zemlje. Ali njegovo Jevrejstvo njegova je nesreća. Sudar sa okolnim svetom odveć je snažan i svetina ga linčuje. — Kreppel daje u romanu »Rabbi Jakob Aschkenazy« dokaz o svom jakom talentu. Junaku ove priče odrube glavu u prisustvu njegove općine Kozaci Chmielnitzky-Horde, ali nekim čudesnim

događajem on ostaje u životu i vraća se doma baš onog dana, kada se njegova supruga trebala, posle dugog kolebanja, udatiza drugog čoveka. Ovu istorijsku priču izradio je Kreppel kao malo umetničko delo. — Istoriju silnog kralja Davida preobrazio je Mayer u tragediju čovečanstva. U Davidu, ostarelom kralju, vidimo tegobe života, stojimo očajno pred velikim zagonetkama bitnosti, bunimo se protiv zakona postajanja i propadanja. U pobuni mladićske lepote Absaloma, u njegovoj nesrećnoj borbi protiv Davida, izražena je sa nedovoljivom snagom starasuprotnost između oca i sina. Kao izvor svekolikog bitisanja ukazuje nam se svetlost ljubavi kroz guste oblake ovog ozbiljoog dela. Smisao svega života, veličine i sreće, rastenja i postajanja, propadanja i procvetavanja daju nam veliki roman pesnički. — Veliku zapetu dramu u domu Iroda Antipe u nove boje zaodeva Heubner. Irodijada proživljuje obmanu beskrajno porasle moći, traži zadovoljstvo u spoljašnjem sjaju pobeđuje i uništava krstitelja Jovana. Mučenica čovečje nesavršenosti, žena vanredne snage, duha i volje, vodi borbu svega živoga, borbu o saznanju svoga čula. Bezgranična moć volje goni Irodiadu skoro do ludila, tako da rezignira na sve, što je obmana, pa dolazi do potvrde života.

Cohn, Emil Bernhard: Legenden. München 1925. Georg Müller. 147 str.

Menkes, Hermann: Die Jüdin Leonora und andere Novellen. Wien. Renaissance. 140 str.

Lewin, Samuel: Chassidische Legende. Deutsch von Arno Nadel. Mit 7 Holzschnitten von Josef Budko. Berlin. Dr. Ernst Rathenau.

Kreppel, J.: Ostjüdische Legenden. Gesammelt und bearbeitet. Wien 1926. Das Buch. 151 str. M. 4.—

Babel, I.: Geschichten aus Odessa. Erzählungen. Berlin 1926. Malik-Verlag. 112 str. Vez. M. 3.—

Babel, I.: Budjonny's Reiterarmee. Erzählungen. Berlin. 1926. Malik-Verlag. 223 str. M. 2.50.

Schönberger, Davin: Sinaiklänge. 36 str.

— —: Feierstunde am Wege. Berlin. Axel Juncker. 56 str. Vez. M. 2.50.

Alfieri, Vittorio: Saul. Ins Deutsche übertragen von Heinrich Simon. Frankfurt a. M. 1926. Frankfurter Societäts-Druckerei. 67 str.

Emil Bernhard: Das reissende Lamm. Drama in fünf Akten. Berlin 1926. Volksbühnen-Verlag, NW 40. 70 str.

Stjernstedt, Marika: Die von Sneckenström. Roman. Freiburg i. Br. 1926. Herder. 316 str. Vez. M. 5.20.

Melander, Richard: Die Brigg »Zwei Brüder«. Eine Seemannsgeschichte. Freiburg i. Br. 1926. Herder. 176 str. M. 3.—, vez. M. 3.80.

Thiel, Johannes: Strupp. Ein Märchenbuch mit lustigen Bildern und Versen. Freiburg i. Br. 1927. Herder. 64 str. Vež. M. 4.20.

O drugoj vrsti beletrističke literature, o novelama i legendama, nabrojaćemo sledeće spevove. Cohn, odveć izvrstan stilist i pesnik, udesio je na nemački nekoliko hebrejskih legendana. One se odlikuju punokrvnim, smeonim, a pri tom dramatičkim izlaganjem. Jasnom linijom i bogatom fantazijom, a pr svega retkom osobinom, da Cohn ume zaista da priča, natkrie ljuje ova zbirka većinu savremenih obrada jevrejskih legendana. Kad pročitamo knjigu, mi smo u nedoumici, kome od sedam komada da damo prvenstvo. Sve su one blagoglasne, sve obogaćuju. — U deset pripovedaka »Jüdin Leonora« ukazuje nam se Menkes kao pesnik. Oštrinom diamanta reže Menkes slike od kristala svoga jezika, te se tako uzdiže do visine današnjih pripovedača po pozvanju. Novele »Der Liebesgarten« i »Die Jüdin Leonora« jesu majstorske novele. Većina novela kreću se u pravoj jevrejskoj istočnoj sredini. Ovo je jedna od onih retkih knjiga, koja obogaćuje čitaoca plemenitom setom, koja se često zaboravlja. — Lewin nam priča ovde »Die Chassidische Legende« o lublinskom rebeu, koji se okomio protiv Boga, ne bi li iznudio spasenje, pa je pritom propao. Pisac je dobro učinio, što nije ostao istorijski veran, jer su istorijske činjenice ovde sporedne: samo tek sredstva za žudnju, borbu i propast jednog giganta. Josif Budko, koji je za ovu knjigu dao sedam crteža, u kojima se ogleda duševno raspoloženje ove priče, uzdigao je drvorez do prave umetnosti. — Težak položaj Jevreja i njihova nepokolebiva vera u pomoć Večnoga, ugledaju se u lepim legendama Kreppela. Pokrštenici smišljaju zlo, da bi zaboravili svoje poreklo, jetki neprijatelji rasprostiru laži, da bi tim lakše podvalili sinovima Izraelovim, konvertiti sećaju se svoje stare vere i nalaze put za povratak, jevrejsko srce ostaje budno i sveti plamen ponovo se razgoreva. Vernost u veri i vera u Boga daju snagu i donose pomoć u svakoj opasnosti. To je sadržina ovih 18 legendana, koje treba svako da čita. — Majstorska dela su i pripovetke Babela. »Die Geschichten aus Odessa« daju jevrejske društvene slojeve za obradu. Jak, psihološki dar odaje ovaj mladi rusko-jevrejski pripovedač. Izlaganje jednog pogroma, viđenog i doživljenog od jednog deteta, izvrsno je ne samo kao takvo, nego njegova lepota leži u osećanju, kojim ga dete prati. U ovoj knjižici priča se prastari jevrejski svet kao u smelom ogledalu sadašnjosti. Druga knjiga Babela priča o crvenim vojnicima »Reiterarmee Budjonny«, o divljim paorskim sinovima, o junacima pre smrti. Babel im se priključio, pa priča njihove sudbine i doživlja je. Ovih 30 životu vernih, živahnih, a pri tom skromnih pripovedaka prožimaju srce i mozak svakoga iz ove anonimne mase. Babel raspolaže veštinom, da priča svaki dašnje događaje tako, da izgledaju kao jedinstveni doživljaji. — U Davinu Schönbergeru strši u vis jak pesnički dar, o čemu sve-

doče dve sveske pesama: »Sinaiklänge« i »Feierstunde am Wege«. Ovde se ispoljavaju slivenost, kipeća snaga pravoga pesnika i pregnantnost čisto slikovnoga. Oblikom čista i misaono duboka lirika prožmana je unutrašnjom religioznošću, pa je podesna da oživi prijatelje za pesničku umetnost. — Ova dramatska obrada biblijskog kralja »Saula« od Vittorio Alfieri, koja u pet činova obrađuje povratak Davida Saulu ispred Gilboa, samu bitku i smrt Saula, spada među dobre obrade biblijskog gradiva. U sredini je kralj Saul, koji nam je kao čovek prikazan u okviru istorije i biblijske atmosfere. Prevod od Heinricha Simona je izvrstan. — Emil Bernhard je svojom uspešno prikazanom dramom »Die Jagd Gottes« (vidi o tome Jevrejski Almanah, II. str. 176.) obratio pažnju na se. Jagnje, koje kida, nema zapravo jevrejsku temu, niti jevrejsku radnju za sadržinu. Ova se drama odigrava u sibirskoj tamnici neposredno pre revolucije od 1917., gde je jedan vođ revolucionara zatvoren, oko kog se okreće čitava radnja. Uloga zarobljenog Jevrejina posve je sporedna, da je nema, ne bi se ni opazilo. Odlike ove drame slične su prvoj, zato s radošću pozdravljamo ovu tvorevinu kao divno delo jednog rabina. — U okviru našeg prikazivanja pomenućemo još dva romana i to: od Stjernstedt-ove »Die von Sneckenström« i od Melandera »Die Brigg«, jer je rano umrla prevoditeljka ovog romana, Rhea Sternberg, učinila jevrejsku opčinu u Berlinu naslednicom svojih prava. Stjernstedtova je jedna od najpopularnijih spisateljica u Švedskoj, čije umetnički visoko pevanje jako cení Švedska štampa. Melanderovo delo je zapet i uzbudljiv pustolovni roman. — U 228 šarenih slika sa isto toliko dvostihova priča Thiel puno radnje zbiće »Strupp«. Ovde su humor i usrdnost, boja i pripovedačkoobilje. Divno gradivo za mališane od pet do devet godina.

Mult és Jövö. Zsidó irodalmi, művészeti, társadalmi és kritikai folyóirat. Szerkeszti és kiadja Dr. Patai József. Budapest, VI., Révai-u. 14.

Menorah, Jüdisches Familienblatt für Wissenschaft, Kunst und Literatur. 5. Jahrg. Wien 1927.

Die Kreatur. Eine Zeitschrift, viermal im Jahr erscheinend herausgegeben von Martin Buber, Joseph Wittig und Viktor von Weizsäcker. Berlin 1926. Lambert Schneider I. Jahrgang.

Jüdisches Familienblatt. Bratislava. Kapuzinerg. 3. Red. Moses J. Müller.

ליטערארישע בלעטער. איילסטוררטע וואכנשריפט פאר ליטעראטור מעאטער. Warszawa, Nalewki 2 a. Verlag von B. Klatzkin. Red. און קעסט. J. Meisels.

Jubiläums Almanach des Verlages Josef Kösel & Friederich Pustet. München 1926. 214 str.

Na svršetku donosimo mali izbor jevrejskih časopisa. Nesumnjivo je najlepši i najbolje uređen mesečni časopis za jevrejsku literaturu i umetnost mađarski »Mult és Jövö, čije XVII.

godište sada izlazi. Sveske što su pred nama daju rečitu sve-dodžbu o visokom nivou, na koji je u jevrejskom svetu dobro poznati urednik, Patai, podigao ovaj list. Svaka sveska je umetničko delo. Reprodukcijom radova jevrejskih umetnika vrednost ovog časopisa je trajna. Ovaj list uzima rado u ruke ne samo publika, koja mađarski čita, nego i svaki onaj, koji ima smisla za jevrejsku umetnost. — Istom cilju teži i mesečni časopis »Menorah«, koji izlazi u Beču i Frankfurtu na Majni, a sada je u petom godištu. Svaki pojedini broj je bogat sadržinom i donosi članke od najslavnijih pisaca o svima poljima jevrejske nauke i literature sa priložima umetnosti. — Jedan Jevrejin, katolik i protestant izdaju zajednički četvrtgodišnji časopis »Die Kreatur«. List ide za ostvarenjem plana, da sve religije prevede jedinstvenom carstvu Božjem. Ali među pojedinim piscima članaka ima tako velikih razlika, da se njihovo svesno uvrštenje u isti časopis jedva može opravdati. No ipak su pojedini članci zanimljivi i čitanja dostojni. — Jedan mlad nedeljni časopis »Jüdisches Familienblatt«, koji se izdaje u Bratislavi, već je stekao lep krug čitalaca, jer je ovaj list ispunio jednu osetnu prazninu i podmirio jednu potrebu. List je brižljivo uređen i informiše čitaoca o svima fazama jevrejskog pokreta u svima krajevima zemlje. Sadržaj mu je pun promene i ide za tim, da publici mnogo dade. — »Literarische Blätter«, koje izlaze u Varšavi već u IV. godištu, donose svake nedelje dobre članke sa ilustracijama na jidiškom jeziku o jevrejskoj literaturi, pozorištu i umetnosti. Uredništvo radi uzorito i svaki broj ima obilatu sadržinu. Mi pre oručujemo najtoplije ovaj list svakome, ko god čita jidiški. — Izdavaštvo Kösel i Pustet u Münchenu izdalo je »Jubiläums Almanach« za godinu 1927. povodom stogodišnjice od osnuća izdavaštva Kösel, dočim izdavaštvo Pustet postoji već 333 godine. Godine 1920. ujedinila su se ova dva izdavaoca. Mnogobrojna dela o starozavetnoj nauci izišla su u ovom izdanju. Almanah donosi članke od općeg interesa i spisak dela, koja su izišla u ovom izdanju.

Izrael.

Jevrejski narod je najpostojaniji narod na zemlji; on jeste, on je bio i on će biti, da kroz sva vremena proslavlja ime svoga Boga. (GOETHE, Wilhelm Meisters Wanderjahre, 2. knjiga, 2. glava.).

Pravi „Franck-ov“ dodatak kavi.

Zašto prija tako odlično?

Zato, što se za proizvodnju „Pravog Franckovog dodatka kavi“ upotrebljava sirovina samo najbolje kakvoće, a prerađuje na način, koji je već kroz desetke godina prokušan.

Zašto je tako jeftin?

Zato, što je „Pravog Franckovog dodatka kavi“ — kako to i svaka iskusna domaćica znade — već i mala količina dostatna, da se priugotovi vrlo tečna kava, koja uslijed vanrednog ukusa i arome osobito prija, dočim njena smeđe-zlatna boja svačije oko zadovoljava.

Što je dokaz tome?

Da „Pravi Franckov dodatak kavi“ već desetke godina mnogobrojne porodice, siromašne kao i bogate, stalno troše i da je izvrsna kakvoća ovog proizvoda na cijelom svijetu poznata.

mlinac

Pri kupovanju pak pazite samo uvijek na kao tvornički žig i na ime „FRANCK“, da bi tako uvijek dobili ono, što zaista želite.

Vaši odani

Hinka Francka Sinovi
Zagreb.

Ministarske naredbe.*)

Ministarsvo Vera Kralj. S. H. S. Opšte Odelenje V. Br. 10396
8. Oktobra 1921. god. Beograd.

Savezu Jevrejskih Veroispovednih Opština, Beograd.

Ministarstvo Vera ima saznanja, da pojedine crkvene opštine svih konfesija na teritoriji Banata, Bačke i Baranje primaju u svoju službu bivše državne službenike, koji su otpušteni iz državne službe što nisu hteli položiti zakletvu vernosti.

Pošto sve priznate crkve u našoj Kraljevini zauzimaju položaj javno-crkvenih korporacija i njihove službe imaju prema tome javni karakter, ne može se nikako dozvoliti da se u crkvene službe primaju ona lica, koja su opravdano uklonjena sa svojih položaja u državnoj službi.

Stoga Vam se preporučuje, da izvolite izdejtstvovati kao viša vlast, da se iz svih područnih Vam crkenih opština smesta otpuste iz svojih služba sva takova lica, koja su nakon oslobođenja, ma iz kog razloga, uklonjena iz svojih položaja u državnoj službi, pa su za tim kod njih postavljena, a u buduće da takova lica u opšte ne primaju u svoje službe.

O izvršenju izvestiti Ministarstvo Vera.

Po naredbi Min. Vera. Načelnik, Sarić, s. r.

Ministarstvo Vojno i Mornarice Opšte Vojno Odelenje Đeneralštabni
Odsek F. Đ. Br. 12.169. 25. Marta 1922. god. Beograd.

Ministarstvu Vera

Gospodin Ministar Vojni i Mornarice pod gornjim brojem od 23. Marta tek. godine izvoleo je narediti:

Na osnovu čl. 11. (stav poslednji) Zakona o Ustrojstvu Vojske.—

Naređujem :

Da se 1. Avgusta ove godine upute u kadar na odsluženje svoga đačkog roka i svi bogoslovi i pripravnici za duhovna lica svijiu veroispovedi, koji su završili školovanje, rodeni 1898. godine i mlađi.

*) U ovogodišnjem Almanahu počinjemo iznositi našim čitaocima najvažnije naredbe ministarstava, koje se dostavljaju Savezu Jevrejskih Veroispovednih Opština u Beogradu. Držimo da ćemo time udovoljiti općem zahtevu i potrebi.

Pošto po čl. 8. pod d. Zakona o ustrojstvu vojske služba u kadru obavezna je do navršene 24. godine života, to je sve rođene 1897. godine i starije, koji su svršili školu a do sada nisu upućeni na kadrovsku službu zbog naređenja FĐOBr. 70969 (tač. 2.) i 79833 od 25. avgusta i 15. oktobra 1919. godine (sl. voj. list str. 779 i 1092), prešla obaveza služenja u kadru, bez njihove krivice. No ovo se ne odnosi na one bogoslove, koji su se primili druge službe a ne one, za koju su se spremali. Ovakvi se imaju uputiti u kadar, jer se na njih nisu odnosila ova naređenja, te su sami izostali od službe u vojsci.

Ko još nije završio školovanje, dužan je da odmah podnese molbu za odlaganje službe u kadru.

Ko je od rođenih 1898. godine i mlađi već primio sveštenički, kaluđerski ili u opšte duhovnički čin, uputiće se u kadar na službu po objašnjenju na str. 137. Pravila o rekrutovanju t. j. odsluživače 12 meseci u svešteničkom odelu u vojnim bolnicama.

Prednje se dostavlja. — Veza sa V. Br. 2095.

Po zapovesti Ministra Vojnog i Mornarice. Za Načelnika:
Pukovnik, Drag. Tasić s. r.

Ministarstvo Vera Kralj. S. H. S. Opšte Odelenje V. Br. 4698.
21. Aprila 1922. god. Beograd.

Predsedništvu Saveza Jevrejskih Veroispovednih Opština, Beograd.

Priloženo pod % u prepisu objašnjenje Gospodina Ministra Vojnog i Mornarice F. A. Br. 9746 21. Ministarstvo Vera ima čast dostaviti Vam s preporukom da se istim budu upoznati verski organi iz područja Vašeg.

Pošto se u samoj prestonici desilo, da jedan od sveštenika nije hteo da izvrši zakletvu regruta, izjavljujući da mu je mala dnevnicca, i ako je broj vojnika za zakletvu njegove konfesije bio vrlo mali, i tražio šta više da bude postavljen za honorarnog vojnog sveštenika, pozivate se, da područnom sveštenstvu uputite jedno naređenje, da je dužno sveštenoradnje kod vojske vršiti uz nagradu predviđenu priloženim objašnjenjem, a da ne može tražiti nagradu koliko hoće i kako hoće.

O rezultatu po ovom izvestiti Ministarstvo Vera.

Po naredbi Ministra Vera. Načelnik, Sarić. s. r.

Ministarstvo Vojno i Mornarice F. A. Br. 9746. 21. Marta
1921. god. Beograd.

Objašnjenje

Na učinjeno pitanje od strane jednog komandanta Armijske Oblasti kakve će se prinadležnosti isplaćivati sveštenicima kada se upotrebe, bilo u mestu ili van mesta svog stalnog stanovanja, na vojne dužnosti oko zakletve regruta ili vršenje drugih verskih obreda. —

Objašnjavam:

1) Honorarni i stalni vojni sveštenici za vršenje ma kakvih verskih obreda u mestu stalnog stanovanja nemaju nikakvih drugih prinadležnosti sem redovnih; a kada se u tome cilju šalju u druge obližnje garnizone imaju prava za dotična službena putovanja na uvećane dnevnice i putne troškove kao i oficiri i drugi državni ukazni službenici.

2) Ako se u mestima gde nema ni stalnih ni honorarnih vojnih sveštenika, upotrebe civilni sveštenici iz istog mesta, oko zakletve regruta ili izvršenja drugih verskih obreda, onda ovim sveštenicima izdavati iz kase dotične komande na ime honorara do jedne polovine dnevnice od 25 dinara predviđene Uredbom D. R. Br. 130.000. od 29. septembra 1920. god. (raspis B. Br. 18831 Službeni Vojni List za 1920. god. strana 2091) za niže oficire dotičnog garnizona, pošto će se obično na tim dužnostima upotrebiti jedna polovina dana, a u slučaju da budu upotrebljeni celoga dana onda im izdati celu dnevnicu za taj dan.

Isplate po tački 1. imaju pasti na teret partije Br. 1097 pozicija 1: a po tački 2 na teret partije Br. 1093 budžeta Ministarstva Vojnog i Mornarice; i

3) Ako se u mestima gde nema ni stalnih ni honorarnih vojnih niti pak građanskih sveštenika dotične veroispovesti, moraju upotrebiti civilni sveštenici iz drugih najbližih mesta, onda im se imaju priznavati i isplaćivati u duhu tačke 1. ovog objašnjenja.

Prema ovome neka se komande i nadležstva u buduće upravljaju.

Ministar Vojni i Mornarice. Počasni Adutant Nj. V. Kralja
General Branko Jovanović. s. r.

Ministarstvo Vera Kralj. S. H. S. Opšte odeljenje V. Br. 5118.
29. Aprila 1922. godine Beograd.

Predsedništvu Saveza Jevrejskih Veroispovednih Opština, Beograd.

Ministarstvo Vojno i Mornarice aktom svojim od 20. aprila o. g. F. Dj. Br. 18.622., dostavilo je ovom Ministarstvu sledeće na izveštaj:

Gospodin Ministar Vojni i Mornarice pod gornjim brojem od 10. aprila tek. god. izvoleo je narediti sledeće:

»Članom 8. pod 2. Pravila o rekrutovanju propisano je da se kod rekrutnih komisija donose knjige rođenih samo ako komisija radi u mestu gde je crkva«.

Prilikom davanja mišljenja po naređenju F. Dj. Br. 49926 od 3.-XI. pr. godine komandanti I. i II. Armijske oblasti stali su na gledište, da se ove knjige u opšte ne donose kod rekrutnih komisija, dok su komandanti III. i IV. Armijske Oblasti mišljenja da se donose.

Ceneći razloge i jednih i drugih kao i one Ministarstva

Vera iznete pod F. Dj. Br. 49926, a oslanjajući se na gornju pravilsku odredbu.

N a r a đ u j e m :

1. Da se od sada ne donose knjige rođenih kod rekrutnih komisija :

2. Da sveštenik sviju veroispovesti predaje rekrutnim komisijama VERAN PREPIS ROĐENIH (u koji unose i umrle) onoga godišta, koje se rekrutuje u toj godini, za čiju eventualnu netačnost odgovaraće po kaznenom zakonu. Tamo gde su matične knjige ujedno i knjige rođenih te se ne mogu donositi kod rekrutnih komisija, voditelji matica dostaviće im verne prepise tih knjiga, za čiju eventualnu netačnost odgovaraće po kaznenom zakoniku. Ovi prepisi imaju se sastavljati na Srpsko-Hrvatskom ili Slovenačkom jeziku.

3. Da sveštenici odnosno voditelji matica, pored prepisa svojih knjiga rođenih (tač. 2.) podnose svojim opštinama i izvode (poročila i iskaznice) iz knjiga rođenih i matičnih svih članova zadruge (porodice), bez obzira na deobu ako bi ih bilo kod onih mladića koji se rekrutuju, u koje izvode moraju uneti sve članove zadruga i tačne datume njihovih rođenja. Za eventualnu netačnost i ovih izvoda odgovaraće sveštenici odnosno roditelji matica po kaznenom zakoniku. Zbog ovoga, opštinske uprave, čuvaće sve izvode u opštinskoj arhivi kao važne dokumente, radi docnijeg pravdanja svoga rada — ako za to nastupi potreba. Najbolje je da se ti izvodi podnose za sve mladiće ukupno u vidu sašivenog spiska, u kome zadruge (porodice), da budu linijom odvojene, te da se zna koja zadruga kome mladiću pripada.

4. Rekrutne komisije vršiče sravnjivanje ovih prepisa knjiga rođenih i matičnih sa popisnim knjigama (gde ovih ima) sa opštinskim spiskovima iz čl. 13 Pravila o rekrutovanju i uveravati se da li su svi mladići uvedeni iz tih spiskova u rekrutne spiskove. Sravnjivanjem ovih prepisa na ovaj način i raspitivanjem prisutnih članova opštinskih uprava, naročito prisutnih mladića rekruta koji najbolje poznaju svoje vršnjake otklanjaće se moguće pogreške: da koji mladić izostane od rekrutovanja;

5. Što se tiče dolaska sveštenika kod rekrutnih komisija ne zahtevati da oni bezuslovno i tačno dolaze, i ometati ih u vršenju njihovih redovnih dužnosti. Ali im skrenuti pažnju da je njihovo prisustvo kod rekrutnih komisija, za vreme rekrutovanja njihovih parohijana-rekruta, veoma korisno, kako za same mladiće tako i za sveštenike. Ti mladi ljudi videće da se sveštenici interesuju za njih, zbog čega će steći njihovu zahvalnost i ljubav, a komisijama će pomoći da dođu do tačnijih podataka i na osnovi njih da odrede pravilan i pravedan rok mladiću.

Ministarstvo Vera Kralj. S. H. S. Opšte Odeljenje V. Br. 5902.
18. maja 1922. god. Beograd.

Predsedništvu Saveza Jevrejskih Veroispovednih Opština, Beograd.

Ministarstvo Prosvete, Odeljenje za Srednju Nastavu, aktom svojim od 11. maja o. god. S. N. Br. 4698. dostavilo je ovom Ministarstvu sledeći izveštaj :

»Na osnovu mišljenja Glavnog Prosvetnog Saveta S. Br. 143 od 25./II. 1922. g. koje je Gospodin Ministar Prosvete usvojio naredjenjem S. N. Br. 4698 od 25./III. 1922. god. a koje glasi »Novim kandidatima — za katihete srednjih i stručnih škola —, koji su položili gimnazijsku maturu i svršili bogosloviju, odnosno teološki fakultet, treba priznati pravo na suplenturu i za njih propisati stručnu građu za profesorski ispit iz koje bi oni polagali ispit pored opšteg dela profesorskog ispita«. Gospodin Ministar je naredio, da se ta stručna građa za profesorski ispit katiheta što pre odredi, da bi ispiti mogli odpočeti, pošto na to čekaju već mnogi moliooci.«

Dostavljajući prednje tome Predsedništvu, Ministarstvo Vera preporučuje, da Savez izvoli učiniti ovom Ministarstvu predlog za određenje gradiva za profesorski ispit katiheta srednjih škola za jevrejsku veroispovest (grupu bogoslovskih predmeta); a, drugo, da izvoli Ministarstvu Vera dostaviti listu članova i njihovih zamenika za Ispitni Odbor za svaku struku iz koje kandidat polaže profesorski ispit.

Predlog se ima Ministarstvu Vera najdalje do 15. Juna o. g. dostaviti.

Po naredbi Ministra Vera, Načelnik Sarić, s. r.

Ministarstvo Vera Kralj. S. H. S. Opšte Odeljenje V. Br. 14716.
15. Januara 1924. godine. Beograd,

Predsedništvu Saveza Jevrejskih Veroispovednih Opština, Beograd.

Ministarstvo Unutrašnjih Dela, Odeljenje za Banat, Bačku i Baranju pod Br. 18500. 23. god. dostavilo je Ministarstvu vera akt sledeće sadržine :

Ministarstvo Unutrašnjih Dela izdalo jo naredjenje, da svedodžbe o državljanstvu izdate od područnih Vlasti na području Banata, Bačke i Baranje imaju biti vidimovane i odobrene od ovog Ministarstva, koje je prema §. 10. z. čl. I. od 1879. nadležno glede priznavanja državljanstva, i da se bez takove klauzule snabdevena strankama ne smeju izdavati.

Izveštavajući o prednjem to Ministarstvo, ovome Ministarstvu je čast umoliti, da u smislu istoga izvolite upozoriti područna Vam nadležstva i organe.«

Prednje Vam se dostavlja radi znanja i daljeg postupka.

Po naredbi Ministarstva Vera. Načelnik, Dr. Janjić. s. r.

Ministarstvo Vera Kralj. S. H. S. Opšte Odelenje V. br. 3972
14. Marta 1924. godine. Beograd.

Predsedništvu Saveza Jevrejskih Veroispovednih Opština, Beograd.

Ministarstvo Građevina pod Br. 27249. od 5-X-1923. godine dostavilo je ovom Ministarstvu akt sledeće sadržine:

»Gospodin Ministar Građevina rešenjem svojim od 3. Oktobra ove godine Br. 27249. na predlog Gospodina Ministra Vera od 26. IX. t. g. Br. 11724. odobrio je, da se svi sveštenici oslobode kuluka, pošto se i inače smatraju kao činovnici.

O prednjem rešenju Gospodina ministra čast mi je izvestiti to Ministarstvo, s tim, da su o ovome izveštene i sve građevinske vlasti u zemlji.«

Prednje Vam se dostavlja radi znanja.

Po naredbi Ministra Vera. Načelnik, Dr. Janjić s. r.

Ministarstvo Vera Kralj. S. H. S. Opšte Odelenje V. Br. 5559, 31.
Marta 1924. godine. Beograd.

Predsedništvu Saveza Jevrejskih Veroispovednih Opština, Beograd.

Gospodin Ministar Vera doneo je 15. marta 1924. god. V. K. Br. 844 sledeće rešenje:

»Od vremena narodnog našeg ujedinjenja dolazi u povodu svakog skoro državnoga praznika do opetovanih nemilih upadica i nepoželjenih nesporazumka zbog pevanja nacionalnih himni u crkvama i bogomoljama raznih konfesija. Dok naime hrvatska »Lijepa naša domovina« po sadržaju, a slovenačka, »Napred zastava slave« i po sadržaju i melodiji nije u stvari himna, koja bi se bez priuzdržavanja mogla da peva u hramu, dotle srpska himna »Bože Pravde« tekstom ne odgovara izmenjenomu državno-pravnom položaju i ustavnom nazivanju našega naroda i države.

Pa jer usto ni sama činjenica, da se pri oficijelnim proslavama državnih naših praznika pevaju tri nacionalne himne, nije u skladu sa narodnim i državnim našim jedinstvom, rešavam, u sporazumu sa vrhovnim predstavnicima ustavno usvojenih konfesija u našoj Kraljevini, da se do usvajanja jedne državne himne imade u opšte izostaviti pevanje nacionalnih himni pri proslavama državnih praznika u crkvama i bogomoljama svih veroispovesti.

O tome izvestiti Duhovne Vlasti svih konfesija, te vojne i upravne vlasti državnex.

Prednje Vam se dostavlja radi znanja i saopštenja područnim duhovnim vlastima.

Po naredbi Ministra Vera. Načelnik, Dr. Janjić s. r.

Ministarstvo Vera Kralj. S. H. S. Opšte Odelenje V. Br. 4367.
22. Maja 1924. god. Beograd.

Savezu Jevrejskih Veroispovednih Opština, Beograd.

Ministarstvo Prosvete, Odelenje za Srednju Nastavu, aktom

svojim od 5. III. 1924. god., S. N. Br. 2923., dostavilo je Ministarstvu Vera naredbu svoju od 4 III, 1924., S. N. Br. 3806., upućenu direktorima srednjih škola u Vojvodini, koja glasi:

»Ministarstvo Vera dostavilo je svojim pismom V. Br. 14514 1924. Ministarstvu Prosvete, da mu je Savez Jevrejskih Veroispovednih Opština u Beogradu učinio predstavku, prema kojoj se neke srednje škole u delu naše zemlje preko Dunava ne pridržavaju u svemu pravilnika o praznovanju praznika donesenog odlukom S. N. Br. 19667 od 27. XI. 1922. god. Savez je naročito skrenuo pažnju na potrebu, da se jevrejski učenici oslobađaju subotom od crtanja i pisanja i da im se dopusti pohadanje sinagoge toga dana od 10-11 časova pre podne.

Kako je pravilnikom S. N. Br. 19667 1922. god. jasno regulisano, kad i kako se jevrejski učenici oslobađaju pohađenja škole radi vršenja svojih verskih propisa, pa u tač. predviđen i slučaj, koji je dao povoda za gornju predstavku, to Vam se skreće pažnja ovim, da se imate toga pravilnika tačno pridržavati i raspored časova prema njemu tako udesiti, da to nebi davalo povoda novim žalbama«.

Prednje se dostavlja tome Savezu radi znanja, u vezi akta br. 1771. 1923. godine.

Po naredbi Ministra Vera. Načelnik, Dr. Janjić. s. r.

Ministarstvo Vera Kralj. S. H. S. Opšte Odelenja V. B.: 9403.
27. Jula 1924. godine. Beograd.

Predsedništvu Saveza Jevrejskih Veroispovednih Opština, Beograd.

Povodom pitanja jednog Duhovnog Suda, kako se ima naplaćivati taksa od lica:

1.) Koja žele stupiti u brak, a pred kojima stoje ove smetnje:
a.) razlika u dobi starosti, telesni nedostaci (gluvi i gluvo-nemi i t. d.);

2.) koja se obraćaju molbom, da im se izda izvod iz knjiga rođenih za više lica, Gospodin Ministar Vera pod V. Br. 9403, od 20. Juna 1924. a na osnovu autentičnog mišljenja Ministarstva Finansija, Generalne Direkcije Posrednih Poreza, Br. 2836/24. god. doneo je ovo objašnjenje:

»Pošto u T. Br. 324. Zakona o Taksama od 25. oktobra prošle godine nisu predviđene takse za slučajeve stupanja u brak sa otežanim okolnostima za koje je u ranijem Zakonu bila predviđena taksa u T. Br. 324. d), to se ova taksa neće ni naplaćivati naročito već obična predviđena za molbu iz T. Br. 1. i T. Br. 5. za odobrenje s obzirom na 3. napomenu uz ovaj tarifni broj.

2.) ako se jednom molbom traže krštenice za više lica naplaćuje se jedna taksa za molbu iz T. Br. 1. a za svaki izvod ili uverenje iz knjiga rođenih naplaćuje se taksa prema T. Br. 330. Zakona o Taksama«.

Ministarstvo Vera ima čast upoznati Vas sa prednjim ob-

jašnjenjem, s molbom, da o njemu budu obavestene i područne Vam crkvene vlasti i organi radi znanja i upravljanja.

Po naredbi Ministra Vera. Načelnik, Dr. Janjić. s. r.

Ministarstvo Vera Kralj. S. H. S. Opšte Odelenje V. Br. 13116
28. Jula 1924. godine. Beograd.

Predsedništvu Saveza Jevrejskih Veroispovednih Opština, Beograd.

U odgovoru na akt Br. 680/1924. god. čast je Ministarstvu Vera izvestiti Savez, da su ortodoksne jevrejske opštine, koje su obrazovale svoje Udruženje radi zadataka čisto versko-obrednih, i dalje prema Savezu u istom odnosu, u kome su i do sada bile, i da se pridržavaju Pravila Saveza Jevrejskih Veroispovednih Opština.

Po naredbi Ministra Vera. Načelnik, Dr. Janjić s. r.

Ministarstvo Vera Kralj. S. H. S. Opšte Odelenje V. Br. 2660
10. Marta 1925. godine. Beograd.

Ministarstvu Prosvete, Beograd

Ministarstvo Inostranih Dela pod. Br. 60379. od 3. o. m. dostavilo je ovom Ministarstvu izveštaj sledeće sadržine:

Kralj. Poslanstvo u Londonu poslalo je amo poziv na otvaranje jevrejskog Universiteta u Jerusolimu, koje će izvršiti Lord Balfur na dan 1. Aprila 1925. god.

U sprovodnom pismu Komiteta, od 24. februara o. g. ističe se, da je to prvi Univerzitet jevrejski, koji će biti otvoren za studente svih vera, rasa i narodnosti. Napominje se takođe, da je Balfurova nota iz godine 1917. doprinela priznanju Društva Naroda o istorijskoj vezi jevrejskoga naroda sa Palestinom.

Komitet za otvaranje jevrejskog Universiteta nada se, da će i predstavnik našeg Universiteta biti prisutan toj svečanosti i moli, da se o donetoj odluci što pre izvesti.

Prednje se dostavlja tome Ministarstvu, s molbom na znanje i dalji eventualni postupak.

Po naredbi Ministra Vera. Načelnik Drag. Janjić s. r.

Ministarstvo Vera Kralj. S. H. S. Opšte Odelenje V. Br. 9445
25. Jula 1925. god. Beograd.

Predsedništvu Saveza Jevrejskih Veroispovednih Opština, Beograd.

Gospodin Ministar Vera pod V. Br. 9445, od 25. Juna 1925. god. izvoleo je doneti sledeće rešenje:

I.

»Za izdržavanje rabinata, koji je ujedno i matrikularna vlast imaju rabinatski porez da plaćaju sve veroispovedne opštine, koje su u sastavu odnosnog rabinata.

II.

Veličinu rabinatskog poreza određuje svake godine skupština

izaslanika zainteresovanih veroispovednih opština, koju saziva predsednik one opštine, u kojoj je sedište rabinata.

III.

Ako izaslanici ne dođu do sporazuma o visini rabinatskog poreza, onda rešava o tom pitanju izvršni Odbor Saveza Jevr. Ver. Opštine u Beogradu, kad se to odnosi na veroispovedne opštine aškenaškog i sefardskog obreda, a središna Uprava Udruženja Ortodoksnih Jevr. Ver. Opština u Senti, kad se to odnosi na ortodokсне ver. opštine.

IV.

Protivu rešenja Izvršnog Odbora odnosno Središnjog Udruženja može nezadovoljna opština podneti žalbu na Ministarstvo Vera, koje po tome donosi konačnu odluku.

O prednjem se izveštava to Predsedništvo radi znanja i upravljanja.

Po naredbi Ministarstva Vera. Načelnik, Dr. Janjić. s. r.

Ministarstvo Vera Kralj. S. H. S. Opšte Odelenje V. Br. 8679
12. avgusta 1925. godine, Beograd.

Predsedništvu Saveza Jevrejskih Veroispovednih Opština, Beograd.

Statut jevrejskih veroispovednih opština sadrži raznolike propise o razrezu crkvene poreze, zbog čega je otežano jednoobrazno pribiranje verskih dažbina u pojedinim veroispovednim opštinama. To je ujedno i razlog mnogih žalbi crkveno-opštinskih pripadnika, koje se podnose Ministarstvu Vera protivu razrezivanja veroispovednih dažbina.

Da bi se ovome stalo na put i da bi se, do donošenja Zakona za pripadnike mojsijeve vere u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca postigla privremeno jednoobraznost u razrezivanju veroispovednih dažbina, na osnovu čl. 2. i 3. ozakonjene Uredbe o privremenom ustrojstvu Ministarstva Vera, izvoleo je Gospodin Ministar Vera pod V. Br. 8679., od 24. Jula 1925. god. narediti sledeće.

I.

Razrezivanje crkvenih dažbina u jevrejskim veroispovednim opštinama ima se vršiti prema statutima, koji su na snazi u odnosnoj veroispovednoj opštini. U koliko u ovim statutima nije propisan način o podmirivanju sredstava za pokriće crkveno-opštinskih ekonomskih potreba sa tačnom oznakom vrste, najveće stope i načina razrezivanja verskih dažbina, imaju se statuti odmah u ovom smislu dopuniti i podneti Ministarstvu Vera na odobrenje.

II.

Mojsijevci, koji imaju imanja ili preduzeća na teritoriji više jevrejskih veroispovednih opština mogu biti u svakoj od njih oporezovani; ali porez onih koji ne stanuju u veroispovednoj opštini, gde imaju imanja ili preduzeća, ne može biti veći od polovine verskog poreza, što ga plaćaju u veroispovednoj opštini, na čijoj

teritoriji stalno stanuju i u kojoj se služe verskim ustanovama.

Prednje se dostavlja tome predsedništvu radi znanja i daljeg postupka.

Po naredbi Ministra Vera. Načelnik, Dr. Janjić. s. r.

Ministarstvo Vera Kralj. S. H. S. Opšte Odeljenje V. Br. 9581
3. Septembra 1925. god.

Predsedništvu Saveza Jevrejskih Veroispovednih Opština, Beograd.

U vezi akta toga Saveza od 13. Jula 1925 god. 450. izveštava se to Predsedništvo, da ga Ministarstvo Vera ovlašćuje, da se može strogo pridržavati svojih pravila i neuplaćene prinose naplaćivati egzekutivnim putem.

Po naredbi Ministra Vera, za Načelnika, Sl. Hranisavljević s. r.

Ministarstvo Vera Kralj. S. H. S. Opšte Odeljenje V. Br. 13466.
30. Septembra 1925. god. Beograd.

Predsedništvu Saveza Jevrejskih Veroispovednih Opština, Beograd.

Dostavlja se odredba o obrezivanju Muslimanske i Jevrejske dece na znanje i dalji postupak.

Po naredbi Ministra Vera. Referent Sl. Hranisavljević s. r.

Ministarstvo Narodnog Zdravlja Kralj S. H. S. Odeljenje za Zdravstvenu Službu Z. Br. 25130. 30. Septembra 1925. god. Beograd.

Na osnovi čl. 1. i 4. tač. 4. Zakona o uređenju Sanitetske Struke i čl. 1. i 3. Uredbe o ustrojstvu Ministarstva Narodnog Zdravlja, a po saslušanju Sanitetskoga Saveta, propisujem ovu:

Uredbu

o obrezivanju muslimanske i jevrejske dece.

Čl. 1. Obrezivanje dece kod muslimana i Jevreja podleži nadzoru sanitetsko-policijske vlasti.

Čl. 2. Obrezivanje dece ne sme niko vršiti, ako nije za to ovlašćen, izuzev lekara.

Čl. 3. Dozvolu za obrezivanje kvalifikovanim licima daje Ministarstvo Narodnog Zdravlja, odnosno nadležni inspektori Ministarstva Narodnog Zdravlja.

Čl. 4. Ko protiv ove uredbe izvrši obrezivanje deteta ili nekog odraslog lica biće kažnjen, ako delo ne podleži krivičnom zakonu, novčanom kaznom do tri hiljade dinara ili zatvorom do mesec dana.

Čl. 5. Protiv osude može se uložiti molba Ministarstvu Narodnog Zdravlja u roku od deset dana.

Čl. 6. Lica, koja vrše obrezivanje vodiće evidenciju dece i odraslih, kojima su obrezivanje izvršili sa naznačenjem imena, prezimena deteta i roditelja mesto rođenja i stanovanja; godine starosti i kada je ko obrezivanje izvršio.

Čl. 7. U državnim bolnicama na hirurškom odeljenju osno-

vaće se tečajevi za obrezivanje muslimanske i jevrejske dece, koji će trajati šest nedelja. Tečaje raspisivaće nadležni inspektori i određivaće bolnice u kojima će se isti obaviti.

U tim tečajevima primaju se muška lica muslimanske, odnosno jevrejske vere, koja su svršila najmanje osnovnu školu; da nisu mlađi od 21. godinu; da su zdravi, čisti i okretni.

Kroz ovaj tečaj moraju proći i svi oni, koji su ta obrezivanja i do sada primili.

Čl 8. U tečaju će učiti teorijski.

a) šta su zarazne klice, gde se nalaze i kako sleduju na ranu;
b) šta je zaraza rane i kako se treba protiv nje boriti (bezličnost aseptika).

v) sredstva za obezličenje (antiseptično dejstvo).

g) sklop uda (anatomija penisa).

Praktično:

a) izvršenje obrezivanja.

b) zavoj, ishrana (dijeta) i lečenje čiste rane, dok ne zaceli.

Čl. 9. Ova uredba stupa na snagu pošto bude objavljena u Službenim Novinama.

O ovome izvestiti sve inspektore Ministarstva u zemlji, Glavnog Rabinera u Beogradu i Reis-Ulema u Sarajevu i uredništvo Službenih Novina.

Ministar.

Ministarstvo Vera Kralj. S. H. S. Opšte Odelenje V. Br. 1701.
10. Februara 1926. god. Beograd.

Predsedništvu Saveza Jevrejskih Veroispovednih Opština, Beograd.

Pozitivnim pravnim propisima određeni su skoro za svaku pravnu oblast, iz kojih se sastoji Kraljevina S. H. S., uslovi, koji se od strane države iziskuju za postizanje javnih konfesijskih službi, pa je predviđeno u izvesnim slučajevima i naročito odobrenje centralne državne vlasti kod popunjavanja pomenutih službi. Takav je slučaj naročito sa izborom i postavljanjem verskih službenika stranoga državljanstva, koji se uzimaju u nedostatku takvih službenika naših državljana.

Tokom prošle godine, ovo je Ministarstvo zapazilo, da jevrejske veroispovedne opštine ne shvataju pravilno odredbe pozitivnih propisa o postavljanju verskih službenika stranog državljanstva i upravo su počele da se tom odredbom koriste na štetu našeg domaćeg elementa, jer u većim slučajevima raspisuju natečaje za popunjavanje upražnjenih mesta u inostranim listovima, ne dajući time mogućnosti domaćim jevrejskim verskim službenicima, da mogu kompetovati na upražnjena a bolja mesta, nego se na ta mesta dovode stranci.

Da bi se ovome nepravilnom i štetnome za domaće jevrejske verske službenike postupku jednom stalo na put, moli se to predsedništvo, da raspisom pozove sve podružne veroispo-

vedne jevrejske opštine da se raspisivanje natečaja za upražnjena mesta verskih službenika ima bezuslovno vršiti u jednom od manjih domaćih listova i prvenstveno pravo zajemčiti verskim službenicima našeg državljanstva, ako samo ispunjavaju potrebe kvalifikacije za ista, a tek na drugo mesto imaju doći kandidati stranog državljanstva.

Ministarstvo Vera će u buduće odobriti izbor i postavljenja verskih službenika stranog državljanstva samo u slučaju, kada Predsedništvo zainteresovane veroispovedne opštine bude podnelo punovažan dokaz, da na upražnjeno mesto nije bilo reflektanata našeg državljanstva odnosno, da isti nemaju potrebnih kvalifikacija za ta mesta.

O izdatom raspisu izvolite izvestiti ovo Ministarstvo, prilajući izveštaju i jedan primerak samog raspisa.

Po naredbi Ministra Vera, Načelnik Dr. Janjić s. r.

Ministarstvo Vera Kralj. S. H. S. Katoličko Odeljenje V. Br. 6581.
4. Decembra 1926. god. Beograd.

Opštem Odeljenju Ministarstva Vera, Beograd.

Zastupnik Ministra Vera, Gospodin Ministar Prosvete, izdao je danas pod gornjim brojem ovo naređenje:

»Ministarstvu Vera stižu u novije doba sa raznih strana sve češće žalbe zbog proselitske akcije u narodu od strane predstavnika, službenika i pripadnika pojedinih konfesija, a zbog pogodovanja takovih nastojanja od strane državnih organa. Nije dođuše isključena mogućnost, da je stvarno vrelo jednom delu takovih žalbi tražiti u onoj prekomernoj osetljivosti borbenih stranaka, koja je naročito na konfesijskom području do krajnosti razvijena, ali većina ih je i popraćena takovim činjenicama takovim dokazalima, te se ne može sumnjati o istinitosti njihovih navoda. Prema tim žalbama zloupotrebljavaju proselitski agitatori naročito razne lokalne sporove između dušebrižnog sveštenstva i područnih mu vernih, pa u njihovu povodu mame nezadovoljnike u svoju veru, a organi vlasti ne samo da nedopuštenu takovu propagandu mirno gledaju, već tu i tamo i aktivno saraduju u vrbovanju proselita sabirući zvanično na licu mesta prijave o verskim prolazima i provodeći čitav odnosni postupak po zvaničnoj dužnosti.

Suvišno je i napominjati, kako je u konfesijski heterogenoj našoj državi održavanje verskoga mira od eminentnog opštega javnog interesa, zaštita toga državnog interesa naláže imperativno, da se svima zakonskim sredstvima već u zametku sprečava svaki pokušaj proselitske akcije, dolazio on ma sa koje strane. K tome i postojeći zakon, i krivični i interkonfesijski, štiti zakonitu poseg ustavno usvojenih konfesija, udarajući u jednu ruku, oštre kazne protiv svakog zlonamernog smetanja, pogrđivanja i vređanja verozakona i zabranjujući, u drugu ruku, predstavnicima i službenicima jedne konfesije da vrše religiozne funkcije pripad-

nicima druge. Kod verskih pak prelaza, koji u smislu postojećih interkonfesijskih zakona treba da su spontane izjave volje konfesijskih samovoljnih lica, zakonski je položaj organa državnih vlasti položaj posve objektivnih posmatrača, koji u javnom interesu imaju samo da vode kontrolu nad strogom primenom zakonskih propisa i nad registrovanjem formalno valjano izvršenih verskih prelaza, dok se sama promena vere, kao privatna lična stvar prelaznika, njih ni u kome pogledu ne tiče.

Imaju se s toga zamoliti verske starešine svih ustavno usvojenih konfesija, da preporučé područnima i verskim službenicima, da se klone svakog čina, koji bi mogao i da izgleda samo kao vabljenje ili nagovaranje pripadnika drugih konfesija na otpad i prelaz u njihovu veru, a svaki takav pokušaj njihovih vernih od strane predstavnika, službenika i pripadnika drugih konfesija da neodložno dostavljaju nadležnim vlastima. Organe pak opšte uprave, kojima u nadležnost spada i otpravljanje versko-političkih poslova državnih, shodno uputiti, da im je naročitu brigu posvetiti održanju verskoga mira i poretka u narodu, pa svako, naročito u proselitske svrhe izvršeno, smetanje, pogrdavanje i vređanje ma kojega od ustavno usvojenih verozakona nadležnim putem krivično pregoniti i svaki drugi pokušaj proselitske akcije svima raspoloživim sredstvima sprečiti, a kod verskih prelaza da im je paziti samo na strogo vršenje postojećih zakonskih propisa, čitavu pak inicijativu inače prepustiti interesantima samima«.

Dostavljajući prednje s molbom na znanje i dalju nadležnost čast je Katoličkom Odelenju Ministarstva Vera izvestiti, da se o tome naređenju Zastupnika Ministra Vera, Gospodina Ministra Prosvete, podjednó obavešćuju i sve rimo-i grko-katoličke duhovne vlasti radi znanja i nadležnosti, a i svi Oblasni Veliki Župani u zemlji radi upravljanja i u shodne upute područnih organa opšte uprave.

Po ovlašćenju Ministra Vera, Načelnik, Dr. Lanović. s. r.

Šta svet duguje Izraelu?

U vreme, kad je najmračnija noć neljubaznosti i nehumanosti obuzimala sve ostalo čovečanstvo, još onda je vera Izraela dišala duhom prave humanosti, koja i stranca, samo ako hoće da vidi, mora ispuniti poštovanjem i divljenjem. Dokle god mi neko ma kod kog naroda Starog Veka ne pokaže slične izreke i u sličnom broju, kao što ih upoznajemo u svetoj literaturi Izraela: dotle mi se ne može pobiti tvrdnja, da je Izrael dao svetu pravu humanost, kao što mu je dao i pravog Boga. (KARL HEINRICH CORNILL, Das Alte Testament und die Humanität, str. 23.)

K Statistici Jevrejstva Kraljevine S. H. S.

I.

Nešto iz povijesti Židovske Bogoštovne Općine u Osijeku gor. gradu.

Židovska bogoštovna općina u Osijeku broji sada 77. godinu svojega opstanka. Utemeljena je glasom prvih zapisnika u godini 1849.

Premda su i prije 1849. stanovali na području grada Osijeka, osobito u donjem Osijeku, nekoliko obitelji, ipak nisu imale zakonom zajamčena građanska prava, kao ni stanbenu dozvolu u ovom gradu. Poznato je, da Židovi nijesu smjeli stanovati ni u bivšoj granici ni u utvrđenim mjestima i u takovima, gdje je bilo rudokopa. Iz jevrejskih povjesničkih vrela znamo i to, da su za vrijeme turskih ratova od 16. do konca 18. vijeka čamili katkada židovski zarobljenici u kazematama osječke tvrđe. Iskupljenje tih zarobljenika smatralo se je kao »pidjon ševujim« bogogodnim djelom i brojnim većim općinama srednje Evrope.

Radi pomanjkanja vjerodostojnih historijskih vrela i uspomena ne možemo da dokažemo, gdje i kako su živjeli naši predji u 17. vijeku u ovim krajevima. Da su sporadično živjeli u ovim krajevima, razabire se iz toga, što je već u 12. vijeku cvala u Ljubljani oveća općina.

U arhivu osječke oblasti nalazi se pod br. 116. iz godine 1746. vrlo interesantan dokumenat, iz kojega se razabire, da su Židovi stanovali u donjem Osijeku. Ova naredba potječe iz godine 1746. Židovima neprijateljska kraljica Marija Terezija odredila je, da Židovi smiju kratko vrijeme boraviti u zidinama tvrđave Osijeka. Ova je naredba potpisana od grofa Nikole Palfy-ja. Naslov njen glasi: Spectabili ac magnifico Comiti Ludovico Patachich de Zajezda perpetuo in Kerlovecz et Rakovecz, Comitatus Verociensis, Supromo Comiti et Conciliario nostro Regis Hungarico et fideli Nobis dilecto (Anno 1746 die 5 Varasdini ex officio Registr. 116).

Iz drugoga popisa Josephusa Dellimanicha ord. Judex Nobilium razabiremo imena onih jedanaest osoba, koje su stanovale u Osijeku donjem gradu u god. 1746. To su bili: Judaeus iHirschl Benedics negotiator sa suprugom Sabet Froddl habet suam filiam (4 annorum) Rezel habet filium 6 mensium: Jakob.

Judaeus Jakob Hirschl ibidem in inferiori Citta Essekieu

Comarorans negotiator, uxoratus, uxori nomen Maria, unum Filiam habet 4 annorum, Jakob Benedek, alter Filius Mayer 2 annorum, Filia Rachel unius Anni, habet duos fratres, unum Natzel Hirsch annorum 17, altrum Stetzel, annorum 15, summa 11.

Tako glasi najstariji popis ovdašnjih Židova u arhivu županije Virovitičke.

Dalnjih vjerodostojnih akata glede židova ne ima ovdje iz 18. i 19. vijeka u pismohrani ove općine.

Putem privatnih informacija saznao sam iz vjerodostojnog izvora, da je u godini 1776. iz Gjera (Győr) bio premješten u Osijek neki general. U njegovoj je pratnji došao onda ovamo njegov kućni Židov imenom Machel Singer. Nu jer tadanjim Židovima nije bilo dopušteno da stanuju u gradu, stoga su mu doznacili stan u jednoj vojno-erarskoj kući u generalatskom vrtu (sadašnja Jägerova ulica) Taj Mahel Singer ostao je i iza odlaska generalova ovdje, osnovao je obitelj i njegovi su potomci Tevele, Marko i Samuel Singer bili najstariji pripadnici ove općine. Još danas ovdje boraveći gosp. Lavoslav Singer, direktor »Jugoslavije« osig. društva, potječe iz obitelji Mahela Singera.

Kao groblje za židove služilo je malo zemljište izvan doljnog grada Osijeka kraj živodernice.

U ostalom ima se zahvalno napomenuti, da su načelnici i gradski zastupnici gradskog poglavarstva vazda blago interpretovali nekoje prestroge ustanove zakona o židovskim došljacima.

Iz najstarijih zapisnika ove općine saznajemo, da je njezin prvi predstojnik bio Markus (Mendel) Spiller. Prvi, koji je izradio općinske statute, bio je poznati liječnik i kasnije zdravstveni savjetnik Dr. Mavro Reiner, Židov od staroga kova, koji je umio čuvati tradicionalno Židovstvo kraj moderne naobrazbe svoje. U godini 1845—1848. pada utemeljenje ove općine a među najrevnijim i najzaslužnijim njenim utemeljiteljima nalazimo Marka Spillera, Jakoba Schachtiza, Dr. Mavru Reineru, Vilima Engelmana i Josipa Obersohna.

Pod predsjednikovanjem Josipa Obersohna položen je dne 26. maja 1869. (16. sivana 5629) temeljnikamen krasnoga hrama u Županijskoj ulici. Grad je Osijek darovao glasom zaključka od 21. februara 1867. br. 239. gradilište (na deset godišnje obročno otplaćivanje, prvobitno, kasnije je dug otpisan). Tada bio je gradski načelnik i gradski sudac Dr. Antun Stojanović, hram sam je sagrađen prema nacrtima arhitekta Theodora Sterna po graditelju Aloisu Flambachu.

Prema staromu običaju metnuli su u šupljinu temeljnoga kamena ove povjestničke podatke na vječnu uspomenu:

»Do 30. decembra 1849. živjeli su Židovi u Osijeku kao religiozna korporacija, te su se povodom prvoga izbora predstojnika konstituirali kao bogoštovna općina sastavivši podjedno opć. pravila, koja su bila sa nadležnog mjesta odobrena.

U godini 1849. imala je općina 40 pripadnika, koji su plaćali porez. Prva bogomolja bila je iznajmljena soba u Školskoj ulici br. 399, kasnije u kući br. 393 u Njemačkoj ulici. Poradi raznih nepodopština kupila je bogoštovna općina pod predsjednikom svojim Leopoldom Epsteinom u godini 1856. ovu kuću te ju je izgradila i raširila za općinske svrhe, t. j. za školu i za općinske urede. Kasnije su bile općinske institucije pod predsjednikovanjem Marka Spillera izgrađene i to: 1. Uređenje matičnih popisa. 2. Organizacija općinske škole, kojoj je u godini 1856. podijeljeno pravo javnosti. 3. Osnutak Hevre-Kadiše, koja već u god. 1864. pod predsjednikovanjem Ignjata Singera, i saradnjom članova odbora uredila gornjogradsko groblje i dala sagraditi mrtvačnicu požrtvovnošću svojih članova.

Međutim je narasla općina na 160 pripadnika a jer dosadašnja bogomolja nije dostajala više, morala se općina pobrinuti za sagrađenje novoga hrama. To je sve uslijedilo pod predsjednikovanjem Leopolda Hillera i pridjeljenog mu pročelnika građevnoga odbora Carla Hillera«.

Na toj povelji su označena imena onih požrtvovnih osoba, koje su svojim velikim priložima omogućile dovršenje bogoudnoga djela. Ove su osobe: Hinko Eisler, Herman Eisner, Markus Engel, Jakob Handler, Leopold Hiller, Samuel Kästenbaum, Josip Kraus, Gustav Landsinger, Samuel Landsinger, Leopold Lang, Jakob Lehner, Leopold Neuwirth, Josip Obersohn, Ignjat Singer, Albert Spiller, Markus Spiller, Josip Springer, Samuel Spiller, Carl Spitzer, Salamon Schwarz, David Trenschniner, Rudolf Ungar.

Zahvalnošću ima se još konstatovati, da je dobrotvorno društvo Tanech-dol prepustilo svoju gotovinu za gradnju hrama.

U prvim godinama svojega opstanka imala je općina samo vjerouputnika u osobi Dajena Natana Löbla. Iza njegove smrti postao je ovdje rabinom 26-godišnji mladi vjeroučitelj iz Senteša, kasnije nabrabin Dr. Samuel Spitzer, koji je poput vjernoga pastira vodio ovu općinu skoro 40 godina stazama vjere i prosvjetljenoga Židovstva. Znamenit procvat ove općine ima se pripisati njegovu revnomu i savjesnom radu. U židovskoj školi djelovali su vrsni i nezaboravni učitelji Mavro Schick, Samuel Stadler i Adolfo Eichner. Ova škola opstoji još danas sa učiteljima Žigom Sonnenschein, Ankom Stern i Etijom Rothbard.

Ovdje moramo spomenuti, da je u Osijeku gor. gradu živio i djelovao do g. 1878. izvrsni učitelj Adolf Kohn, kojemu sa zahvalnošću pripisujemo osnutak tamošnjega izrael. dobrotvornoga gospojinskoga društva.

Usporedo s općinom procvala je i Hevra Kadiša. Godine 1852. pokopan je ovdje kao prvi, 69 godišnji židov Markus Pfeiffer. Kao predsjednici Hevre spominju se Ignjat Singer, Josip Hiller, Markus Spiller, D. W. Klein, Gustav Wertheimer, Adolf

Kraus (1893-1905) Samuel Kästenbaum (1905-1921) i Dr. Josip Horn (sadašnji predsjednik).

Već u god. 1858. osnovano je ovdje pobudom nadrabina Dra Samuela Spitzera izraelitičko dobrotvorno gospojinsko društvo, koje vrši svoje humanitarno djelovanje u okviru svojih pravila. Prva predsjednica bila je gospoda Šarlota Hiller, iza nje gđa Katarina Klein (do g. 1880), gđa Flora Kraus do g. 1886. i gđa Friderika Bauer, koja je upravljala skoro 38 godina blagotvorno ovim društvom. Iza nje bila je izabrana za tu čast pok. gđa Dora Weiss, koja je jedva 3 godine stajala na čelu ovom društvu; sadašnja je predsjednica toga društva gđa Jozefina Kolar. Svojim tihim, ali intenzivnim humanitarnim radom postalo je ovo društvo visoko cijenjeni i uvaženi faktor među humanitarnim institucijama ovoga grada.

Duševni vode ove općine bili su Dajan Natan Löbl zatim nadrabin Dr. Samuel Spitzer, iza njegove smrti došao je ovamo iz Praga dvije godine kasnije glasoviti učenjak Dr. Armand Kaminka kao nadrabin, nu njegovo djelovanje trajalo je ovdje samo dvije godine nakon kojih ostavio je općinu Osijek usljed unutarnjih razmirica, koje su onemogućile koristan rad. Godine 1901. došao je ovamo iz Szekszarda Dr. Simon Ungar kao nadrabin, koji već 25 godina upravlja vjerskim životom ovdašnje općine. Kao tajnici općine djelovali su Adolfo Langer do god. 1893 a od god. 1894. do danas radi u tom svojstvu Nathan Schwarz.

Iza odseljenja predstojnika Josipa Obersohna u Budimpeštu postao je predstojnikom općine Salomon Lang (1877-1882), a iza njega Samuel Kästenbaum, (1883-1897). U petnajstgodišnjem revnom radu uredio je taj velezaslužni, još danas živi najstariji član općine financijalne prilike, ukinuo je starinski način gabele i znatno je raširio humanitarne institucije općine. Njegovim uplivom provedena je uspješno pomoćna akcija za protjerane ruske židove. Iza njegovog odstupanja sa časti predstojnika, postao je njegovim nasljednikom g. Dr. Hugo Spitzer, koji poznati trudbenik za stvar Židovstva djeluje već od 24. januara 1897. sve do danas dično na čelu ove bogoštovne općine. U revnomu i u neumornom 30-godišnjem radu na korist ove općine i u interesu cijeloga Židovstva ove Kraljevine polučio je taj predstojnik toliko uspjeha, da bi bilo zaista suvišno ovdje istaknuti opće priznati koristan njegov rad. Ono, što je radio za ovu općinu i za Židovstvo ove zemlje spada već pod nepristrani sud povjesničke istine. Neka bude meni, njegovom mnogogodišnjemu i vjernom suradniku dopušteno, ovdje izjaviti, da je Dr. Hugo Spitzer svojim savjesnim i neumornim radom upisao svoje ime neizbrisivim slovima u povjest jugoslavenskoga Židovstva, da je podigao ovu općinu u red prvih općina ove zemlje a samomu sebi pako postavio »monumentum aere perennius« u zahvalnoj uspomeni ove općine.

N. Schwarz.

II.

Savez Židovskih Omladinskih Udruženja Kraljevine S. H. S.

S. Ž. O. U. osnovan je na konferenciji omladinskih delegata u Brodu n/S. god. 1919. sa svrhom, da židovsku omladinu Jugoslavije odgoji u zdravu narodnu cjelinu, prožetu židovskim znanjem i kulturom. S. Ž. O. U. vrši tu svoju svrhu osnivanjem i pomaganjem društava i omladinskih sekcija, priređivanjem omladinskih sletova i drugih sastanaka. Sletovi su dosad održani redom od 1920. do danas u Osijeku, Sarajevu, Zagrebu, Beogradu, Novom Sadu, Osijeku, Sarajevu. Na čelu su Savezu bili Radni Odbori, kojima su dosad predsjedali Nikola Tolnauer, Dr. Beno Stein, ing. Oto Rechnitzer, Cvi Rothmüller, i ponovno ing. Oto Rechnitzer.

Od sleta u Osijeku 1925. naglašena je u Savezu volja, da čitav rad bude diktiran djelovanjem za pomaganje hebrejske radne Palestine pa se jezgrom Saveza smatraju one stanice, koje vrše ovaj zadatak.

Iza provizorija od sarajevskog sleta 1926. do Saveznoga Vijeća u Vinkovcima u decembru 1926. upravlja Savezom Radni Odbor, u kojemu jesu: predsjednik ing. Oto Rechnitzer, potpredsjednici Moše Schweiger i Živko Šalom, tajnici Šmule Engelmann i Joško Rosenberg, blagajnici Cvi Hirsch i Emil Strasser, referenti Hans Fürst, Joel Rosenberger, dr. Cvi Rothmüller, Artur Schwarz i Meir Weltmann.

Jevreji u prošlosti, sadašnjosti i budućnosti.

Svaki Jevrejin ima u istoriji svojih otaca i dedova rudnik primera najhladnije smišljenosti i postojanstva u užasnim položajima, od najfinije prevare i iskorišćavanja nesreće i slučaja; njihova hrabrost pod plaštom bedne podčinjenosti, njihov heroizam u spernere se sperni nadnaša vrline svih svetitelja. Htedoše ih učiniti prezrenima, jer su kroz dve tisuće godina prezirani, te im se sprečavao pristup svima častima, svemu što je časno; no zato su ih tim dublje gurali u prljave poslove, — i zaista pod ovom procedurom nisu postali čistijima. Ali prezreni? Oni sami nisu nikad prestali, da se drže pozvanima za najviše stvari; isto tako nisu prestale krasiti ih ni vrline svih pačenika. Način, kojim oni poštuju svoje oceve i decu svoju, razum njihovih brakova i bračnih običaja, odlikuju ih od svih Evropljana.... I ušta će se ovo obilje prikupljenih velikih utisaka, koje jevrejska istorija iznosi svakoj jevrejskoj porodici, ovo obilje strasti, vrlina, odluka, odricanja, borbi, pobjeda svake vrste — ušta će se drugo izliti, ako ne najzad u velike duhovne ljude i dela!

(NITZSCHE, Morgenröte, Nr. 205).

**Preporučite Vašim mušterijama
čuvene i besprikorne proizvode:**

ELIDA Ideal=sapun

ELIDA Bath soap

ELIDA Lanolinski sapun

ELIDA Shampoo

ELIDA Creme de chaque
heure

ELIDA Citron=Coldcream

ELIDA krem za zube

ELIDA Shaving Stick

ELIDA Eau de Cologne

ELIDA Parfumi „IDEAL“
i „CHYPRE“

**Jugoslavensko d. d. Georg Schicht,
Osijek III. Odio Elida**

ELIDA

Statistika Jevrejstva Kraljevine S. H. S.

Konstatujemo sa zadovoljstvom, da nam predstojnici pojedinih bogoštovnih opština najprijateljskije izlaze na susret, izveštavajući nas o promenama i odstupanjima u statistici svojih opština. Ispred pojedinih bogoštovnih opština, koje nisu ispunile naš odnosni zahtev, stavili smo znak *, da bismo označili, kako nismo obavješteni o novim, eventualno izmenjenim podacima od strane bogoštovne opštine.

Dr. L. Fischer, Vršac.

SKRAĆIVANJA:

- b — blagajnik,
- Cu — Cijonističko udruženje,
- č — čitaonica,
- d — društvo,
- f — filijalna opština,
- g — gabaj,
- Gd — Gospojinsko društvo,
- gš — gombalačko i športsko društvo,
- Hk — Hevra kadiša,
- k — kantor,
- k1 — natkantor,
- k2 — drugi kantor,
- kn — knjižnica,
- kr — כשר restauracija,
- n — namještenik,
- Ou — Omladinsko udruženje,
- p — predsednik ili predsednica,
- pp — potpredsednik ili podpredsenica,
- ph — pročelnik hrama,
- pr — predavanje je držao,
- pv — povjerenik za Narodni Fond,
- r — rabin ili nadržabin,
- s — svrha,
- sg — sinagogalno udruženje,
- sv — sveštenik,
- š — šames ili šohet,
- t — tajnik (sekretar)
- tj — tečaj za učenje jevr. jezika,
- Tt — Talmud tora,
- u — učitelj,
- U — Udruženje,
- vu — veroučitelj.

Broj organizovanih opština: 99.

Broj jevrejskih duša u Kraljevini S. H. S. 73.267

Broj duša u pojedinim krajevima:

Bačka:	16.320.	Hrvatska:	21.810.
Banat:	5029.	Medumurje:	921.
Bosna:	13.701.	Slovenija:	1038.
Crna Gora:	17.	Srbija (stara granica):	7800.
Dalmacija:	412.	Srbija (južna):	6218.

Savez Rabina Kraljevine S. H. S. u Beogradu.

p. Dr. Isak Alcalay, vrhovni rabin-Beograd, pp. Dr. Simon Ungar-Osijek, Hermann Schweiger-Senta, b Dr. Leopold Fischer-Vršac, t Dr. Hinko Urbach-Zemun, Ignjat Schlang-Beograd, članovi odbora: Dr. E. H. Kaufmann-Virovitica, Dr. Mavro Frankfurter-Vinkovci, Dr. Samuel Weszel-Sarajevo.

Savez Jevrejskih Veroispovednih Opština Kraljevine S. H. S. u Beogradu.

p Dr. Hugo Spitzer, pp Dr. Fridrik Pops, Šemajo de Majo, Dr. Hugo Kon. Generalni sekretar: Direktor prof. Ivan Kohn. Članovi Glavnog Odbora: Rabini: Dr. Isak Alcalay, vrhovni rabin, Dr. Simon Ungar, Hermann Schweiger, Dr. Hinko Urbach, Ignjat Schlang, Dr. Leopold Fischer. Zamenici rabina: Dr. Mavro Frankfurter, Dr. E. H. Kaufmann, Dr. Samuel Weszel. Svetovnjaci: Dr. Hugo Spitzer, Dr. Fridrik Pops, Dr. Bukić-Pijade, Rajailo Finzi advokat, Šemajo de Majo advokat, David Hochner direktor, Lazar Avramović, Dr. Hugo Horowiz, Dr. Hugo Kon, Dr. Lavoslav Šik, Šime Spitzer, Dr. Samojlo Pinto, Jakov Kajon, ing. Oskar Grof, Dr. Mirko Vidor, Dr. Adolf Klein, Dr. Ferdo Lustig, Dr. Sigmund Hubert, Dr. Aleksander Herzl, Dr. Ignjat Lang, Dr. Lavoslav Brandeis, David Beraha, Dr. Oskar Spiegler, Avram D. Levi. Zamenici svetovnjaka: Josif Mandl, Dr. Aleksander Mōri Lav Stern, Bela Friedmann, B. Kašorla, Dr. Matija Sattler.

Udruženje Ortodoksnih Jevrejskih Veroispovednih Opština Kraljevine S. H. S. u Senti.

p: r Moses Deutsch-Subotica, Hermann Deutsth-Subotica, Šandor Pollak-Senta. Odbornici: Mavro Fried-Ilok, Wilhelm Glied-Subotica, Wolf Glauber-Senta, M. Fischer-Petrovoselo, Elias Lipković-Ada, Kalman Schlesinger-Zagreb.

Savez Cijonista u Kraljevini S. H. S., Zagreb, Illica 38.

Počasni p Dr. Hugo Spitzer-Osijek, p Dr. David Alcalay-Beograd, pp Dr. Fridrik Pops-Beograd, Dr. M. Levi-Sarajevo, Dr. Julije Dohany-Banatski Karlovac i Dr. Aleksandar Licht-Zagreb, t Drago Steiner, ing. Oto Rechnitzer i Hans Hochsinger-Zagreb, b Egon Pollak-Zagreb. p Palestinskog ureda: Vukoslav Njemirovski, p Zemaljskog povjereništva KKL: dr. Oskar Spiegler. p Kuratorija Keren Hayesoda: Laza Avramović-Beograd. Članovi Radnog Odbora: Dr. Marko Horn, Dr. Beno Stein, Diana Romano, Jula Weiner, Drago Steiner, ing. Oto Rechnitzer, Hans Hochsinger, Oskar Spiegler, Egon Pollak, Vukoslav Njemirovski. Ostali članovi Saveznog Odbora: Dr. David Albala, Avram Koen, Dr. Solomon

Alkalay-Beograd. Ing. Ljudevit Freundlich, Dr. Nikola Tolnauer-Osijek, Hugo Adler-Požega, Vilko Ornstein-Vinkovci, Aleksa Steiner-Vukovar, Dr. Matija Sattler-Novisad, Vilim Locker-Novisad, r Herman Schweiger-Senta, r Sabetaj Djaen-Bitolj, Dr. Borivoje Beraha-Niš, Moša Mašijah-Skoplje. Zamjenici: Moša Beraha-Niš, r Pinkas Keller-Bačka Topola, Filip Reiner-Karlovac, Dr. Moša Đerassi-Bitolj, Leon Levič-Skoplje. Nadzorni Odbor: David Mevorah-Beograd, Izrael Mevorah-Zagreb, Dr. Žiga Neumann-Zagreb, Ferdo Schwarz-Zagreb, Emil Vig-Novisad. Savezni sud: Dr. Hugo Bauer-Zagreb, Dr. Isak Eškenazi-Beograd, Bela Friedmann-Osijek, Dr. Hugo Kon-Zagreb, Dr. Drago Rosenberg-Zagreb, Zamjenici: Dr. Gustav Heinrich, Rikard Herzer, Julijo König-Zagreb, Aleksa Klein-Novisad, Kalman Lebl-Beograd.

**Centralni Ured Cion. Društva Južne Srbije u Skoplju.
Hapoel Hacaira Jugoslavije u Zagrebu.**

p Čiča Gross, Hans Hochsinger, Joža Milhofer, ing. Oto Rechnitzer, Filip Reiner, Joel Rosenberger, Cvi Rothmüller, Drago Steiner.

**Savez Židovskih Omladinskih Udruženja
Kraljevine S. H. S. u Zagrebu.**

Vidi gore str. 196.

Savez Jevrejskih Visokoškolaca u Zagrebu.

p M. Schweiger.

**Okrug Svjetskoga Saveza Židovskih Gombalačkih i Športskih
Društva »Makabi« za Kraljevinu S. H. S. u Zagrebu.**

p Dr. Dragutin Zwieback, pp ing. Đuka Kon, t I. Josip Pribram, t II. Arpad Halm, b Žiga Strauss i Vlatko Hirschl.

Jevrejske Novine i Časopisi, koji izlaze u Kraljevini S. H. S.

1. »Židov« u Zagrebu, tjednik Saveza Cijonista; izlazi svakoga petka. Glavni i odgovorni urednik Joel Rosenberger.

2. »Židovska Narodna Svijest« u Sarajevu, tjednik; urednik David A. Levi.

3. »Jevrejski Život« u Sarajevu, tjednik; urednik Albert Kajon.

4. »Israel«, jüdische Wochenschrift von Marthef. Izlazi svakoga petka u Bačkoj Topoli.

5. »Hanaor« u Zagrebu, polumjesečnik židovske omladine Jugoslavije.

6. »Haaviv« (Proljeće) u Zagrebu. List jevrejske mladeži. Urednici prof. A. Semnitz, Mirjam Weiller i Cvi Rothmüller. Uprava: Mirjam Weiller — Zagreb, Bakačeva 5. III.

7. »Bilten«, izlazi u Beogradu svakog tromesečja kao jednog od glavnih organa za kolonizaciju i obnovu Erec Izraela.

Jevrejska
bogoštovna opština

	Broj članova	Broj duša	Hram je bio sagrađen u godini	Groblje je bilo utemeljeno u godini	Broj dječaka	Broj djevojčica	Broj prolaznika »Talmud Tore«	Broj židovskih dječaka) u pučkim školama	Broj židovskih učenika u gradskim školama	Broj židovskih učenika u realnoj gimnaziji	Broj židovskih učenika u gimnaziji	Broj židovskih učenika u učiteljskim školama	Broj židovskih učenika u trgovačkim školama	Broj svih židovskih učenika) u svim srednjim školama	Broj židovskih liječnika u opštini	Broj židovskih liječnika u kotaru	Broj židovskih advokata u opštini	Broj židovskih advokata u kotaru	Broj židovskih gradskih i državnih činovnika	Broj židovskih mandatarata u gradskom zastupstvu	Broj poroda u godini 1926.	Broj vjenčanja u godini 1926.	Broj smrtnih slučajeva u godini 1926.
Ada	98	452	1896	pre 1800 g.			30	12	10					3	2	2	2	2	1	4	3	6	
Bajimok	52	131	pre 20 g. 1902	pre 100 g. 1883			5	3	2					6	8	2	2	1	1	2	2	3	
Banja Luka aškenaskog obreda	64	240						6	4		13				5	4	2	4	4	3	2	2	
Banja Luka sefardskog obreda	80	200	1865	1825				8	7	4	12			1	9	1	1	1	1	6	6	4	
Bečeji, Novi	142	500	1883	pre 1848 g.				2	4	17	4			1	13	4	4	2	2	5	3	4	
Bečeji, Stari	460	1250	1895	pre 1848 g. krajem XVIII. veka	20			1	13		63			12	59	12	7	1	33	14	6	23	
Bečkerek, Veliki	36	85	1898	pre 100 g.				1	5		4			3	1	2	1	2	1	1	1	4	
Bela Crkva	350	1250	1870	1890				36	35						3	2	1	3	1	21	19	12	
Beograd aškenaskog obreda																							
Beograd sefardskog obreda	1206	8000	Bet Israel 1898—9, Stara Sina- goga pre 80 g.	stare pre 196 g. nove pre 38 g.			167	90	77					oko oko 100 100	17	14			4	110	42	65	

Bezdan	31	116	pre 110 g.	pre 150 g.	6
Bihać	30	168	1906	1875	
Bijeljina	85	338	1895		
Bitolj					
Bjelovar	220	700	1917		
Brčko	29	118	1881	1879	
Brod na Savi	182	418	1896	1880	
Čakovec	230	800	1836	1794	
Čantavir	33	45	1860	1860	
Čurug	23	75			
Daruvar	106	239	1860	1860	
Debeljača	75	225	1885	1886	9
Derвента	40	200	1911	1884	
Đakovo	140	548	1880	1879	
Doboj	15	108	zgrada nije vlasn. opć.	pre 50 g.	
Dubrovnik	47	101	u XV stoleću	nepoznatoj	
Gradiška, Nova-Cernik	72	237	nalazi se u gradnji	pre 1800g.	
Idoš, Mali	27	67	pre nekoliko god.	pre nekoliko god.	
Ilok	80	320	pre 60 g.	pre 60 g.	
Kanjiža, Stara	74	285	1861	oko 1800	
Karlovac	140	400	pre 80 g.	pre 100 g.	
Kikinda, Velika	157	424	1880	pre 100 g.	
Koprivnica	148		1875	1842	
Kragujevac					
Križevci	88	210	1894	1840	
Kula	39	112	1861	1840	
Kutina	60	200	1914	pre 300 g.	
Lendava, Dolnja	60	248	1865	1830	
Leskovac	18	107	1963	pre 30 g.	
Ludbreg	36	74	1895	1890	
Miholjac, Dolnji	46	224	oko 1860	oko 1860	
Mitrovica kosov.	21	93	Zgrada nije vlasn. opć.	1910	
Mitrovica srem.	51	158	1904	1874	
Mol	39		1872	1840	
Moravica, Stara	21	56	1850		
Mostar	45	310	1889	pre 100 g.	
Murska Sobota	79	146			
Našice	100	399	1898	1865	

Jevrejska
bogoštovna opština

	Broj članova	Broj duša	Hram je bio sagraden u godini	Grobije je bilo utemeljeno u godini	Broj dječaka (židovske škole)		Broj djevojčica	Broj polaznika »Talmud Tore«	Broj židovskih dječaka) u pučkim školama	Broj židovskih učenika u gradskim školama	Broj židovskih učenika u realnoj gimnaziji	Broj židovskih učenika u gimnaziji	Broj židovskih učenika u trgovačkim školama	Broj svih židovskih učenika) u svim srednjim školama	Broj židovskih liječnika u opštini	Broj židovskih liječnika u kotaru	Broj židovskih advokata u opštini	Broj židovskih advokata u kotaru	Broj židovskih gradskih i državnih činovnika	Broj židovskih mandataru u gradskom zastupstvu	Broj porodica u godini 1926.	Broj vjenčanja u godini 1926.	Broj smrtnih slučajeva u godini 1926.
					40	25																	
Niš	90	430	1924	pr. 170	40	25					15			14	3				1		8	1	5
Novisad	800		1907	oko											15	16					32	10	32
Oranovica	23	53	1911																				
Osijek	700	3000	1860	1850	30	34			10	12	22	143	16	71	50	8	16	8	22	2	20	20	85
Osijek donji grad	80	160	1903	1860					6	5					2						5	2	9
Pakrac	70	209	1875	1875					3	5	10				2				1		4	1	11
Palanka, Bačka	92	265													1								3
Pancevo	157	620	1907-9	1840					35	21					3				1		6	2	10
Parabuć	17	44	1870	1886					1	1	2				2				1				1
Pazar, Novi,																							
Petrovac	29	103	1905	1875					4	8											3	1	
Petrovoselo																							
Pirot																							
Požarevac	14	65	1898	1900	10	5					10			7	3	3	3	2	3		3	2	2
Požega	120	468	1898	1912					14					4	6	3	3	2	4		4	2	1
Priština	31	400	30	1912	16	22	31		7	4				1	4				3		17	3	3

Ruma	79 284	191?	1879	16 12	1 4	24	20 24	15 16	9 8	1 8	65	7 2	8
Sarajevo aškenaskog obreda	386 1580				3? 24			64 86	11			18 7	16
Sarajevo sefardskog obreda	1893 7000	I. pre 100 g. II. pre 48 g.	pre 300 g. 1775 1600	218	Gan tali 60	800	92	420 80	8	6	20	5 116	55 57
Senta	250 974	1873			41	10 11			9	13	5	10 4	12
Senta sefardskog obreda	150 400	1860		60 30					10	8		3 80	20 20
Sisak													3
Sivac, Stari	24 70	pre 50 g.		217 203	112	148	97	4 72 29	1	1	5	2 69	19 26
Skoplje	630 3000	pre 25 g.	1858		8	8 16		5 11	1	1	1	8 1	2
Slatina, Podravska	95 354	1896 - 7	1874		1	4	4	3 1				1 1	8
Smederevo	36 78	1907		1820				24 12	4	10	3	1 8	12
Sombor	240 1150	I. 1350. ova zgrada sada samostan SV.	1571		14	5	8 9	1 12 9	1	1		3	3
Split	60 210	Klari II. 1500											
Stanišić	12 52	pre 150 g.	pre 150 g.		82	77 51	186	116 121	2	1	2	1 17	49 19 49
Subotica	1400 6000	1902	1795		600				29	29	50	17 49	
Subotica, ortodokсна opšt.	100 500	1817	1795		50			2 1		1	1	1 1	
Šabac	18 68	1895	1825		5	8	3	2 2		1		2 10	3 4
Šamac, Bosanski	15 52	nema	1906		2		2	2		2		10 3	4
Štip	130 500	nema	pre 500 g.										
Topola, Bačka	151 572	u XVIII. st.			35	27	24	34 35 23		4		1 4	2 3
Travnik	73 372	1769	1762										
Tuzla	62 157	1898	1800		3	5	10	5 5		1	1	3 1	2
Valpovo	330 1400	1862	1510		12	18	27 23	40 23	7	6	2	10 11	27
Varaždin	258 995	1922 - 3	oko 1870		5	20	60	48 27 4	4	3	1	3 18	8 15
Vinkovci	152 643	1863	1830		1	3	24	5 28 1	1	2	1	2 1	6
Virovitica	34 70	pre 10 g.	pre 40 g.		12	12 8	5	5 5	1	1		4 4	1 1
Visoko	20 107	1903	1889		13	6 7	7	3 7 3				1 4	1 1
Višegrad	12 51	nema	1875	4	3	8						4 1	3
Vlasenica	80 209	1901	1798		1	4	21	11 10	3	4	1	7 2	9 9
Vrbas, Novi	170 600	pre 100 g.	1798		31	16 2	8 23	24 13	2	1	5	2 7	2 6
Vršac	157 600	stari 1857 novi 1388	oko 1830 ured. 1850		22	7 11		14 16	3	2	3	1 5	14 6
Vukovar	2756 13006	1867	1878	69 71	36	54	61	75 824 186	13	69	53	2 73	57 84
Zagreb				18 14	18	17	12 6 6	15 87 22	5	5	1	2 9	9 10
Zemun	50 270	1903	Najstariji spomenik iz god. 1747		15	12	8	5 3	1	1	4	1 5	2 2
Zenica	27 75	1902	od turskog vremena	10 15				5 3	2	1	2	1 1	4 2

Jevrejske opštine u Kraljevini S. H. S.

Ada: r David Hofmann, p Isidor Rosenbaum, pp Mavro Miller, ph H. Brandeis, I. Fränkel, t Mavro Fischer, k1 Jakob Lupu, k2 Herman Friedmann, Hk, p Eugen Fischer. Gd. Julia Kaufmann, Paula Fischer, Margit Balint. Tt, p Martin Kohn.

* **Bajmok:** p Franjo Robiček, pp Lajčo Blum, ph Jakov Reich, t Šandor Licht, k Bernat Schwarz, Hk p nepotpunjeno, pp Franjo Robicsek, t Bertalan Balassa, b Šandor Licht Gd, p nepotpunjeno, t Šandor Schwarz, b sup. Šandora Lichta. Cu.

Banja Luka ašk. obreda: p Moritz Grünwald, pp Moritz Herzog, ph Karlo Riemer i Ignac Laszlo, b Georg Kohn, k i vu Sigmund Kohn. Hk, p Julius Schnitzler. Gd: »Beruria«, p Erna Poljokan. Cu p Dr. Josif Laufer. Ou: »Ezra«, p Jakob Stern. č (opštini). f Prijedor, Bos. Novi, Prnjavor, Bosn. Gradiška, Ljubija, Gor. Podgraci.

Bečej Novi: r Emanuel Pollak, p Dr. Dezső Kanicz, pp Géza Weisz. ph Bernat Ney i Andor König, t Arthur Schlesinger, k Bernat Schwarcz. Hk, p Isidor Schlesinger, b Samu Krausz, t Emanuel Pollak, Gd, p Katarina Schlesinger, pp Ilona Richter, b Risa Schlesinger, t Ella Schlesinger. Cu, p Géza Weisz, b Žiga Fleischmann, b Ernő Krausz. Ou f: Beodra, Dragutinovo, Taraš, Kuman, Melence, Torda, tj. pr.

* **Bečej, Stari:** p Josef Freund, pp Dr. Aleksander Nagy, ph Josef Šönaug, t Samuel Berko, k1 S. M. Rašael, k2 Mor Heršković. Hk, p Rudolf Spitzer. Gd, p supr. Josipa Waldnera. Ou, p Maca Herzog.

Bečkerek Veliki: r Dr. Mavro Niederman, p Dr. Sigmund Hubert, pp Dr. Julije Neumann i Isa Fenyves, ph Julije Krausz, Mavro Eckfeld, Gavriilo Günz i David Heller, t Hugo Büchler, Margit Havas, k1 Ljudevit Salzmann, k2 Farkaš Mendel, š Arnold Schechtmann. Hk, p Aleksander Temmer. Gd, p ud. Dr-a Samuela Mangolda, pp ud. Julija Kurländer, gosp. Irma Temmer. Cu, p Dr. Armin Julius, pp Jakob Fischl i Dr. Arpad Kartal, b Mavro Eckfeld. Ou, p Dr. Geza Szigedi, s: kulturno. U: »Maskil el dol« bolničko potporno d, p Dr. Sigmund Hubert, pp David Heller, b Martin Deutsch. Mesni odbor U Jevr. Bolnice u Subotici, p Dr. Julijo Neumann, pp gosp. supr. Viktora Elek i gosp. Irma Temmer. kn (Opštini). Opština je bila utemeljena 1760. god.

* **Bela-Crkva:** p Iso Grünwald, pp Aleksander Schlesinger, ph Mor Weisz, t Josif Schnabel, k i vu Mor Weisz.

* **Beograd ašk. obreda:** r Ignjat Šlang, p Dr. Fridrik Pops, pp Bernard Robiček, ph Ignjat Šlanger i Aleksandar Goldmann, t Pavle Winterstein, k Avram Fingerhut, š Bern. Freidenfeld. Hk, p Kalman Löbl. Gd, p Eliza Feldmann. Cu, p Dr. Fridrik Pops, Ou: Muzički klub »Lira«, p Benjamin Fleischer i Nandor Guttmann. U: Sirotinski fond, p Dr. Fridrik Pops. Loža »Srbija« ordena »Bne Berit« pr. gš sa Sefardinim.

Beograd sef. obreda: r Dr. Isak Alcalay, vrhovni rabin Kraljevine S. H. S., p Dr. Solomon J. Alcalay, pp Šemajo de Majo, ph u sinagozi »Bet Izrael« Marko Baruh, Avram D. Farhi, Šalom Ruso i Isak J. Farhi. ph u Staroj Sinagozi: Hajim Medina i Binja Nahum, t Elijac Isak Levi, sv Sabitaj Levi i Moša Kalef, k Sabitaj Ruben i Rafailo B. Majir, b Isak Alkalay i David Menada, š Jakov Šimon, Jakov D. Alkalay, Avram Almuzlino, Jakov D. Majo, David de Majo, Jakov Hazan, David Eškenazi, Ruben Puči, Hajim Pijade, Moreno Eškenazi, čuvar kasapnice Isak Koen, Jakov Sit, Davido Pijade, Solomon Šimon, vu Dr. Hinko Urbach. Čl. Uprave Opštinske: Rafailo Finc, Dr. Bukić Pijade, Šalom Ruso, Avram B. Hajim, Mihailo S. Levi, Josif Pinto, Solomon A. Koen, Menahem M. Koen, Dr. Rafailo Margulis. Hk, p Nisim Benarojo, t Sima Saso. Gd, p Jelena Demajo. Cu, p Dr. Fridrik Pops, t David A. Alkalay, Povereništvo Jevr. Narod. Fonda p Dr. David Alkalay, t Avram M. Koen. Ou, p Hinko Šalom, t Moša Pardo i Berta Trajer, s: Razvijanje druželjublja, upoznavanjem sa jevr. pokretom i rad na cionističkom polju. U: 1. Loža »Srbija« Orden Bene Berit, p Dr. S. Alkalay. 2. Srpsko-Jevrejsko Pevačko Društvo, p Šemaja de Majo, pp Solomon Mošić, t Jakov Karaoglanović i Elijac Levi. 3. d »Potpora«, p Dr. Bukić Pijade, pp Leon de Leon, t Moric De Majo, b Majer Pinkas. 4. Jevrejski Muzički Klub »Lira«, t Hugo Darsa. 5. »Oneg Šabat i Gemilut Hasadim«, s: versko-humana, p Nisim B. Aron, t Samuilo Mašijah, b Hajim Medina. 6. »Hesed šel Emet«, s podizanje spomenika umrlim siromašnim građanima, p David Cevi Koen, t Isak M. Albahari. 7. d »Ezrat Ahim-Bratska Pomoć«, s: potpomaganje svojih članova u slučaju bolesti, p Jakov Benvenisti, t Avram Baruh, b Jakov Kalef. 8. d »Milosrđe«, s: da potpomaže svoje članove i bedne jevr., p Moša Karić, p Živko Arneti, t David J. Demajo, b Jova Alkalay. 9. Jevrejski Prosvetni Klub »Maks Nordau«, s: da podiže nar. prosvetu, neguje književnost a naročito jevrejsku, p H. Hazanović, t Ž. Kazes i N. Baruh, b H. Benzion. 10. »Dom Staraca i Starica« s potpomaganje iznemognih staraca i starica, i podizanje Doma za smeštaj njihov, p Marjana Levi i Neti Kabilo. 11. Klub »Jedinstvo-Union«, p Dr. David Alkalay. 12. Klub »Sloga Ahadut«, p Avram Levi, t Moša Karić, b Leon Sid. -tj.- gš Jevrejsko Gimnastičko d, p Jakov Davičo. č. »Tikun Hacot« sa verskim ciljem.

* **Bezdan:** p Aladar Loschitz, pp Nikolaus Bolgár, ph Wilhelm Fischhof, b Jakob Schwarz, t i vu Josip Nagy, k Simon Slovak. Hh, p Karl Loschitz, b i t Herman Grünberger. f: Monostorszeg, Stanišić, Breg, Kolut Krusevlja.

* **Bihać:** sv Avram Juda Atias, p Juda Levy, pp Aleksander Rechnitzer, t Soimael Atias, š Somto Alhalel. Gd, p Rehela Atias. Cu, p Jakob Paps. č (Cu)

* **Bijeljina:** p Baruch Zadikul (ml)., pp Leo Nussbaum, ph

Jakob Perera, t Moško Papo, k Aron Altarac. Hk, p Mair A. Baruch. Cu, p Moško Papo, t Moric Finci, b Buki Perera. U: Ezrat Holim, p Mair A. Baruch, č (Cu).

Bjelovar: r Dr. Lazar Margulies, p Dr. Dragutin Ländler, pp Marko Stern, ph Mavro Ackermann, Herman Epstein i Mijo Wolkenfeld, t Prof. Rudolf Šaj, k1 Isidor Dorf, š Mojsija Brudner. Hk, p Emil Kraut, pp Samojlo Lauš, t Proj. R. Šaj, b Gustav Hirschl, g Bernh. Mandl i Mijo Wolkenfeld. Gd. p Šarlota Eben-spanger. Cu, p Ing. Filip Rosenzweig. U: Podružnica »Ferijalne Kolonije«, p Helena Berkeš, s: Skrb za bolesnu, sirom. djecu. kn.

Brčko: p Santo S. Alkalay, pp Moric Levi, t Jakob Finci, b Haim Salom, k Leon Kattan, š Rafael Almozlino.

* **Brod n. S.:** p Dr. Josip Abramović, pp Šandor Krausz, ph Ignjat Sidon, t Rudolf Fuchs, k Isak Hendel, š Michael Kahan. Hh, p Šandor Kraus. Gd, p Lina Jellinek. Cu, p Rudolf Fuchs, t Dr. Fromer. Ou: «Maks Nordau«, p Nelly Kohn i Slavko Weiss, s: zajednička svrhom SZOU. kn (Ou).

* **Čakovec:** r Dr. Ilija Grünwald, p Dr. Ljudevit Schwarz. pp Dr. Bela Wolf, ph Ilija Langer, Sam. Baumsteiger, Lavo-slav Gutmann i Sam Nyiri, t Marko Leitner, k1 Leopold Katz, k2 Marko Wollner, š Ignjat Glesinger, Ivan Mihalković i E. Schmidt. Hk, p Dr. Vilim Viola. Gd, p Jenny Löbl, U: Židovsko Djevojačko Društvo, p Lili Gold, s: prosveta i dobrotvorna. Do-brotvorno d, p Dr. Bela Wolf. Ou: p Oton Jungwirt.

Čantavir: p Rezső Löwy, pp Markus Braun, t Vilim Kollin b Miksa Fischer, k Ignac Brandeis. Hk, p Ignac Weiner, pp Rezső Löwy. t Vilim Kollin, b Salamon Weiner.

* **Čurug:** p M. Leopold Fischer, pp Šandor Lampel. t Mark Serlegi, k Ignac Balaban.

* **Daruvar:** p Josip Holzer, pp i ph Makso Pfeiffer, b Josip Epstein, t Dušan Holzer, k Josip Gillmann, š Ilija Handler, Hk, p, Makso Pfeiffer, pp Mavro Mermelstein, b Josip Gross. Gd, p Justina Weiss, pp Fančika Epstein, b Jenny Pfeiffer, t Štefa Kohn. Cu, p Dr. Arnold Katz, pp ing. Gustav Gross, b Erna Gross, t i pv Olga Pfeiffer. kn (Cu).

Debeljača: p Arpad Krauss, pp Béla Sugar, ph Adolf Stein i Mór Feuerwerk, b Adolf Kolb, t Mavro Sachs, k Isidor Hersković, Hk, p Karlo Spitzer, b Béla Sugar, g Mavro Eibenschütz, pg Marko Geduldig. Gd, p gosp. Arpada Krausza, pp gosp. Vilima Guttmana.

* **Derventa:** sv Haim Alkalay, p David L. Pesah, ph Aron Hajon, b Isidor L. Pesah, t Salamon Baruh, Cu, p Levy D. Pesah, Ou, p Fina Kohn. č (Cu).

* **Djakovo:** r Dr. Hinko Schulsinger, p Mr. Hugo Fuchs, pp Dr. Žiga Spitzer, ph Mayer Frank, t Aleksander Friedrich, k Josip Herzler. Hk, p Mayer Frank. Gd, p Paula Spitzer, pp Žela Karić, b Fani Bruck, t Antonija Spitzer. Ou, Židovsko kulturno

i športsko d, p Aleksander Friedrich, pp Anna Fuchs, t Oskar Mahler, b Josip Frank. kn (Žid. kult. d.) č (Žid. kult. d.)

* **Doboj**: sv. Samuel Kabiljo, p Dr. Richard Skutecky, pp i ph Josef D. Pesach, t Daniel D. Pesach, š David Pinto.

Dubrovnik: sv Avram Romano, p Josip Mandl, pp Moši Tolentino, t i b Albert Finci, ph Mento Tolentino. U: »Židovsko Kulturno Društvo«, p Moritz Ferera, pp Julius Amselberg, t Jakob Pardo, b Dany Kajon. f: Kotor, Ercegnovi i Korcula. č (Žid. Kult. d).

Gradiška, Nova-Cernik: r Juda Margel, p Emanuel Wachsler, pp Žiga Reichert, ph Armin Kohn, t Mavro Bauer.

* **Idjoš, Mali**: t Frankl.

* **Ilok**: r Mozes Majer Steiner, p Mavro Vilim Fried, pp M. Hermann Stern, ph Izrael Stern, k Emanuel Weiss, Hk, p Gerson Stern. Ou: »Hevrat Bahurim«, p Emanuel Stern f: Sid. sg. č (Šas Hevra«).

* **Kanjiža, Stara**: p Sigmund Krahl, pp. Moritz Berczi. ph Šandor Förster, b Alfred Lendvai, t Marko Blauhorn, k Hermann Weisz. Hk, p Simon Schiller. Gd. p ud. Ignatz Weisbergera, b supr. Armin Grünera, f: Martanoš. sg sefardske, p Bernat Mentzer.

* **Karlovac**: r Dr. Bernhard Sik, p Dr. Vatroslav Reiner, pp i ph Romeo Fischl, t i k1 David Meisl, k2 Isidor Gross, š Otto Zucker. Hk, p Romeo Fischl. Gd. p Dragica Weiss. Cu, p Samuel Weinberger. Ou. p Đuro Reiner. U: »Židovsko Sinagogalno Pjev. d.«, p Josip Rendeli. kn (Ou).

Kikinda, Velika: r. Dr. Vilim Steiner. p Max Guttmann, pp Vilim Reich, ph Moše Goldstein i Karl Kaufmann, b Josip Hirschenhauser, t Armin Erös, k1 Markus Wolkenfeld, k2 Emanuel Löw, š Oskar Adlerstein. Hk, p Jakob Frankl, pp Moše Goldstein, b Leopold Fischer, g Leopold Bergenthal, Emanuel Revesz. Gd, p supr. Jakob Frankl, pp ud. Sigmund Messinger, t supr. Max Guttmann, b ud. Gustav Feigl. U: d za potp. siromaha, p Max Guttmann. Talmud Tora, p Vilim Reich, pp Martin Berger, Vilim Vázsonyi, Karl Kaufmann. Leopold Merkler. f: Mokrin, Banatsko Arandelovo, Nova Kanjiža, Potiski Sveti Nikola.

* **Koprivnica**: r Dr. Israel Kohn, p Dr. Arnold Pulgram, pp Vilim Grünwald, t Josip Spiegler, k1 Leon Wolfensohn, k2 Josip Spiegler. Hk, p Adolf Scheyer. Gd, p Adele Scheyer. Cu; »Hatehijah«, p Sandor Singer, t Milan Reich, b Milan Scheyer. Ou: »Cherut«, p B. Heinrich, t Isolde Singer, b E. Salamon.

* **Križevci**: r Dr. Max Engel, p Alexander Goldschmidt, pp Robert Pscherhof, ph Jakob Hirschl, t Ladislav Hirschberger, k Leopold Buchsbaum. Hk, p Jakob Hirschl, pp Vilko Schwarz, b Žiga Klarić, t David Weinberger. Gd, p Debora Hirschl, pp Charlotte Goldschmidt. Cu, p Robert Pscherhof, t Ljudevít Strauss. Ou: »Bne Jisroel«, p Zdenko Hirschl, pp Olga Buchsbaum, t Lavoslav Schwarz, b Vilma Weinberger, s: upoznavanje židovske literature i glazbe.

* **Kula** : p Dr. David Holländer, pp Moses Heinrich Deutsch, ph Ignaz Deutsch i Aladar Ceisel, t Bernat Čajagi, k Jakob Blau. Hk, p Albert Magrisso, t Bernat Čajagi. Gd, p sup. Jakob Pollak. f Novi-Vrbas, Stari-Vrbas, Torža, Kucora, Crvenka, Novišovo, Ruskikrestur.

* **Kutina** : p Albert Singer, pp Marko Spiegler, ph Makso Pollak. Hk, p Makso Pollak.

Lendava Dolnja : r Dr. Anton Rudolfer, p Dr. Josip Brunner, pp Dr. Armin Strasser, ph Aleksander Blau, b Heinrich Maschankzer, t i k Max Adler, Hk, p Moritz Schwarcz, pp Heinrich Teichman, počasni p Herman Gross, b Ludvig Revesz. Gd, p sup. Bela Brünner, pp sup. Moric Schwarzza, b ud. Risa Szanto. t sup. Max Adlera.

* **Leskovac** : sv. Avram M. Alhalel, p Buhor Konfino, t Avram M. Alhalel.

* **Ludbreg** : r Josip Leopold Deutsch, p Dr. Oton Spiegler, pp Ljudevit Lauš, ph Makso Scheyer, t Rudolf Appller. Hk, p Makso Scheyer, Cu t Rudolf Appller.

* **Miholjac, Donji** : r Dr. Simon Ungar iz Osijeka, p Ulrik Liebling, pp i ph E. Keršner, t I. Freundlich, k Majer Silberberg.

* **Mitrovica kosov.** : sv. Josef J. Ruben, p Berki Ruben, pp i t Mois Adizes. Cu: »Bene Cion«, p Mois Adizes, pp Josef Ruben, t Buki Ruben, gš: »Cion«, p Gavriel J. Koen.

Mitrovica, Sremska : p Samuel Steiner, pp Herman Pesing, t ing. Oskar Lederer, b Josef Klein, ph Josef Fleischmann, k i vu Hermann Weissberg.

* **Mol** : r Josif Grün, p Ignatz Schwartz, pp Jene Wolff, ph Filip Blau, k Izrael Braun. Hk p Dr. L. Balint.

* **Moravica Stara** : r Dr. Pinkus Keller iz Bačke Topole, p Imre Ungar, pp Ede Krausz, t Dr. M. Hirsch, k S. Schwarz.

* **Mostar** : sv. Josif Fischbein, p David Koen, ph Zadik Danon.

* **Murska Sobota** : r Dr. Ilija Grünwald iz Čakovca, p Dr. Aleksander Valyi, pp Dr. A. Geiger, t Armin Hirschl k1 Mor Darvaš, k2 Aleksandar Rosenfeld. Hk, p Odön Fürst, b Samu Kohn. Gd, p ud. Heirih Arvai. Ou, p Dr. Aleksandar Valyi.

Našice : p Vinko Wollner, pp Dr. Dane Morgan, ph Julio Reich, k Jakob Schmelzer. Hk, p Miska Weisz, Cu, p Hermann Salzberger. kn (opštini).

* **Niš** : sv. Isak J. Levi, p Geršon S. Bukiš, pp Isak H. Mandil, ph Nisim B. Avram i Nahum Gedalja. Hk, p sv. Isak J. Levi i Isak M. Mandil, Nahum Gedalja. Gd, p B. Čelobonoviti, M. L. Moše i Rebeka I. Mandil. Cu, p Dr. Bor Beraha. Ou, Pevačko d. »David«, p Isak M. Mandil. kn (Jevrejskoj opštini).

* **Novisad** : r Dr. Hinko Kiss, p Dr. Ferdinand Lustig, pp Dr. Matijas Sattler, ph Wilim Locker, Josip Virag, Dr. Franz Nagy, Viktor Gross, Hinko Schönberger, Matija Löwy, Dr. Janos

Schwartz, Max Bader, Mihael Krauss, i Adolf Zwibach, t i zr Armin Klein, k1 Leopold Weissberg, k2 Bernat Weitzenfeld, š Simon Fleischmann, Julius Kalef, Geza Kaufmann. Hk, p Dr. Ferdinand Lustig, pp Julius Frank. Gd, p supr. Adolfa Hahna, pp supr. Dr. Ferdinanda Lustiga. Cu, p Dr. Matijas Sattler, poslovni p Vilim Locher, pp Matijas Löwy, Robert Rado, Josef Bröder. Ou: »Juda Makabi sportski klub«, p Dr. Peter Schwarz. »Jonija« Jevr. Ou, p Lajoš Fischer. U: »Pro Palestina Ženska Zadruga«, p supr. Emila Viga, f: Ž a b a l j, T i t e l, t j. kn (Ou »Jonija«).

* **Orahovica**: p Jakob Kohn, pp Ljudevit Stern, t Julius Brückner, k Abraham Kamenar.

Osijek: r Dr. Simon Ungar, p Dr. Hugo Spitzer, pp Julijo Weiss (ml.), ph Ljudevit Sekler, t Natan Schwarz, k1 Jakob Schechter, k2 Aron Kišicky, u Žiga Sonnenschein, Anka Stern, Ema Rothbard, š David Indig. Hk, p Dr. Josip Horn, pp Emanuel Hermann, t N. Schwarz. Gd, pp Fanny Ungar i Josefina Kolar, b Josipa Papai, t N. Schwarz. Cu, p Bela Friedmann. »Žid. Opskrbilište«, p Dr. Hugo Spitzer, p radnog odbora Julijo Weiss ml. »Makabi« gš, p Josip Rosenberg direktor. U: »Žid. Ferijalna Kolonija«, p Frida Herzer, pp Mary Horn, b Irene Friedmann. kn (d »Makabi-u«).

* **Osijek doljni grad**: r Dr. Simon Ungar, p Bela Hermann, pp Hermann Mauthner, ph Felix Katz, t Marko Grabarić, k i v u Isidor Grün. Gd, p Camilla Kohlbach i Eug. Hirschfeld.

* **Pačir**: p Filip Weiszberger.

* **Pakrac**: p Dr. Julijo Neumann, pp Josip Mautner, ph Ignac Adler, Muki Klein, Jakob Strausz, t Alfred König, k Isak Freudes. Hk, p I. Adler. Gd, p Fanika Mautner, pp Aurelija Drucker.

* **Palanka, Bačka**: p Jakob Löwy, pp Emil Kirschner, ph Wilhelm Rosenberg, Wilhelm Löwy, t Mavro Taussig k Pinkas Kohn. Hk, p Leopold Rosenstock i Ludvig Hauser. Gd, p Amalija Löbl i Etel Wetzlberg.

* **Pančevo**: p Heinrich Haim, pp Oskar Fischgrund, ph Moritz Pollak i Heinrich Graumann, t Adolf Klein, k1 Menyhert Klein, k2 Adolf Winkler, š Josef Rosenberg. Hk, p Ignatz Fischer, g Armin Freudenfeld i Leopold Hirschl, b Franz Ofner, t Adolf Klein. Gd, p ud. Berta Weil. U: »Talmud Thora d«, p Jašo Weinstein. »Sinagogalno pjevačko d«, p Dr. Ludwig Perlesz.

* **Parabuć**: r Armin Fleischmann, p Alfred Büchler, pp J. Stein, ph A. Abraham, š M. Fleischmann, f: Bač i Karavukov.

* **Petrovac**: p Makso König, ph Markus Fischer, t Vilim Berger, k Samuel Silber. Hh, p Julijo Glied. f: K u l p i n.

* **Požarevac**: p Isak Morijo, t Avram R. Amar. Gd, p Rahila Morijo.

* **Požega**: r Dr. Lazar Roth, p Dr. Oskar Brichta, pp Kamilo Goranić, ph Josip Adler, k Ajizhok Rykow. Hk, p Adolf Schorsch. Cu, p Julije Frim. Ou: »Hagibor«, p Zdenko Haas, Slava Stark.

* **Priština** : p Ašer Davidović, pp Isak Koen, t Avram B. Haim, š Zaharije Levi i Avram Kalderon. Cu, p Binja Mandin, pp Ašer B. Juse.

* **Ruma** : r Vilim Goldstein, p Max Heitler, pp Filip Schopal, ph i t Adolf Sommer, k1 Isak Weiss, k2 Julius Heršković, f: Indija. kn (omladini), č (omladini).

Sarajevo aškenaskog obreda : r Dr. Samuel Weszel, p Dr. Moric Rotkopf, pp Bernardo Klein i Oskar Grof, ph Jakob Engel, t Herman David, k Leopold Pollak, vu Jakob Weiss, upravnik kancelarije Dr. Majer Gottesmann, š Šmul Šenker. Hk, p Dr. Makso Feldbauer. Gd, p Henrieta Horovitz, počasna p supr. Dr. Weszela, supr. Dr. Rotkopfa, Milka Hirschl, pp Vilma Bauer. Cu, Ou, U: »Bikur Holim«, sekcija Hk za potpomaganje bolesnika, p Jakov Engel. »Ahdus«, Jevrejsko humanitarno i potporno d, p Michael Ast. »Hahnusas Kalo«, p Samuel Kapp, »Jevrejski klub«, p Dr. Žiga Bauer, t ing. Julijo Hahamović, tj: Safa-Berura p Dr. Kalmi Baruch. pr u Jevrejskom klubu: Ing. O. Grof: O gradnji hramova, A. Papo: Ahad Haam, Dr. L. Perić: Josef Trumpeldor, J. Maestro: Ideja o pravednosti Boga u Jevrejstvu, Dr. A. Benan: Sigmund Freund i njegova nauka, r Dr. S. Weszel: Život i prošlost Jevreja Istočne Evrope, Dr. J. Weszel: Ljubav k umjetnosti, Renči Konfort: Otac savremene jevr. muzike, ing. J. Hahamović: Haham Cevi i Nehemija Kajon. gš: »Bar-Kohba«, p Alfred Demajo.

Sarajevo sefardskog obreda : r Dr. M. Levi, p Abraham M. Altarac, pp I. Dr. Jakob Kajon i II. Mordehaj R. Atijas, ph Abraham M. Altarac, g stari hram: Hajim Š. Daniti, Daniel S. H. Šalom, novi hram Moric E. Kabiljo, Albert M. Atijas, t Dr. Isak Israel, k1 Isak Altarac, k2 Juda Alkalaj, vu Haham Moše N. Papo, Jakob Maestro, Ham Moše Perera, Isak H. Maestro, š Benjamin Abinun, Mojše R. Finci. Hk. p Bencion Maestro, Albert H. M. Altarac, Isak H. Gaon Gd: »La Humanidad«, p Ilka Böhm. Cu, p Dr. Vita Kajon, pv Jakob Maestro. Ou, p Ješua Kajon. »Bar Kohba«, p Dr. I. Maestro Perić. U: Sociedad de vižitar doljentas« (d za pohadjanje bolesnika), p Flora Salom, Rahela Altarac. »La Lyra«, p Leon Finci. »La Benevolencia«, p Dr. Jakob Kajon. »Ezrat Jedomim«, p Haham Moše Nisim Papo. »Kanfe Jona«, p Jošua Israel. »La Gloria«, p Dr. S. Pinto. »Misgav Ladah«, p Benjamin Kabiljo. »Poale Zion«, p Isidor Altarac. sg: »Bet Tefila«, p Dr. S. Atijas. »Olat Aboker«, p Elias J. Salom. tj: »Safa Berura« p Dr. K. Baruh. Škola: »Degel Atora« za usavršavanje Hazanima i Sohetima, p r Dr. M. Levi. kr: Isak Atijas.

* **Senta** : r Herman Schweiger, d Armin Graf, pp Dr. Karlo Vig, ph Soma M. Schlesinger, Ignatz Deutsch, t Emil Rosenberg, k Salamon Fein. Hk, p Dr. Aleksander Meri, pp Dr. Koloman Hacker. Gd, p supr. Dr. Andra Glückstala. Cu, p Dr. Karlo Vig. Ou, p Leo Bergel, s: šport. U: »Devojačko d«, p Rozsi Fischer. kn. kr.

* **Senta sefardskog obreda** : r Moses Lebovič, p Sala-

mon Pollak, pp Natan Krojnik, ph Gottlieb Kohn, Leopold Fischer, t Moses Stern, k1 Abraham Heilbrun, k2 Pinhas Trebič, vu Israel Apfel, Adolf Rooz, Leopold Munzer, š David Gross, Israel Lebovič. Hh, p Salamon Pollak, Ignac N. Klein, Salamon Braun. U: »Talmud Tora«, p Filip Stern, Israel Silberstein.

* **Sivac, Stari**: p Vilim Lederer, k Josef Knacker.

* **Skoplje**: Glavni sv Moša Adoki, p Josif H. Arije, pp David Beraha, b Tihomir Zoković, t Ivan Gatenjo, sv Josif Hajim, Levi Menahem, Isak Adizes, Salomon S. Koen, Salomon Menahem, Isak Sason. Hk, p Jakov Benadon, Dan Hazan, Jakov Saporta, Aron Noah, Ruben Menahem, Leon Karijo. Gd, p Matilda Benvenisti, Ou, p Albert Kovo. Moša Mašiali, Isak Koen s: Cijonizam. U: »Klub Skopljanih Jevreja«, Leon Levič, pp Ezra Tovi. »Matanot Laevjanim«, p Isak Sam. Koen, Salomon M. Adroki, Salomon A. Hason i Menahem A. Ruben. Direktor jevr škole: Josif Behar, n Naftali Alhasid i Regina Aladjem. gš: »Makabi« p Adolf Baruh. kn (Opštini), kn i č (Ou: »Bene Israel«). kr: Hotel »Karaso«.

Slatina, Podravska: r Hinko Grünwald, p Artur Bauer, pp Izidor Kohn, ph Ilija Weiser, t H. Grünwald, š Simon Rosenberger. Ou: »Maks Nordau«, p Aleks. Beck, pp Iso Altheim.

* **Smederevo**: p Moša Heskija, pp Josip Levi, ph Avram Avramović, b Leon Farhy, t Jakov Avramović, g1 Samuilo Adanja, g2 Biti Mandil, pv Bojana J. Avramović.

Sombor: r Dr. Mihajlo Fischer i Dr. S. Guttmann, p Andrija Wamoscher, pp Dr. Armin Scheer, ph Jenő Vámosi, b Arnold Bondi, t Samuilo Török, k1 Ernest Goldstein, k2 Moses Birnbaum i Jenő Grosz. Hk, pp Ludwig Breuer, g Jakob Korn, Leo Lifschitz, Gabor Wamoscher. U: »Bikur Holim«, p Frigyes Weidinger. »Talmud Thorax«, p Dr. Hinko Oblati. Ou p, Dr. Zsiga Turányi Dr. Béla Nagy. Gd, p gospoda Dr. Martina Kaboša, pp Dr. Isidora Gábora. f: 8.

* **Split**: p Ing. Viktor Morpurgo, pp Isidor Stern, ph Izak Hajon, b David Papo, t Jahiel Kamhi, k Izak Daniti. š Hajim Kabiljo. Hk: »Kupa Gemitut Hasadim«, p Izak Daniti. Cu: »Jarden«, p Ing. V. Morpurgo, pp Isidor Stern, b Lelio Hajon. Ou: Omladinska sekcija d Jardena, p Josip Finzi, s: podučavanje, gojenje društvenosti, podizanje nacionalnoga duha, šport i gimnastika, zabava. tj. kn i č u d »Jardena«.

* **Stanišić**: p Benő Licht, ph Makso Brüder, k Marton Weiss. Hk. p Mor Ehrenfreund.

* **Subotica**: r Dr. Josip Gerson, p Dr. Adolf Klein, pp Dr. Bela Török i Josip Hartmann, ph Adolf Glied, Samojlo Buchwald, Josip Grad, Samojlo Holländer, Mavro Schlesinger, t Dr. Mirko Vidor, k1 Josip Bassar, k2 Deže Berger i Leopold Berger, vu Avram Vadnai, kontr. Ženi Löbl, b Roza Friedenstein, š Moric Weiss, David Klain. Hk, p Franjo Löwy. Gd: počasni p ud.

Rafajla Hartmana, p supr. Pavla Ungara. Ou: »Reuss« kulturno Ou, Gjordje Klein. »Hakoah« kulturno i športsko Ou, p Avram Vadnai. U: »Pučka kuhinja«. p supr. Mavra Šporera. »Patronaž«, p supr. Salamona Löbl i Pavle Ungar. »Udruženje milosrdne kuće Dr. Bernharda Singer«, jevjjska bolnica, upravnik višilekar Dr. Bela Török, viši lekari Dr. Mirko Wilhelm, Dr. Mirko Szekely, lekar Dr. Ibolya Vogl. Udruženje Tt. kr ud. Mikloša Schlesingera.

* **Subotica orthodoxna o:** r Moses Deutsch, p Herman Deutsch, pp Wilhelm Glied, Ignatz Grossberger. ph Hugo Weiss, Moritz Palocz, t Moritz Silber, k Zoltan Szabo, š Herman Berger, Hk i Gd sa velikom opštinom. Cu: »Moriah« d za naselje u Palestini. p Wilhelm Glied i Samuel Deutsch. Ou: »Menorah« kulturno d, p Franz Glied. U ש"ס חברה za učenj. talmuda, p H Schlesinger i W. Klein. »Bikur Cholim« p M. Klein i Bernat Glied. »Chewra Mešonoth« za opskrbu učenika Ješive i Tt, p Eugen Guttman, f: Šoupljak, k Leopold Rosenberg. Tt i Ješiva u Michael Adler i Heinrich Moses. tj. pr. kn i č (Menorah). kr Adolf Krauss.

* **Šabac:** p Rafajlo Papo, ph Nachman Avramović, t Josif Finci. Gd. p Regina Albala t Luna Koen, Cu, p Josif Finci.

* **samac, Bosanski:** sv. Juda Močoru, p Aron Pijade, ph Albert Romano, t Isidor Fridrich, š Moša A. Pijade.

* **Štip:** sv David Nathan. p David Mušon Cion, pp Juse David Levi, ph Hadji David Cion, k1 Mušon Isak Levi, k2 Jako Baruh Levi. Gd, p Ruža P. Levi. Cu, p Menahem J. Levi, Pinhas B. Levi. Ou: »Ješua Ferahalil« za pomaganje sirotinje.

* **Topola, Bačka:** r Dr. Pinkas Keller, p Ignac Szekely, pp Šandor Blau, ph Mor Fischer i Samuel Beer, t Dr. Komlos, k1 Julius Goldstein, k2 Kamiel Herzog, vu D. Hajnal. Hk, p Ignac Lustig. Gd. p supr. Ignaca Szekelya. Ou: »Esra«, p Ernő Kaufmann. f: Čantavir, k A. Brandeiss, Mali Idjoš, k Bokor; Stara Moravica, k S. Kohn; Feketić, Bajša, Pačir. tj. kn (Ezri).

* **Travnik:** sv. Uriel Alhalel, p Moise Konforti, pp Dr. Leo Schönfeld i Jaques Salom, ph Isak Salom t Haim Papo, š Isak Maestro. Hk, p Moise Salom, Isak Salom i Josif Pinto. Cu: »Degel Jehuda« za podizanje nac. svijesti među omladinom, p Salamon Abinum, Mordo Salom i Danko Salom. U: »Bikur Holim«, dobrotvorno, p David A. Atias. kr: Majer Schnetreppl.

Tuzla: p Moric Lisska, pp Juso M. Finci, b Artur Krausz, t ing. J. Berger, ph Mordehaj Finci. Hk, p Moric Lisska, pp Leo Halberstam, g I. Moric Krönberger, II. Moša Danon, t Mavro Fürth, p groblja Aron Goldstein, upravnik fonda Franz Elatt. Gd, p Henriette Thau, pp Mirta Pesach, b Biserka Hajon, t Gisela Wiesler.

* **Valpovo:** r Dr. Simon Ungar, p Makso Garai. pp Norbert Schwarz, ph M. Garai, t i b A. Krausz, Josip Münz. Hk, p Marko Engl.

* **Varaždin:** Dr. Rudolf Glück, p Dr Hinko Blau, pp Dr.

Vilim Taussig, ph Otto Weinberger, Herman Hönigsberg, Mavro Moses, k1 Žiga Vilčkovič, k2 Jakob Kohn, š Šandor Graner i Max Glesinger. Hk, p nepotpunjeno, b Artur Deutsch t Herman Hönigsberg. Gd, p Zora Blau, pp Filipina Weinberger. Cu, p Herman Herzer. U: Dobrotvorno d, p Dr. Rudolf Glück, pp Sara Berger. f: Krapina. tj. kr: Leopold Freiberger.

* **Vinkovci**: r Dr. Mavro Frankfurter, p Dr. Ignjat Lang, pp Alfred Mogan, ph Aleksa Pollak i Jusip Zilzer, t Margolius Pollak, b Mavro Augenfeld, k1 Mijo Propper, k2 Gerson Sungolovski. Hk, p Aleksa Pollak, pp Vilim Schlesinger, b Abraham Hirschjeld. Gd. p Tera Lang, pp Fina Preiss, b Ella Schön. Cu, p Adolf Beck, i Vilim Ornstein. b Hugo Deitelbaum. Ou i gš: »Heruth«, p Adolf Preiss. kn i č (Ou).

* **Virovitica**: r Dr. Hermann Ezechieel Kaufmann, p Alfred Rotter, pp Josip Schwartz, ph Josip Benedek, b Josip Lichtner, t Srečko Weissmann, k Adolf Springer, Hk, p Adolf Bing, pp i b Donald Böhm, t Bratoljub Bauer. Gd: »Mirjam«, p Jelisava Rotter, pp Rosa Löwy, t Josipa Weinberger, b Jan Strassberger udata Schwartz, Ou: »Bar Kochba«, p I. Goldberger, pp, Selina Bing. U: Židovski književni klub »Zerubabel«, p Dr. H. E. Kaufmann. pp Julije Reich.

* **Visoko**: sv Abraham Romanno, p Leopold Schreiber-pp Josif Ar. Danon, ph Albert Ar. Danon, Gd, p Hana H Danon, pp i b Berta M. Danon. Cu, p Zadik H. Danon, pp Moritz Ar. Danon, gš, p Joži Ar. Kabiljo, pp Isidor Romano.

* **Višegrad**: sv Maestro Jakob, p Gavriel I. Pape, pp Leopold Sprung, t i b Elias Kajon. Cu, p Gavriel Papo, Altaras Aron, Elias Kajon.

* **Viasenica**: sv. Salamon Pardo, p Aron S. Altarac, ph Haim A. Altarac, t Adolf Aksen.

* **Vrbas Novi**: p Adolf Lenyi, pp Aurel Reich, t Leopold Klein, k Mor Jakobović, Hk, p Aleksandar Friedmann, Gd, p Berta Lenyi, Ou, p Leopold Klein.

Vršac: r Dr. Leopold Fischer, p Samuel Berg, pp Rudolf Tausz, ph Bernat Menczer, Eduard Naschitz, b Mozes Szekely, kontr. Dr. Aladar Menczer, k1 i t Moritz Salzman, k2 Bernat Schwartz. Hk, p Mor Györi, pp Eduard Naschitz, g Ferdinand Treuer i Herman Barkan, b Geza Balog. Gd. p Rosa Glückmann, pp Hermina Sternheim, b Hermina Dietrichstein. Cu, p Dr. Josef Donath, pp Ed. Naschitz i Simon Steiner, b Sam. Bruckner. Gospojnska sekcija. p supr. Mavra Györia, pp sup. S. Viga. Ou, p Aleksander Engländer. tj. kn i č (Cu).

Vukorac: r Dr. Julije Diamant, p Dr. Daniel Klein, i Mavro Ofner, ph Samuel F. Klein, t Alfred Eschkenazi i Samuel Obersohn, k1 Hinko Liebermann, k2 Izidor Lazar. p Sigmund Frank pp Samuel F. Klein, b Vilim Engl. Gd, p Rosa Obersohn, pp Leonide Frank, b Mina Schwarz. Cu, p Dr. Josip Herzl, t Eugen Rosenzweig, b

Oton Guttmann. Ou, začasni p Aleksa Steiner, p Felika Bresslauer, Alica Engl i Ženka Kohn, s: gajenje žid. duha kod omladine. U: Kuratorij za otkup vijenaca, p: p općine, p Hk, p Gd i r, tj. pr: Dr. Diamant, 6 pr: »Najvažnije nauke naše vjere«. kni.č. (Ou)

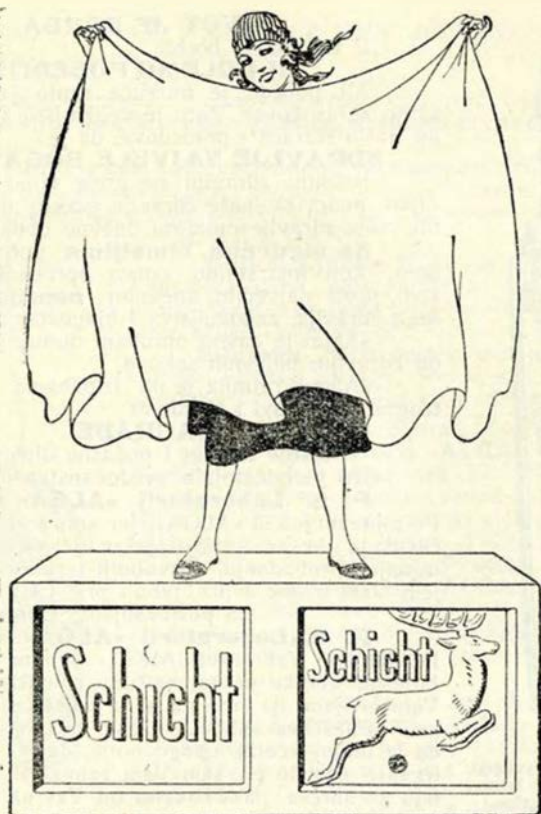
Zagreb: r Dr. Gavro Schwarz i Dr. Mojsije Margel, p. Dr. Hugo Kon, pp I. Dr. Lavoslav Šik, II. Lav Stern, ph Dr. Leo Plachte i Jos. Hofmann, pročelnici odbora: 1) za školu Dr. Marko Horn, zamj. prof. Szemnitz, 2) za Upravu Eugen Berl, 3) za socijalnu skrb Dr. Drag. Zwieback i Jakob Lachmann, k1 Josip Rendi, k2 Josip Weissmann, Žiga Weintraub i Samojlo Singer, t1 Josip Rendi, t2 David Weinberger, kanc. osoblje gđa Elza Ehrenfreund, Adolf Weiss i M. Kollmann, š Anton Freiberg. Hk, p Šandor A. pl. Aleksander, predstojnik Makso Hirscher, g David Goldberger, Adolf Haas, Lav. Schulman i Izid. Weiser. Gd, p Ruža Deutsch, pp Frida Hertmann i A. Lederer. Cu, p Eugen Berl. Ou: 1) »Judeja« (žid nar. akad. d), p F. Reiner, 2) Žid. oml. kolo, p Joel Rosenberger. U: 1) Cerkle »Hatarbut« (udruženje Židova gradskog dijela Pešćenice), p Hermann Adler, 2) »Ferijalna Kolonija«, p Tilda pl. Deutsch, 3) »Hevra Gemilut Hasadim« (nadrabinat), 4) Žid. akad. potporno društvo i žid. dačka menza«, 5) »Dom zaklade Lavoslava Schwarza za žid. nemoćnike«, 6) Makabi« gš, p Julije König. f: Ortodoksna općina, p Lavosl. Rothstein, k i š Mozes. »Izrael. konf. škola s pravom javnosti«, obospolna sa 4 razreda, ravnatelj r Dr. Mojsije Margel, u Dragica Schwarz, Gizela Fuchs, Jula Weiner i Mira Rosenberg. Tt (r Dr. Gavro Schwarz) za učenike srednjih škola. tj (u Š. Goldberg). »Hug ivri« kn (1 Izr. lit. d. 2. Žid. oml. kola). kr. Kohn (Jelačićev trg) i ortodoksna rest. »Karmel« (Petrinjska ul. 26).

* **Zemun**; r Dr. Hinko Urbach, p Dr. Leopold Brandeis, pp Dir. Ivan Kohn, ph Bela Sonnenberg i Josip Kornstein, t Isidor Grünfeld, k Gerson Kačka, š Čelibl Jakob, Hk, p Moritz Sasson, g Salamon Scheer, Vilim Adler. Gd, p Justina Schreiber. Cu, p Moritz Sasson, t i pv Dr. Hinko Urbach. U: »Jevrejska Citonica«. f: Stara Pazova, k Vilim Atlasz. u Isidor Grünfeld, Edita Zentner. gš »Hahoah«. kr Pepi Fisher. kn. (općini).

* **Zenica**: sv Keon Juda Finci, p Otto Weiss, pp Moriz Salom, ph Benjamin Pinto, t Sami Papo, Salomon Levi. Gd, p Aola Papo, pp Victoria Trinki, t Otto Weiss, b Sara Pinto. Cu, p Otto Weiss, pp Salamon Trinki, t Sami Papo, b Rafael J. Trinki. Ou, p Hany Salom, t Šandor Trinki, b Jakob Ozmo kn. č (Cu).

Zvornik: sv Samuel Abinum, p Herman Günsberger, b Mošina Levi, t Juda Altarac, ph Juda S. Levi.

**Namočiti sa praškom
„Ženska hvala“, isprati sa
„Jelen“ – sapunom!**

**Tako se rublje
bez napornog posla
apsolutno čuva
i u najkraćem vremenu
uz najveću štednju
učini sniježno bijelim.**

SCHICHT

ZIVOT JE BORBA.

U toj velikoj borbi
MI HOĆEMO POBEDITI.

Ali pobjeda je moguća samo jakomu. Jak je samo zdrav čovek. Zato je velika istina, priznata već od naših staraca i pradedova, da je

ZDRAVLJE NAJVEĆE BOGATSTVO.

Našemu zdravlju ne prete samo teške bolesti. Život podgriza naše zdravlje svakog dana — i zato mi svoje zdravlje moramo dnevno obnavljati.

Na **sigurnim temeljima** počiva samo onaj dom, koji ima stalno, dobro oprobno domaće sredstvo, proti najvećim dnevnim **neprijateljima** našega zdravlja, zadovoljstva i blagostanja.

»Alga« je davno oprobani domaći lek, sastavljen od zdravljih biljevnih sokova.

»Alga« primila je na izložbama u Parizu, Petrogradu, Genovi i Londonu

NAGRADE

zlatne kolajne i počasne diplome.

Evo verodostojnih svedočanstva o »Algj«

P. n. Laboratorij »ALGA« - Sušak. — Pošaljite mi još 25 »ALGA«, jer smo se mnogi osvjedočili da je »ALGA« vrlo uspješan lijek proti reumatizmu, trganju, probadanju, glavobolji i zubobolji. Zahvaljujem Vam u ime svih. Ljubno pri Celju, 25. X. 1926.

S poštovanjem **Ursa Kladnik.**

P. n. Laboratorij »ALGA« - Sušak. — Dobila sam Vaš paket »ALGA« koji mi je trebao za bolesnu kćerku na reumatizmu i velikom trganju, pa Vam javljam, da smo ga upotrebili tačno prema uputi kako prileži svakoj boci. Opažam na moju veliku sreću, da je mojoj kćerki mnogo bolje, da je reumatizam i trganje nestalo pa sam Vam zahvalna. Mnogi me pitaju za adresu, pa će izravno od Vas naručiti. — D. N. Mesto, 14. I. 1927.

S poštovanjem zahvalna **Marica Može.**

P. n. Laboratorij »ALGA« - Sušak. — Javljam Vam, da sam primila od Vas do sada 2 paketa »ALGA« koje sam upotrebljavala protiv reumatizma a dala sam i susjedima par boca, neke protiv glavobolje, zubobolje itd. i mogu Vam javiti, da su svi zadovoljni. — Kiritna, 28. X. 1926.

S poštovanjem **Stefan Lipuš.**

P. n. Laboratorij »ALGA« - Sušak. — Najljepša Vam hvala za Vaš izvrstan lijek »ALGA«, koja me je u kratko vrijeme riješila jakih bolova u zglobovima, ruku i nogu. Pošaljite mi još 8 boca »ALGA« za moju rodjakinju, koja ima jake bolove trganja u križevima, sigurna da će joj koristiti kao i meni. — Sv. Ilj (Slov. Gor.), 14. X. 1926.

S poštovanjem **Anica Weingerl.**

P. n. Laboratorij »ALGA« - Sušak. — Sjećati ćete se sigurno mojih narudžaba još prije rata za Vaš lijek »ALGA« protiv reumatizmu, koja me je potpunoma izliječila. Vašu sam adresu bila zametnula a sada doznajem, da ste laboratorij premjestili na Sušak, pa Vas molim pošto sada opet osjećam malo boli, da mi odmah pošaljete 8 bočica »ALGE« jer sam uvjerenja, da mi samo »ALGA« može koristiti. — Šibenik, Mandalina, 12. VII. 1922.

S poštovanjem **Marica Vukšić, Nikolina.**

P. n. Laboratorij »ALGA« - Sušak. — Uspjehom kojeg sam postigla Vašim dobrim lijekom »ALGA« protiv reumatizmu, trganju u glavi i zubima veoma sam zadovoljna. Preporučujem taj lijek svuda a par bočica koje sam pozajmila mojim zncancima takodjer im je u velike pomoglo. Mnogi mi traže Vašu adresu i rado idem svima na ruku. Pošaljite mi još 25 bočica. — Teslić, 2. V. 1926.

S poštovanjem **Anton Kruljac.**

Ovakva priznanja i bezbroj zahvalnica stižu svaki dan sa svih strana.

Proizvodi: Laboratorij »ALGA« Sušak. — V.

LEČI: Reumu, glavobolju, prehladu, slabosti želuca, nesvesnicu i gripu.

STO JE KRV?

Samim procesom življenja krv se troši, i potrebno je, da se njeni glavni sastavni delovi obnavljaju.

To vredi za svakog čoveka, a pogotovo za one, koji pate od **malokrvnosti, blijedobolje, pomankanja apetita, slabosti živaca, malarije.**
Od tih bolesti

Ljudi pate samo radi lakomišenosti i nemara, jer svakomu se pruža mogućnost, da osveži krv i postigne potpuno zdravlje i snažnost organizma oprobanim željezovitim kina vinom:

„ENERGIN“

Majke, Ljubite li svoju decu? Ako su Vam deca slaba, neraspoložena, bez apetita, ako poľaze školu, ako često poboljevaju, podajte im 2 male kašike »Energin«-a.

Supruge, Vaše muževi umaraju se radeći. Čuvajte njihovo zdravlje, jer je ono temelj Vaše porodice. Podajte im kina-vino »Energin«.

Ljudi, koji su upotrebljavali »Energin« pišu:

P. n. Laboratorij »ALGA« - Sušak. — Isprobao sam Vaš dobar lijek »ENERGIN« željezovito kina-vino, uspjehom sam veoma zadovoljan. Pošaljite mi još 6 boca za rođjake uvjeren, da će i oni biti zadovoljni. — Jesenice (Fužine), 18. III. 1927. (Gornji Slov.) S poštovanjem **Primož Hlečkar.**

P. n. Laboratorij »ALGA« - Sušak. — Pošaljite mi još 3 boce »ENERGIN« želj. kina-vina, jer sam se osvjedočio da je taj lijek veoma dobro djelovao mojoj supruzi za jačanje krvi i apetita. Našice, 2. I. 1927.

S poštovanjem **Jakov Rajković.**

P. n. Laboratorij »ALGA« - Sušak. — Javljam Vam, da sam uspjehom liječenja s »ENERGIN« želj. kina-vinom veoma zadovoljan; svuda ga preporučam. Gruž, 8. I. 1927.

S poštovanjem **Juraj Kovačević.**

P. n. Laboratorij »ALGA« - Sušak. — Isprobao sam Vaš lijek »ENERGIN« želj. kina-vino pošto sam bio slab i bez apetita, pa Vam javljam da sam uspjehom prezadovoljan. Osjećam se mnogo krepčiji, izvrstan apetit, spavam sada mirno i cijelu noć. Pošaljite mi još 6 boca. — Križevci, 2. I. 1927.

S poštovanjem **Valent Pešika.**

P. n. Laboratorij »ALGA« - Sušak. — Kroz 10 godina isprobala sam mnogo lijekova za moj oporavak malokrvnosti, opće slabosti itd. Pitala sam mnoge doktore jeli mogu isprobati Vaš lijek »ENERGIN« želj. kina-vino koji su mi toplo preporučili tvrdeći, da je uspješan. Radosno Vam javljam, da sam danas već kao preporodjena. Radim svaki posao lagano, imam izvrstan apetit, zdravu boju itd. Tkogod me sada vidi svatko se čudi mom dobrom izgleda i mnogima sam dala adresu Vašeg Laboratorija. Ovim Vam zahvaljujem. — Brod n S., 3. I. 1927. S poštovanjem **Katica Marković.**

P. n. Laboratorij »ALGA« - Sušak. — Uporabio sam točno po uputi Vaš lijek »ENERGIN« želj. kina-vino pa Vam ovime javljam, da sam s njime došao opet do mog zdravlja. Osjećam se mnogo bolje, imam izvrstan apetit. Moju službu vršim danas krepak i jak. Preporučam ga svima uvjeren, da će mi biti zahvalni kao što sam ja Vama. — Garevo selo (Makedonija) 20. I. 1927.

S poštovanjem **Marko Antonić,** žand. kaplar.

P. n. Laboratorij »ALGA« - Sušak. — Sa mnoge strane čujem pripovijedati, da je Vaš lijek »ENERGIN« želj. kina-vino veoma dobro za malokrvnost, slab apetit, blijedoću, slabe živce i malariju, pa pošaljite i meni 6 boca »ENERGIN« želj. kina-vino uvjeren, da će mi pomoći, jer sam na svoje oči vidio kako sada dobro izgledaju oni koji su ga pili. — Beničenci, 24. II. 1927.

S poštovanjem **Antun Kodar.**

Ovakova priznanja i zahvalnice stižu dnevno proizvođaču:

Laboratorij »Alga« Sušak-V.

MAGNA

PURGA

je najpoznatije, vrlo ugodno sredstvo zašćenje i osveženje želuca i crijeva za odrasle i za decu. Lako probavlja, ugodnog je okusa, uzima se lahko, kao čaša vode.

»MAGNA« potpomaže probavu, ispražnjuje, dezinficira crijeva i želudac, upostavlja redovitu stolicu. Redovita stolica je za zdravlje najglavniji faktor.

- »MAGNA« uzimajte na vrhu od noža, redovito iza svakog jela, ako želite, da Vam tijelo bude uvijek zdravo i lagano, a duh uvijek bistar i svjež.
- »MAGNA« uzimaju iza svakog užitka jela i pila svi oni, koje često želudac peče. Netom se popije malo MAGNE, žege u želucu odmah nestane.
- »MAGNU« preporučamo osobito svima onima, koji trpe od hemoroida, jer MAGNA u tu svrhu izvanredna.
- »MAGNE« jedan omot stoji samo 4 Dinara.
Laboratorij »ALGA« Sušak V.

DARUVARSKA DION. PIVOVARA I MUNJARA DARUVAR

Preporuča svoje
**PRVORAZREDNO PIVO.
VELETRGOVINA VINA
I ŽESTOKIH PIĆA.
TVORNICA ŠPIRITA I
LIKERA.
PROIZVOD NARAVNOG
MALINOVOG SOKA.**

K istom koncernu pripadaju:

D. d. za trgovinu i industrijsku izradbu zemaljskih proizvoda. Fabrikacija slamnatih tuljaka. Gospodarsko d. d. za proizvodnju špirita Daruvar-Badljevina. Gradjanska dion. štediona Daruvar, kolo za štednju i vjeresiju.

SIND LUNGENLEIDEN HEILBAR?

Diese äusserst wichtige Frage beschäftigt wohl alle, die an ASTHMA, LUNGEN- und KEHLKOPFTUBERKULOSE, SCHWINDSUCHT, LUNGENSPIITZENKATARRH, veraltetem HUSTEN, VERSCHLEIMUNG, lange bestehender HEISERKEIT leiden und bisher keine Heilung fanden. Alle derartigen Kranken erhalten von uns **v o l l s t ä n d i g u m s o n s t** ein Buch mit Abbildungen aus der Feder des Herrn Dr. med. Guttman, früherer Chefarzt der Finsenkuranstalt, über das Thema: „Sind Lungenleiden heilbar?“. Um jeden Kranken Gelegenheit zu geben, sich Aufklärung über die Art seines Leidens zu verschaffen, haben wir uns entschlossen, jedem dieses Buch umsonst und portofrei zum Besten der Allgemeinheit zu
: : : : übersenden : : : :

Man schreibe eine Postkarte mit genauer Adresse an
PUHLMANN u CO., BERLIN 483 Müggelstrasse 25 25a.

BRÜDER BERG, VRŠAC, MODE- MANUFATUR- und KURZWAREN EN GROS Telefon 85 EN DETAIL

empfehlen ihr erstklassiges und reichsortiertes Lager in Damenkleiderstoffen, Seidenstoffen, Herrenkleiderstoffen in allen Preislagen. Erstklassige Fabrikate. Futterartikel und Schneiderzugeböre. Leinen u Baumwollweben. Für Brautausstattungen und Wohnungseinrichtungen: Watta-Decken. Decken-Clothe, Decken-Satins, Decken-Seide, Decken-Cachemire, Decken-Wolle. Matratzen-Gradl und Damaste. Decken-Kappen und Bettuch-Leinen. Flanell-, Kameelhaar- und Schafwoll-Decken. Möbelstoffe, Teppiche. Bettgarnituren, Ottomanüberwürfe. Linoleum, Fusstapeten, Ledertuche, Cocos-Fussabstreifer. Grosse abgepasste Teppiche in Velour, Axminster, Tapestry, Bagdad und Smyrna. Spitzen- und Stoff-Vorhänge. Spezialität: Handgeknüpfte Smyrna-Teppiche.

Vereinigte Hut- u. Kappentabriken

Berg, Hirsch & Comp.
VRŠAC (Banat).

„Zenith“ Schuhleisten-Fabrik

Berg, Mertes & Tausz
Telefon 100 VRŠAC Telefon 100

Erste
Vršacer
BRAĆA BERG, Vršac
Teppich-Knüpferei

Erzeugt: handgeknüpfte
Smyrna- u. Perser-Teppiche.
Bestellungen nach orient.
- original Zeichnungen. -

WILIM WOLFNER

vinarska radnja na veliko,
pecara rakije i konjaka

VRŠAC (BANAT).

Telefon br. 155.

Brzovaji: Wolfner Vršac,

Medjunaročno otpremništvo
i konces. carin. posredništvo

SELIGMANN I DRUG

otprema pokućstva u vlastitim
patentiranim pokriv. kolima

OSIJEK I.

Telefon Interurban br. 510

Telegramadresa: Seligsped

B a n k o t o :

Hrv. Esk. Banka podr. Osijek.

MUZIČKA KUĆA „HARMONIJA“

Beograd, Kralja Milana 43. Telefon 27-48.

Generalno zastupstvo samo prvih svetskih maraka:

1. Odeljenje za klavire:

Steinway & Sons

Blüthner

Bösendorfer

Ehrbar

Schweighöfer

Wirth

Hofmann

Hamburger

Stelzhammer

i dr.

2. Odeljenje za note:

Veliko stovarište nota. Sviju svetskih izdavača nota.

3. Odeljenje za instrum. i muzikalije:

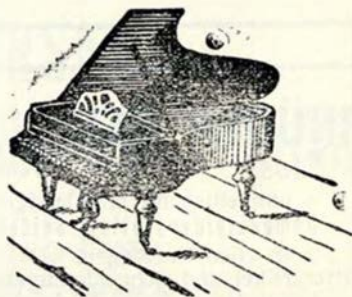
Veliki izbor violina, čela, basova, gitara, mandolina,
gudača žica, kalafonije, kutija za violine itd.

4. Odeljenje za gramofone:

Veliki izbor gramofona najnovijih sistema i svako-
vrsnih ploča.

Prodaje uz gotova i na otplatu pod najpovoljnijim uslovima.

Šalje cenovnike franko.

Marko Rosner

manufaktura na veliko

MARIBOR

SLOVENSKA UL. 13.

TELEFON INT. 232.

JÜDISCHES

FAMILIENBLATT

Einziges unabhängiges und neutrales jüdisches
Blatt auf streng religiöser Basis in der Csl. Republik.

Jahresabonnement für S. H. S. Kc. 80.—

Heiratsanzeiger von grossem Erfolge. Für Verlautbarungen,
wie Konkursausschreibungen, **Stellengesuche** etc. sehr geeignet.

Geschäftsinserate

!!! werden zu billigen Preisen plaziert. !!!

ADOLF WESSEL, VRŠAC. SHS.

WEINKOMMISSION-EXPORT.

PRESSEREIANLAGEN! EIGENE RESERVOIRS!

BRANNTWEIN- und COGNACBRENNEREI!

TELEFON: Nr. 92.

